BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

1220

M. TVLLI CICERONIS

SCRIPTA QVAE MANSERVNT OMNIA

FASC. 44

TVSCVLANAE DISPVTATIONES

RECOGNOVIT

M. POHLENZ

EDITIO STEREOTYPA
EDITIONIS PRIORIS
(MCMXVIII)

BEROLINI ET NOVI EBORACI
WALTER DE GRUYTER MMVIII

Gedruckt auf säurefreiem Papier,
das die US-ANSI-Norm über Haltbarkeit erfüllt.

ISBN 978-3-598-71220-3

Bibliografische Information der Deutschen Nationalbibliothek

Die Deutsche Nationalbibliothek verzeichnet diese Publikation in
der Deutschen Nationalbibliografie; detaillierte bibliografische Daten
sind im Internet über http://dnb.d-nb.de abrufbar.

Printed in Germany
Druck und Bindung: AZ Druck und Datentechnik GmbH, Kempten

PRAEFATIO

Tusculanas disputationes a se confectas editasque esse Cicero ipse div. 2, 2 testatur. Ibi enim postquam quinque libros de finibus a se conscriptos esse commemoravit, sic pergit: *Totidem subsecuti libri Tusculanarum disputationum res ad beate vivendum maxime necessarias aperuerunt. primus enim est de contemnenda morte, secundus de tolerando dolore, de aegritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus, quintus eum locum conplexus est, qui totam philosophiam maxime inlustrat; docet enim ad beate vivendum virtutem se ipsa esse contentam. quibus rebus editis tres libri perfecti sunt de natura deorum eqs.* atque consilium quidem certe primae disputationis condendae eum a. 45 iam ante mensem Quintilem, quo libri de finibus Bruto missi sunt (Schiche praef. XII), cepisse apparet, si quidem iam in epistula a. d. IV. Kal. Iun. anni 45 Attico data (13, 32, 2 cf. 31, 2 33, 2) ab eo petit ut Dicaearchi libros περὶ ψυχῆς sibi mittat, quibus sine dubio in disputatione de immortalitate animae uti volebat (p. 228, 2 256, 23). quo vero tempore opus ad umbilicum adduxerit, non constat. nam quod ineunte mense Sextili ab Attico libros petit ad quaestiones de natura deorum pertinentes (13, 39, 2), inde minime concludere licet Tusculanas disputationes iam tum absolutas fuisse. perfectos enim libros de natura deorum esse Tusculanis disputationibus editis cum div. 2, 2 non sine certo consilio dicere videatur[1], ultro eo deducimur ut coeptos eos iam antea esse putemus, neque quicquam impedit quominus

---

1) Hoc neglexit Schiche qui in prima editione et in annalibus qui dicuntur Jahresb. d. phil. Vereins zu Berlin XXIV p. 237 sqq. Tusc. disputationes ante Sextilem a. 45 compositas esse statuit. — quam incertum sit argumentum ex epistula illa petitum, etiam inde apparet quod eodem modo ex ep. 13, 8 qua ab Attico Παναιτίου περὶ προνοίας petit concludere liceret iam ineunte Iunio Tusculanas conscriptas fuisse.

Ciceronem in utroque opere condendo simul occupatum fuisse statuamus.[1]) etsi autem mutationum rei publicae Caesaris morte factarum nusquam in Tusculanis ratio habetur, tamen casui tribui vix potest quod a. d. XV. Kal. Iun. a. 44 demum Cicero Attico scribit (15, 2, 4): '*quod prima disputatio Tusculana te confirmat, sane gaudeo*' paucisque diebus post (a. d. IX. Kal. Iun. epist. 15, 4, 2. 3) Atticum Tusculanas disputationes saepe usurpare commemorat. cum igitur tum demum Atticus eas cum otio ac studio legisse videatur, vix errabimus si non fere ante initium a. 44 eas absolutas esse concludemus.

Tusculanas disputationes cum et locis modo allatis (div. 2, 2 Att. 15, 2, 4; 4, 2. 3) et Tusc. V, 1 fat. 4 opus suum constanter nominet, dubium esse non potest quin sic illud inscribere voluerit. itaque brevitatis tantum studio tribuendum est quod veteres auctores in afferendis his libris plerumque verbum 'disputationes' omittunt,[2]) licet etiam archetypum X e quo codices nostri fluxerunt ad eorum consuetudinem inscriptum fuerit. recte vero corrector Vaticani qui nobis alterius memoriae testis est uno saltem loco illud verbum addidit (v. infra p. XIV)[3]).

Non autem Attico amico soli sed eruditissimo cuique Romanorum hi libri placuisse videntur. nam ut non dicam Valerium Maximum multa ex iis exempla hausisse [3]) Horatium Senecam Quintilianum Iuvenalem, fortasse etiam Ovidium et Tacitum eos legisse etiamnunc cognoscimus.[4]) proximis

1) Immo hoc suadet locus Tusculanarum (1, 28. 9) cum nat. deor. 2, 62 1, 119 comparatus cf. Comm. ad I, 28. 9 atque eiusdem pag. 24.

2) Plenam tamen inscriptionem exhibent Lact. inst. 3, 13, 14 (qui tribus aliis locis 'disputationes' omittit), Hieronymus adv. Pelag. 1, Boethius in Cic. top. 372, 30.

3) Thormeyer, De Valerio Maximo et Cicerone, Gottingae 1902 p. 68 sqq.

4) Ex Horati carminibus cf. sat. 2, 3, 217 cum p. 322, 6, carm. 3, 1, 17 cum p. 431, 28 sqq. reliqua incerta nimisque audacter Zielinski, Cic. im Wand. d. Jahrh. p. 306. — de Quintiliano cf. adn. p. 219, 6. — Seneca cum Marciam consolaturus esset, Tusculanas adiit. qua de re, etsi et pervulgatae ex parte sententiae sunt neque Seneca inter imitatorum servum pecus censendus est, non dubitabis, si haec comparaveris: Sen. 19, 3 ∼ Tusc. 1, 111; 19, 4. 5 ∼ 1, 10–13; 20, 4. 5 ∼ 1, 86. 84 (etiam 26, 2 ∼ 1, 85); 21, 1. 3. 7 ∼ 1, 94; 23, 2 ∼ 1, 74; 24, 5 ∼ 1, 42. 43; 7, 1 ∼ 3, 83 in.; 12, 5 ∼ 3, 60; 13, 1 ∼ 3, 63. — Iuven. 10, 258. 265. 283 ∼ Tusc. I, 85. 6.— remedia amoris quae Tusc. p. 398, 26 sqq. legimus Ovidium memoria te-

saeculis inprimis ab iis lectitati sunt qui ad Graecos philosophiae fontes ascendere non poterant aut nolebant. Christianis igitur velut Lactantio et Augustino haud pauca testimonia debentur. grammaticos vero, etsi multos locos propter sermonis proprietates afferunt, neque commentariis Tusculanas instruxisse neque operam dedisse ut verba Ciceronis fideliter traderentur consentaneum est. non tamen defuisse qui s. fere VI ea non tantum legeret distingueret emendaret sed compluribus exemplaribus usus secundum suum iudicium constitueret mox videbimus.

Proximis duobus saeculis cum omnes libri Ciceronis ad philosophiam spectantes magis magisque oblivione obruti essent, mirum non est quod initio saeculi IX in maximis bibliothecis nullum Tusculanarum exemplar extabat (cf. Beckeri Cat. bibl. ant. 1—24, Schwenke, Philol. Suppl. V p. 403). sed tum homines vere humani veterum scriptorum opera conquirere ac legere coeperunt. atque Tusculanas quidem iam Einhart legisse videtur[1], aperte imitatus est Paschasius Radbertus (cf. ad 1, 1), describendas sibi curavit Servatus Lupus veterum librorum indagator curiosissimus[2], inter multos alios Ciceronis libros excerpsit vir non magni ingenii sed multae lectionis Hadoardus presbyter, cuius excerpta amplissima, quae codicis instar nobis sunt, e codice Vaticano Reg. Suec. 1762 s. IX (H) Paulus Schwenke Narducci copiis usus in Philol. Suppl. V edidit.[3]

Eadem fere aetate quattuor codices exarati sunt qui nunc quoque extant:

G Cod. bibl. Guelferbytanae Gudianus 294, post Halmium (in ed. altera Turicensi) a Mauricio Seyffert in editione sua

---

nuisse, cum suum θεραπευτικὸν componeret, in Progr. Gott. 1913 p. 20[3] conieci (cf. etiam Ovidi v. 119 sqq. cum p. 356, 5 sqq.), Tacito Agricolae cap. 46 scribenti Tusc. 1, 34-7 obversata esse Reitzenstein, Nachr. d. Gött. Ges. 1914 p. 190 statuit.

1) In praefatione vitae Caroli Tusc. p. 220, 1 sqq. adfert. quem locum num ipsius lectioni debeat, Schwenke sane dubitat.

2) Ep. 8 ad Adalgardum: *neque utrum liber Tusculanarum nobis esset scriptus . . expressisti.* sententiam tamen quam in epist. 1 ex p. 218, 29 adfert Augustino debet.

3) Quae modo scripsi, magna ex parte e programmate Gottingensi a. 1909 ('*Progr.*') transtuli quo de Ciceronis Tusculanis disputationibus inprimisque de codicibus fusius disputavi. erravisse Ricardum Mollweide, cum Stud. Vind. XXXIII sq. Hadoardum non s. IX sed V illa excerpta confecisse contenderet, vel ea declarant quae mox de cognatione codicis H cum reliquis libris exponam.

diligentissime descriptus et collatus, a me ipso gravioribus locis Gottingae denuo inspectus.

cod. membr. s. X ut videtur, 18 : 14,8 cm.; 136 foliis 20 versuum solas Tusculanas continet.

praeter ipsum librarium codicem emendavit corrector G^2. qui ut a librario diversus est (qua de re Sey. iniuria dubitavit), ita eiusdem aetatis fuit eodemque exemplari usus est. id quod cum multis locis tum p. 368, 14 apparet. ibi enim in fol. 82^v verba '*laetitia-videatur*' in contextu propter homoioteleuton omissa sunt. in inferiore autem margine et haec verba et lemmata *Laetitia* / *Metus* addita sunt, ita tamen ut lemmata a manu 1, ipsa verba a G^2 scripta sint, qui etiam omittendi signum in contextu verborum posuit. iam igitur in archetypo e quo G descriptus est verba illa in margine extitisse videntur; cum autem nescio quo casu factum esset, ut librarius ipse lemmata tantum describeret, G^2 ex eodem libro verba omissa transtulit.[1]) alio codice G^2 usus non est neque suo arbitrio verba mutavit.

K Cameracensis (bibl. communale de Cambrai, Omont Cat. des dép. XVII n. 943) 842, a Conrado Roßbach primo in Phil. LXIII p. 94 101 descriptus, qui etiam benigno animo ut collatione sua uterer permisit, cum ipse a. 1911 Gottingae codicem conferrem.

cod. membr. s. IX, 22 : 19,3 cm., 48 fol. 34 versuum. continet Tusculanas solas. scriptus est a compluribus scribis ita inter se alternantibus ut nonnumquam alter alterum in medio versu excipiat. is solus qui post *amores* p. 397, 17 pergit paulo plus quam 3 versus in fine fol. 36^v vacuos reliquit. prima pagina cum madore corrupta esset, litterae postea ab alio homine restitutae sunt.

librarii omnes nonnulla menda sustulerunt (K^1). praeterea codex a duobus viris tractatus est, K^c (ap. Roßbachium K^2), qui per totum librum haud pauca correxit supplevit, et K^2 (Roßb. K^3), qui usque ad 4, 38 persaepe compendia librariorum solvit (velut oc supra ħ, hl supra m̄ (i), *autem* supra ⱳ scripsit), explicandi causa verba inter lineas vel in margine addidit (velut 252, 2 *annalium* supra *fastorum*, 260, 11 *ciceronis sunt verba* supra *domesticis*, 261, 26 *adverbium* supra *prudentius*, 362, 23 *nornis* supra *fidelibusque!*), sed ipse quoque haud pauca mutavit et supplevit. K^c Roß-

---

1) p. 355, 21 *satis*, quod G^1 omiserat, ipse in mg., G^2 suo loco addidit. 397, 8 *haec* exp.[1], *est*, quod reliqui omnes habent, suprascripsit m. 2.

bachio s. XI, K² s. XII fuisse videtur; at Guilelmus Meyer collega nuper morte nobis ereptus, qui qua erat humanitate a me rogatus correctorum manus examinavit, quominus K^c librariorum aequalem fuisse et ad eorum exemplar librum correxisse credamus — id quod lectionum natura suadet — nihil obstare statuit, alterum correctorem K², qui alio codice usus est, uno tantum duobusve saeculis recentiorem fuisse censuit.[1]

R Parisinus Regius 6332, iam anno 1623 ab anonymo quodam adhibitus, cuius collatio in bibliothecam universitatis Haunianae pervenit (Tregder in ed. p. VI), postea inprimis ab Halmio collatus. nuper codicem a me rogatus Iohannes Stroux examinavit et 2, 20-23 5, 1-65 contulit; reliqua secundum photographa ipse a Theodoro Francksen phil. stud. adiutus denuo excussi.

cod. membr. s. IX, binas columnas 28 versuum in pagina exhibens, fol. 1—75ᵛ Tusculanas disp., tum usque ad fol. 88ᵛ Catonem maiorem (desinit tamen in verbis § 78 *quin ex;* cf. Simbeckii praef.) continens. Chatelain Pal. des cl. Lat. 44, 1.

de correcturis Stroux haec: „Ich glaube, daß man die Korrekturen a) in die der ersten Hand selber, b) in die eines gleichzeitigen Korrektors zu zerlegen hat (R^c), zu denen c) seltener und mehr partienweise eine jüngere Hand tritt (R²). Daneben gibt es überall gelegentlich eine neue Hand, die ein Scholion schreibt oder auch verbessert." quae photographis confirmantur, etsi singulae manus hic nonnumquam distingui non possunt. ne in codice quidem ipso hoc semper fieri posse Stroux affirmat. R^c alio codice praeter exemplar ipsum usus esse non videtur[2], eruditione autem etsi non plane carebat, siquidem in rebus ad rectam verborum scribendorum rationem pertinentibus nonnumquam suo iudicio usus est (qua de re postea), tamen perraro verba tradita suo arbitratu mutavit velut 344, 19. R² iam ex memoria interpolata hausit.

V Vaticanus lat. 3246 olim ex libris Antonii Beccadelli qui Panormita vocari solet, tum Fulvii Orsini (Nolhac la bibl. de Fulvio Orsini Paris 1887 p. 222). proximis saeculis iniuria neglectus ab Eduardo Stroebel feliciter in lucem

---

1) Velut in fol. 3 (p. 231, 4) K^c aperta litterae *a* forma utitur, K² saepe y ita scribit ut hasta inferior non infra versum ducatur. certe K² post K^c fuit; velut p. 317, 3 K¹ scr. *areius* (pro *ars eius*), K^c *arseius;* quod cum non satis dilucidum esset, K² ss. *ei;*

2) Mirum tamen est quod 329, 4 *inventa* delet quod a Nonii libris abest.

protractus et in Philol. IL p. 49-64 diligenter descriptus est. qui mihi etiam liberaliter collationem suam diligentissimam adhibendam misit. praeterea codicem in usum meum duo viri Itali, Magnanelli (l. I. II) et Buzzi (inprimis III-V) contulerunt.

codex membr. s. IX, 28:21,5 cm., binas columnas 27 versuum in pag. exhibens 97 foliis solas Tusculanas continet. foliorum 96 et 97 cum et margines laesae essent et multae litterae evanuissent, s. XV haec pars (inde a p. 453,13 *aegritudinisque*) ex alio codice, qui nullius pretii erat, denuo descripta est (V^b).

praeter librarium duos veteres correctores codicem emendasse, praeterea etiam recentiores velut Panormitam ipsum nonnulla mutasse statim Stroebel vidit. Magnanelli autem haec scribit: 'Difficillimum profecto est manus codicis Vat. 3246 accurate distinguere; sed correctorum praeterquam quod librarius ipse semet nonnumquam correxit, tres manus discerni possunt, quas $V^c V^2 V^3$ vocavi. scribas V^c et V^2 aetate librario ipsi aequales aut paulo recentiores fuisse litterarum formae docent (V^2 subsecutum esse non uno loco apparet)[1]) suntque non pauci loci ubi utrum V^1 ipse an de duobus correctoribus alter correctionem fecerit discerni non possit; sed gravius est quod alter ab altero persaepe dinosci nequit. atramenti color et formae litterarum non semper sufficiunt ad comparandum et distinguendum. . . . tertium correctorem longe recentiorem (s. XV) V^3 vocavi, sed et de hac manu nonnumquam dubitavi utrum una an plures discernendae essent.' atque hae quidem recentes correcturae quae sane a compluribus hominibus factae esse videntur — Buzzi praeter Panormitae manum V^3 tres fere alias discernit (V^{rec}) — facile a reliquis removentur. cui vero veteres debeantur, haud raro Stroebel Magnanelli Buzzi inter se discrepant; inprimis Buzzi multas correcturas quas Stroebel correctori V^c tribuit, ab ipso librario factas esse statuit. nec tamen haec res tanti momenti est quanti videtur. secundum enim naturam correcturarum dubitari vix potest quin ex eodem fonte V^c et V^2 hauserint eundemque iam librarius adire potuerit (cf. Progr. p. 29 et quae infra exponam). scilicet primo illae correcturae in margine exemplaris e quo V descriptus est adnotatae esse videntur; unde postquam iam V^1 nonnulla excerpsit, duo homines eiusdem fortasse monasterii qui codicem retractandum susceperant, reliqua transtulerunt. cui opinioni favere videtur quod in fine codicis sub librarii subscriptio-

1) qua de re tamen dubito.

nem M. TVLLI CICERONIS TVSCVLANRVM LIB. V EXPLICIT FELICITER a V^2 scriptum est non CONTVLI, quae sollemnis in ea re formula est (cf. impr. Reifferscheid Ind. Vrat. 1872/3) sed CONTVLIMVS, sicut in codice Heilsbronniano s. XII (Wattenbach, Schriftwesen d. Mitt.[2] p. 279) legimus: *hunc librum contulerunt . . . Lupus et Gerulfus* atque etiam in Fredegari cod. Mettensi s. IX subscriptio *contulimus ut potuimus voluntariae* communem operam indicare videtur cum sequatur: *ora pro scriptoris.*[1])

Hos quattuor codices necnon Hadoardi exemplar ex eodem archetypo non nimis antiquo fluxisse declarant sescenta menda communia. plura etiam docet externa librorum species. qua de re ut iudices, primam codicis V paginam inspice, cuius effigiem in p. X reddendam curavi. plane eadem autem scribendi ratione Regii librarius usus est. nam ut taceam in minutiis saepe eum cum V consentire[2]), ipse quoque non continua scriptura utitur sed Ciceronis verba secundum sensum in particulas distribuit isdemque locis novae particulae initium nova linea maioreque littera[3]) significat; discrepat tantum eo quod iis locis, ubi in V nova linea incipit maior vero littera non adhibetur[4]), puncto tantum verba distinguit, in eadem linea scribere pergit.[5]) easdem

---

1) Subscriptio huius codicis fortasse ex exemplari translata est, cum Krusch, Neues Archiv d. Ges. f. ält. deutsche Gesch. VII p. 258 eam ab eodem librario qui totum codicem exaravit additam esse affirmet.

in gestis synodi Chalcedonensis a Rustico editis post primam cognitionem scriptum esse legimus (Sacr. conc. ampl. coll. VII p. 707 cf. Jahn, SB. d. sächs. Ges. 1851 p. 370): *finivimus emendantes et conferentes apud Kalchedonem. . . ., Rusticus . . . contuli annotavi distinxi.* sed res nimis incerta.

2) Velut in utroque (necnon in G) saepe non modo praepositio isdem locis cum sequente verbo coalescit *(exparte, adea, abillis al.)*, sed etiam *etcum* similiaque coniuncta leguntur. etiam compendia eadem inveniuntur etsi non isdem locis.

alio exemplo eandem codicum necessitudinem Progr. p. 25 ostendi. in paragrapho 1 I nona enim non modo tota externa species eadem est, sed in utroque etiam codice *Ergo* et verbi *Malum* prima littera omissa sunt spatio rubricatori relicto.

3) quae in R semper, in V saepe extra versum scribitur.

4) post *contineretur, posset, graecos, fides* (cf. etiam p. X[3]), *fuit* (atque sic etiam G excepto ultimo loco)

5) In primo enuntiato V post *aut omnino* externis tantum rationibus (ut alibi quoque) commotus incidit, G R non incidunt, post *liberatus, probitas, superabat* G R V interpungunt, post *temporibus* et *meliora* G R.

M. TULLII · CICERONIS ·
TUSCULANARUM
INCIPIT LIBER
PRIMUS. [1])

Cum defensionum laboribus
senatoriisque muneribus
aut omnino
aut magna exparte essem ali
quando liberatus · r&ulime bru
te te hortante maxime adea
studia quę retenta animo re
missa temporibus longo inter
vallo intermissa revocavi.
Etcum omnium artium quę ad
rectam vivendi viam ptinerent
ratio &disciplina studio sapientię
quę philosophia dicitur contine
r&ur.
hoc mihi latinis litteris inlus
trandum putavi.
al libris Nonquia philosophia gręcis & lit
teris &doctoribus pcipi non poss&.
sed meum semp h' iudicium fuit [2])
omnia nostros aut invenisse pse
sapientius quam gręcos.
aut accepta abillis fecisse me
liora quę quidem digna statuis
sent inquibus elaborarent.
Nammores & instituta vitae
resque domesticas acfamiliaris.
nos profecto & melius tuemur
& lautius,
Rem vero publicam nī maiores
certe melioribus temperaver
& institutis & legibus.
quid loquar dere militari inqua
cum virtute nostri multum va
luerunt · tum plus &iam disci///
plina.
Iam illa quę natura non litteris
adsecuti sunt neq; cum gręcia
neque ulla cumgente sunt con
ferenda.
quę enim tanta gravitas. quę
tanta constantia magnitudo
animi · probitas · fides ·
quę tam excellens inomni gene
re virtus inullis fuit
ut sit cummaioribus nostris
comparanda.
Doctrina gręcia nos. &omni lit
terarum genere superabat.
inquo erat facile vincere non [3])

---

1) R[1] inscriptiones omisit. M. TULLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBRI ·V· add. m. rec.

2) *al libris* V[2], h' V[2 aut 1]

3) Maiores litterae a parvis in hac pagina non tam facile distinguuntur quam in aliis ubi extra versum extant, nec tamen dubium quin *hoc mihi* parvam, *quid loquar* et *quę enim* magnam litteram initialem exhibeant; in *quę tam* res incerta.

particulas eadem ratione qua R discribit etiam G, nisi quod versus per totam paginam ducit, cum binas columnas non exhibeat. atque RV quidem toti sic scripti sunt, G vero in prima tantum pagina hac scribendi ratione utitur, tum in paginis 1ᵛ—4ᵛ (atque bis etiam in 5ᵛ) non iam novo versu sed maiore tantum intervalla novam particulam indicat, deinde etiam haec intervallo omittit et maiores tantum litteras retinet.[1]) quod sine dubio, ut chartae parceret, fecit; eodemque studio explicandum est quod K inde ab initio continua scriptura utitur. nam ceteroqui codicis R plane gemellus est (velut in utroque libri I et II initia plena extant, at libri III et IV terna verba prima omissa sunt quae postea adpingerentur, libri V unum), nec desunt vestigia scripturae non continuae in exemplari adhibitae. scilicet is librarius qui fol. 14ᵛ *molliunt* (p. 293, 25) — 16ᵛ *quarum altera* (305, 16) et 17ᵛ *telorum* (310, 6)—36ʳ *amores* (397, 17) scripsit, eadem ratione qua G in pagg. 2sqq. usus orationis particulas maioribus intervallis diligenter distinguit[2]) ita ut singulae particulae cum R fere consentiant. Hadoardi denique exemplar eadem ratione scriptum fuisse inde concludas quod non semel iis locis ubi in codicibus nostris perperam orationis particula finitur H quoque subsistit. velut p. 235, 2 sine dubio cohaerent: *cernere naturae vim maxume,* sed *maxume,* a quo verbo in R nova particula incipit, ab H neglegitur (ecl. 14). sic etiam p. 315, 1, ubi *contemnamus. Licebit* in GKRV legimus quamquam *contemnamus* a verbo *licebit* pendet, H in *contemnamus* subsistit; 348, 22 verba *tum — perturbatio* ad sententiam necessaria ab H per errorem negleguntur, cum in R unum colon efficiant. in eadem vero paragrapho H excerptum 288 verbo *appellat* nullam aliam ob causam concludit nisi quod nostri quoque codices pro *appellatam putat* exhibent *appellat amputat* (348, 12).

Commemorat hanc scribendi rationem iam Hieronymus qui in praefatione ad Isaiae versionem scribit: '*nemo cum prophetas versibus viderit esse descriptos, metro eos existimet apud Hebraeos ligari . . . . .; sed quod in Demosthene et Tullio solet fieri, ut per cola scribantur et commata, qui utique prosa et non versibus conscripse-*

---

1) Novus versus incipit post *putavi, elaborarent, legibus, Ennium* necnon post *revocavi* et *lautius,* quae verba tamen in fine lineae posita sunt.

de his rebus ex parte Carolus Gronau benigne certiorem me fecit.

2) Reliqui scribae raro aut numquam id faciunt.

runt, nos quoque utilitati legentium providentes interpretationem novam novo scribendi genere distinximus'. cum vero in profanis quidem libris Latinis tam raro adhibita sit ut e codicibus nunc extantibus praeter **RVG** vix unus alterve sic scriptus esse videatur[1], nimis audaces non erimus, si hos Tusculanarum codices aetate fere aequales ex eadem officina prodisse statuemus. porro cum inter menda communia haud pauca e falsa verborum separatione nata sint (velut illud *appellat amputat* 348,12 [cf. *refert amputat* 335,6 $G^1R^1V^1$], *interitus ex* pro *interitu sex* 429,19, *carnifici. nam* pro *carnificinam* 440,8, *haec referre* pro *aegre ferre* 328,5, *oportet ea* pro *oportere a* 341,6, *atatam* pro *a tam* 304,21 al.), porro cum singulorum codicum errores non ita comparati sint ut commune archetypum difficile lectu fuisse sumendum sit, codices nostros hoc fere modo ortos esse verisimile est: Carolingorum aetate Tusculanae disputationes e libro per cola et commata scripto externa specie fideliter servata in novum exemplar translatae sunt e quo alii codices describerentur. atque hoc ex archetypo (X) etiam **GKRVH** originem duxerunt.

Ipsum autem librum e quo codex X descriptus est non ante saec. fere V exaratum esse cum alia menda suadent ut putemus[2], tum falsa scribendi ratio declarat in formis

---

1) Wattenbach, Schriftw. im Mittelalter[3] S. 131 praeter cod. Colon. 92 inter annos 794 et 819 scriptum, qui epistulas Gregorii Magni continet, unum Leidensem 63 Gregorii Turonensis novit, cuius tamen praeter specimen ab Arndtio Schriftt. I, 13 depictum vix duas tresve paginas consulto hac ratione conscriptas esse Sc. de Vries summa humanitate litteris photographisque missis me docuit. neque aliter in Coloniensi res se habere videtur, de quo Arndt ad II, 48 hoc dicit: 'Die von mir mitgeteilte Seite ist per cola et commata geschrieben.' totus autem hac ratione scriptus est, ut de Vries benigne me monuit, codex Monacensis 19408 saec. IX ineunte scriptus, qui Regulam Benedicti continet; (Traube, Abh. Münch. Ak. hist. Kl. XXI p. 654). scribendi ratio eius quae in RV cernitur simillima est (cf. tabulam III a Traubio additam).

denique haec scriptura adhibita est in duobus rescriptis imperatoriis de quibus Mommsen, Jahrb. d. gem. deutschen Rechts VI p. 404 egit — de tota re cf. Graux Rev. de phil. II p. 126, Dahl, Forhandl. i Vidensk.-Selskab. i Christiania 1886 n. 12, De Vries, Exercitationes palaeographicae 1889 p. 5.

2) *conditio* 225,2 335,13 348,2 393,14 GKRV, 265,14 336,29 356,15 GKV, 347,12 G^2KV. — 440,5 *delitiis* GKR (*deli^{i}cis* V,

pronominis demonstrativi adhibita, de qua mox (p. XXI) nobis dicendum erit.

Codicum GKRVH nullus ex altero descriptus est, artiore autem vinculo KRH inter se conexos esse praeter ea quae p. XI de externa specie codicum KR exposui multa menda communia declarant velut: 373,20 *expetenda* (male repetitum ex antecedentibus; *fugienda* recte GV), 252,17 *laetificare* (pro *laetificae*) 374,1 *inhospitalis* pro *-litas*), 393,10 et 406,3 *virtus* (pro *virtutis*). e locis, ubi H deest KR consentiunt, unum commemoro, e quo archetypum eorum minusculis litteris scriptum fuisse certo apparet: 260,17 *seclusa* K^1, ex *sed usa* (sic recte GV) corr. R^1 [1])

De codice X haec addo: inscriptiones habuisse videtur quales nunc GV^1 praebent[2]), initio M. TVLLII · CICERONIS ·

---

sed *ci* (*i* supra) in r. V^2), 410,7 *coitiuntur* GKR, 381,10 *pernitiosa* GRV (de K nihil notavi), 452,3 *provintiae* GKH, 453,1 *albutius* GKV, 262,18 *suspitio* KV^1 ac fortasse G^1, 282,24 *pertinatia* RVH — *tum* pro *cum* 248,27 (corr. V^c) 311,20 (corr. R$^{1?}$) 366,16 405,23 423,19 GKRV.

232,14 *fit* pro *sit* X (corr. K^{2}V^2), 443,8 *pyrroni ferilli* GRV^1 (*s* ex *f* corr. V^1) *pyrroniṡerilli* K (· add. K^c).

296,2 *intueris* pro *intuens*, 296,15 *audiens* pro *audieris*

367,6 *iniecta* pro *inlecta* X, 326,7 *iu//sisse* V sed *l* V$^{2?}$, *iusisse* R^1, *iussisse* GKR^{2}H,

dolore et *dolere* confunduntur 296,1 302,5 308,5 323,6 338,9. 12 349,27 382,22.

quibus e mendis nonnulla fortasse in ipso X nata sunt, maior tamen pars iam in eius exemplari fuisse videtur.

hic etiam commemoro multa menda codicis X inde explicari quod in eius archetypo *a* apertum quod dicitur scriptum erat, velut 277,17 *alchidamus,* 386,15 *mundat* pro *mandat,* 252,8 *cultam* pro *cultum,* 445,20 *palpamentum* pro *pulp.,* 264,14 et 342,16 *animam* pro *animum,* 351,7 *ferant* 366,14 *ponant* 397,26 *edant* pro *-unt,* 323,4 *egrotassem* pro *aegrotus sim* (cf. adn. ad 231,4).

1) *empedodes* 227,4 K^1, *deantes* 311,20 K^1, *indusimus* 368,25 K, *hodoco* (pro *hoc loco*) 446,24 K^1. — cf. 312,19 *dari* V (*clari* corr. V^c), 451,11 *heraditum* V 385,16 *dastidium* G.^{1}

2) KR eas omittunt spatio rubricatori relicto; in K tamen ante alterum librum olim fuit inscriptio a manu antiqua facta, cuius nunc erasae dispiciuntur litterae hae: (!) C RONIS VSC L PIT (cf. Roßbach p. 95). In R titulum initio addidit manus recens (cf. p. X^1), post librum primum: *Explicit Liber Primus* rubro atramento scripsit m. ant.

TVSCVLANARVM INCIPIT LIBER PRIMVS similiterque ante proximos libros nisi quod ibi LIBER SECVNDVS etc. ante INCIPIT legitur; ante ultimum denique librum extat M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARV LIB. IIII (QUARTI V) EXPLICIT. INCIPIT LIBER V. subscriptionem totius operis solus addit V (cf. p. IX) [1])

Personarum signa etsi per totum codicem X sine dubio non legebantur, tamen notae *M* et *Δ*, quibus s. VI primus Iunilius Africanus magistri et discipuli partes in libris dialogi forma compositis distinguere instituit, initio libri I et II nonnullis locis fortasse adspersae erant. ibi enim illae notae, quae alibi quoque in GKV hic illic adscriptae sunt, in GV certe non sine aliqua constantia adhibentur. quibus e notis postea in recentibus codicibus *M*—D(*d*) vel *M*—*A* effectum est (cf. quae exposui Herm. LXVI p. 627 sqq.).[2])

1) In titulo libri II solo V^2 ante *Tusculanarum* add. DISPVTATIONV, cf. p. IV.

2) G^1 ipse in primo libro has notas adscripsit p. 221,8—223,12, omisit tamen 222,14—21 223,2.3; ante 222,19 *inepte* falso *M* addidit. in l. II recte signa ponit 286,18-21, falso praeterea ibi ante *agamus* v. 16 addit *M*, ante *Et* v. 21 *M*, ante *Magis* v. 23 *Δ*. plane autem isdem locis eadem ratione signa apponit V^2 — huic certe Buzzi ea tribuit, secundum photographon potius librario ipsi dederim —, nisi quod p. 286,16. 21. 23 signa in G per errorem addita omittit. atque G quidem praeterea notas non habet, in V p. 222,14. 15 omissas V^c supplevit, qui tum eas apposuit 223,29—226,20 (praeter 225,4, ubi Panormita demum *M* addidisse videtur), 229,12 — 230,32 (omittuntur 230,18–21; praeterea non ante *expone* 230,26 sed ante 29 *ego Δ* positum est), 237,5.9 245,13.15 256,6.9, tum in margine ad 256,12(!) *Δ*, 256,19 *Δ*, 20 *M*. deinde 257,4 *Δ*, 6 *M* ad l. al. manus, 259,3 *A* ante *Ego*, 5 *M* ante *Video*, 6 *A* ante *Spero*, 8 *M* ante *Mali* Panormita(?), 275,23 30 279,17 V^c, 276,3 *M* Panormita. in l. II praeter notas a V^2 adscriptas V^c addit 284,20-286,4 286,21 287,1–10, praeterea p. 293,7 *M* V^{rec}, 302,3 *A* et 5 *M* Panormita. in l. III tantum p. 322,18 D et 19 *M* a manu recenti, in IV 365,1.2 *M* et *Δ* a $V^{2(1?)}$, 377,19 *B*(!) ante *prorsus* ab eodem adscriptum est. in libro quinto sigla non extant.

in K manus recentior quam K^c p. 221,8-226,6 (sc. usque ad finem fol. 2ʳ) notas *M* et *Δ* recte apposuit (praeter 222,14; ibidem v. 15 *Δ* ante *quis* erasum est, 223,23 *M* falso non ante *quid* sed ante *ita* positum est); quae notae ex parte cum spatia maiora a librario omissa non essent supra lineam adscripta sunt. bis nota loco lineolae quae antea iam extabat scripta est.

Varias lectiones vel notas marginales in X adscriptas fuisse declarant loci quales sunt 452,11: *carneades philo antiochus possidonius* $G^1R^1V^1$ sed post *carneades* adscribunt *panetius (paneatius* V^c*) clitomachus carneades* G^1 mg. V^c, *panetius clitomachus* R^c mg., *carneades panetius clitomachus philo antiochus possidonius* habent KH; 289,9 *expectens* in *expetens* corr. (rasura vel punctis) GKRV, 343,23 *insignum (in signum)* G^1K^1R, *in sinum* V et e corr. K^1G^2, 357,5 *aegritudinem* GKRV *m* del. $K^1R^cV^1$, 358,11 *tractum* GV^1 *tractatum* KR et e corr. V^1, 418,14 *contria* G^1R^1V *contraria* K et e corr. G^2R^c, 403,1 *aegritudinis* $G^1K^1V^1$ *aegritudini* R et e corr. G^1K^cV (*s* eras.) 348,3 *quohibet* in *cohibet* corr. K^1R^c *cohibet* GV (*prohibet* recte V^2), cf. 253,23 341,2 343,29 330,11 358,25 al. [1])

Lectiones codicis X cum e GKRV fere ubique ita recuperari possent ut nihil restaret dubii, necessarium non videbatur plures libros ex eodem ortos adhibere. itaque commemoro tantum Palatinum 1514 P, cuius vetustior pars quae finitur fol. 95^v verbis: *Nom* $\overset{i}{m}$ *videtur om̄i animi perturbatione posse sapiens vacare* IV, 8) s. X exeunte, ut P. Ehrle et Stroux iudicant, scripta satis sincere Ciceronis verba servavit proximeque ad KR accedit [2]), porro Ambrosianum T. 56 sup M, qui in vetustiore parte s. XI exarata or. Philippicas, Tusculanas, 'Invectivam Salustii in

---

praeterea ante *haec* 222,7 et ante *nunc* 225,6 alia manus (quae sane librarii manui similis sed ab ea diversa est) falso notas addidit. denique p. 224,25 idem factum est cf. app. crit. p. 237,5. 9 notae non extant, ante *An* tamen m. 1 suprascripsit ^{R} (= rubrica). tum p. 245,13. 15 et 251,7. 8 (*Δ* ante prius *ubi*, *M* ante *an*), 256,19. 20 257,9 (*M* ante *id*, sed erasum est) 11. 20 (*Δ* ante *bene*, *M* ante *credamus*) 259,3. 5. 6 (*Δ* ante *spero*) 13 (*M* ante *ne*) 16 (*Δ* ante *ut*) 21 (*M* ante *vide*) 22 (*Δ* ante *quid*) 26 (*M* ante *fecimus*) K^c, praeterea 256,6. 9 257,6 alia manus (vix K^1) notas adscripsit. post librum I nullae iam extant.

desunt personarum signa in R necnon in codicibus P Gr. B, de quibus statim dicam (*M* et *d* add. P^2).

1) Fieri igitur potuit ut unus codex solus verum servaret. velut K p. 260,15 solus *aut* habet (*at* rell.), p. 391,26 sqq. haud pauca rectius praebet. quamquam ibi dubitari potest utrum illa codici X an correctoris ingenio debeantur.

2) cf. p. 345,17 351,14. Libri I et II lectiones Dougan adnotavit, qui tamen correcturas ab altera manu factas non recte segregat; libri III, 1–IV, 8 photographa ego mihi comparavi.

Ciceronem' continet[1]), et Bruxellensem 5351.2 B s. XII a Baitero collatum, quorum uterque praeter lectiones e X acceptas etiam correcturas praebet (raro M velut *expultrixque* 406,4, saepe B)[2]), denique codicem illum vetustum Gryphianum (Gr) nunc deperditum, cuius initio mutili lectiones inde ab I, 59 I. M. Brutus in editione quae ap. Gryphium Lugduni a. 1579 prodiit in universum satis fideliter ut videtur promulgavit. qui liber etsi sine dubio ipse quoque e X fluxit, tamen haud pauca habuisse dicitur quae a GKRV discreparent (velut 374,9 375,6 378,15 384,8 339,2); quae num omnia in ipso codice fuerint etsi dubitari potest, attuli, reliqua fere praetermisi.

Opportunissime vero accidit quod Carolingorum aetate etiam alius codex supererat qui ad Ciceronis verba constituenda adhiberi posset. correcturas enim codicis V memoriam exhibere ab X plane diversam Ströbel, ubi illum examinavit, statim recte dixit (Philol. IL). quas omnes iam in margine exemplaris e quo V descriptus est adscriptas fuisse supra suspicati sumus, ex alio vero codice illatas esse testantur p. 232,2, ubi *a* ante *nobis* inserit V^2, quod habent Lact. inst. 1, 15, 24 Aug. cons. evang. 1, 23, 32, p. 274,22 *si ita res feret* idem cum Lact. 7, 10, 9 *si ita refert* X, p. 309,17, ubi verbum obsoletum *lessus* in codicibus glossemate *fletus* expulsum est, solus V^c addit ł *pessus*.

atque ex hoc loco vel solo illud quoque apparet genuina Ciceronis verba hac via ad nos pervenisse. addi possunt multi velut p. 258,19: *similitudines* X *dis* initio recte suprascr. V^2, vel p. 338,21 ubi V^c solus addit verba *eas quae rebus percipiuntur venereis detrahens*, qualia Epicuro reddenda esse iam Usener fr. 67 cognovit.[3]) non pauciores vero sunt loci ubi Ciceronis verba audacissime mutata invenias. atque hic illic interpolamenta fortasse ipsis correctoribus debentur (velut p. 236,22 ad verba: *Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret, in Italiam venisse et didicisse Pythagorea* in P ς ex fin. 5, 87 haec adscripta sunt: *et in*

---

1) Partes quasdam ipse contuli. correctus est M ab homine non multo recentiore, qui audacissima quoque interpolamenta infert.

2) Vix sui pretii est cod. Musei Britannici reg. 15 C XI s. XI, de quo cf. Roßbach, Phil. LXIII p. 101 Dougan p. XXXVII.

3) In Laur. Conv. suppr. 541 s. XV vir doctus ex Diog. Laertio X, 6 fragmentum ipsum Epicuri in quo res venereae commemorantur in Latinum sermonem conversum sibi adscripsit, sed sic additamentum in V natum esse nemo credet.

ea cum alios multos tum archytam timeumque cognovit, quam notam V^c ipse quoque signo ⍟ addito in margine exhibet, sed ita cum Ciceronis verbis coniungit, ut post *ferunt* inserat *qui* ac postea scribat *venit* ⍟ *ed//dicisse)* [1]), in universum autem sine dubio ex eodem fonte atque genuinae illae lectiones fluxerunt. e recensione igitur liber ille e quo correcturae codicis V sumptae sunt (v) originem duxit facta a docto homine, qui praeter vulgatos libros aliis uteretur, sed etiam secundum suum iudicium Ciceronis verba constitueret. qui quam considerate egerit multi loci ostendunt. non enim modo formam orationis respexit, verba non iam intellecta aut delevit (302,1 *age sis* cf. Progr. 35) aut mutavit (324,12 *aliquando* pro *si quando,* 346,21 *liberorum* pro *liberum* al.), sed rerum etiam rationem habuit; velut 218,15, cum verba *qui fuit maior natu quam Plautus et Naevius* ut multi quoque e posterioribus non ad Livium sed ad Ennium referret, pro *maior* suspicatus est *minor;* 263,18 recte ei offensioni fuit *Latina,* sed cum emendationem *Litana* non invenisset, nescio qua doctrina ductus *hirpini* interpolavit; 349,12 cum versum *Qui miser in campis maerens errabat alienis* (*Aleis* Beroaldus) non recte procedere intellexisset, *errat* correxit.[2]) qua vero aetate fuerit, uno fortasse loco cognoscimus: 282,5 legitur: *nisi (*sc. *philosophia) doctissimorum contentionibus dissensionibusque viguisset;* ubi cur supra *viguisset,* quod verbum explicatione vix egebat, V² scripserit ł *crevisset,* non facile per se intellegitur; itaque cum idem verbum legamus apud Boethium qui in comm. in Cic. Topica 372,31 libere locum affert, suspicio nascitur inde illud tamquam variam lectionem in Tusculanas assumptum esse.[3]) quod si probabile est, Mavortii saeculo (vix postea) recensionem illam factam esse concludas. sed certum hoc non esse minime ignoro.

Auctorem huius recensionis e libris qui memoriam ab X plane diversam (Y) exhibebant haurire potuisse vidimus. Quam maxime autem dolendum est quod huius familiae Y

---

1) Voluit ergo: *Platonem ferunt, qui, ut . . . cognosceret, in Italiam venit, edidicisse* cf. app. cr. V^C, non V², ut Progr. p. 30 dixi, ubi pluribus de hac re disserui, haec scripsisse Buzzi affirmat. — non tamen negaverim rem etiam sic explicari posse ut iam in exemplari quo V^C usus est similiter Ciceronis verba mutata fuerint.

2) Postea *errat maerens* vir doctus s. XV restituit.

3) Eodem loco V² ut Boeth. habet *transferant,* X *praeferant.*

codex integer non iam extare videtur. etsi enim in recentibus codicibus haud raro lectiones inveniuntur quas ex Y fluxisse propter consensum cum V conicias nec tamen ex ipso V sumptas esse probabile sit, tamen cum non modo nulli codices plane ab X discrepent sed etiam omnes sescentos errores qui in X quoque inveniuntur habere videantur, res potius sic explicanda est ut omnes ς ex X fluxisse, ex uno autem alterove codice familiae Y in medium aevum servato viros doctos has illas lectiones arripuisse statuamus. quam diligenter vero medio aevo homines Tusculanas disputationes legerint, quanto studio ex aliis libris lectiones congesserint, quanta libidine Ciceronis verba mutaverint, ex Douganii apparatu, si tanti erit, videbis. nec tamen ullus e permultis codicibus quos Iohannes Stroux a me rogatus in Italia et Gallia inspexit genuinas illas lectiones *lessus* 309,17 vel *eas-detrahens* 338,21 quas v servavit exhibet. hoc vero sane tenendum est fieri posse ut etiam lectiones ς quae recensione v non confirmantur memoriae Y debeantur.

Duplex igitur, ut omnia comprehendam, memoria Tusculanarum est. altera servata est codice X e quo nostri codices omnes orti esse videntur, ex altera (Y), cuius exemplaria integra non iam extare videntur, lectiones haud paucae in recentiores codices receptae, plures correcturis Vaticani servatae sunt. ac tenendum quidem semper est has correcturas licet nullo alio codice confirmentur non minus quam consensum omnium reliquorum librorum vetustam atque genuinam lectionem continere posse; cum vero e recensione docti hominis fluxerint, non sine magna cautione adhibendae sunt.

Pauca addenda sunt de fragmento Bodleiano (F), de quo Clark Class. Rev. XX p. 122 haec refert: 'It is a single folio containing Tusc. V, 114–120 *-rent ille . . . iudicare,* written in a late ninth-century Carlovingian hand. It was bound up as a fly-leaf with Laud. Lat. 29. . . . There are three columns in the page . . . The margins have been cut so that two letters have frequently been lost.' quod fragmentum haud paucis in tantillo spatio locis memoriam X superat; utrum ad familiam Y pertineat necne, ob eam rem certo diiudicare non ausim, quia in illa parte veteres correcturae in V non leguntur; cum ς tamen compluries congruit.

Quae cum ita essent, dubium non erat quae leges in apparatu critico conficiendo observandae essent. scilicet codicis X lectiones quae e consensu librorum **GKRVH** recuperantur omnes erant afferendae, ex his vero libris ipsis

non nisi eas quae aut ad Ciceronis verba restituenda aut ad ipsorum codicum vel mutuam cognationem vel propriam naturam alicuius momenti essent adnotare intererat. itaque lectiones compluribus codicibus communes semper adscripsi, quae vero singulorum erant propriae, non recepi, nisi aut e variis codicis X lectionibus eas ortas esse credi poterat aut propter alias rationes memorabiles videbantur; leves errores a librariis commissos silentio obruere praestabat. correcturas in GKR extantes secundum easdem leges commemoravi, at Vaticani omnes minutiis tantum neglectis proposui. quibus addidi etiam ex ς lectiones quae aut ex Y fluxisse videbantur aut probabiles coniecturas continebant, etsi, cum eas praeter libros I II, ubi Dougani editio praesto erat, e veterum editionum farragine excerpere deberem, quam lubrico in solo versarer mihi conscius eram.

In scribendis verbis in universum quidem scripturam codicis X fideliter reddendam duxi, quam e consensu sive omnium sive plurium librorum ex eo natorum sine difficultate recuperare licebat. ubi vero ex altera parte GV ex altera KR(H) stabant, cum hos ut omnino cognatos sic aeque pronos ad scripturam suae aetatis adhibendam haud raro viderem,[1]) GV sequi malui. binorum autem codicum scripturam si ab ea quae in X fuisse videbatur differebat, semper adnotavi, singulorum proprietates non nisi paulo graviores commemoravi.[2])

Inconstantiam quoque quam X praebet in formis *maxumus-maximus, optinere-obtinere, dis-diis* similibusque admittendis servandam putavi omninoque nonnisi certis in rebus ubi eum a scribendi ratione a Cicerone adhibita aberrare apertum erat ab eo recessi. e quibus nonnullas, ut et chartae parcam et legentium commodo inserviam, non per apparatum criticum dispergere sed hic in unum collatas tractare liceat.

Academia, Academici semper scripsi, etsi X nonnisi 284,15 364,4 (*achad.* V^c) hoc praebet, at 281,27 282,1 284,2 323,1 363,19

---

1) Velut in verborum compositorum praepositionibus contra archetypi scripturam haud raro formas assimilatas inferunt; quas non recepi, etsi nonnumquam Ciceronis usui magis accommodatas esse mihi persuaseram.

2) K solus saepe *aff-* vel *app-*, nonnumquam etiam *amm-* exhibet contra reliquorum *adf-, adp-, adm-,* itemque *quatuor* solus compluries praebet.

383,30 441,29 443,4 446,1 *achad.;* praeterea 319,17 *achad.* KRV ^{a}*cad.* G (^{a} add. G[2]), 438,23 *achad.* KR, *ac^{h}ad.* V[1], *acad.* G.

schola X uno loco servavit (276,3) alteroque unus saltem G *sc^{h}olis* prima manu scriptum exhibet (293,10), reliquis (220,19. 27 259,30 358,16. 19 363,23 416,5) omnes *scola* praebent.

rethor semper fuit in X (220,12 275,28 277,18. 23 284,9 349,5. 7 384,14 389,9), sed in R semper a correctore correctum est *(r^{h}ethor),* in K 220,12 277,18. 23 codicis X scripturam, semel (284,9) *rhetorum,* reliquis locis rectam scripturam legimus, sine dubio ex eodem fonte e quo R[C] hausit restitutam.

similiter in voce *sepulcrum* (de qua v. orat. 160) res se habet: *sepulchrum* 224,6 231,9 232,3 233,17 (ut Lact. inst. 1,15, 24 Aug. cons. evang. 1,23, 32) 273,1. 5 355,10 GKRV, sed *h* semper exc. 273,1 delevit R[C]; 433,11. 14. 17 *sepulchrum* GR[1]V *-crum* KR[C]; 450,2 *sepulchro* GKV *-cro* R.

Pythagorae (Pythagoreorum) nomen in X plerumque recte scriptum fuisse videtur. recte enim legitur in GKRV 248,16 *(pytag.* H*)* 361,19 *(pyt^{h}ag.* G[1]*)* 362,2. 8. 11 *(phyth.* G[1]*)* 12. 17. 18 363,8 388,25 408,2 *(pyt^{h}ag.* K*)* 21 434,11, uno tantum loco (336,15) *pytagoras* scribitur (corr. R[C]). in singulis autem codicibus nomen saepe corruptum esse non miraberis. rectam tamen scripturam servaverunt R praeter 366,11 418,11 *(pithag.),* V praeter 383,1 *(pithag.)* 242,14 291,13 407,19 *(pitag.).* G ubi ab X discrepat plerumque *pytag.* habet: 227,24 242,14 362,8 (alt. loco) 366,11 418,11 *(phytag.)* 432,13 454,22 (= H), *phytag.* 383,1, *phitag.* (= H) 407,19. K denique habet *phitag.* 227,24 236,14. 21. 22 237,2 242,14 291,13 454,22*(phit^{h}ag.), pithag.* 366,11 (= R), *pitag.* 362, 13.

contempno nonnumquam in X scriptum erat (303,14 336,22 GKRV, 346,13 453,20 GKV, 273,21 GKR), saepius in uno alterove codice legitur (394,10 in GV, saepius in GK, 451,6 in GKH).

intellego constanter in X legebatur una forma excepta. sc. infinitivus praes. pass. *intelligi* scribitur in GKRV 241,8 251,2 263,5 448,17, in GKR 242,8 (etiam V[2]) 248,6 249,26 263,2; *intellegi* in GKRV 296,5 321,12 351,16 369,23 (*-igi* K[2]). denique *intelligi* 235,23 in solo K extat, in quo etiam reliquae huius verbi formae contra ceterorum codicum consensum saepe per *i* scribuntur (velut 242,22—243,9 quinquies; sed 243,12 *intellegentia*). nonnumquam hae formae etiam in ceteros codices irrepserunt, velut *intelligo* 283,20 KR[C] 303,12 GV[vet], *intelligere* 242,22 V[C].

Saepe *e* et *ę (ae)* confundi consentaneum est. velut *quaeror*

pro *queror, mereo meror* pro *maereo maeror* haud raro scriptum legitur. *cenare cena cenula* recte praebent 269,28 GKR, 446,1.4 GV 448,11 V, 449,8 GK, *caenare sim.* 269,28 V, 446,1.4 KR, 448,11 GKR, 449,8 RV, 448,10 et 449,10 GKRV. — *taeter* plerumque recte in X scribitur; semel (383,5) in omnibus GKRV, saepius in singulis codicibus *teter* legitur; 267,6 in V *deterrimus* pro *taeterrimus* extat littera *d* in rasura a m. 1 scripta. — *paene* in R fere semper recte legitur (*pene* 303,16 KRV, 306,21 et 361,18 K et e corr. R), in reliquis codicibus haud raro *poene* vel *pene.* — *penitet* habent 401,5.8 441,8 GKRV, 428,7.14 GKV, 385,11 V, *poenitere* 451,10 GRV.

inquid pro *inquit* saepe GK, rarius V; itemque *at* et *ad* imprimis in GK confunduntur.

de scriptura *conditio* similibusque rebus vide p. XIII[1].

Ultimo loco agam de re quae paulo maioris momenti est. scilicet sescentis illis locis ubi ante pronomen relativum pronominis demonstrativi nom. dat. abl. pluralis numeri extant, summa constantia formae *hi his his* leguntur, *ei* semel invenitur (p. 232,11, ubi tamen *hi* in r. V^1 *illi* K^2; de p. 458,3 cf. app.), *is* p. 251,9 (*iis* corr. $R^{1?}V^{rec}$ his K^2); *iis* sive *is* fuit in X p. 285,17 (*ut iis* GKR *ut is* H *ut his* V^c littera *h* ex *i* correcta, *s* in rasura scripta, *ut his* etiam K^2R^c); denique *eis,* sed non ante relativum p. 372,10.23 390,26 legitur. non autem certum loquendi usum Tullianum sed falsam scribendi rationem posteriore aetate natam hic subesse vel inde apparet, quod eadem constantia reliquorum casuum formae *eae ea eorum eos eqs.* inveniuntur (nisi quod p. 417,20 *hos* pro *eos* per errorem scriptum est). qua de re quid iudicandum sit, secundum ea quae Hans Ziegel in dissertatione sua, De is et hic pronominibus quatenus confusa sint apud antiquos Marp. 1897, diligenter acuteque exposuit dubitari non potest. nimirum cum formae *hi* et *ii (ei, i)* in sermone prorsus confusae essent, saec. fere V perturbatio in his formis scribendis orta a viris doctis certa ratione sublata est. atque in libris quidem iuridicialibus et sacris quos Ziegel perquisivit nominativi formae nonnisi *hi* et *hae* adhiberi solent, in dativo et ablativo casu nonnisi *his* et *eis* admittuntur, ita tamen ut certa ratione distinguantur, *eis* raro neque ante relativum pronomen ponatur. a quibus X ea in re recedit quod *hae* pro *eae* non exhibet; quin vero eius scribendi ratio docto cuidam viro debeatur qui eadem fere aetate, id est fere saec. V—VII, secundum similem doctrinam sive ipsum codicem X sive eius exemplar correxerit, dubium non est.[1])

1) Quam rationem recensio Y secuta sit non constat, cum facile cogitari possit has res a correctoribus neglectas esse. non

Quam scribendi rationem in Ciceronis libris edendis admittendam non esse apparet, quae formae restituendae sint, quaeri potest. cum enim *eis* non modo p. 336,5 apud Nonium scribatur sed etiam p. 456,11 in fragm. Bodleiano F legatur, hanc formam in X expulsam esse facile quispiam sibi persuaserit. sed ut non dicam in F etiam *his* p. 457,21 et *iis* p. 458,6 inveniri, illud obstare videtur quod forma *eae* recte in X servata est neque umquam formae *hae* cessit. itaque aut formas *ii, iis* aut *i, is* per totum librum restituendas putavi; has autem ut praeferrem, duabus rebus commotus sum. primum enim bis codex H (252,27 318,14), semel K[1] *is* scriptum exhibet contra reliquorum *his*[1]); deinde haud raro etiam nominativo sing. num. *is* vel in X vel in libris ex eo derivatis falso litteram *h* praefigi videbam; cf. 416,28 *hisne* GKRV[1] *isne* V[2]; praeterea *his* 220,28 G[1]V[1]H, 258,5 GKR (*^{h}is* R[1]) V[1] (//is), 438,18 G[1]KV[1], 343,10 GK[1], 218,21 241,14 (*h* erasum) 293,17 416,19 K, //is 247,8 G, 285,23 418,26 422,25 V (262,4 *ḥis*). commemoro etiam p. 398,13, ubi X *dehis* pro *deis* exhibet (*de//is* V), 424,15 *integrumhisque* (G[1]V[1]) vel *integerumhisque* (KR) pro *integerrumisque.* denique p. 239,29 X *hisdem* (//isdem V *isdem* H? Schwenke nihil adnotat), 288,23 *eisdem* ex *hisdem* ut vid. K[1], //isdem V eisdem GR[2]).

Has igitur secutus rationes, quas non omnino certas esse vix est quod dicam, formas *i, is* per totum librum restituendas putavi semelque hic moneo, *ubicumque in pronominis demonstrativi nom. dat. abl. numeri pluralis hae formae legantur neque in apparatu critico quicquam adnotatum sit, in omnibus codicibus* GKRV(H) *hi his scriptum extare.*[3])

Restat ut omnibus quorum opera in hac editione conficienda adiutus sum gratias agam, inprimis vero Conrado

---

neglegendum tamen est loco modo allato p. 285,17 V[c] *ut his* pro *ut iis* inferre. 254,21 *quo his* X *quod his* V[c] (pro *quod is* casu dat.).

1) p. 345,19 *non his* X *non is* G[1] *non in his* K[2]R[c]V[1 aut c] (leg. *non in is*). 268,16 *iudices hi qui* X *iudices si qui* V[2] (inveniitne *iudicesiqui*?).

2) 314,13 *eidem* (nom. pl.) GR *Eiidem* K[1] *Eidem* V (exp. *V*[vet]) *idem* Charis.

ex mendo *naturalis* pro *natura is* (vel *iis eis*) 338,28 nihil certi concludi potest.

3) Singulorum codicum proprietates modo congestas fere omnes in apparatu quoque commemoravi.

Roßbach et Eduardo Stroebel, qui liberalissime ut collationibus suis uterer permiserunt, necnon Hermanno Stroux, qui multos codices in Italia Galliaque servatos mea causa evolvit.

SIGLA

CODICES

MEMORIA X:

G = Guelferbytanus Gud. 294
K = Cameracensis 842
R = Parisinus Regius 6332
V = Vaticanus 3246
H = Hadoardi excerpta quae leguntur in Vat. Reg. Suec. 1762

B = Bruxellensis 5351. 2
Gr. = Gryphianus
M = Ambrosianus T. 56 sup.
P = Palatinus 1514
} raro allati

X = GKRV et (ubi excerpta extant) H

ALTERA MEMORIA (Y)

recuperatur e correcturis Vaticani ($V^1 V^c V^2$)
et e recentioribus codicibus (ς)

Ω = consensus omnium codicum

COMMENTATIONES

Ba. = Bake Scholia hypomnemata IV p. 68—114
Bentl. = Bentleii emendationes quas Davisii editioni adiunxit Rath 1805
Ha. = Halm
Li. = Lindemann
Mdv. = Madvig
Mur. = Muretus
Pl. = Plasberg
Progr. = Pohlenz, De Ciceronis Tusculanis disputationibus. Progr. Gotting. 1909
Ribb. = Ribbeck
Roßb. = Roßbach, De duobus Ciceronis disp. Tusc. codibus. Philol. 63 p. 93sqq.
Schue. = Schuetz
Str. = Ströbel, Die Tusculanen im cod. Vaticanus 3246. Philol. 49 p. 49 sqq.
Turn. = Turnebus
Va. = Vahlen
We. = Wesenberg, Emendationes M. Tullii Ciceronis Tusculanarum disp. Viburgi 1841—4 (etiam in ed. Turicensi 1861)

EDITIONES

Amm. = Ammon[2] 1912
Bai. = Baiter 1861
Bouh. = Bouhier 1560
Crat. = Cratander 1528
Dav. = Davisius 1709 sqq.
Doug. = Dougan (libri I. II) Cambridge 1905
Er. = Erasmus 1525
Ern. = Ernesti 1776 sqq.
Hei. = Heine[4] 1892
Kl. = Reinh. Klotz 1835 (cf. eiusdem Nachträge und Berichtigungen zu Ciceros Disputationibus Tusculanis 1843)
Küh. = Kühner[5] 1874
Lb. = Lambinus 1566
Man. = Manutius 1540 sqq.
Mos. = Moser 1836
Mue. = C. F.W. Müller 1878 sqq.
Or. = Orelli 1828
Po. = Pohlenz (libri I. II) 1912 (nonnunquam siglo 'Comm.' indicatus)
Se. = Schiche[2] 1907 (cf. eundem in annalibus qui dic. Jahrb. d. phil. Vereins zu Berlin 24. 27. 29)
Sey. = M. Seyffert 1864
Ti.-So. = Tischeret (post eum) Sorof[8] 1884
Tr. = Tregder 1841
Wo. = F. A. Wolf 1792 sqq. (cf. eiusdem scholarum excerpta in ed. Orelliana)

M. TULLI CICERONIS

TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

LIBRI QUINQUE

LIBER PRIMUS

Cum defensionum laboribus senatoriisque muneribus aut omnino aut magna ex parte essem aliquando liberatus, rettuli me, Brute, te hortante maxime ad ea studia, quae retenta animo, remissa temporibus, longo intervallo intermissa revocavi, et cum omnium artium, quae ad rectam vivendi viam pertinerent, ratio et disciplina studio sapientiae, quae philosophia dicitur, contineretur, hoc mihi Latinis litteris inlustrandum putavi, non quia philosophia Graecis et litteris et doctoribus percipi non posset, sed meum semper iudicium fuit omnia nostros aut invenisse per se sapientius quam Graecos aut accepta ab illis fecisse meliora, quae quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. Nam mores et instituta vitae resque domesticas ac familiaris nos profecto et melius tuemur et lautius, rem vero publicam nostri maiores certe melioribus temperaverunt et institutis et legibus. quid loquar de re mili-

---

1 Cum . . . 219, 15 eruditum H (218, 29 honos . . . 219, 2 improbantur *bis*)

§ 1 et 5 extr. imit. Paschasius Radb. Expos. in ps. 44 l. I praef. in. 3 rettuli ς retuli X *Pasch. cf. p. 344, 24* 8 *cf. Lact. inst. 3, 14, 13* litteris] al libris V[2] 10 hoc *supra* semper *add.* V[1] 15 latius R[1]

tari? in qua cum virtute nostri multum valuerunt, tum
plus etiam disciplina. iam illa, quae natura, non litteris
adsecuti sunt, neque cum Graecia neque ulla cum gente
sunt conferenda. quae enim tanta gravitas, quae tanta
constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quae tam 5
excellens in omni genere virtus in ullis fuit, ut sit cum
3 maioribus nostris comparanda? Doctrina Graecia nos
et omni litterarum genere superabat; in quo erat facile
vincere non repugnantes. nam cum apud Graecos anti-
quissimum e doctis genus sit poëtarum, siquidem Ho- 10
merus fuit et Hesiodus ante Romam conditam, Archi-
lochus regnante Romulo, serius poëticam nos accepi-
mus. annis fere cccccx post Romam conditam Li-
vius fabulam dedit C. Claudio, Caeci filio, M. Tuditano
cos. anno ante natum Ennium. qui fuit maior natu 15
2 quam Plautus et Naevius. sero igitur a nostris poëtae
vel cogniti vel recepti. quamquam est in Originibus
solitos esse in epulis canere convivas ad tibicinem de
clarorum hominum virtutibus; honorem tamen huic ge-
neri non fuisse declarat oratio Catonis, in qua obiecit 20
ut probrum M. Nobiliori, quod is in provinciam poëtas
duxisset; duxerat autem consul ille in Aetoliam, ut
scimus, Ennium. quo minus igitur honoris erat poëtis,
eo minora studia fuerunt, nec tamen, si qui magnis
4 ingeniis in eo genere extiterunt, non satis Graecorum 25
gloriae responderunt. an censemus, si Fabio, nobilis-
simo homini, laudi datum esset, quod pingeret, non
multos etiam apud nos futuros Polyclitos et Parrha-
sios fuisse? honos alit artes, omnesque incenduntur

---

3 assec. KRH cum ulla gente K 5 animi magnitudo K
7 nos Graecia K 11 archilocus G^1H archilogus V(g *scr.*^{c})
13 enim *post* annis *add.* V^cς CCCCX X (*etiam* K, CCCCX G^1 V^2) al quingentis *in mg.* V^c 14 gaio X marco G (R *laesus*)
15 cōs. X (*in* K ~ *add.*^{c}) qui] *sc. Livius cf. Vahlen Enn. p. V*
maior] al minor V^c 17 Cato *fr. 118 cf. Val. Max. 2, 1, 10* 21 mar-
co X 24 eo] al & V^c si ςB^1*e corr.* sic X 26 cessemus KRH
GFabio V^1 29 honos . . . 219, 2 improbantur *Aug. civ. 5, 13*
(H *ecl. 212*) *et ex eo Serv. Lupus ep. 1* acceduntur (*vel* ac-

ad studia gloria, iacentque ea semper, quae apud quosque improbantur. summam eruditionem Graeci sitam censebant in nervorum vocumque cantibus; igitur et Epaminondas, princeps meo iudicio Graeciae, fidibus
5 praeclare cecinisse dicitur, Themistoclesque aliquot ante annos cum in epulis recusaret lyram, est habitus indoctior. ergo in Graecia musici floruerunt, discebantque id omnes, nec qui nesciebat satis excultus doctrina putabatur. in summo apud illos honore geo- 5
10 metria fuit, itaque nihil mathematicis inlustrius; at nos metiendi ratiocinandique utilitate huius artis terminavimus modum.

At contra oratorem celeriter complexi sumus, nec 3 eum primo eruditum, aptum tamen ad dicendum, post
15 autem eruditum. nam Galbam Africanum Laelium doctos fuisse traditum est, studiosum autem eum, qui is aetate anteibat, Catonem, post vero Lepidum Carbonem Gracchos, inde ita magnos nostram ad aetatem, ut non multum aut nihil omnino Graecis cederetur.
20 Philosophia iacuit usque ad hanc aetatem nec ullum habuit lumen litterarum Latinarum; quae inlustranda et excitanda nobis est, ut, si occupati profuimus aliquid civibus nostris, prosimus etiam, si possumus, otiosi. in quo eo magis nobis est elaborandum, quod 6
25 multi iam esse libri Latini dicuntur scripti inconsiderate ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. fieri autem potest, ut recte quis sentiat et id

---

20 Philosophia . . . 221, 7 narretur H (27 fieri . . . 220, 5 litteris *et* 220, 13 adulescentes . . . 220, 18 dicere *bis*)

cenduntur) *Aug.* incenduntur *ex* acc. H[1] *ecl. 212* gloriae H *ibid. cum Aug. plerisque codd.* (gloria^e L) *Lup.*

4 graecis X -ę *pro* -s V[1 aut c] 6 annis *edd. vett.* recusasset V[2]ς liram X est...indoctior *Quint. inst. 1, 10, 19* 8 nesciebant V[1] 10 ad GR[1]V[1] 15 etiam *ante* erud. *add.* V[c] *mg.* 17 his X hos V[c]ς carbonẽ V[c] catonem X 18 grac *in r.* V[c] (*in mg.* ał etiam *idem ante versum* gracchos-magnos)
22 ut . . . otiosi *Non. 355, 2* 23 possimus (u *supra* i) G[1]

quod sentit polite eloqui non possit; sed mandare
quemquam litteris cogitationes suas, qui eas nec dis-
ponere nec inlustrare possit nec delectatione aliqua
allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis
et otio et litteris. itaque suos libros ipsi legunt cum 5
suis, nec quisquam attingit praeter eos, qui eandem
licentiam scribendi sibi permitti volunt. quare si ali-
quid oratoriae laudis nostra attulimus industria, multo
studiosius philosophiae fontis aperiemus, e quibus
4 etiam illa manabant. 10

7 Sed ut Aristoteles, vir summo ingenio, scientia,
copia, cum motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere
docere etiam coepit adulescentes et prudentiam cum
eloquentia iungere, sic nobis placet nec pristinum di-
cendi studium deponere et in hac maiore et uberiore 15
arte versari. hanc enim perfectam philosophiam sem-
per iudicavi, quae de maximis quaestionibus copiose
posset ornateque dicere; in quam exercitationem ita
nos studiose [operam] dedimus, ut iam etiam scholas
Graecorum more habere auderemus. ut nuper tuum 20
post discessum in Tusculano cum essent complures
mecum familiares, temptavi, quid in eo genere possem.
ut enim antea declamitabam causas, quod nemo me
diutius fecit, sic haec mihi nunc senilis est declama-
tio. ponere iubebam, de quo quis audire vellet; ad 25
8 id aut sedens aut ambulans disputabam. itaque dierum
quinque scholas, ut Graeci appellant, in totidem
libros contuli. fiebat autem ita ut, cum is qui au-

---

1 mandare . . . 5 litteris *Einhart Vita Caroli praef.* 8 laudis] s *eras. sed a m. rec. iterum scriptum in* V 11 scientia] scientiae X -a *pro* -ae *in r.* V² 12 cum motus H commotus GKRV *sed* cũ *supra* com V² isocratis V²ς socratis X 13 docere ς *om.* X *post* adulescentes *add.* decere V² 16 haec (n *supra* e) R¹ 19 *del. Mur.* operam inpendimus *Dav.* 20 audeamus V (a *in r.*ᶜ) 21 cumplures G¹R¹ *(corr. ipsi)* 22 possem V²ς possim X *(cf.* auderemus *v. 20)* 25 at id X (at id sed. *ex* aut id aut sed. Kᶜ) 28 his G¹V¹H audiri X (*corr.* V² ł e *ss.* K²)

dire vellet dixisset, quid sibi videretur, tum ego contra dicerem. haec est enim, ut scis, vetus et Socratica ratio contra alterius opinionem disserendi. nam ita facillime, quid veri simillimum esset, inveniri posse So-
5 crates arbitrabatur. Sed quo commodius disputationes nostrae explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. ergo ita nascetur exordium:

5 9 Malum mihi videtur esse mors.

Isne, qui mortui sunt, an is, quibus moriendum est?

10 Utrisque.

Est miserum igitur, quoniam malum.

Certe.

Ergo et i, quibus evenit iam ut morerentur, et i, quibus eventurum est, miseri.

15 Mihi ita videtur.

Nemo ergo non miser.

Prorsus nemo.

Et quidem, si tibi constare vis, omnes, quicumque nati sunt eruntve, non solum miseri, sed etiam semper
20 miseri. nam si solos eos diceres miseros quibus moriendum esset, neminem tu quidem eorum qui viverent exciperes — moriendum est enim omnibus —, esset tamen miseriae finis in morte. quoniam autem etiam mortui miseri sunt, in miseriam nascimur sem-
25 piternam. necesse est enim miseros esse eos qui centum milibus annorum ante occiderunt, vel potius omnis, quicumque nati sunt.

Ita prorsus existimo.

10 Dic quaeso: num te illa terrent, triceps apud inferos
30 Cerberus, Cocyti fremitus, travectio Acherontis, 'mento summam aquam attingens enectus siti' Tantalus? tum

1 quod K[1]V[2] 2 et *om.* V[1] *add.*[3] 7. 8 ergo *et primam litteram verbi* malum *om.* R[1]V[1] *spatio rubicatori relicto;* ergo *add.* R[al. m] ergo *et* m V[c] ita nasce- *in r.* V[1] nascatur *corr.* V[c] 13 morirentur K[1] 23 tam V[1] ˜ *add.*[2] 25 necesse enim est m. K[1] *sed* est *erasum* 29 nunc *ex.* num K[1] 30 coy¢ti R[1] traiectio *ex* trav. K[1] transv. V[c] *mg.* ('ał trans') ς *Trag. inc. 111* 31 summam . . . tantalus *Non. 401,29* enectus . . . Tantalus *Prisc. GL*

illud, quod 'Sisyphus versat saxum sudans nitendo
neque proficit hilum?' fortasse etiam inexorabiles iu-
dices, Minos et Rhadamanthus? apud quos nec te
L. Crassus defendet nec M. Antonius nec, quoniam
apud Graecos iudices res agetur, poteris adhibere De- 5
mosthenen; tibi ipsi pro te erit maxima corona causa
dicenda. haec fortasse metuis et idcirco mortem censes
esse sempiternum malum.

Adeone me delirare censes, ut ista esse credam?

6 An tu haec non credis? 10

Minime vero.

Male hercule narras.

Cur? quaeso.

Quia disertus esse possem, si contra ista dicerem.

Quis enim non in eius modi causa? aut quid negotii 15
11 est haec poëtarum et pictorum portenta convincere?

Atqui pleni libri sunt contra ista ipsa disserentium
philosophorum.

Inepte sane. quis enim est tam excors, quem ista
moveant? 20

Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt qui-
dem apud inferos ulli.

Ita prorsus existimo.

Ubi sunt ergo i, quos miseros dicis, aut quem locum
incolunt? si enim sunt, nusquam esse non possunt. 25

2, 470, 18 aquam *trisyll. cf. Lachm. ad Lucr. 6, 552* quam *Nonii* L^1A^4 amnem *Bue.* adtinget (*vel* -it) senextus *Nonii* L^1A^4 tantulus X (*corr.* K[2]) *Nonii et Prisciani pars* tum . . . hlium *Non. 121, 4; 353, 8.*

1. *Ennii versus? cf. Marx ad Lucil. 1375* 1 sisyphius X (*sed 2.* i *eras. in* V. sis. K[1 aut c]) *Nonii pars* 4 defendet *om.* RK[1] (*add.*[2]) 5 demostenen K 7 dicenda causa K 10 an (i supra n) tu · an non (*2.* an *in r.*) V[1?] ante (u supra e) G[1] 14 dissertus KR[1] 15 aut . . . convincere *Non. 375, 29* 17 dissenentium G[1] (dissonantium *corr.* G[1?]) RV[1] *(corr. ipse?)* diserentium K 19 est *om.* K[1], *add.*[c] 20 commoveant V[2] 23 prossus G

24 *Inde ab* ubi - 223, 24 iam sunt *multa in* K *madore corrupta*

Ego vero nusquam esse illos puto.

Igitur ne esse quidem?

Prorsus isto modo, et tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sint.

5 Iam mallem Cerberum metueres quam ista tam in- 12 considerate diceres.

Quid tandem?

Quem esse negas, eundem esse dicis. ubi est acumen tuum? cum enim miserum esse dicis, tum eum qui 10 non sit dicis esse.

Non sum ita hebes, ut istud dicam.

Quid dicis igitur?

Miserum esse verbi causa M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit, miserum Cn. Pompeium, qui 15 tanta gloria sit orbatus, omnis denique miseros, qui hac luce careant.

Revolveris eodem. sint enim oportet, si miseri sunt; tu autem modo negabas eos esse, qui mortui essent. Si igitur non sunt, nihil possunt esse; ita ne miseri 20 quidem sunt.

Non dico fortasse etiam, quod sentio; nam istuc ipsum, non esse, cum fueris, miserrimum puto.

Quid? miserius quam omnino numquam fuisse? ita, 13 qui nondum nati sunt, miseri iam sunt, quia non sunt, 25 et nos, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus ante quam nati. ego autem non commemini, ante quam sum natus, me miserum; tu si meliore memoria es, velim scire, ecquid de te recordere.

Ita iocaris, quasi ego dicam eos miseros, qui nati non 7 30 sint, et non eos miseros, qui mortui sunt.

---

3 miseros *cf. Serv. Aen. 4, 20* 4 quidem *om.* K 7 qui *We.* 13 M. V[2]ς *om.* X 14 morti V[1] demiserit *ut v.* K CN. R Gn. *vel* gn. GV *(in* K *evanidum)* 15 tanta dignitate tanta gl. V[c] sit *om.* V[1], *unde* V[c] orbatus sit 19 ne] *longius verbum habuisse vid.* K 21 etiam *exp.* V[vet] 27 similiore K[1]R[1] 28 [ec]quid K (*add.*[2 aut c]) recordere ς recordare X 29 miseros V *(exp.*[2?]*)* 30 m. sint V[c]

Esse ergo eos dicis.

Immo, quia non sint, cum fuerint, eo miseros esse.

Pugnantia te loqui non vides? quid enim tam pugnat, quam non modo miserum, sed omnino quicquam esse, qui non sit? an tu egressus porta Capena cum 5 Calatini Scipionum Serviliorum Metellorum sepulcra vides, miseros putas illos?

Quoniam me verbo premis, posthac non ita dicam, miseros esse, sed tantum miseros, ob id ipsum, quia non sint. 10

Non dicis igitur: 'miser est M. Crassus', sed tantum: 'miser M. Crassus'?

Ita plane.

14 Quasi non necesse sit, quicquid isto modo pronunties, id aut esse aut non esse! an tu dialecticis ne 15 imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur: omne pronuntiatum (sic enim mihi in praesentia occurrit ut appellarem ἀξίωμα, utar post alio, si invenero melius) — id ergo est pronuntiatum, quod est verum aut falsum. cum igitur dicis: 'miser M. Crassus', aut hoc di- 20 cis: 'miser est Crassus', ut possit iudicari, verum id falsumne sit, aut nihil dicis omnino.

Age, iam concedo non esse miseros, qui mortui sint, quoniam extorsisti, ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. quid? qui vivimus, 25 cum moriendum sit, nonne miseri sumus? quae enim potest in vita esse iucunditas, cum dies et noctes cogitandum sit iam iamque esse moriendum?

ł ñ modo[2]
4 om̃i m̊ K 6 catilini G 7 putas] vocas K[rec] 8 premis *s. v. add.* K[c] 10 si//nt V 11 miser e mori crassus K *m. rec. quae ductus evanidos restituit* 15 ne *ex* non R[c] 17 pronuntiatum eqs. *Gell. 16, 8, 8 (Hier. adv. Rufin. 1, 486)* sic *ex* si V[c] 18 ∂I|ωmὰ R ∂ξιωΜΛ V, *sed praeter* 1. ∂ *omnia i. r.* V[c] aziomа K aziωma G[1] alio/si///inv. V (*dist.* [2?]) alios et inv. GKR 23 eos *s.* non *add.* V[2] sunt V 25 ne *s. v.* K[1] quid] ecce K *ante* ecce *adscr.* m (= *magister*) K[2], post esse d (*disc.*) K[rec]

8 Ecquid ergo intellegis, quantum mali de humana 15 condicione deieceris?

Quonam modo?

Quia, si mors etiam mortuis miserum esset, infini-
5 tum quoddam et sempiternum malum haberemus in vita; nunc video calcem, ad quam cum sit decursum, nihil sit praeterea extimescendum. sed tu mihi videris Epicharmi, acuti nec insulsi hominis ut Siculi, sententiam sequi.

10 Quam? non enim novi.

Dicam, si potero, Latine. scis enim me Graece loqui in Latino sermone non plus solere quam in Graeco Latine.

Et recte quidem. sed quae tandem est Epicharmi ista
15 sententia?

'Émori noló, sed me esse mórtuum nihil aéstimo.'

Iam adgnosco Graecum. sed quoniam coëgisti, ut concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse, perfice, si potes, ut ne moriendum quidem esse mise-
20 rum putem.

Iam istuc quidem nihil negotii est, sed ego maiora 16 molior.

Quo modo hoc nihil negotii est? aut quae sunt tandem ista maiora?

25 Quia, quoniam post mortem mali nihil est, ne mors quidem est malum, cui proxumum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis: ita ne moriendum quidem esse malum est; id est enim perveniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur.

---

1 ecqui X(Ω?) 4 mors V^c mori X[1](V[1]) 5 in vita *del. Bai., sed vita hic non opponitur mortis tempori.* 8 epicarmi G[1](*corr.*[1])K insulsi] insul *in r.* V^c 14 epicarmi GRV[1] (*corr.*[2]) 16 *Epich. fr. 247* nihili *edd. vett.* 17 adgnosco RV (*sed* d *erasum*) adn. (g *supra*) G[1] agn. K graeco (u *supra*) G[1] gradum *ex* graecum V[2?] sed *Man.* et 21 sed ego maiora molior *add.* V^c (sed maiora molior *vel* sed etiam maiora molior ς) *om.* X 25 nihil est *add.* K[2]V[2] *om.* X ne quidem mors K 26 proximum KV 27 nequidem moriendum K 28 id est K[2]ς idem R idē GK[1]V

Uberius ista, quaeso. haec enim spinosiora, prius ut confitear me cogunt quam ut adsentiar. sed quae sunt ea, quae dicis te maiora moliri?

Ut doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam esse mortem. 5

Non postulo id quidem, aveo tamen audire. ut enim non efficias quod vis, tamen, mors ut malum non sit, efficies. sed nihil te interpellabo; continentem orationem audire malo.

17 Quid, si te rogavero aliquid? nonne respondebis? 10

Superbum id quidem est, sed, nisi quid necesse erit, malo non roges.

9 Geram tibi morem et ea quae vis, ut potero, explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint et fixa, quae dixero, sed ut homunculus unus e multis 15 probabilia coniectura sequens. ultra enim quo progrediar, quam ut veri similia videam, non habeo; certa dicent i, qui et percipi ea posse dicunt et se sapientis esse profitentur.

Tu, ut videtur; nos ad audiendum parati sumus. 20

18 Mors igitur ipsa, quae videtur notissima res esse, quid sit, primum est videndum. sunt enim qui discessum animi a corpore putent esse mortem; sunt qui nullum censeant fieri discessum, sed una animum et corpus occidere, animumque in corpore extingui. qui 25 discedere animum censent, alii statim dissipari, alii diu permanere, alii semper. quid sit porro ipse animus aut ubi aut unde, magna dissensio est. aliis cor

---

27 quid igitur sit animus . . . 28 est. nam animus ab anima dictus est (227, 12). aliis . . . 227, 2 dicuntur H

6 quidem id K abeo V^1 habeo V^2GKR aveo ς 10 sierogavero V^1 *(corr.*[c]*)* K^1 *hoc loco pauciora habuit, evanidas litteras m. rec. sic fere restituit:* ſqiero 12 non//roges V 18 qui//et V et//se V sapientes V^2 23 putent ς (*cf.* censeant) putant X *(varietatem modorum def. Gafflot, Le subjonctif de subordination Paris 1906 p. 52)* 26 cessent V^1 28 aut ubi . . . 227.1 animus *in mg.* G^1 aut unde . . . dicuntur *Non. 66, 5*

ipsum animus videtur, ex quo excordes, vecordes con-
cordesque dicuntur et Nasica ille prudens bis consul
'Corculum' et 'egregie cordatus homo, catus Aelius Sex-
tus'. Empedocles animum esse censet cordi suffusum 19
5 sanguinem; aliis pars quaedam cerebri visa est animi
principatum tenere; aliis nec cor ipsum placet nec
cerebri quandam partem esse animum, sed alii in
corde, alii in cerebro dixerunt animi esse sedem et
locum; animum autem alii animam, ut fere nostri —
10 declarat nomen: nam et agere animam et efflare dici-
mus et animosos et bene animatos et ex animi senten-
tia; ipse autem animus ab anima dictus est —; Zenoni
Stoico animus ignis videtur. sed haec quidem quae 10
dixi, cor, cerebrum, animam, ignem volgo, reliqua fere
15 singuli. ut multo ante veteres, proxime autem Ari-
stoxenus, musicus idemque philosophus, ipsius cor-
poris intentionem quandam, velut in cantu et fidibus
quae ἁρμονία dicitur: sic ex corporis totius natura et
figura varios motus cieri tamquam in cantu sonos.
20 hic ab artificio suo non recessit et tamen dixit aliquid, 20
quod ipsum quale esset erat multo ante et dictum et
explanatum a Platone. Xenocrates animi figuram et
quasi corpus negavit esse ullum, numerum dixit esse,
cuius vis, ut iam ante Pythagorae visum erat, in natura
25 maxuma esset. eius doctor Plato triplicem finxit ani-
mum, cuius principatum, id est rationem, in capite sicut
in arce posuit, et duas partes parere voluit, iram et

---

25 Plato . . . 228, 2 locavit H

1 vecordes$^{q.}$ excordes concordes H *signis transponendi non satis dilucidis additis* vec. HM vaec. VG^{1}(*sed* ạ^{1})R^{1} (*sed* ạ$^{1?}$) *Nonii codd. pr. F H* vęc. K 3 *Ennius ann. 331* 5 animi *om.* K^{1}, *post* princip. *add.*^{c} 9 ut fere nostri declarant nomen. nam *Ω corr. Dav.* declarant nomina *Sey.* 12 *Zeno fr. 134.* 15 multo *Bentl.* multi *cf. Lact. inst. 7, 13, 9 opif. 16, 13* 18 ar-monia *Ω cf. I 24.41* 22 *Xen. fr. 67* 23 ull *in r.* V^{c} ullum ς verum X *cf. ac. 2, 124* 25 animam X (*sed* ^{u}*supra* a V$^{2?}$) 27 separare X *in* parere *corr.* V^{c} (e *priore loco literam ss.* V^{2})

cupiditatem, quas locis disclusit: iram in pectore,
21 cupiditatem supter praecordia locavit. Dicaearchus
autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus
libris exponit, doctorum hominum disputantium primo
libro multos loquentes facit; duobus Pherecratem 5
quendam Phthiotam senem, quem ait a Deucalione ortum, disserentem inducit nihil esse omnino animum,
et hoc esse nomen totum inane, frustraque animalia
et animantis appellari, neque in homine inesse animum
vel animam nec in bestia, vimque omnem eam, qua 10
vel agamus quid vel sentiamus, in omnibus corporibus vivis aequabiliter esse fusam nec separabilem a
corpore esse, quippe quae nulla sit, nec sit quicquam
nisi corpus unum et simplex, ita figuratum ut tem-
22 peratione naturae vigeat et sentiat. Aristoteles, longe 15
omnibus — Platonem semper excipio — praestans et
ingenio et diligentia, cum quattuor nota illa genera
principiorum esset complexus, e quibus omnia orerentur, quintam quandam naturam censet esse, e qua
sit mens; cogitare enim et providere et discere et do- 20
cere et invenire aliquid et tam multa [alia] meminisse,
amare odisse, cupere timere, angi laetari, haec et similia eorum in horum quattuor generum inesse nullo
putat; quintum genus adhibet vacans nomine et sic ip-

---

15 Aristoteles cum quattuor . . . 229, 3 de animo sentiae H

1 disclusit *om.* X *add.* V[2]R[rec]ς (suis *add.* ς) *cf. I, 80 Pr. 32* quas-cupiditatem *om.* H 2 subter RHK[1] (ł sup *ss.* K[2]) collocavit V[2] dice archus KRV dicaearcus | alcus G[1] 3 chorinthi GK 4 dictorum X, *corr. in* KV 5 pherecraten G pthiotam X (pth. G phiot. K) 7 animum omnino K 8 et *post* frustraque *add.* V[1?] *vix recte* 9 animantes V[2] 12 aequabiliter V *(exp. m. vet.)* 18 orirentur Hς 19 esse] esset GR[1] *e corr.* equa G[1] (*in mg.* de) K[1] (equae K[2] *ut v.*) R esse///qua V (quae V[2]) 21 alia X *exp.* V[vet], *cf. 247, 14* 22 et *om.* H 23 nullo] numero H 24 genus *om.* H sic *exp.* V[vet]

sum animum ἐνδελέχειαν appellat novo nomine quasi
quandam continuatam motionem et perennem.

Nisi quae me forte fugiunt, haec sunt fere de animo 11
sententiae. Democritum enim, magnum illum quidem
5 virum, sed levibus et rotundis corpusculis efficien-
tem animum concursu quodam fortuito, omittamus;
nihil est enim apud istos, quod non atomorum turba
conficiat. Harum sententiarum quae vera sit, deus ali- 23
qui viderit; quae veri simillima, magna quaestio est.
10 utrum igitur inter has sententias diiudicare malumus
an ad propositum redire?

Cuperem equidem utrumque, si posset, sed est dif-
ficile confundere. quare si, ut ista non disserantur,
liberari mortis metu possumus, id agamus; sin id non
15 potest nisi hac quaestione animorum explicata, nunc,
si videtur, hoc, illud alias.

Quod malle te intellego, id puto esse commodius;
efficiet enim ratio ut, quaecumque vera sit earum sen-
tentiarum quas exposui, mors aut malum non sit aut
20 sit bonum potius. nam si cor aut sanguis aut cere- 24
brum est animus, certe, quoniam est corpus, interibit
cum reliquo corpore; si anima est, fortasse dissipa-
bitur; si ignis, extinguetur; si est Aristoxeni harmo-
nia, dissolvetur. quid de Dicaearcho dicam, qui nihil
25 omnino animum dicat esse? his sententiis omnibus
nihil post mortem pertinere ad quemquam potest; pa-
riter enim cum vita sensus amittitur; non sentientis

---

8 harum . . . 9 quaestio est H   18 efficiet . . . 25 dicit
esse H

1 endelecheian GKVH, *sed in* R *inter* e *et* a *graecum compendium diphthongi* ει (*ϑ*) *scriptum est* appellant G^1V^1
3 fugiuṇt (*exp. m. vet.*) V hae V^{rec} ς omnium *post* fere *add.* V^2 6 animum (ł mos) V (*ss.*^{c}) 7 nihil . . . eorum t. conficiat *Non. 269, 12*
8 harum . . . viderit *Lact. inst. 7, 8, 9 (postquam breviter ad § 18—22 respexit)* aliquis V^{rec} ς 14 possimus K^2 20 cor//// (aut(2))
s. G 22 corpore V^c ς tempore X 23 harmonia GKR //arm. V
arm. H

autem nihil est ullam in partem quod intersit. reliquorum sententiae spem adferunt, si te hoc forte delectat, posse animos, cum e corporibus excesserint, in caelum quasi in domicilium suum pervenire.

Me vero delectat, idque primum ita esse velim, deinde, etiamsi non sit, mihi persuaderi tamen velim. 5

Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? evolve diligenter eius eum librum, qui est de animo: amplius quod desideres nihil erit. 10

Feci mehercule, et quidem saepius; sed nescio quo modo, dum lego, adsentior, cum posui librum et mecum ipse de inmortalitate animorum coepi cogitare, adsensio omnis illa elabitur.

25 Quid? hoc dasne aut manere animos post mortem aut morte ipsa interire? 15

Do vero.

Quid, si maneant?

Beatos esse concedo.

Sin intereant? 20

Non esse miseros, quoniam ne sint quidem; iam istuc coacti a te paulo ante concessimus.

Quo modo igitur aut cur mortem malum tibi videri dicis? quae aut beatos nos efficiet animis manentibus aut non miseros sensu carentis. 25

12 26 Expone igitur, nisi molestum est, primum, si potes, animos remanere post mortem, tum, si minus id obtinebis — est enim arduum —, docebis carere omni malo mortem. ego enim istuc ipsum vereor ne malum sit non dico carere sensu, sed carendum esse. 30

Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis obtineri, uti optimis possumus, quod in omnibus cau-

9 anima *ex* -o $V^{c?}$ 13 imm. GR 18 quod K^{1}*(corr.^{2})*R 19 beatas V 21 iam *cf. p. 225, 21 ac. 2, 109 al. (Mue.)* 25 carentes V^{2} 27 potest G^{1} 28 obtenebis $GR^{1}V$ 30 ne] me G 33 optineri V

sis et debet et solet valere plurimum, et primum quidem omni antiquitate, quae quo propius aberat ab ortu et divina progenie, hoc melius ea fortasse quae erant vera cernebant.

5 Itaque unum illud erat insitum priscis illis, quos 27 cascos appellat Ennius, esse in morte sensum neque excessu vitae sic deleri hominem, ut funditus interiret; idque cum multis aliis rebus, tum e pontificio iure et e caerimoniis sepulcrorum intellegi licet, quas 10 maxumis ingeniis praediti nec tanta cura coluissent nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi haereret in eorum mentibus mortem non interitum esse omnia tollentem atque delentem, sed quandam quasi migrationem commutationemque vitae, quae in 15 claris viris et feminis dux in caelum soleret esse, in ceteris humi retineretur et permaneret tamen. ex hoc 28 et nostrorum opinione 'Romulus in caelo cum diis agit aevum', ut famae adsentiens dixit Ennius, et apud Graecos indeque perlapsus ad nos et usque ad Ocea- 20 num Hercules tantus et tam praesens habetur deus; hinc Liber Semela natus eademque famae celebritate Tyndaridae fratres, qui non modo adiutores in proeliis victoriae populi Romani, sed etiam nuntii fuisse perhibentur. quid? Ino Cadmi filia nonne *Λευκοθέα* no- 25 minata a Graecis Matuta habetur a nostris? quid? totum prope caelum, ne pluris persequar, nonne hu- 13 mano genere completum est? si vero scrutari vetera 29 et ex is ea quae scriptores Graeciae prodiderunt eru-

---

2 propius] opius *in r.* V^{c} 4 vera *ss.* K^{c} veru (a *apertum!*) *in* vera *corr.* R cercebant G^{1} *(corr. ipse)* R cernebant K cerneba//t V (-bat ς) 6 cassos R cassus K^{1} *ann. 24* 8 idquae $G^{1}RV^{1}$ 9 caer. V cer. GKR 11 inexpiabile X -i *in r.* $V^{1?}$ς 16 et *ante* retin. *add.* V^{c} et perm. . . . 20 hercules *fere omnia in r.* V^{1} 17 *ann. 115* 24 Quid?...nostris *Non. 66, 13* inhoCadmi G^{1} ino *sed* o *in r.* V^{1} nonne *ex* nomine K^{2} ΛΕΥΚΟΕ|ea R ΛΕΥΚΟΘΕΑ GKV (*Θ in r.*) 25 mutata $K^{1}V^{1}$ *(ut v.) Nonii* L^{1} 26 persequar pluris K 27 Si vero . . . 232, 5 intelleges *Lact. inst. 1, 15, 24 Aug. cons. euang. 1, 23, 32* 28 illis *Lact.*

ere coner, ipsi illi maiorum gentium dii qui habentur hinc nobis profecti in caelum reperientur. quaere, quorum demonstrentur sepulcra in Graecia; reminiscere, quoniam es initiatus, quae tradantur mysteriis: tum denique, quam hoc late pateat, intelleges. sed qui 5 nondum ea quae multis post annis ⟨homines⟩ tractare coepissent physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognoverant, rationes et causas rerum non tenebant, visis quibusdam saepe movebantur, isque maxime nocturnis, ut vide- 10 rentur ei, qui vita excesserant, vivere.

30 Ut porro firmissimum hoc adferri videtur cur deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit inmanis, cuius mentem non imbuerit deorum opinio (multi de diis prava sentiunt — id enim 15 vitioso more effici solet —, omnes tamen esse vim et naturam divinam arbitrantur, nec vero id conlocutio hominum aut consessus efficit, non institutis opinio est confirmata, non legibus; omni autem in re consensio omnium gentium lex naturae putanda est) — quis 20 est igitur, qui suorum mortem primum non eo lugeat, quod eos orbatos vitae commodis arbitretur? tolle

---

12 Porro infirmissimum . . . 20 putanda est H

1 ipsi maiorum gentium dii *Aug. civ. 8, 5* qui habentur *om. Aug.* 2 a *ante* nobis *add.* V^2 ς *Lact. Aug. cf. Progr. 24* repperientur X *(sed 1. p del.* $R^{1?}$*) Aug.* quare quoniam demonstrantur *Lact.* 3 demonstrentur *Aug.* demonstrantur X, *sed* a *in* e *corr.* G^1 demonstran *in r.* V^1 4 es initiatus] *hinc Lact. inst. 1, 15 Atticum cum Cicerone colloqui conclusit, cf. Po. Herm. 46 p. 629* mist. KV 6 *add. Po.* tractari coepta sunt *Keil* 7 phisica X dicissent R^1 8 cognoverunt X *corr.* V^c 9 visis eqs. *asyndeton suspectum* 11 ei] illi K^2 hi *in r.* V^1 12 videretur V^c 13 quod] quia K^2 hominum K (ł omnium[2]) 14 sit K^2V^2ς fit X inmani//s R imm. KH 15 idem K^1 (id enim[2]) RH 17 deorum K (divinā[2]) div *in r.* V^1 nec . . . opinio est *in r.* K^1 18 consessus *Bouhier (cf. Legg. II, 13)* consensus effecit *Bouhier* 19 omni∤ R omni// V 20 omnium] hominum R^1

hanc opinionem, luctum sustuleris. nemo enim maeret
suo incommodo: dolent fortasse et anguntur, sed illa
lugubris lamentatio fletusque maerens ex eo est, quod
eum, quem diliximus, vitae commodis privatum arbi-
5 tramur idque sentire. atque haec ita sentimus natura 14
duce, nulla ratione nullaque doctrina. Maxumum vero 31
argumentum est naturam ipsam de inmortalitate ani-
morum tacitam iudicare, quod omnibus curae sunt, et
maxumae quidem, quae post mortem futura sint. 'serit
10 arbores, quae alteri saeclo prosint', ut ait ⟨Statius⟩
in Synephebis, quid spectans nisi etiam postera sae-
cula ad se pertinere? ergo arbores seret diligens agri-
cola, quarum aspiciet bacam ipse numquam; vir ma-
gnus leges instituta rem publicam non seret? quid
15 procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid
adoptationes filiorum, quid testamentorum diligentia,
quid ipsa sepulcrorum monumenta elogia significant
nisi nos futura etiam cogitare?

Quid? illud num dubitas, quin specimen naturae 32
20 capi deceat ex optima quaque natura? quae est me-
lior igitur in hominum genere natura quam eorum, qui
se natos ad homines iuvandos tutandos conservan-
dos arbitrantur? abiit ad deos Hercules: numquam
abisset, nisi, cum inter homines esset, eam sibi viam
25 munivisset. vetera iam ista et religione omnium con- 15
secrata: quid in hac re p. tot tantosque viros ob rem
p. interfectos cogitasse arbitramur? isdemne ut fini-
bus nomen suum quibus vita terminaretur? nemo um-
quam sine magna spe inmortalitatis se pro patria of-

---

2 suo (alieno(c) ss.) K 5 idque sentire *eras. in* V 6 maximum KR[1] (u *ss.*[1]) maxumum (ł mo *ss.*) vero argumentum (to *ss.*) V (*ss.*[2]) 9 maxume X (-ime K) sunt K[2] *Caecil. com. 210* 10 altero K[1] saeculo K[1]V[2] *suppl.* ς *(cf. Cato m. 24)* ille '*cod. Aug.*' 11 sinephebis KV sine phebis GR *(coni.*[1]*)* expectans V 14 non seret V[c] *(1. n in r.)* ς conseret GKR 15 propagatio] progatio R prorogatio V[1] 19 illũ K[1] 24 viam *s. v. add.* K[2] 26 ob rem p.] b r *in r.* V[1] ob re p. K ob rē p. (*er.* ublicā) G

33 ferret ad mortem. licuit esse otioso Themistocli, licuit
Epaminondae, licuit, ne et vetera et externa quaeram,
mihi; sed nescio quo modo inhaeret in mentibus quasi
saeclorum quoddam augurium futurorum, idque in
maximis ingeniis altissimisque animis et existit ma- 5
xime et apparet facillime. quo quidem dempto quis
tam esset amens, qui semper in laboribus et periculis
34 viveret? loquor de principibus; quid? poëtae nonne
post mortem nobilitari volunt? unde ergo illud:

'Aspicite, o cives, senis Enni imaginis formam: 10
Hic vestrum panxit maxima facta patrum'?

mercedem gloriae flagitat ab is quorum patres adfecerat gloria, idemque:

'Nemo me lacrimis . . .
Cur? volito vivos per ora virum.' 15

sed quid poëtas? opifices post mortem nobilitari volunt. quid enim Phidias sui similem speciem inclusit
in clupeo Minervae, cum inscribere ⟨nomen⟩ non liceret? quid? nostri philosophi nonne in is libris ipsis,
quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina in- 20
scribunt?

35 Quodsi omnium consensus naturae vox est, omnesque qui ubique sunt consentiunt esse aliquid, quod
ad eos pertineat qui vita cesserint, nobis quoque idem
existimandum est, et si, quorum aut ingenio aut virtute 25

---

22 quodsi . . . 235, 6 cognoscimus (*omissis* 235, 2 maxume . . . 235, 4 habiturus) H (*libere*)

2 *1.* et *in r.* V^{1} 3 in *s. v. add.* G^{1} 5 exsistit GR 6 quod X *sed* d *exp.* G^{1} 8 qu$\overset{1}{\text{o}}$d G^{1} 9 post] st *in r.* V^{c} 9. 16 nobilitare K^{1} *corr.*^{2} unde er//go *in* ut est de ennio *corr.* K$^{c(?)}$ 10 senis//enni V (*2.* s V^{2}) enni X ennii K^{2} formam V^{1} urnam V^{rec} *in mg.* *Enn. var. 15* 11 panxit *edd.* pinxit 14 lacrimis X, -et *pro* -is *in r.* V^{c}. *de ratione versus afferendi cf. Va. Op. II p. 135* *Enn. var. 17* 15 vivus V^{c} 16 poetas ς putas X poetę V^{c} (p *a m. 1,* oetę *in r.*) 18 *add. Ern.* 19 quid? nostri eqs. *libere Hier. in Gal. p. 517* 22 omnesque] huiusque H 24 cesserint GK, *sed prius* s *in r* G^{1}, *ex* n K^{c}

animus excellit, eos arbitrabimur, quia natura optima sint, cernere naturae vim maxume, veri simile est, cum optumus quisque maxume posteritati serviat, esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus.
16 36
5 Sed ut deos esse natura opinamur, qualesque sint, ratione cognoscimus, sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium, qua in sede maneant qualesque sint, ratione discendum est. cuius ignoratio finxit inferos easque formidines, quas tu contem-
10 nere non sine causa videbare. in terram enim cadentibus corporibus isque humo tectis, e quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam vitam agi mortuorum; quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt, quos auxerunt poëtae. frequens enim con- 37
15 sessus theatri, in quo sunt mulierculae et pueri, movetur audiens tam grande carmen:

'Ádsum atque advenio Ácherunte víx via alta atque árdua
Pér speluncas sáxis structas ásperis pendéntibus
Máxumis, ubi rígida constat crássa caligo ínferum,'

20 tantumque valuit error — qui mihi quidem iam sublatus videtur —, ut, corpora cremata cum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quae sine corporibus nec fieri possent nec intellegi. animos enim per se ipsos viventis non poterant mente complecti,
25 formam aliquam figuramque quaerebant. inde Homeri tota *νέκυια*, inde ea quae meus amicus Appius *νεκυομαντεῖα* faciebat, inde in vicinia nostra Averni lacus,

---

1 excellet V[?] arbitrabimur X arbitra///mur V *We. al.* 5 que *del. Bai.* 8 ingnoratio GV[1] 11 aquo V[1] (aq *in r.*[1]) eqđ V[2] *mg.* 14 quos . . . con *in r.* K[1] consessus ς consensu X, s *in fine add.* V[1] 17 *Trag. inc. 73* acherönte K (u *ss.*[c]) 19 ubi . . . inferum *Non. 272,39* crassa *s. v. add.* K[c] 23 possunt V[2] 24 se *s. v. add.* V[c] vigentis *ex* viventis V[1] 26 NЄCYIà KRV *(sed*]à *in* pà *corr. 1)* necyia *mai. litt.* G NЄpCYO mantia RK nepsyomantia *mai. litt.* G psichomantia, *sed* psicho *in r.* V[1 aut 2] *(ex div. 1, 132) corr. Dav.* 27 -de in *om.* K[1] *add.*[c] vitia KRV[1] (vicinia *corr.*[1]) vicia G

únde animae excitántur obscura úmbra opertae,
imágines
mórtuorum, alto óstio Acherúntis, salso sánguine.
has tamen imagines loqui volunt, quod fieri nec sine
lingua nec sine palato nec sine faucium laterum pul- 5
monum vi et figura potest. nihil enim animo videre
poterant, ad oculos omnia referebant.
8 Magni autem est ingenii sevocare mentem a sen-
sibus et cogitationem ab consuetudine abducere. ita-
que credo equidem etiam alios tot saeculis, sed quod 10
litteris exstet, Pherecydes Syrius primus dixit animos
esse hominum sempiternos, antiquus sane; fuit enim
meo regnante gentili. hanc opinionem discipulus eius
Pythagoras maxime confirmavit, qui cum Superbo re-
gnante in Italiam venisset, tenuit Magnam illam Grae- 15
ciam cum [honore] disciplina, tum etiam auctoritate,
multaque saecula postea sic viguit Pythagoreorum no-
7 men, ut nulli alii docti viderentur. sed redeo ad anti-
quos. rationem illi sententiae suae non fere reddebant,
nisi quid erat numeris aut descriptionibus explican- 20
9 dum: Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret,
in Italiam venisse et didicisse Pythagorea omnia pri-

---

6 Quidam enim nihil animo ... 9 abducere H

1 *Trag. inc. 76 cf. Leo Progr. Gott. 1910 p. 21.* apertae (*vel* ę, -e K[1]) hostio alte (alte K[1]) acheruntis (acherontis KV[1] *e corr.*) s. s. imagines mortuorum X opertę *corr.* V[1]K[2] ostio ς alto *corr.* K[2]V[1 aut 2] ς. *locum rest. Leo. alii aut* imagines mortuorum *in fine relicta male Ciceroni ipsi tribuunt aut ibi* mort. imagines *scribunt (praeterea* aperto ex ostio *Mdv.* opertae ex ostio *Ribb.* altae *Klotz)* 8 magni..9 abducere *Aug. epist. 137, 5* sevocare *Aug.* revocare *Ω* 9 a consuetudine V (*ult.* e *ex* o) 10 quot G 11 extet K *cf. Lact. inst. 7, 8, 7 Aug. epist. 137, 12* syrus X syrius ς *Aug.* primum *Ω* primus *Bentl. atque hoc legisse videtur Aug.:* 'quod apud Graecos olim primus Pherecydes Syrius cum disputavisset', 12 antiquos̆ K[1]R[1] 16 honore *del.* V[vel] honore et disc. ς 18 (puta[2]) yldęrentur V 20 descriptionibus B ς discriptionibus X (discretionibus V) 22 dedicisse GR *ad* venisse *adscr. in mg.* et in ea (ita P) cum alios multos tum archy-

mumque de animorum aeternitate non solum sensisse idem quod Pythagoram, sed rationem etiam attulisse. quam, nisi quid dicis, praetermittamus et hanc totam spem inmortalitatis relinquamus.

5 An tu cum me in summam exspectationem adduxeris, deseris? errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias scio et quem ex tuo ore admiror, quam cum istis vera sentire.

Macte virtute! ego enim ipse cum eodem ipso non 40
10 invitus erraverim. num igitur dubitamus —? an sicut pleraque? quamquam hoc quidem minime; persuadent enim mathematici terram in medio mundo sitam ad universi caeli complexum quasi puncti instar optinere, quod *κέντρον* illi vocant; eam porro naturam
15 esse quattuor omnia gignentium corporum, ut, quasi partita habeant inter se ac divisa momenta, terrena et umida suopte nutu et suo pondere ad paris angulos in terram et in mare ferantur, reliquae duae partes, una ignea altera animalis, ut illae superiores in me-
20 dium locum mundi gravitate ferantur et pondere, sic hae rursum rectis lineis in caelestem locum subvolent, sive ipsa natura superiora adpetente sive quod a gravioribus leviora natura repellantur. quae cum constent, perspicuum debet esse animos, cum e corpore
25 excesserint, sive illi sint animales, id est spirabiles,

---

tam (ut crithitã P) timeumque cognovit (et timęum invenisse R)V^{c}R$^{rec.}$P *al.*, *(cf. fin. 5, 87)*, *unde* V^{c} *post* ferunt (21) *add.* qui, *tum corr.* venit ed//dicisse *(voluit ut v.* edidicisse *pro* et dedicisse*) signo* ◡ *inter haec verba ut ante notam mg. addito* 2 rationes . . quas V$^{2?}$ adtul. V 6 deseres V^{2}ς me errare hercule K mehercules V^{2} 8 cũ] *i. r.* V^{rec} 9 Macte virtute *Non. 341, 37* mac *in r.* V^{c} ipso *cf. div. 2, 95* isto *We.* 14 centron X *(ante Vitr. praeterea ap. Rom. non invenitur)* 17 umida RG^{1}V^{1} (^{h}*add.* G^{1}V^{1}) 18 mari X mare K^{2}ς 19 ille GKV superioris X 21 calestem GV^{1} rursus V^{2} 22 sive quod ... constent *Non. 273, 7* 22 superiora ... 23 leviora *om.* R^{1} *add. m. vet. in mg.* (superiora *ex* -re). *eadem verba usque ad* levio *fere omnia in r. scripsit* V^{1} 25 spirabiles KV^{2} (ł sp.) spiritabiles RV^{1} spiritales G

41 sive ignei, sublime ferri. si vero aut numerus quidam sit animus, quod subtiliter magis quam dilucide dicitur, aut quinta illa non nominata magis quam non intellecta natura, multo etiam integriora ac puriora sunt, ut a terra longissime se ecferant. Horum igitur 5 aliquid... animus, ne tam vegeta mens aut in corde cerebrove aut in Empedocleo sanguine demersa iaceat.
18 Dicaearchum vero cum Aristoxeno aequali et condiscipulo suo, doctos sane homines, omittamus; quorum alter ne condoluisse quidem umquam videtur, qui 10 animum se habere non sentiat, alter ita delectatur suis cantibus, ut eos etiam ad haec transferre conetur. harmonian autem ex intervallis sonorum nosse possumus, quorum varia compositio etiam harmonias efficit pluris; membrorum vero situs et figura corporis 15 vacans animo quam possit harmoniam efficere, non video. sed hic quidem, quamvis eruditus sit, sicut est, haec magistro concedat Aristoteli, canere ipse doceat; bene enim illo Graecorum proverbio praecipitur:
42 'quam quisque norit artem, in hac se exerceat.' il- 20 lam vero funditus eiciamus individuorum corporum levium et rutundorum concursionem fortuitam, quam tamen Democritus concalefactam et spirabilem, id est animalem, esse volt. is autem animus, qui, si est horum quattuor generum, ex quibus omnia constare 25

---

1 si vero . . . 5 ecferant 13 armonian . . . 17 videȯ 20 illam . . . 24 vult 239, 15 nulla vero est celeritas...240, 16 excitavit 240, 26 quod tandem . . . 241, 17 pervenerit H

2 sit] est *Mdv. sed cf. comm.* 3 *cf. Aug. gen. ad litt. 7, 21* 5 se *om.* H ecf. X (eff. *corr.* V[1] [h]ecf. K[c]) 6 putetur *vel* cogitetur *fere potius supplendum quam* sit *(We.).* est *ante* animus *add.* Bς nec K vegeta V[1] (veg *in r.*) K[2] veta GK[1]R 10 nae R nę K ne, *sed* e *in r.* V[1] quia nimium K[1] 13. 14. 16 arm. *ter* H (*in* 13 V[1] *e corr., in* 14 K) 13 harmoniă K 15 vero situs *om.* K[1] *add.*[c] 20 *cf. Arist. Ve. 1431 Cic. Att. 5, 10, 3* 22 rotundorum KV (*sed fuit* rut.) H 23 tamen *add.* K[2] spirabilem *eqs. cf. Aug. epist. 118, 4, 28* 24 animus . . . 239, 1 dicuntur *Non. 272, 29* si *add.* G[1] *s. l.* 25 quattuor horum *Non.* ex quibus] unde V[2] *Non ft. recte*

dicuntur, ex inflammata anima constat, ut potissimum
videri video Panaetio, superiora capessat necesse est.
nihil enim habent haec duo genera proni et supera
semper petunt. ita, sive dissipantur, procul a terris
5 id evenit, sive permanent et conservant habitum suum,
hoc etiam magis necesse est ferantur ad caelum et
ab is perrumpatur et dividatur crassus hic et con-
cretus aër, qui est terrae proximus. calidior est enim
vel potius ardentior animus quam est hic aër, quem
10 modo dixi crassum atque concretum; quod ex eo sciri
potest, quia corpora nostra terreno principiorum ge- 19
nere confecta ardore animi concalescunt. accedit ut 43
eo facilius animus evadat ex hoc aëre, quem saepe
iam appello, eumque perrumpat, quod nihil est animo
15 velocius, nulla est celeritas quae possit cum animi
celeritate contendere. qui si permanet incorruptus sui-
que similis, necesse est ita feratur, ut penetret et di-
vidat omne caelum hoc, in quo nubes imbres ventique
coguntur, quod et umidum et caliginosum est propter
20 exhalationes terrae.

Quam regionem cum superavit animus naturamque
sui similem contigit et adgnovit, iunctis ex anima tenui
et ex ardore solis temperato ignibus insistit et finem
altius se ecferendi facit. cum enim sui similem et le-
25 vitatem et calorem adeptus ⟨est⟩, tamquam paribus
examinatus ponderibus nullam in partem movetur, ea-
que ei demum naturalis est sedes, cum ad sui simile
penetravit; in quo nulla re egens aletur et sustenta-
bitur isdem rebus, quibus astra sustentantur et aluntur.

---

2 videri *om.* X (videt' *pro* video V *sed* t' V^c *in r.*) *add.* K²ς 9 ardentior *ex* -us V¹ est *exp.* V^c aer *in mg.* V^c 10 sciri] scribi K¹ 12 accidit X accedit ς V^rec 18 caelum . . . coguntur *Non. 264, 32* 19 umidum G (^h *add. sed rursus eras.*) KR¹V¹ hum. H 20 exalationes GKV (exal//at., *in mg.* p hu- morem V²) H 22 agnovit H a//gn. V iunctis R¹ iunctus GKVH 23 consistit V e *corr.* 24 ecf. *ut* 238, 5 (eff. *hic* V^c) 25 *add.* ς 29 hisdem X (//isdem V isdem H?) susten- tatur G¹ sus tentur K¹ sustantur V¹

44 Cumque corporis facibus inflammari soleamus ad
omnis fere cupiditates eoque magis incendi, quod is
aemulemur, qui ea habeant quae nos habere cupia-
mus, profecto beati erimus, cum corporibus relictis et
cupiditatum et aemulationum erimus expertes; quod- 5
que nunc facimus, cum laxati curis sumus, ut spectare
aliquid velimus et visere, id multo tum faciemus li-
berius totosque nos in contemplandis rebus perspi-
ciendisque ponemus, propterea quod et natura inest
in mentibus nostris insatiabilis quaedam cupiditas veri 10
videndi et orae ipsae locorum illorum, quo pervene-
rimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cae-
lestium, eo maiorem cognoscendi cupiditatem dabant.
45 haec enim pulchritudo etiam in terris 'patritam' illam
et 'avitam', ut ait Theophrastus, philosophiam cogni- 15
tionis cupiditate incensam excitavit. praecipue vero
fruentur ea, qui tum etiam, cum has terras incolentes
circumfusi erant caligine, tamen acie mentis dispicere
cupiebant.

20 Etenim si nunc aliquid adsequi se putant, qui 20
ostium Ponti viderunt et eas angustias, per quas pene-
travit ea quae est nominata

Argó, quia Argivi ín ea delectí viri
Vectí petebant péllem inauratam árietis,

aut i qui Oceani freta illa viderunt, 'Europam Liby- 25
amque rapax ubi dividit unda', quod tandem specta-
culum fore putamus, cum totam terram contueri lice-
bit eiusque cum situm, formam, circumscriptionem,
tum et habitabiles regiones et rursum omni cultu prop-
46 ter vim frigoris aut caloris vacantis? nos enim ne 30

---

6 que *in r.* V^c 7 liberius///t. V 14 patritam . . . 15 philosophiam *Non. 161, 7* patriam X patritam *Non. et multi codd. s. XV., ex Nonio ni fallor. certe in Vat. 1733 is qui a. 1479 codicem emit in mg. adscripsit:* patrita n. m. cognitionis *add.* K^c 18 illa *post* disp. *add.* V^2 20 se *om.* G 23 *Enn. Med. 250* in ea *add.* K^c delecti KV^2B dilecti GRV^1 25 *Enn. ann. 302* lybiamque X (lyp. V^1) 29 rursus V^2

nunc quidem oculis cernimus ea quae videmus; neque
est enim ullus sensus in corpore, sed, ut non physici
solum docent verum etiam medici, qui ista aperta et
patefacta viderunt, viae quasi quaedam sunt ad ocu-
5 los, ad auris, ad naris a sede animi perforatae. itaque
saepe aut cogitatione aut aliqua vi morbi impediti
apertis atque integris et oculis et auribus nec videmus
nec audimus, ut facile intellegi possit animum et vi-
dere et audire, non eas partis quae quasi fenestrae
10 sint animi, quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi
id agat et adsit. quid, quod eadem mente res dissimil-
limas comprendimus, ut colorem, saporem, calorem,
odorem, sonum? quae numquam quinque nuntiis ani-
mus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur et is
15 omnium iudex solus esset. atque ea profecto tum
multo puriora et dilucidiora cernentur, cum, quo na-
tura fert, liber animus pervenerit. nam nunc quidem, 47
quamquam foramina illa, quae patent ad animum a
corpore, callidissimo artificio natura fabricata est, ta-
20 men terrenis concretisque corporibus sunt intersaepta
quodam modo: cum autem nihil erit praeter animum,
nulla res obiecta impediet, quo minus percipiat, quale
quidque sit.

Quamvis copiose haec diceremus, si res postularet, 21
25 quam multa, quam varia, quanta spectacula animus
in locis caelestibus esset habiturus. quae quidem co- 48
gitans soleo saepe mirari non nullorum insolentiam
philosophorum, qui naturae cognitionem admirantur
eiusque inventori et principi gratias exultantes agunt
30 eumque venerantur ut deum; liberatos enim se per

---

2 enim est V²B phisici KRH 5 aures . . . nares *ex* -is V¹? 8 ut] quo *ss.* V² 9 non . . . 10 sunt animi *Non. 36, 12* 11 quid quod V (*sed* quod *corr. in* cū¹) qui quod GK¹ *(corr.*ᶜ*)* R 12 cū (*ex* cō) prendimus V 13 animi *in* animis *corr.* V¹ 17 fertur Kᶜ nam . . . 19 natura fabricatur *Non. 35, 26* 18 animos *Non.* 19 calidissimo K¹RV 20 inter-septa X 26 esse R¹ quidem] cuiidem R¹ 27 solo R¹ 29 insultantes K¹

eum dicunt gravissimis dominis, terrore sempiterno
et diurno ac nocturno metu. quo terrore? quo metu?
quae est anus tam delira quae timeat ista, quae vos
videlicet, si physica non didicissetis, timeretis, 'Acherunsia templa alta Orci, pallida leti, nubila tenebris 5
loca'? non pudet philosophum in eo gloriari, quod
haec non timeat et quod falsa esse cognoverit? e quo
intellegi potest, quam acuti natura sint, quoniam haec
49 sine doctrina credituri fuerunt. praeclarum autem nescio quid adepti sunt, quod didicerunt se, cum tempus 10
mortis venisset, totos esse perituros. quod ut ita sit
— nihil enim pugno —, quid habet ista res aut laetabile aut gloriosum? Nec tamen mihi sane quicquam
occurrit, cur non Pythagorae sit et Platonis vera sententia. ut enim rationem Plato nullam adferret — vide, 15
quid homini tribuam —, ipsa auctoritate me frangeret: tot autem rationes attulit, ut velle ceteris, sibi
certe persuasisse videatur.

22 50 Sed plurimi contra nituntur animosque quasi capite
damnatos morte multant, neque aliud est quicquam 20
cur incredibilis is animorum videatur aeternitas, nisi
quod nequeunt qualis animus sit vacans corpore intellegere et cogitatione comprehendere. quasi vero
intellegant, qualis sit in ipso corpore, quae conformatio, quae magnitudo, qui locus; ut, si iam possent 25
in homine vivo cerni omnia quae nunc tecta sunt,
casurusne in conspectum videatur animus, an tanta

---

20 neque aliud . . . 23 conpraehendere H

2 anoct. (*pro* ac noct.) R 4 phisica KR *Enn. Andr. aechm. 107* acheru//sia V 5 letio nubila GK^{1} (b *post* o *add.* K^{c}) R let//o nubila V (leto n. B) 10 quod *in* qui *mut.* V^{2} 11 ut *om.* K^{1} *(add.^{2})* R 12 loetabile GKR 15 ṿẹṛạṃ rat. G^{1} afferret K^{c} (*ex* affirmet) V^{c} 16 auctoritate// V *tum* m *in r.* V^{2} 20 dampnatos GK 22 intelligere et cog. V *sed* igere *in r.*, et *in mg.* V^{c} 23 conp. VH Quasi vero intellegant qualis animus sit vacans corpore intellegere et cogitatione cōphendere R *sed ipse haec delevit ac denuo scripsit*: Quasi eqs. 25 ut *cf. p. 439, 6 div. 2, 129* aut *Lb.* 26 vivo *Bentl.* uno

sit eius tenuitas, ut fugiat aciem? haec reputent isti 51
qui negant animum sine corpore se intellegere posse:
videbunt, quem in ipso corpore intellegant. mihi
quidem naturam animi intuenti multo difficilior oc-
5 currit cogitatio, multo obscurior, qualis animus in
corpore sit tamquam alienae domi, quam qualis, cum
exierit et in liberum caelum quasi domum suam ve-
nerit. si enim, quod numquam vidimus, id quale sit
intellegere non possumus, certe et deum ipsum et
10 divinum animum corpore liberatum cogitatione com-
plecti possumus. Dicaearchus quidem et Aristoxenus,
quia difficilis erat animi quid aut qualis esset intel-
legentia, nullum omnino animum esse dixerunt. est 52
illud quidem vel maxumum animo ipso animum vi-
15 dere, et nimirum hanc habet vim praeceptum Apol-
linis, quo monet ut se quisque noscat. non enim credo
id praecipit, ut membra nostra aut staturam figuramve
noscamus; neque nos corpora sumus, nec ego tibi haec
dicens corpori tuo dico. cum igitur 'nosce te' dicit,
20 hoc dicit: 'nosce animum tuum.' nam corpus quidem
quasi vas est aut aliquod animi receptaculum; ab
animo tuo quicquid agitur, id agitur a te. hunc igitur
nosse nisi divinum esset, non esset hoc acrioris cui-
usdam animi praeceptum tributum deo [sc. hoc se ip-
25 sum posse cognoscere].

Sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciet, dic 53

---

3 mihi . . . 16 noscat (*om.* 12 Decaearchus . . . 14 dixerunt) H

6 domui *Ω cf. Wackernagel in comm. meo* 8 si *Po* nisi *Ω* etsi *Kü.* si *etiam Sey., sed* nec—nec *pro* et—et *scripto.* 9 possumus et certe animum ipsum corp. H 10 cogitatione// R 11 dicearchus (dice archus) X *cf. Lact. inst. 7, 13, 9 opif. 16, 13* 12 quid] *in* quae *corr.* V^3 14 animum/// v. V 22 quidquid *hic* GRV[1] *(corr.[1])* 23 non esset *add.* K^c 24 deo *We.* adeo sit hoc se ipsum posse cognoscere X (esset hoc praeceptum tributum a deo. sit hoc acrioris cuiusdam animi se ipsum posse cognoscere V, *sed inde a* praeceptum *omnia in r.* V^c). *glossema latere,* sit *ex* sc. *natum esse cognovit We.* 26 nesciat (e *supra* a) K

quaeso, ne esse quidem se sciet, ne moveri quidem
se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quae a Socrate
est in Phaedro explicata, a me autem posita est in
23 sexto libro de re p.: 'Quod semper movetur, aeter-
num est; quod autem motum adfert alicui quodque 5
ipsum agitatur aliunde, quando finem habet motus,
vivendi finem habeat necesse est. solum igitur, quod
se ipsum movet, quia numquam deseritur a se, num-
quam ne moveri quidem desinit; quin etiam ceteris
54 quae moventur hic fons, hoc principium est movendi. 10
principii autem nulla est origo; nam e principio oriun-
tur omnia, ipsum autem nulla ex re alia nasci potest;
nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde.
quod si numquam oritur, ne occidit quidem umquam;
nam principium extinctum nec ipsum ab alio renasce- 15
tur nec ex se aliud creabit, siquidem necesse est a
principio oriri omnia. ita fit, ut motus principium
ex eo sit, quod ipsum a se movetur; id autem nec
nasci potest nec mori, vel concidat omne caelum om-
nisque natura ⟨et⟩ consistat necesse est nec vim ullam 20
nanciscatur, qua a primo inpulsa moveatur. cum
pateat igitur aeternum id esse, quod se ipsum moveat,
quis est qui hanc naturam animis esse tributam neget?
inanimum est enim omne, quod pulsu agitatur ex-
terno; quod autem est animal, id motu cietur interiore 25

---

4 semper enim movetur ... 245, 3 aeterna est (*sine* 19 vel ... 23 neget) H

1 ne esse *ex* non esse K^c 3 *Phaedr. 245 c, cf. Cic. rep. 6, 27. Ciceronem sequitur Lact. inst. 7, 8, 4 et Serv. Aen. 6, 727* phedro KRV 4 et aet. X (*sed* et *exp.* V^{vet} K^c) aet. *Somn. Macr.* 6 aliunde (ὑπ' ἄλλου) H *e corr.* ς *Somn. pars Macr.* alicunde X 8 quia ... a se *s. v. add.* V^2 10 hoc] o *in r.* R^c 14 ne// G nec ς *Somn. Macr.* 16 ex V^2ς *Somn. Macr. om.* X *(οὔτε ἄλλο ἐξ ἐκείνης γενήσεται)* 20 et *Somn. Macr.* (consistat et *P*) *om.* Ω (*πᾶσάν τε γένεσιν συμπεσοῦσαν στῆναι καὶ μήποτε αὖθις ἔχειν ὅθεν κινηθέντα γενήσεται*) 21 a V^2ς *Somn. Macr. om.* X imp. GR 25 cietur ς *Somn. Macr.* citetur X *Macr.* P^1

et suo; nam haec est propria natura animi atque vis. quae si est una ex omnibus quae se ipsa [semper] moveat, neque nata certe est et aeterna est'. licet con- 55 currant omnes plebei philosophi — sic enim i, qui a
5 Platone et Socrate et ab ea familia dissident, appellandi videntur —, non modo nihil umquam tam eleganter explicabunt, sed ne hoc quidem ipsum quam subtiliter conclusum sit intellegent. sentit igitur animus se moveri; quod cum sentit, illud una sentit, se
10 vi sua, non aliena moveri, nec accidere posse ut ipse umquam a se deseratur. ex quo efficitur aeternitas, nisi quid habes ad haec.

Ego vero facile sim passus ne in mentem quidem mihi aliquid contra venire; ita isti faveo sententiae. 24
15 Quid? illa tandem num leviora censes, quae decla- 56 rant inesse in animis hominum divina quaedam? quae si cernerem quem ad modum nasci possent, etiam quem ad modum interirent viderem. nam sanguinem bilem pituitam ossa nervos venas, omnem denique
20 membrorum et totius corporis figuram videor posse dicere unde concreta et quo modo facta sint: animum ipsum — si nihil esset in eo nisi id, ut per eum viveremus, tam natura putarem hominis vitam sustentari quam vitis, quam arboris; haec enim etiam dici-
25 mus vivere. item si nihil haberet animus hominis nisi ut appeteret aut fugeret, id quoque esset ei commune cum bestiis. Habet primum memoriam, et eam infini- 57

---

22 ipsum denique si nihil esse et . . . 27 bestiis H

2 quae se ipsa moveat (τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινοῦν) *Macr.* quae se ipsam semper m. X *sed* semper *del.* V[vet] quae sese m. *Somn.* 6 eliganter K elẹ̀g. R[1] 8 supt. *hic* GR 9 illum X, *corr.* K[c]V[2]ς 11 ađ R[1] 12 dicere *post* haec *add.* V[2] 13 sim *def. Plasb. ad ac. 2, 147 cl. Ter. Andr. 203* sum ς 16 quaedam] quidem K[1] 17 quem ad modum . . . etiam *bis in* R, *semel del.*[1] 22 esset] esse et X *(corr.* G[1]V[c]; *in* R & *e corr.?)* 23 naturam GKR natura ẹị̣ụṣ p. V (eius V[c], *exp. al. m.*) natura putarem *ex* naturam putaremus H 24 etiam *om.* H 25 nil H

tam rerum innumerabilium. quam quidem Plato recordationem esse volt vitae superioris. nam in illo libro, qui inscribitur Menon, pusionem quendam Socrates interrogat quaedam geometrica de dimensione quadrati. ad ea sic ille respondet ut puer, et tamen ita 5 faciles interrogationes sunt, ut gradatim respondens eodem perveniat, quo si geometrica didicisset. ex quo effici volt Socrates, ut discere nihil aliud sit nisi recordari. quem locum multo etiam accuratius explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit e 10 vita; docet enim quemvis, qui omnium rerum rudis esse videatur, bene interroganti respondentem declarare se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere, nec vero fieri ullo modo posse, ut a pueris tot rerum atque tantarum insitas et quasi consignatas in 15 animis notiones, quas ἐννοίας vocant, haberemus, nisi animus, ante quam in corpus intravisset, in rerum 58 cognitione viguisset. cumque nihil esset..., ut omnibus locis a Platone disseritur — nihil enim putat esse, quod oriatur et intereat, idque solum esse, quod sem- 20 per tale sit quale est (ἰδέαν appellat ille, nos speciem) —, non potuit animus haec in corpore inclusus adgnoscere, cognita attulit; ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur. neque ea plane

---

1 Quam quidem Plato] *cf.* 247, 4 Ego autem *Men. 81 e sqq.* 2 in illo libro...11 vita *et* 14 aiunt enim nullo modo fieri posse ut ...247, 3 reminiscendo (*om.* 18 cumque...24 tollitur) *libere reddit Boethius in Cic. top. 76 V p. 391, 7 Bai. (Stangl, Jahrb. 127 S. 290. 299)* 3 meñ K[1] (ñ *erasum,* non *in mg. add.*[2]) me non V[1] 5 respondet ς respondit X *Boeth.* 6 gradatum R V[1] 7 quo si] quasi *Boeth.* K[1]V[1] (*corr.* K[c]V[c]) 10 *Phaed. 72 e sqq.* 12 interrogati V[1] respondem X (*corr.* K[2]V[c]) 13 *cf. Lact. inst. 7, 22, 19* 15 consignata V[1] (s *add.*[c]) cognitgnatas *primo* R 16 quas *add.* K[c] ennoias X (i *in* e *corr.* V[1]) ЄNNOYAC *Boeth.* 18 *lac. ind. Po. (suppl. fere:* eorum quae sensibus perciperentur *cl. div. 2, 9 Tim. 28 A)* 19 ille *post* enim *hab.* V B P ς 20 esse ς esset 21 quale ЄIΔЄAN X *corr. Sey.* 22 clusus (in *superscr.*) V (*ss*[c]*.*) 23 adn. (g *superscr.*) G[1] a//gn. V rerum *om.* V

videt animus, cum repente in tam insolitum tamque
perturbatum domicilium inmigravit, sed cum se col-
legit atque recreavit, tum adgnoscit illa reminiscendo.
ita nihil est aliud discere nisi recordari. Ego autem 59
5 maiore etiam quodam modo memoriam admiror. quid
est enim illud quo meminimus, aut quam habet vim
aut unde nat[ur]am? non quaero, quanta memoria Si-
monides fuisse dicatur, quanta Theodectes, quanta is,
qui a Pyrrho legatus ad senatum est missus, Cineas,
10 quanta nuper Charmadas, quanta, qui modo fuit, Scep-
sius Metrodorus, quanta noster Hortensius: de com-
muni hominum memoria loquor, et eorum maxume
qui in aliquo maiore studio et arte versantur, quorum
quanta mens sit, difficile est existimare; ita multa 25
15 meminerunt. Quorsus igitur haec spectat oratio? quae 60
sit illa vis et unde sit, intellegendum puto. non est certe
nec cordis nec sanguinis nec cerebri nec atomorum;
animae sit ignisne nescio, nec me pudet ut istos fateri
nescire quod nesciam: illud, si ulla alia de re obscura
20 adfirmare possem, sive anima sive ignis sit animus,
eum iurarem esse divinum. quid enim, obsecro te,
terrane tibi hoc nebuloso et caliginoso caelo aut sata
aut concreta videtur tanta vis memoriae? si quid sit

---

11 De communi itaque omnium . . . 19 nesciam (*om. verbis* 14 ita . . . 15 meminerunt)

1 in *om. Boeth.* 2 collegit ς recollegit *Boeth.* colligit X (col $^{l^2}$ V) 3 adn. (g ss.) R^1 agn. V *Boeth.* 4 discere *ex* scire K^c 5 maiore V^1 (˜ *add.*^{c}) 6 quo ς quod X que R^1 quam R^c

7 natam *Lb.* CIMΩNIΔHC X 8 quantas (l ss.) R^1 9 pyrro G pirro (h ss.) K^1 ceineas X 10 carmadas G scepsius V *(e corr.?)* secpsius GKR (*e* scespius^1) 12 hominum ς omnium 16 intellegundum K^1 18 animae *Bentl.* anima *Ω* (aer *ss.* V^3) ignisne ς(?) *Lb.* ignisve. '*certe tenuissimae materiae est vis memoriae; utrum animae an ignis, non diiudico, sed sive hoc sive illud est animus illa vi praeditus, divinus est*' 20 aff. V^c 21 iurarem (puta^2 ss.) V iurarem eum K 22 hoc (aut^2 ss.) V

hoc non vides, at quale sit vides; si ne id quidem,
61 at quantum sit profecto vides. quid igitur? utrum capacitatem aliquam in animo putamus esse, quo tamquam in aliquod vas ea quae meminimus infundantur? absurdum id quidem; qui enim fundus aut quae 5
talis animi figura intellegi potest aut quae tanta omnino capacitas? an inprimi quasi ceram animum putamus, et esse memoriam signatarum rerum in mente vestigia? quae possunt verborum, quae rerum ipsarum esse vestigia, quae porro tam inmensa magnitudo, 10
quae illa tam multa possit effingere?

62 Quid? illa vis quae tandem est quae investigat occulta, quae inventio atque excogitatio dicitur? ex hacne tibi terrena mortalique natura et caduca concreta ea videtur? aut qui primus, quod summae sapien- 15
tiae Pythagorae visum est, omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissipatos homines congregavit et ad societatem vitae convocavit, aut qui sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis litterarum notis terminavit, aut qui errantium stellarum cursus praegressi- 20
ones insti[tu]tiones notavit? omnes magni; etiam superiores, qui fruges, qui vestitum, qui tecta, qui cultum vitae, qui praesidia contra feras invenerunt, a quibus mansuefacti et exculti a necessariis artificiis ad elegantiora defluximus. nam et auribus oblectatio 25
magna parta est inventa et temperata varietate et natura sonorum, et astra suspeximus cum ea quae sunt infixa certis locis, tum illa non re sed vocabulo

---

2 quid igitur . . . 15 videtur *et* quis igitur (*pro* aut qui) primus . . . 250, 3 meminisse H

1 at quale . . . 2 quantum sit *et* 2 vides *add.* K[c] 2 capicitatem K[1]V[1] 3 in *add.* K[c] in animo *om.* H 7 ita in[(2)] animum V 8 et esse, *sed* et *del.* V 9 quae possunt . . . 10 vestigia *om.* K[1] (*add.*[c]) H *Marb.* (*in* R *haec unam lineam efficiunt!*) 10 imm. R 14 concreta ea] concretus esse *Bentl.* 18 vocum V[2] 21 institiones *Man.* 25 eligantiora K eleg. (i *ss.*) R[1] 26 parata *ss.* K[2] que *post* inventa *add.* V[2] 27 cum V, *sed* c *in r.* scr, V[c] tum X

errantia, quorum conversiones omnisque motus qui
animo vidit, is docuit similem animum suum eius esse,
qui ea fabricatus esset in caelo. nam cum Archimedes 63
lunae solis quinque errantium motus in sphaeram in-
5 ligavit, effecit idem quod ille, qui in Timaeo mundum
aedificavit, Platonis deus, ut tarditate et celeritate
dissimillimos motus una regeret conversio. quod si
in hoc mundo fieri sine deo non potest, ne in sphaera
quidem eosdem motus Archimedes sine divino inge-
10 nio potuisset imitari. Mihi vero ne haec quidem no- 26
tiora et inlustriora carere vi divina videntur, ut ego 64
aut poëtam grave plenumque carmen sine caelesti
aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquen-
tiam sine maiore quadam vi fluere abundantem so-
15 nantibus verbis uberibusque sententiis. philosophia
vero, omnium mater artium, quid est aliud nisi, ut
Plato, donum, ut ego, inventum deorum? haec nos
primum ad illorum cultum, deinde ad ius hominum,
quod situm est in generis humani societate, tum ad
20 modestiam magnitudinemque animi erudivit, eadem-
que ab animo tamquam ab oculis caliginem dispulit,
ut omnia supera infera prima ultima media videre-
mus. prorsus haec divina mihi videtur vis, quae tot res 65
efficiat et tantas. quid est enim memoria rerum et ver-
25 borum? quid porro inventio? profecto id, quo ne in
deo quidem quicquam maius intellegi potest. non enim
ambrosia deos aut nectare aut Iuventate pocula mi-
nistrante laetari arbitror, nec Homerum audio, qui
Ganymeden ab dis raptum ait propter formam, ut Iovi
30 bibere ministraret; non iusta causa, cur Laomedonti

---

2 animo *Man.* ς animus 4. 8 spher. GRV sper. K 5 effi-
cit K[1] timeo X *Tim. p. 39* 9 sine// V 10 ne// V 11 ut] aut
K[c] 12 gravem H 16 *Tim. 47a cf. Lact. inst. 3, 14, 7* 20 eru-
diunt K[1]V[1]H 22 infera *s. v. add.* K[c] 24 enim *s. v. add.* G[1]
26 quidem V[2]ς *om.* X magis V[1] *(corr.[rec])* potest R[1] potes
G 27 iuventute V[rec] 28 laetare GR[1] *(corr.[1])* V[1] *(corr.[2])*
Hom. Y 232 29 ganimeden V[1] *(corr.[1])* H dis *ex* his R ait
ex aut K[c] //ut V ut . . . ministraret *Arus. GL. VII 458, 16*

tanta fieret iniuria. fingebat haec Homerus et humana ad deos transferebat: divina mallem ad nos. quae autem divina? vigere, sapere, invenire, meminisse. ergo animus qui..., ut ego dico, divinus est, ut Euripides dicere audet, deus. Et quidem, si deus aut anima (5) aut ignis est, idem est animus hominis. nam ut illa natura caelestis et terra vacat et umore, sic utriusque harum rerum humanus animus est expers; sin autem est quinta quaedam natura, ab Aristotele inducta primum, haec et deorum est et animorum. Hanc nos sen- (10) tentiam secuti his ipsis verbis in Consolatione hoc **27 66** expressimus: 'Animorum nulla in terris origo inveniri potest; nihil enim est in animis mixtum atque concretum aut quod ex terra natum atque fictum esse videatur, nihil ne aut umidum quidem aut flabile aut ig- (15) neum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriae mentis cogitationis habeat, quod et praeterita teneat et futura provideat et complecti possit praesentia. quae sola divina sunt, nec invenietur umquam, unde ad hominem venire possint nisi a deo. singularis (20) est igitur quaedam natura atque vis animi seiuncta ab his usitatis notisque naturis. ita, quicquid est illud, quod sentit quod sapit quod vivit quod viget, caeleste et divinum ob eamque rem aeternum sit necesse

---

8 sin . . . 20 a deo H

1 tanta *add.* K^c *ex* tanti V^2 fieret V^2ς fierit X fingebat... 2 nos *Aug. civ. 4, 26 conf. 1, 16* et *add.* V^2 2 -ebat *in r.* V^c transferret *ad* nos *ss.* K^2 4 animusq: K (^{ui}*ss.*^{2}) *lac. ind. Po.* (*suppl. fere sec. § 66 et rep. 6, 26*: viget invenit meminit) qui *del. Lb.* quidem *Sey. Eurip. fr. 1018* 5 et quidem *ex* equidem V^1 si *add.* K^c 7 humore X utrisque V^1 11 sicuti K (ł secuti^2) hoc *del.* ς, *sed* hoc *ut p. 253, 27* de hoc ipso *usurpatum est. Cic. distinguit inter hoc argumentum quod suis verbis exprimit et universam Aristotelis sententiam e qua illud ductum est.* 12 Animorum . . . 20 a deo *Lact. ira 10, 45 (inst. 7, 8, 6)* 13 nihil] quid H est enim *Lact.* 15 ne V (*ss. m. rec.*) humidum GV^2H 16 vim memoriae *in r.* V^2 18 praevident V *Lact.* B^2 19 nec enim inv. *Lact.* 20 inde G^1R^1V (ˇm^2) unde K *Lact.*

est. nec vero deus ipse, qui intellegitur a nobis, alio modo intellegi potest nisi mens soluta quaedam et libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens et movens ipsaque praedita motu sempi-
5 terno. hoc e genere atque eadem e natura est humana mens.'

Ubi igitur aut qualis est ista mens? — ubi tua aut 67 qualis? potesne dicere? an, si omnia ad intellegendum non habeo quae habere vellem, ne is quidem quae
10 habeo mihi per te uti licebit? non valet tantum animus, ut se ipse videat, at ut oculus, sic animus se non videns alia cernit. non videt autem, quod minimum est, formam suam (quamquam fortasse id quoque, sed relinquamus); vim certe, sagacitatem, memoriam,
15 motum, celeritatem videt. haec magna, haec divina, haec sempiterna sunt; qua facie quidem sit aut ubi habitet, ne quaerendum quidem est.

Ut cum videmus speciem primum candoremque 28 68 caeli, dein conversionis celeritatem tantam quantam
20 cogitare non possumus, tum vicissitudines dierum ac noctium commutationesque temporum quadrupertitas ad maturitatem frugum et ad temperationem corporum aptas eorumque omnium moderatorem et ducem

---

1 nec . . . 4 sempiterno 10 non valet animus . . . 253,22 tenebantur H

1 nec vero . . . 4 movens *Lact. inst. 1, 5, 25 (7, 3, 4) Salv. gub. dei 1, 1, 14* 2 mens quaedam est soluta et libera, secreta . . . 4 sempiterno *Aug. civ. 22, 20* 4 quę V q; *sed; in r.* R 7 est ista . . . 8 dicere *in r.* V^c (tu aut) 9 ne is GK[1] (^i *ante* is *add.*[2]) nei͘s RV (^i R[1]? V^rec) 10 mihi *in r.* V[2] per te] certe V 11 se ipsum ipse X ipsum *exp.* V^ret at *om.* K[1] *(add.*[2]*)* H 13 quamquam fortasse *Wolf* fortasse quamquam X (fortasse quamq̄ā id quoque V, ā *in r. et* ᵛ *et* forte[2]) 14 certe] quoque H 15 modum G[1] *(corr.*[1]*)* 16 facile K[1] 20 tunc K 21 commotionesque H 22 ~~temporum~~ frugum R temperationum GR *(sed in* u *aliquid corr.)* V[1] (-em[2])

solem, lunamque adcretione et deminutione luminis
quasi fastorum notantem et significantem dies, tum
in eodem orbe in duodecim partes distributo quinque
stellas ferri eosdem cursus constantissime servantis
disparibus inter se motibus, nocturnamque caeli for- 5
mam undique sideribus ornatam, tum globum terrae
eminentem e mari, fixum in medio mundi universi loco,
duabus oris distantibus habitabilem et cultum, qua-
rum altera, quam nos incolimus,

> Sub áxe posita ad stéllas septem, unde hórrifer, 10
> Aquilónis stridor gélidas molitúr nives,

altera australis, ignota nobis, quam vocant Graeci
69 ἀντίχθονα, ceteras partis incultas, quod aut frigore
rigeant aut urantur calore; hic autem, ubi habitamus,
non intermittit suo tempore 15

> Caelúm nitescere, árbores frondéscere,
> Vités laetificae pámpinis pubéscere,
> Rami bacarum ubértate incurvéscere,
> Segetés largiri frúges, florere ómnia,
> Fontés scatere, herbis práta convestírier, 20

tum multitudinem pecudum partim ad vescendum,
partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, par-
tim ad corpora vestienda, hominemque ipsum quasi
contemplatorem caeli ac deorum cultorem atque ho-
70 minis utilitati agros omnis et maria parentia —: haec 25
igitur et alia innumerabilia cum cernimus, possumusne
dubitare quin is praesit aliquis vel effector, si haec
nata sunt, ut Platoni videtur, vel, si semper fuerunt,

---

1 dim. *ex* dem. K^{1} adcretionē et deminutionē V (˜ *postea add.)* 4 servatis V^{1} 5 nocturnaque G^{1}K^{1} (˜ *add.*$^{1 \text{aut} 2}$) H 8 horis V^{2} duabus *ex* duobus R^{1} cultam X cultum ς 10 *Acc. Philoct. 566* 13 antiχoona V (ł antíchona V^{2} *mg.*) B antixoona GRHK^{c} (axịona K^{1}, o *supra*) 16 *Enn. Eum. 151* 17 laetificare RK (laet- *ex* loet.^{c}) H 18 bacarum . . . incurviscere *Non. 122, 18* 20 scatescere K 24 a^{c}deorum (^{c} *add.* V^{c}) V deorum eorum c. X (que *post* eorum *add.* K^{2}V^{2}) eorum *del. Bouhier* ac dei utilitatibusque hominis agros H 27 is H his GKRV 28 sînt K^{1}

ut Aristoteli placet, moderator tanti operis et muneris?
sic mentem hominis, quamvis eam non videas, ut deum
non vides, tamen, ut deum adgnoscis ex operibus eius,
sic ex memoria rerum et inventione et celeritate mo-
5 tus omnique pulchritudine virtutis vim divinam men-
tis adgnoscito.

In quo igitur loco est? credo equidem in capite 29
et cur credam adferre possum. sed alias, ubi sit ani-
mus; certe quidem in te est. quae est eius natura? pro-
10 pria, puto, et sua. sed fac igneam, fac spirabilem: ni-
hil ad id de quo agimus. illud modo videto, ut deum
noris, etsi eius ignores et locum et faciem, sic animum
tibi tuum notum esse oportere, etiamsi ignores et lo-
cum et formam. in animi autem cognitione dubitare 71
15 non possumus, nisi plane in physicis plumbei sumus,
quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil
copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex: quod
cum ita sit, certe nec secerni nec dividi nec discerpi
nec distrahi potest, ne interire ⟨quidem⟩ igitur. est
20 enim interitus quasi discessus et secretio ac diremp-
tus earum partium, quae ante interitum iunctione ali-
qua tenebantur.

His et talibus rationibus adductus Socrates nec
patronum quaesivit ad iudicium capitis nec iudicibus
25 supplex fuit adhibuitque liberam contumaciam a ma-
gnitudine animi ductam, non a superbia, et supremo
vitae die de hoc ipso multa disseruit et paucis ante
diebus, cum facile posset educi e custodia, noluit, et

---

1 numeris K^{1} 2 non videas ut deum *add.* G^{1} *in mg.*

3. 6 adgn. G (3 a$\overset{d}{\text{g}}$n.) KR a//gn. V agn. H 5 omniaque GK^{1} (omni atque^{c})R omni//que V 8 nunc *ante* ubi *add.* V^{rec} 9 quidem interest K^{1} ei' (= eius) *in r.* V^{c} et X ei ϛV^{rec} 10 spiritabilem V 12 faciem . . . 13 locum et *om.* Hϛ faciem] aciem *in r.* V^{1} 14 autem *om.* H 18 ne] nec HK (ç$^{2\,aut\,c}$) *add. Mdv. ad Fin. exc. III* 20 diremptus ϛV^{rec} di-reptus X 23 aductus GR^{1} *(corr.^{c})* V^{1} *(corr.^{1})* 25. *254, 12 saep.* q; *in r.* R$^{al.m.}$ *(ex* que *ut v.)*

tum, paene in manu iam mortiferum illud tenens poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, verum
30 in caelum videretur escendere. Ita enim censebat ita-
72 que disseruit, duas esse vias duplicesque cursus animorum e corpore excedentium: nam qui se humanis 5
vitiis contaminavissent et se totos libidinibus dedissent, quibus caecati vel domesticis vitiis atque flagitiis se inquinavissent vel re publica violanda fraudes inexpiabiles concepissent, is devium quoddam iter esse, seclusum a concilio deorum; qui autem se inte- 10
gros castosque servavissent, quibusque fuisset minima cum corporibus contagio seseque ab is semper sevocavissent essentque in corporibus humanis vitam imitati deorum, is ad illos a quibus essent profecti redi-
73 tum facilem patere. Itaque commemorat, ut cygni, 15
qui non sine causa Apollini dicati sint, sed quod ab eo divinationem habere videantur, qua providentes quid in morte boni sit cum cantu et voluptate moriantur, sic omnibus bonis et doctis esse faciendum.
(nec vero de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem 20
nobis accideret diligenter de animo cogitantibus, quod is saepe usu venit, qui [cum] acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut aspectum omnino amitterent; sic mentis acies se ipsa intuens non numquam hebescit, ob eamque causam contemplandi diligentiam amitti- 25
mus. itaque dubitans circumspectans haesitans, multa adversa reverens tamquam in rate in mari inmenso

---

1 tum *ex* cum V[1] 3 *Plato Phaedon 80 sqq.* aescendere V asc. KBς 4 ut *ante* duas *eras. in* K 5 *cf. Lact. inst. 7, 10, 10* 6 toto GV[1] (*ˢadd.²*) R[1] *ut v.* (s *add. ipse, tum* lib- *ex* bib-) 7 velut X (*sed* ut *exp.* V[vet]) 8 rei publicae violandae V[2] 9 concoepissent GR concęp. K 12 contagiose seque V[1] ṣevocavissent V (*exp.*[vet]) 15 *Phaed. 85 b* ut cycni . . . 17 videantur *Serv. Aen. 1, 393* 16 sint V(ˇ²) sunt *Serv.* 19 faciundum K[2] 20 possit K[2] 21 quo his X (quod his V[c]) 22 *Phaed. 99 d* *del. Man. aut* cum *aut* ut *v.* 23 *del. Bentl.* ut *in* vel *mut. Se. Jb. d. ph. V. 24 p. 247* 27 revertens X (*sed* t *exp. in* V) in rate cf. *ἐπὶ σχεδίας Phaid. 85 d* ratis V[2] *Se.* imm. R

nostra vehitur oratio). sed haec et vetera et a Graecis; 74
Cato autem sic abiit e vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet. vetat enim dominans ille in
nobis deus iniussu hinc nos suo demigrare; cum vero
5 causam iustam deus ipse dederit, ut tunc Socrati,
nunc Catoni, saepe multis, ne ille me Dius Fidius vir
sapiens laetus ex his tenebris in lucem illam excesserit, nec tamen ille vincla carceris ruperit — leges
enim vetant —, sed tamquam a magistratu aut ab ali-
10 qua potestate legitima, sic a deo evocatus atque emissus exierit. Tota enim philosophorum vita, ut ait idem, 31
commentatio mortis est. nam quid aliud agimus, cum 75
a voluptate, id est a corpore, cum a re familiari, quae
est ministra et famula corporis, cum a re publica,
15 cum a negotio omni sevocamus animum, quid, inquam, tum agimus nisi animum ad se ipsum advocamus, secum esse cogimus maximeque a corpore abducimus? secernere autem a corpore animum, nec quicquam aliud, est mori discere. quare hoc commen-
20 temur, mihi crede, disiungamusque nos a corporibus,
id est consuescamus mori. hoc, et dum erimus in terris, erit illi caelesti vitae simile, et cum illuc ex his
vinclis emissi feremur, minus tardabitur cursus ani-

---

11 Tota . . . 23 animorum H

1 ratio *Camerar.* haec *add.* V[2] sunt *post* vetera *add.* K[2] 2 moriundi K[2] 3 in *om.* V 5 tum GV 8 ille *Lb.* illa ens[(2)] ruperit V 11 *Plato Phaedon 80e* 12 nam quid] quid enim V[2] 13 [a]vol. G[1] auuol. K[1] 13. 21 id̄ (*pro* id est) V 15 omni///sev. (s *i. r.* V[c])V omni sev. *ex* omnis ev. R in quantum GR[1]V[1] 16 advocamus ς avoc. X (voc. K[1] [a] *add.* K[c]) 17 cogi[t]amus G[1] 18 *post* animum *add.* V[2]: id est se ipsum ne[c]quicquam K ([c]K[c]) 19 est mori *Bentl.* ēmori K emori GRVH (*post* aliud *add.* quam R[al. m.] nisi V[rec]) *cf. Plato Phaed. 67d Lact. epit. 41:* deum vere colere id est, nec quicquam aliud, sapientia. 20 credidis iung. GR[1] *(corr.[1?])* V[1] *(corr.[2])* credi disi. H credis[di]iung K[1] 22 illiç K 23 vinculis K[2]V[2]

morum. nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, ut i qui ferro vincti multos annos fuerunt. quo cum venerimus, tum denique vivemus. nam haec quidem vita mors est, quam lamentari possem, si liberet. 5

76 Satis tu quidem in Consolatione es lamentatus; quam cum lego, nihil malo quam has res relinquere, his vero modo auditis multo magis.

Veniet tempus, et quidem celeriter, sive retractabis sive properabis; volat enim aetas. tantum autem abest 10 ab eo ut malum mors sit, quod tibi dudum videbatur, ut verear ne homini nihil sit non malum aliud certius, nihil bonum aliud potius, si quidem vel di ipsi vel cum dis futuri sumus....

Quid refert? 15

Adsunt enim, qui haec non probent. ego autem numquam ita te in hoc sermone dimittam, ulla uti ratione mors tibi videri malum possit.

Qui potest, cum ista cognoverim?

77 Qui possit, rogas? catervae veniunt contra dicenti- 20 um, nec solum Epicureorum, quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque [contemnit], acerrume autem deliciae meae Dicaearchus contra hanc inmortalitatem disseruit. is enim tris libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur quod Mytilenis ser- 25 mo habetur, in quibus volt efficere animos esse mortalis. Stoici autem usuram nobis largiuntur tamquam

---

3 fuerint V^1 4 nam haec ... 5 liberet *Aug. epist. 155, 4* vita *s. v. add.* K^1 5 liberetur GKR^1 *(corr.*^{1}*)* V^1 (ur *eras.*) liberet *Aug.* 9 ^{et}quidem V^1 et sive X *sed* et *exp.* V^1 12 ////////^{verear} K^c certius *Jeep* certe sed X (sed *exp.* V^{vet}) aliud, certe sit *We.* 13 dii V^2 14 *lac. ind. Po.* (*suppl. fere:* sed iam reliquorum philosophorum de hac re quaeramus sententias) *cf. comm. et p. 442, 18* 15 refers K^c 17 ratione//mors V ratione ut mors GKR 21 despatio K^1 22 *del. Man.* 23 accerume X (^{r}*add.* V^c) 24 imm. GR 25 lesbaici (ł biacii^2) K mitilenis RV mityl. G mittil. K

cornicibus: diu mansuros aiunt animos, semper negant. num non vis igitur audire, cur, etiamsi ita sit, 32 mors tamen non sit in malis?

Ut videtur, sed me nemo de inmortalitate de-5 pellet.

Laudo id quidem, etsi nihil nimis oportet confi- 78 dere; movemur enim saepe aliquo acute concluso, labamus mutamusque sententiam clarioribus etiam in rebus; in his est enim aliqua obscuritas. id igitur si 10 acciderit, simus armati.

Sane quidem, sed ne accidat, providebo.

Num quid igitur est causae, quin amicos nostros Stoicos dimittamus? eos dico, qui aiunt manere animos, cum e corpore excesserint, sed non semper.

15 Istos vero qui, quod tota in hac causa difficillimum est, suscipiant, posse animum manere corpore vacantem, illud autem, quod non modo facile ad credendum est, sed eo concesso, quod volunt, consequens, id vero non dant, ut, cum diu permanserit, ne intereat.

20 Bene reprehendis, et se isto modo res habet. creda- 79 mus igitur Panaetio a Platone suo dissentienti? quem enim omnibus locis divinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat, huius hanc unam sententiam de inmortali-25 tate animorum non probat. volt enim, quod nemo negat, quicquid natum sit interire; nasci autem animos, quod declaret eorum similitudo qui procreentur, quae etiam in ingeniis, non solum in corporibus appareat. alteram autem adfert rationem, nihil esse quod 30 doleat, quin id aegrum esse quoque possit; quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum; dolere au-

---

1 esse *post* mansuros *add.* V^2 2 non] no V^1 ne V^c $\bar{N}$ (= non) *in r.* G^1 ita ς ista X (*unde postea* sint V^{rec}) 6 animis X (*sed* a *del.* V^2) 10 siminus GKR^1 (*corr.*$^{1?}$) V^1 (*corr.*^{2}) 11 accidit K^1V^1 12 quin *ex* qui K^2 14 excesserint *add.* K^2 18 id vero *Kl.* idcirco (id non concedant *Mdv.*) 21 igitur] etiam K 29 affert *hic* X 31 dolore V^1

33 80 tem animos, ergo etiam interire. haec refelli possunt: sunt enim ignorantis, cum de aeternitate animorum dicatur, de mente dici, quae omni turbido motu semper vacet, non de partibus is, in quibus aegritudines irae libidinesque versentur, quas is, contra quem haec (5) dicuntur, semotas a mente et disclusas putat. iam similitudo magis apparet in bestiis, quarum animi sunt rationis expertes; hominum autem similitudo in corporum figura magis exstat, et ipsi animi magni refert quali in corpore locati sint. multa enim e cor- (10) pore existunt, quae acuant mentem, multa, quae obtundant. Aristoteles quidem ait omnis ingeniosos melancholicos esse, ut ego me tardiorem esse non moleste feram. enumerat multos, idque quasi constet, rationem cur ita fiat adfert. quod si tanta vis est ad habi- (15) tum mentis in is quae gignuntur in corpore, ea sunt autem, quaecumque sunt, quae similitudinem faciant, nihil necessitatis adfert, cur nascantur animi, simili- 81 tudo. omitto dissimilitudines. vellem adesse posset Panaetius — vixit cum Africano —, quaererem ex (20) eo, cuius suorum similis fuisset Africani fratris nepos, facie vel patris, vita omnium perditorum ita similis, ut esset facile deterrimus; cuius etiam similis P. Crassi, et sapientis et eloquentis et primi hominis, nepos multorumque aliorum clarorum virorum, quos nihil attinet (25) nominare, nepotes et filii.

Sed quid agimus? oblitine sumus hoc nunc nobis esse propositum, cum satis de aeternitate

---

3 dicatur ς dicantur X   4 is K^1 his GK^{2}RV   5 qua K (^{s} *add.*^{c})   his GK is R *(sed* ^{h} *add.*^{1}*)* //is V   6 dicantur X *corr.* V$^{1\,aut\,2}$ 8 rationes RV^1 *et e corr.* G^1 9 extat K   10 s//int V   12 *Arist. Probl. 30, 1*   14 quasi *add.* K^1 *s. v.*   17 faciunt *We. sed cf. Mue. praef. (non recte Kroll, Mus. Rh. 1914 p. 107)*   18 nascantur ς nascatur   19 ^{dis}similitudines V (dis *add.*^{2}, *ult.* s *in r.*^{c}) similitudines X   26 et *ante* nepotes *add.* V$^{1\,aut\,2}$ 27 *sq. cf. p. 230, 27*

dixissemus, ne si interirent quidem animi,
quicquam mali esse in morte?

Ego vero memineram, sed te de aeternitate dicentem
aberrare a proposito facile patiebar. 34

5 Video te alte spectare et velle in caelum migrare. 82
spero fore ut contingat id nobis. sed fac, ut isti volunt,
animos non remanere post mortem: video nos, si ita sit,
privari spe beatioris vitae; mali vero quid adfert ista
sententia? fac enim sic animum interire ut corpus:
10 num igitur aliquis dolor aut omnino post mortem
sensus in corpore est? nemo id quidem dicit, etsi
Democritum insimulat Epicurus, Democritii negant.
ne in animo quidem igitur sensus remanet; ipse enim
nusquam est. ubi igitur malum est, quoniam nihil ter-
15 tium est? an quod ipse animi discessus a corpore
non fit sine dolore? ut credam ita esse, quam est id
exiguum! sed falsum esse arbitror, et fit plerumque
sine sensu, non numquam etiam cum voluptate, totum-
que hoc leve est, qualecumque est; fit enim ad punctum 83
20 temporis. 'Illud angit vel potius excruciat, discessus
ab omnibus is quae sunt bona in vita'. vide ne 'a
malis' dici verius possit. quid ego nunc lugeam vitam
hominum? vere et iure possum; sed quid necesse est,
cum id agam ne post mortem miseros nos putemus
25 fore, etiam vitam efficere deplorando miseriorem?
fecimus hoc in eo libro, in quo nosmet ipsos, quan-
tum potuimus, consolati sumus. a malis igitur mors ab-
ducit, non a bonis, verum si quaerimus. et quidem hoc a
Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is a rege
30 Ptolomaeo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere,

---

2 quiquam V^1 6 forte K ut *add.* V^c 7 vide K^1
12 *Vors. 55 A 160 Diels* *Epic. fr. 17* democritii *Bentl.* de-
mocritici 15 quod] quoniam X quod V^2 *(postea iter.* quoniam
restitutum) del. Lb. 17 sed *We.* et *Ω* at *Bouhier* 21 nea//ma-
lis K (*fuit* m *vel* ni) 28 *sqq. Val. Max 8, 9 ext. 3* ecqui-
dem GRV h̄q̇dĕ (= haec quidem) K^1 (hoc quidem *ss.*^{2})
29 hegesia R^1 30 ptolomeo K ptholomeo GV

quod multi is auditis mortem sibi ipsi consciscerent.
84 Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Theombrotum est, quem ait, cum ei nihil accidisset adversi, e muro se in mare abiecisse lecto Platonis libro. eius autem, quem dixi, Hegesiae liber est *Ἀποκαρτερῶν*, quo 5 a vita quidem per inediam discedens revocatur ab amicis; quibus respondens vitae humanae enumerat incommoda. possem idem facere, etsi minus quam ille, qui omnino vivere expedire nemini putat. mitto alios: etiamne nobis expedit? qui et domesticis et 10 forensibus solaciis ornamentisque privati certe si ante occidissemus, mors nos a malis, non a bonis abstraxis-
35 85 set. Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum a fortuna volnus acceperit: Metellus ille honoratis quattuor filiis aut quinquaginta Priamus, e quibus sep- 15 temdecim iusta uxore natis; in utroque eandem habuit fortuna potestatem, sed usa in altero est: Metellum enim multi filii filiae nepotes neptes in rogum inposuerunt, Priamum tanta progenie orbatum, cum in aram confugisset, hostilis manus interemit. hic si 20 vivis filiis incolumi regno occidisset

astánte ope bárbarica
Tectís caelatis láqueatis,

utrum tandem a bonis an a malis discessisset? tum profecto videretur a bonis. at certe ei melius evenis- 25 set nec tam flebiliter illa canerentur:

---

1 quod V[2] ς quo X -scerent *in r.* V[c] 2 Cleo(l)mbrotum *Callim. ep. 23 cf. p. Scauro § 4.* 3 accedisset GR[1] (e[1]) K[1] *(corr.[2])* V 4 *sc. Phaedone* 5 helesiae X (*sed* l *ex* g V[1]) liber est *add.* K[2] *αιτοκαρτερον fere* X (*πο pro ιτο voluisse vid.* V[2] aι(τ)ο G[1]) quod *Ω* *(breviter pro 'qui inscribitur ἀποκ. quod'?)* quo *Sey.* in quo *Bentl.* 8 idem *Ern.* id quam ille *s. v. add.* G[1] 11 solatiis GK 12 amabilis K[1] 13 q///nihil K 14 honoratus X *corr.* V[2?] 15 aut K at GRV e V[2] *om.* X 17 seclusa K[1] (sedusa[2]) R *(ex* sed usa*)* 18 imp. KR 22. 261, 1 *Enn. Androm. 94 sqq. cf. p. 340, 16 sqq.* 22 astante *hic Ω* 23 tectis caelatis lacuatis *Serv. Aen. 1, 726 (e Cic.)* 24 an a malis] animalis K an(a)malis V[1] 25 at//certe K

'Haec ómnia vidi inflámmari,
Priamó vi vitam evítari,
Iovis áram sanguine túrpari.'
quasi vero ista vi quicquam tum potuerit ei melius
5 accidere! quodsi ante occidisset, talem eventum omnino amisisset; hoc autem tempore sensum amisit malorum. Pompeio, nostro familiari, cum graviter 86 aegrotaret Neapoli, melius est factum. coronati Neapolitani fuerunt, nimirum etiam Puteolani; volgo ex
10 oppidis publice gratulabantur: ineptum sane negotium et Graeculum, sed tamen fortunatum. utrum igitur, si tum esset extinctus, a bonis rebus an a malis discessisset? certe a miseris. non enim cum socero bellum gessisset, non inparatus arma sumpsisset, non
15 domum reliquisset, non ex Italia fugisset, non exercitu amisso nudus in servorum ferrum et manus incidisset, † non liberi defleti, non fortunae omnes a victoribus possiderentur. qui, si mortem tum obisset, in amplissimis fortunis occidisset, is propagatione vi-
20 tae quot, quantas, quam incredibilis hausit calamitates! haec morte effugiuntur, etiamsi non evenerunt, 36 tamen, quia possunt evenire; sed homines ea sibi accidere posse non cogitant: Metelli sperat sibi quisque fortunam, proinde quasi aut plures fortunati sint
25 quam infelices aut certi quicquam sit in rebus humanis aut sperare sit prudentius quam timere.

---

1 inflamari GR 4 vi *Petrus Crassus e p. 340, 24* vel *hic* Ω (*in* V el *a m. rec. in ras.; sed non fuit* vi) poterat *ex* potuerit V[1 aut 2] 5 accidisset (occ. V[2?]) talem *Dav.* tamen 6 amississet R 7 Pompeio *eqs. resp. Seneca Marc. 20* gravitaret egrotaret K[1] (*corr.*[c]) 10 opidis KV[1] 12 an malis GV[1] (*corr.*[1]) animalis R
set ł a malis[(2)]
13 discessis// G[1] a miseris V 14 imp. KR 15 relinquisset GR[1] profugisset V[3] 17 defleti X (de//leti V) non liberi defleti *del. Bai.*, non lib. . . . 18 possiderentur *Hei.* non ⟨essent ab omnibus bonis⟩ liberi defleti *fere exp. Po. cf. Phil. 13, 10 2, 64 dom. 96 al.* a victoribus K[2]V[2] auctoribus X
19 accidisset K[1] 22 quia *exp.* V[rec] 24 ut (a *superscr.*) V[1] ut X perinde V[3] si//nt G 25 certi K[2]V[2] certe X

87 Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte privari: ergo etiam carere mortuos vitae commodis idque esse miserum? certe ita dicant necesse est. an potest is, qui non est, re ulla carere? triste enim est nomen ipsum carendi, quia subicitur haec 5 vis: habuit, non habet; desiderat requirit indiget. haec, opinor, incommoda sunt carentis: caret oculis, odiosa caecitas; liberis, orbitas. valet hoc in vivis, mortuorum autem non modo vitae commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret. de mortuis loquor, qui 10 nulli sunt: nos, qui sumus, num aut cornibus caremus aut pinnis? ecquis id dixerit? certe nemo. quid ita? quia, cum id non habeas quod tibi nec usu nec natura sit aptum, non careas, etiamsi sentias te non 88 habere. hoc premendum etiam atque etiam est et ur- 15 guendum confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur — hoc igitur probe stabilito et fixo illud excutiendum est, ut sciatur, quid sit carere, ne relin- 20 quatur aliquid erroris in verbo. carere igitur hoc significat: egere eo quod habere velis; inest enim velle in carendo, nisi cum sic tamquam in febri dicitur alia quadam notione verbi. dicitur enim alio modo etiam carere, cum aliquid non habeas et non habere te sen- 25 tias, etiamsi id facile patiare. ⟨ita⟩ carere in morte non dicitur; nec enim esset dolendum; dicitur illud:

---

11 aut si cornibus X si *exp.* V[vet] aut sic c. *Sey.* 12 [a]ut pinnis V ([a] *m. rec.*) ecquis id *Dav.* sit qui id R sit quid G sit q̄ [id] K (q̄ [d] K[1] *alt.* i *add.*[c]) sit q̄ [is] id V ([is] V[c]) q̄d ([i] V[c]) V 14 sentias V (n *in r.*[c]) 15 arguendum X (*unde* argumentum ς) [et]urguendum (u *in r. et* [et] V[2]) V *cf. Verr. 1, 36 leg. agr. 1, 16 Phil. 4, 12* (prem. *et* urg. *coni.*) *fin. 5, 80* illud urgueam, non intellegere eum *(cf. nat. deor. 3, 76) Planc. 48* etiam atque etiam insto atque urgeo insector posco 17 qui V[1] 18 suspitio KV[1] -ici- *in r.* G[1] 20 q̄ [d] sit V ([d] *ss.* V[c]) 26 *add. Sauppe*

'bono carere', quod est malum. sed ne vivus quidem bono caret, si eo non indiget; sed in vivo intellegi tamen potest regno te carere — dici autem hoc in te satis subtiliter non potest; posset in Tarquinio, cum 5 regno esset expulsus —: at in mortuo ne intellegi quidem. carere enim sentientis est; nec sensus in mortuo: ne carere quidem igitur in mortuo est.

37 89 Quamquam quid opus est in hoc philosophari, cum rem non magnopere philosophia egere videamus? 10 quotiens non modo ductores nostri, sed universi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt! quae quidem si timeretur, non Lucius Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in proelio concidisset; non cum Latinis decertans pater Decius, cum 15 Etruscis filius, cum Pyrrho nepos se hostium telis obiecissent; non uno bello pro patria cadentis Scipiones Hispania vidisset, Paulum et Geminum Cannae, Venusia Marcellum, Litana Albinum, Lucani Gracchum. num quis horum miser hodie? ne tum quidem post 20 spiritum extremum; nec enim potest esse miser quisquam sensu perempto. 'At id ipsum odiosum est, 90 sine sensu esse.' odiosum, si id esset carere; cum vero perspicuum sit nihil posse in eo esse qui ipse non sit, quid potest esse in eo odiosum qui nec careat nec sen- 25 tiat? quamquam hoc quidem nimis saepe, sed eo quod in hoc inest omnis animi contractio ex metu mortis. qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo et corpore consumpto totoque animante deleto et facto interitu universo illud animal, quod fuerit, 30 factum esse nihil, is plane perspiciet inter Hippocentaurum, qui numquam fuerit, et regem Agamemnonem

---

5 ne *add.* V[2] 6 est *post* nec V[C aut 2] 7 necarere V nec car. GKR 11 concurrerunt V[2] concurrerint (con *ex* cu K[1])X 15 pirrho GVK ([h] *s. v.*) 17 geminium X 18 Litana *(cf. Liv. 23, 24) Li.* latina GKR hirpin[i] *in r.* V[c] gracum G grachum V 19 ne//tum G 21 at KR *et ex* ad G[1]V[1] 25 nimis sepossedeo K 26 inest] est V 30 hyppoc. G

nihil interesse, nec pluris nunc facere M. Camillum hoc civile bellum, quam ego illo vivo fecerim Romam captam. Cur igitur et Camillus doleret, si haec post trecentos et quinquaginta fere annos eventura putaret, et ego doleam, si ad decem milia annorum gentem aliquam urbe nostra potituram putem? quia tanta caritas patriae est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. itaque non deterret sa- **38** **91** pientem mors, quae propter incertos casus cotidie imminet, propter brevitatem vitae numquam potest longe abesse, quo minus in omne tempus rei p. suisque consulat, cum posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. quare licet etiam mortalem esse animum iudicantem aeterna moliri, non gloriae cupiditate, quam sensurus non sis, sed virtutis, quam necessario gloria, etiamsi tu id non agas, consequatur.

Natura vero ⟨si⟩ se sic habet, ut, quo modo initium nobis rerum omnium ortus noster adferat, sic exitum mors, ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cum mors nec ad vivos pertineat nec ad mortuos? **92** alteri nulli sunt, alteros non attinget. quam qui leviorem faciunt, somni simillimam volunt esse: quasi vero quisquam ita nonaginta annos velit vivere, ut, cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat; ne sui quidem id velint, non modo ipse. Endymion vero, si fabulas

---

2 vivo illo GR 4 facere *in* fere *corr.* K[1] 6 urbe nostra ς urbe nostram (*sed* am *in r.* K[1 aut c]) K (Potior illud *in mg.* K[2]) urbem nostram GRV qui[a] V ([a] *add.*[c]) quia tanta *ex* quanta (?) K[c] 7 caritatis K[1] 8 non n̄ det. R non modo *ante* non *add.* K[2]V[2] [ł impendet[(2)]] 9 casus *add.* V[c] 10 imminet V 11 quominus [uo non[2]] K reip. suisque GV reip̄//s[i]usque *ex* reipsiusque K[2] rei[p̄]pussuisque R ([p̄] *al. m.*) 12 cum *Sey.* ut *Ω* aut *Mue.* 14 animum K[2]ς animam X 15 sit X sit[s] V (*ss.*[1 aut c]) 18 *add. Ba.* 23 adt. K 26 sui *Keil* 'Cantabr.' *sec. Doug.* (*sui : ipse = Luna : Endymion*) sues

audire volumus, ut nescio quando in Latmo obdormivit, qui est mons Cariae, nondum, opinor, est experrectus. num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, a qua consopitus putatur, ut eum dormien-
5 tem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit quidem? habes somnum imaginem mortis eamque cotidie induis: et dubitas quin sensus in morte nullus sit, cum in eius simulacro videas esse nullum sensum?

10 Pellantur ergo istae ineptiae paene aniles, ante tempus mori miserum esse. quod tandem tempus? naturaene? at ea quidem dedit usuram vitae tamquam pecuniae nulla praestituta die. quid est igitur quod querare, si repetit, cum volt? ea enim condicione ac-
15 ceperas. Idem, si puer parvus occidit, aequo animo ferendum putant, si vero in cunis, ne querendum quidem. atqui ab hoc acerbius exegit natura quod dederat. 'nondum gustaverat', inquit, 'vitae suavitatem; hic autem iam sperabat magna, quibus frui coeperat.'
20 at id quidem in ceteris rebus melius putatur, aliquam partem quam nullam attingere: cur in vita secus? (quamquam non male ait Callimachus multo saepius lacrimasse Priamum quam Troilum). eorum autem, qui exacta aetate moriuntur, fortuna laudatur. cur?
25 nam, reor, nullis, si vita longior daretur, posset esse iucundior; nihil enim est profecto homini prudentia dulcius, quam, ut cetera auferat, adfert certe senectus. Quae vero aetas longa est, aut quid omnino homini longum? nonne

39 93 ... 94

8 in V[2]ς *om.* X 12 ad X at V[c] ea// V (eam Gr.) 14 conditione GKV 16 quaerendum GRV 17 ab *extra v. add.* K[1] 20 at] ad GKR id ipsum q. V[rec]ς ceteris] certis V (ert *in r.* V[c]) 22 agit KV *Call. fr. 363* challimachus multi mo-riuntur K (∴ *add.*[c] o *et* . . . *fort.*[2]) *in mg.* ∴ multo sepius . . . 24 etate K[c] 23 autem *add.* G[1] 24 ex acta V et acta GKR 26 hominis X 27 *cf. Menand. fr. 676* quam ut] quia utem K[1] 28 est *post* omnino *add.* V[vet]

Módo pueros, modo ádulescentes ín cursu a tergo
ínsequens
Néc opinantis ádsecuta est
senectus? sed quia ultra nihil habemus, hoc longum dicimus. Omnia ista, perinde ut cuique data sunt pro 5 rata parte, ita aut longa aut brevia dicuntur. apud Hypanim fluvium, qui ab Europae parte in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quae unum diem vivant. ex his igitur hora VIII quae mortua est, provecta aetate mortua est; quae vero 10 occidente sole, decrepita, eo magis, si etiam solstitiali die. confer nostram longissimam aetatem cum aeternitate: in eadem propemodum brevitate qua illae bestiolae reperiemur.

40 95 Contemnamus igitur omnis ineptias — quod enim 15 levius huic levitati nomen inponam? — totamque vim bene vivendi in animi robore ac magnitudine et in omnium rerum humanarum contemptione ac despicientia et in omni virtute ponamus. nam nunc quidem cogitationibus mollissimis effeminamur, ut, si 20 ante mors adventet quam Chaldaeorum promissa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, inlusi 96 destitutique videamur. quodsi expectando et desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur, pro di inmortales, quam illud iter iucundum esse debet, quo 25 confecto nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit! quam me delectat Theramenes! quam elato animo

---

1 *Com. pall. inc. 43* pueri (i *in r.* V[1]) V actergo V[1] 5 ducimus K 6 parte avita longa GKR parte aucta l. *in* parte aut l. *corr.* V parte, ita aut *Man.* 8 *Arist. hist. an. 552b 18* 12 confert X (*corr.* KV[1]) 14 reperiemus V[1] 15 omnes *corr.* R[1] 16 laevius RV imp. KR 17 in omnium . . . 19 ponamus *Non. 203,14 (202, 2)* 18 contemtione *Non.* 19 et *om. Non.* ponamus iussu tyrannorum (tyrr. K)GKR (*cf. p. 267,3*) 20 molestissimis X 21 caldeorum X ([h] *add.* K[1]V[2]) 24 animi V[C?] *non male sed cf. comm.* an//gimur V 27 *Xen. Hell. 2, 3, 56 cf. Val. Max. 3, 2 ext. 6* qua GRV[1] (*corr.*[2])

est! etsi enim flemus, cum legimus, tamen non miserabiliter vir clarus emoritur: qui cum coniectus in carcerem triginta iussu tyrannorum venenum ut sitiens obduxisset, reliquum sic e poculo eiecit, ut id 5 resonaret, quo sonitu reddito adridens 'propino' inquit 'hoc pulchro Critiae', qui in eum fuerat taeterrimus. Graeci enim ⟨in⟩ conviviis solent nominare, cui poculum tradituri sint. lusit vir egregius extremo spiritu, cum iam praecordiis conceptam mortem conti- 10 neret, vereque ei, cui venenum praebiberat, mortem eam est auguratus, quae brevi consecuta est.

97 Quis hanc maximi animi aequitatem in ipsa morte laudaret, si mortem malum iudicaret? vadit enim in eundem carcerem atque in eundem paucis post annis 15 scyphum Socrates, eodem scelere iudicum quo tyrannorum Theramenes. quae est igitur eius oratio, qua facit eum Plato usum apud iudices iam morte 41 multatum? 'magna me' inquit 'spes tenet, iudices, bene mihi evenire, quod mittar ad mortem. necesse est 20 enim sit alterum de duobus, ut aut sensus omnino omnes mors auferat aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. quam ob rem, sive sensus extinguitur morsque ei somno similis est, qui non numquam etiam sine visis somniorum placatissimam quie- 25 tem adfert, di boni, quid lucri est emori! aut quam multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur! cui si similis est perpetuitas omnis consequentis 98 temporis, quis me beatior? sin vera sunt quae dicuntur, migrationem esse mortem in eas oras, quas

---

1 ·/·legimus cum ·/·flemus K 5 quod X (d *del.* V^{vet}) 6 hoc poculo[2] pulchro V deterrimus (d *in r.*[1]) V 7 in ς *om.* X 10 cui V *e corr.* Gr qui X praebuerat V^{rec} 11 meam GV^1 13 enim *om.* ς 16 ΘΗΡΑΜΕΝΗϹ X *Apol. 40c sqq. (libere reddita)*

20 omnis K (acsts = accusativus *ss.*[2]) 22 meretur K 25 dii GRV 26 repp. GR *(corr.*[1]*)* V 27 si V^2ς *om.* X 29 horas K^1V^2

qui e vita excesserunt incolunt, id multo iam beatius est. tene, cum ab is, qui se iudicum numero haberi volunt, evaseris, ad eos venire, qui vere iudices appellentur, Minoem Rhadamanthum Aeacum Triptolemum, convenireque eos qui iuste ⟨et⟩ cum fide vixerint — haec peregrinatio mediocris vobis videri potest? ut vero conloqui cum Orpheo Musaeo Homero Hesiodo liceat, quanti tandem aestimatis? equidem saepe emori, si fieri posset, vellem, ut ea quae dico mihi liceret invisere. quanta delectatione autem adficerer, cum Palamedem, cum Aiacem, cum alios iudicio iniquo circumventos convenirem! temptarem etiam summi regis, qui maximas copias duxit ad Troiam, et Ulixi Sisyphique prudentiam, nec ob eam rem, cum haec exquirerem sicut hic faciebam, capite damnarer. — Ne vos quidem, iudices i qui me absolvistis, mortem timu-
99 eritis. nec enim cuiquam bono mali quicquam evenire potest nec vivo nec mortuo, nec umquam eius res a dis inmortalibus neglegentur, nec mihi ipsi hoc accidit fortuito. nec vero ego is, a quibus accusatus aut a quibus condemnatus sum, habeo quod suscenseam, nisi quod mihi nocere se crediderunt.' et haec quidem hoc modo; nihil autem melius extremo: 'sed tempus est' inquit 'iam hinc abire, me, ut moriar, vos, ut vitam agatis. utrum autem sit melius, dii inmortales sciunt, hominem quidem scire arbitror neminem.'

42 Ne ego haud paulo hunc animum malim quam eorum omnium fortunas, qui de hoc iudicaverunt. etsi,

---

1 hic *in* id *corr.* K^c 2 numerū V^1 4 Aeacum ς Aiacem X 5 et ς *om.* X (*δίκαιοι ἐγένοντο ἐν τῷ ἑαυτῶν βίῳ*) 10 invisere V (ise *in r.* V^c) invenire *rell.* 11 iniquorum ventos GR preteritum[2] iniquorū‿ventos K iniquo//// (*eras. 3—4 litt., tum* circum *in fine versus* V^c) ventos V (*εἴ τις ἄλλος διὰ κρίσιν ἄδικον τέθνηκεν*) 13 ulixis V^2 16 hi X si V^2 17 nec] c *in r.* V^c 19 imm. KR 21 succenseam K^2 *in mg.* V^c 24 habire G^1R^1 25 utrum... 26 neminem *libere Lact. inst. 7, 2, 10* imm. V^2 27 h' *supra* ego V^2 aut X haud V^2 mallim G (2. l *in r.*) K^1RV^1

quod praeter deos negat scire quemquam, id scit ipse
utrum sit melius — nam dixit ante —, sed suum illud,
nihil ut adfirmet, tenet ad extremum; nos autem 100
teneamus, ut nihil censeamus esse malum, quod sit
5 a natura datum omnibus, intellegamusque, si mors
malum sit, esse sempiternum malum. nam vitae mi-
serae mors finis esse videtur; mors si est misera,
finis esse nullus potest.

Sed quid ego Socratem aut Theramenem, praestan-
10 tis viros virtutis et sapientiae gloria, commemoro, cum
Lacedaemonius quidam, cuius ne nomen quidem pro-
ditum est, mortem tantopere contempserit, ut, cum
ad eam duceretur damnatus ab ephoris et esset voltu
hilari atque laeto dixissetque ei quidam inimicus:
15 'contemnisne leges Lycurgi?', responderit: 'ego vero
illi maximam gratiam habeo, qui me ea poena multa-
verit, quam sine mutuatione et sine versura possem
dissolvere.' o virum Sparta dignum! ut mihi quidem,
qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse
20 videatur. talis innumerabilis nostra civitas tulit. sed 101
quid duces et principes nominem, cum legiones scribat
Cato saepe alacris in eum locum profectas, unde redi-
turas se non arbitrarentur? pari animo Lacedaemonii
in Thermopylis occiderunt, in quos Simonides:

25 'Dic, hospes, Spartae nos te hic vidisse iacentis,
Dum sanctis patriae legibus obsequimur.'

quid ille dux Leonidas dicit? 'pergite animo forti,
Lacedaemonii, hodie apud inferos fortasse cenabi-
mus.' fuit haec gens fortis, dum Lycurgi leges vige-

---

1 scit] sit V[1] 5 intellegamus quae G[1]RV[1] 9 S. et aut X (et *eras. in* V) 11. 23. 28 lacedem. GK 11 lacędem. 23. 28 lacędęm. V 15. 29 lygurgi X 17 mutatione K[1]V 18 sparta// V 22 *Cato fr. 83* ɸɸcato R[1] 24 thermopilis GRV (-las *m. rec.*) termopilis (*in mg.* ther) K occiderint V[1] quos ς quo X *Sim. fr. 92* 27 quid . . . 29 vigebant *del. Dav. sed cf. Comm. et Plasberg, Festschr. f. Vahlen 228 (cui obl. Se. Jb. d. ph. V. 29 p. 99). iam Cato l. l. Leonidam in comparationem vocavit; Sen. epist. 82, 21 Catonis verba et Leonidae dictum coni. error* (ἀριστᾶτε

bant. e quibus unus, cum Perses hostis in conloquio
dixisset glorians: 'solem prae iaculorum multitudine
et sagittarum non videbitis', 'in umbra igitur' inquit
102 'pugnabimus.' viros commemoro: qualis tandem La-
caena? quae cum filium in proelium misisset et inter- 5
fectum audisset, 'idcirco' inquit 'genueram, ut esset,
43 qui pro patria mortem non dubitaret occumbere'. Esto:
fortes et duri Spartiatae; magnam habet vim rei p. dis-
ciplina. quid? Cyrenaeum Theodorum, philosophum
non ignobilem, nonne miramur? cui cum Lysimachus 10
rex crucem minaretur, 'istis, quaeso' inquit 'ista hor-
ribilia minitare purpuratis tuis: Theodori quidem ni-
hil interest, humine an sublime putescat.'

Cuius hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de hu-
matione et sepultura dicendum existimem, rem non dif- 15
ficilem, is praesertim cognitis, quae de nihil sentiendo
paulo ante dicta sunt. de qua Socrates quidem quid
senserit, apparet in eo libro in quo moritur, de quo
103 iam tam multa diximus. cum enim de inmortalitate
animorum disputavisset et iam moriendi tempus ur- 20
geret, rogatus a Critone, quem ad modum sepeliri
vellet, 'multam vero' inquit 'operam, amici, frustra
consumpsi; Critoni enim nostro non persuasi me hinc
avolaturum neque mei quicquam relicturum. verum
tamen, Crito, si me adsequi potueris aut sicubi nanc- 25
tus eris, ut tibi videbitur, sepelito. sed, mihi crede,

ὡς ἐν ᾅδου δειπνήσοντες) Ciceroni ipsi aut mendo Graeci libri tribui potest. prandete *pro* pergite *Er.* leonidas ς semidam GKR ṣẹṃịdạṃ ḍicit V *(exp.^{c})* di//cit GR dux ⟨dum hostem proditor per⟩ semitam ducit *Pl.*

6 et K^1 (ut^2) 7 mortemon V^1 morte non V *e corr.* GKR 9 cyreneum GKV 13 homine K^1 putrescat $K^{2?}V^{rec}$ *(Val. Max. 6, 2 ext. 3)* 15 $\overset{f}{\text{dificilem}}$ G^1K^1 dificilem R 16 nihili K 19 tum K^1 imm. R 21 se sepeliri V *Plato Phaed. 115 c—e (libere)* 22 multa V^1 23 hic K^1 24 mei *Bentl.* (ς?) me 25 nactus KR^1 *e corr.* V^{rec} $\overset{nc}{\text{natus}}$ G^1 26 videtur X videbitur ς *ὅπως ἄν σοι φίλον ᾖ (cf. We.)*

nemo me vestrum, cum hinc excessero, consequetur.'
praeclare is quidem, qui et amico permiserit et se
ostenderit de hoc toto genere nihil laborare. durior Dio- 104
genes, et is quidem eadem sentiens, sed ut Cynicus
5 asperius: proici se iussit inhumatum. tum amici: 'vo-
lucribusne et feris?' 'minime vero' inquit, 'sed bacil-
lum propter me, quo abigam, ponitote.' 'qui poteris?'
illi, 'non enim senties.' 'quid igitur mihi ferarum la-
niatus oberit nihil sentienti?' praeclare Anaxagoras,
10 qui cum Lampsaci moreretur, quaerentibus amicis,
velletne Clazomenas in patriam, si quid accidisset,
auferri, 'nihil necesse est' inquit, 'undique enim ad
inferos tantundem viae est.' totaque de ratione huma-
tionis unum tenendum est, ad corpus illam pertinere,
15 sive occiderit animus sive vigeat. in corpore autem
perspicuum est vel extincto animo vel elapso nullum
residere sensum. Sed plena errorum sunt omnia. tra- 44 105
hit Hectorem ad currum religatum Achilles: lacerari
eum et sentire, credo, putat. ergo hic ulciscitur, ut
20 quidem sibi videtur; at illa sicut acerbissimam rem
maeret:

'Vidí, videre quód me passa aegérrume,
Hectórem curru quádriiugo raptárier.'

quem Hectorem, aut quam diu ille erit Hector? me-
25 lius Accius et aliquando sapiens Achilles:

'Immo enimvero córpus Priamo réddidi, Hectora
ábstuli.'

non igitur Hectora traxisti, sed corpus quod fuerat

---

1 nemo (me *ss.*) vestrŭ G[1] *(tum iterum scripsit* nemo vestrŭ, *sed ipse delevit)* 2 is *Hei.* id *(Socrates opponitur Diogeni)* 4 eadem *om.* X *add.* V[2] *supra* id (idem *add. Wolf*) 5 humatum V[1] 7 enim *post* bac. V[2] quod ab K[1]R qui p.] quid p. X *corr.* V[rec] ς *(cf. We.)* 9 sentiendi R[1] 10 lamsaci X moretur GRV[1] *(corr.[2])* 18 sqq. hęct. *semper* V *plerumque* KRG 19 se *ante* ulc. *add.* V[2] 21 meret GKR 22 *Ennius Andr. 100* 23 curro GK[1] (v *ss.* K[c]) R *et fort.* V[1] (-u *in r.*) 25 *fr. inc. 664* 27 hectora *Nieberding Doug. Philol. 1905 p. 153 (necess. propter v. seq.)* hectorem 28 hectora *sed* a *in r.* V[1]

106 Hectoris. ecce alius exoritur e terra, qui matrem dormire non sinat:

> 'Matér, te appello, tú, quae curam sómno suspensám levas,
> Neque té mei miseret, súrge et sepeli nátum —!' 5

haec cum pressis et flebilibus modis, qui totis theatris maestitiam inferant, concinuntur, difficile est non eos qui inhumati sint miseros iudicare. 'prius quám ferae volucrésque —' metuit, ne laceratis membris minus bene utatur; ne combustis, non extimescit. 10

> 'Neu réliquias semésas sireis dénudatis óssibus
> Per térram sanie délibutas foéde divexárier —'

non intellego, quid metuat, cum tam bonos septenarios fundat ad tibiam. Tenendum est igitur nihil curandum esse post mortem, cum multi inimicos etiam 15 mortuos poeniuntur. exsecratur luculentis sane versibus apud Ennium Thyestes, primum ut naufragio pereat Atreus: durum hoc sane; talis enim interitus non est sine gravi sensu; illa inania:

> 'Ipse summis sáxis fixus ásperis, evísceratus, 20
> Látere pendens, sáxa spargens tábo, sanie et sánguine atro —'

107 non ipsa saxa magis sensu omni vacabunt quam ille 'latere pendens', cui se hic cruciatum censet optare. quae essent dura, si sentiret, ⟨sunt⟩ nulla sine sensu. 25 illud vero perquam inane:

1—12 *Pacuv. Iliona 197 sqq. cf. Va. Opp. I 92 II 490* 3 apello K^1V^1 suspensam ς *Porph. Hor. sat. 2, 3, 60* suspenso 6 praessisset fl. GRV *(corr.^{rec})* pressis//et K 8 ^{in}humati V (^{in} *m*^{2}) 11 semiassi reis X (regis V^{rec} ς) ł semensas *in mg.* V^2 semiesas siris *Bentl.* (sireis *Haupt*) semustas *Va. sed cf. Apul. met. 8, 15: iacere semesa hominum corpora suisque visceribus nudatis ossibus cuncta candere* 12 delibutam V^{rec} 14 tenendum . . . 16 puniuntur *Non. 479, 27 et* (*inde a* cum) *471, 27* 16 poeniuntur $G^1K^2V^2$ *Non. in lemmate 479, 27* paen. K^1R pen. V^1 pun. G^1 *e corr.* V^{rec} *Non. praeter l. l.* execr. K 17 *Enn. Thy. 362* 23 omnia X a *exp.* V^1 25 quae V^2 quam X sentiret (*vel* sentirentur) ς sentirent X sunt *om.* X *ante* sine *vel post* sensu *add.* ς

'Néque sepulcrum, quó recipiat, hábeat, portum córporis,
Úbi remissa humána vita córpus requiescát malis.'
vides, quanto haec in errore versentur: portum esse
5 corporis et requiescere in sepulcro putat mortuum;
magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium nec
docuerit, quatenus esset quidque curandum. Sed 45 108
quid singulorum opiniones animadvertam, nationum
varios errores perspicere cum liceat? condiunt Aegyp-
10 tii mortuos et eos servant domi; Persae etiam cera
circumlitos condunt, ut quam maxime permaneant
diuturna corpora. Magorum mos est non humare cor-
pora suorum, nisi a feris sint ante laniata; in Hyr-
cania plebs publicos alit canes, optumates domesti-
15 cos: nobile autem genus canum illud scimus esse,
sed pro sua quisque facultate parat a quibus lanie-
tur, eamque optumam illi esse censent sepulturam.
permulta alia colligit Chrysippus, ut est in omni hi-
storia curiosus, sed ita taetra sunt quaedam, ut ea
20 fugiat et reformidet oratio. totus igitur hic locus
est contemnendus in nobis, non neglegendus in nostris,
ita tamen, ut mortuorum corpora nihil sentire vivi
sentiamus; quantum autem consuetudini famaeque 109
dandum sit, id curent vivi, sed ita, ut intellegant ni-
25 hil id ad mortuos pertinere.

Sed profecto mors tum aequissimo animo oppetitur,
cum suis se laudibus vita occidens consolari potest.
nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectae perfecto
functus est munere. multa mihi ipsi ad mortem tem-
30 pestiva fuerunt. quam utinam potuissem obire! nihil

---

8 opinionis X anim//advertam G 11 litos (circum *supra*) K[1] condiunt V[2] 13 hircania KRV 14 plebs publicos V (s publi *in r.* V[c]) plebs supplicos GKR 17 cessent V 18 crysippus X *fr. eth. 322* 21 in nobis V *(exp.[2])* 22 ita ... 23 sentiamus *del. We. non recte* 23 famaeque V (ae *in r.* V[c]) 25 id *ss.* G[1] 28 virtutis] -utis *in r.* V[c] perfecto *exp.* V[2] 30 quam *Dav.* quae *(idem error p. 274, 16 saep.)*

enim iam adquirebatur, cumulata erant officia vitae, cum fortuna bella restabant. quare si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem neglegere possimus, at vita acta perficiat, ut satis superque vixisse videamur. quamquam enim sensus abierit, tamen suis et propriis 5 bonis laudis et gloriae, quamvis non sentiant, mortui non carent. etsi enim nihil habet in se gloria cur expetatur, tamen virtutem tamquam umbra sequitur.

46 110 verum multitudinis iudicium de bonis ⟨bonum⟩ si quando est, magis laudandum est quam illi ob eam 10 rem beati. non possum autem dicere, quoquo modo hoc accipietur, Lycurgum Solonem legum et publicae disciplinae carere gloria, Themistoclem Epaminondam bellicae virtutis. ante enim Salamina ipsam Neptunus obruet quam Salaminii tropaei memoriam, priusque 15 e Boeotia Leuctra tollentur quam pugnae Leuctricae gloria. multo autem tardius fama deseret Curium Fabricium Calatinum, duo Scipiones duo Africanos, Maximum Marcellum Paulum, Catonem Laelium, innumerabilis alios; quorum similitudinem aliquam qui 20 arripuerit, non eam fama populari, sed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, si ita res feret, gradietur ad mortem; in qua aut summum bonum aut nullum malum esse cognovimus. secundis vero suis

---

2 fortunae K[2]B 4 perficiet V[2] videamus V[1] 5 enim V (si *et* ...[2]) suis *Lb.* *(cf. p. 253, 9)* summis 7 habe//t G (*eras.* n) 8 expectatur X (c *exp. in* V) virtutē V (cū *ss.*[2?]) sequatur V[2?] 9 *suppl. Po.* *(obl. Bitschofsky, Berl. ph. Woch. 1913, 173) ante* verum *quod pro adi. habent add.* et *Bentl.* igitur *Sey* 11 quo V[1] (quo *add.*[c]) 12 publicę// V (-ce K publi[c]ę G[1]) 13 et epam. V[2] 14 salamina *Man.* salaminam *cf. We.* 15 salamini GK[1] (i *add.*[2]) V tropei G[1]K (h *add.*[2]) tropei ///// m. V (torum *ss.*[2]) 16 e V[2] *om.* X bootia X (boetia K[2]V[2]B) leuctrae V[2] leuctrha K[1]R[1] quam K quae GRV[1] (a *supra* ae *add.* V[rec]) 17 desseret GV[1] 18. 275, 4 duos V[rec] 22 anima G fidenti ... 24 cognovimus *Lact. inst. 7, 10, 9* res feret V[2]ς *Lact.* refert X

rebus volet etiam mori; non enim tam cumulus bonorum iucundus esse potest quam molesta decessio. hanc sententiam significare videtur Laconis illa vox, **111** qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis,
5 uno die duo suos filios victores Olympiae vidisset, accessit ad senem et gratulatus: 'morere, Diagora' inquit; 'non enim in caelum ascensurus es.' magna haec, et nimium fortasse, Graeci putant vel tum potius putabant, isque, qui hoc Diagorae dixit, permagnum existi-
10 mans tris Olympionicas una e domo prodire cunctari illum diutius in vita fortunae obiectum inutile putabat ipsi.

Ego autem tibi quidem, quod satis esset, paucis verbis, ut mihi videbar, responderam — concesseras enim nullo in malo mortuos esse —; sed ob eam cau-
15 sam contendi ut plura dicerem, quod in desiderio et luctu haec est consolatio maxima. nostrum enim et nostra causa susceptum dolorem modice ferre debemus, ne nosmet ipsos amare videamur; illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos
20 quibus orbati sumus esse cum aliquo sensu in is malis quibus volgo opinantur. hanc excutere opinionem mihimet volui radicitus, eoque fui fortasse longior. **47**

Tu longior? non mihi quidem. prior enim pars ora- **112** tionis tuae faciebat, ut mori cuperem, posterior, ut
25 modo non nollem, modo non laborarem; omni autem oratione illud certe perfectum est, ut mortem non ducerem in malis.

Num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus? an hanc iam artem plane relinquimus?

30 Tu vero istam ne reliqueris, quam semper ornasti, et quidem iure; illa enim te, verum si loqui volumus,

---

1 tam *add.* G[1] 4 olimp. X (10 *solus* V) 6 more V[1] ([re] *add.*[c]) 10 tris K (r *e corr*[1]) R(!) V (///ι) tres G 11 ipse (i) K[1] 13 videbatur V[2] 17 nostra// V 18 suspitio K 19 intollerabili KRV[1] 22 *post* mihimet *add.* ipsi V[2] 26 ratione GRV[1] ([o] *add.*[2]) 28 epilogum *cf. Lact. ira* 22, 2 29 iam *add.* G[1] relinqueris V *(exp. m. rec.)*

ornaverat. sed quinam est iste epilogus? aveo enim
audire, quicquid est.

113 Deorum inmortalium iudicia solent in scholis pro-
ferre de morte, nec vero ea fingere ipsi, sed Herodoto
auctore aliisque pluribus. primum Argiae sacerdotis 5
Cleobis et Bito filii praedicantur. nota fabula est.
cum enim illam ad sollemne et statu[tu]m sacrificium
curru vehi ius esset satis longe ab oppido ad fanum
morarenturque iumenta, tum iuvenes i quos modo
nominavi veste posita corpora oleo perunxerunt, ad 10
iugum accesserunt. ita sacerdos advecta in fanum,
cum currus esset ductus a filiis, precata a dea dicitur,
ut id illis praemii daret pro pietate, quod maxumum
homini dari posset a deo; post epulatos cum matre
adulescentis somno se dedisse, mane inventos esse 15
114 mortuos. simili precatione Trophonius et Agamedes
usi dicuntur; qui cum Apollini Delphis templum exae-
dificavissent, venerantes deum petiverunt mercedem
non parvam quidem operis et laboris sui: nihil certi,
sed quod esset optimum homini. quibus Apollo se 20
id daturum ostendit post eius diei diem tertium; qui
ut inluxit, mortui sunt reperti. iudicavisse deum di-
cunt, et eum quidem deum, cui reliqui dii concessis-
48 sent, ut praeter ceteros divinaret. adfertur etiam de
Sileno fabella quaedam; qui cum a Mida captus es- 25
set, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scri-
bitur: docuisse regem non nasci homini longe opti-

---

1 habeo X aveo ς 3 sqq. *cf. [Plut.] Cons. Ap. 108 e sqq. 115 b* imm. GV 5 autore K[1] Argiae Ω *cf. nat. deor. 1, 82 Herod. 1,31* 6 binoto X 7 solemne R[1] (l *add.*[c]) V statum ς *cf. har. resp. 18 al.* 8 ius V (ł opus[2]) 9 tunc ... 11 accesserunt *om.* R[1] *(add. m. vet. in mg.)* tunc KR iuvenis GV 12. 16 praec. X (12 prec. V) 13 id *add.* V[2] *om.* X 15 adol. K[1] 17 apolloni G apollino (i *superscr.*) K[1] exedificavissent RK (-et) 18 verantes V[1] mercedem V (quasi[2] *superscr.*) 21 die die (i *superscr.*) K[1]

mum esse, proximum autem quam primum mori. qua 115
est sententia in Cresphonte usus Euripides:
'Nam nós decebat coétus celebrantís domum
Lugére, ubi esset áliquis in lucem éditus,
5 Humánae vitae vária reputantís mala;
At, quí labores mórte finissét gravis,
Hunc ómni amicos laúde et laetitia éxsequi.'
simile quiddam est in Consolatione Crantoris: ait enim
Terinaeum quendam Elysium, cum graviter filii mor-
10 tem maereret, venisse in psychomantium quaerentem,
quae fuisset tantae calamitatis causa; huic in tabellis
tris huius modi versiculos datos:
'Ignaris homines in vita mentibus errant:
Euthynous potitur fatorum numine leto.
15 Sic fuit utilius finiri ipsique tibique.'
his et talibus auctoribus usi confirmant causam rebus 116
a diis inmortalibus iudicatam. Alcidamas quidem,
rhetor antiquus in primis nobilis, scripsit etiam lau-
dationem mortis, quae constat ex enumeratione hu-
20 manorum malorum; cui rationes eae quae exquisitius
a philosophis colliguntur defuerunt, ubertas orationis
non defuit. Clarae vero mortes pro patria oppetitae
non solum gloriosae rhetoribus, sed etiam beatae vi-
deri solent. repetunt ab Erechtheo, cuius etiam filiae
25 cupide mortem expetiverunt pro vita civium; ⟨com-
memorant⟩ Codrum, qui se in medios inmisit hostis
veste famulari, ne posset adgnosci, si esset ornatu

---

2 *fr. 449* 5 humana X *corr.* V^1 7 omni *Dav.* omnes ex-
equi K 9 terinaneum GKR tirenęum V (i *et prius* e *in r.* V^c ę *ex* e *al. m.*) *cf. Ps. Plut. 109b* helysium GR^1 (ɦ) helisium V 10 maeret X *corr.* $K^2R^2V^c$ sichomantium X 14 laeto X (loeto K) 17 imm. GR iudicatis V^2 *Or. att. 2, 155* alchidamus X (ᵃ *supra* u *add.* V^2) 19 constat ς constet 20 rationes] s *in r.* V^c 21 rationis X (o *add.* V^{rec}) 22 mortis X (*corr.* V^{rec}) 24 erectheo GV erectheo (i *supra*) R^1 er&theo K 25 cu-
indutus^2
pidae GR^1 (ạ) *add. Vahlen, Ges. ph. Schr. 1, 569* 27 famulari V
familiari K (*supra* veste *ss.* ad accidendum K^2) a//gn. V

regio, quod oraculum erat datum, si rex interfectus
esset, victrices Athenas fore; Menoeceus non praeter-
mittitur, qui item oraculo edito largitus est patriae
suum sanguinem; ⟨nam⟩ Iphigenia Aulide duci se
immolandam iubet, ut hostium eliciatur suo. veni- 5
49 unt inde ad propiora: Harmodius in ore ⟨est⟩ et Ari-
stogiton; Lacedaemonius Leonidas, Thebanus Epa-
minondas viget. nostros non norunt, quos enumerare
magnum est: ita sunt multi, quibus videmus optabilis
mortes fuisse cum gloria. 10

117 Quae cum ita sint, magna tamen eloquentia est
utendum atque ita velut superiore e loco contionan-
dum, ut homines mortem vel optare incipiant vel
certe timere desistant? nam si supremus ille dies
non extinctionem, sed commutationem adfert loci, 15
quid optabilius? sin autem perimit ac delet omnino,
quid melius quam in mediis vitae laboribus obdor-
miscere et ita coniventem somno consopiri sempi-
terno? quod si fiat, melior Enni quam Solonis oratio.
hic enim noster: 'nemo me lacrimis decoret' inquit 20
'nec funera fletu faxit!' at vero ille sapiens:

'Mors mea ne careat lacrimis: linquamus amicis
Maerorem, ut celebrent funera cum gemitu.'

118 nos vero, si quid tale acciderit, ut a deo denuntiatum
videatur ut exeamus e vita, laeti et agentes gratias 25
pareamus emittique nos e custodia et levari vinclis
arbitremur, ut aut in aeternam et plane in nostram

---

1 datum sic si V (c *in r.* V^c) 2 victricis X *ft. recte* meneçeus K 3 qui item V (item *in r.*^c) quidem GKRM quide P 4 *add. Vahlen Opp. I, 101* au//ide V 5 immolandum V[1] hostium^(sanguis²) V ut *eqs. fort. hic Cicero ad locum poeticum alludit (negat Vahlen l. l.)* 6 propriora X *add. Rath* 12 concion. V 14 desistant?] *interrogandi signum posuit Po.* si *add.* K^c 16 peremit GR[1] (^i *add.*^c) V 18 conibentem VK[1] (coniventē[2]) conibuentem R[1] (*corr.*^c) conhib. G 19 ennii R 20 *Enn. var. 17* 22 *Sol. fr. 21* 23 memorem K[1]R[1] merorem GR^c 26 vĭnclis K vinculis V[2] 27 plene X plane V[2]ς in *del. Schue.*

domum remigremus aut omni sensu molestiaque careamus; sin autem nihil denuntiabitur, eo tamen simus animo, ut horribilem illum diem aliis nobis faustum putemus nihilque in malis ducamus, quod sit vel a
5 diis inmortalibus vel a natura parente omnium constitutum. non enim temere nec fortuito sati et creati sumus, sed profecto fuit quaedam vis, quae generi consuleret humano nec id gigneret aut aleret, quod cum exanclavisset omnes labores, tum incideret in
10 mortis malum sempiternum: portum potius paratum nobis et perfugium putemus. quo utinam velis passis 119 pervehi liceat! sin reflantibus ventis reiciemur, tamen eodem paulo tardius referamur necesse est. quod autem omnibus necesse est, idne miserum esse uni
15 potest? Habes epilogum, ne quid praetermissum aut relictum putes.

Ego vero, et quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem.

Optime, inquam. sed nunc quidem valetudini tri-
20 buamus aliquid, cras autem et quot dies erimus in Tusculano, agamus haec et ea potissimum, quae levationem habeant aegritudinum formidinum cupiditatum, qui omnis philosophiae est fructus uberrimus.

---

2 si//mus V 4 sit//uel R (*eras.* u) V 5 imm. G a *supra v. add.* R 6 nec] ne K[1] fuito V[1] 8 quod . . . 10 sempiternum *Non. 107, 24* 11 pa^s^sis K[1] (expansis *ss.*[2]) V[1] 12 sinereflantibus X *sed prius* e *eras. in* V (sine refl. *dist. in* G *et postea in* KR) 13 eodem *ex* eadem K[1]R[1] 14 misterium *in* miserum *corr.* K[2] 17 et qui idem GR[1] (*in hoc alterum* i *linea deletum, tum iterum punctis ornatum ab* R[2], *qui etiam* [a] *supra* et *scripsit; voluit ut v.* atqui idem) 19 valitudini KR[c] 20 quot ϛ quos X 23 omni philosophia X (phil^so^phia V[1]) omnis philosophiae V[2 aut c] ex omni ph. K[2]

M. TULLI CICERONIS

TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

LIBRI QUINQUE

LIBER SECUNDUS

1 1 Neoptolemus quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis; nam omnino haud placere: ego autem, Brute, necesse mihi quidem esse arbitror philosophari — nam quid possum, praesertim nihil agens, agere melius? — sed non paucis, ut 5 ille. difficile est enim in philosophia pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque aut omnia. nam nec pauca nisi e multis eligi possunt nec, qui pauca perceperit, non idem reliqua eodem studio persequetur. 2 sed tamen in vita occupata atque, ut Neoptolemi tum 10 erat, militari pauca ipsa multum saepe prosunt et ferunt fructus, si non tantos quanti ex universa philosophia percipi possunt, tamen eos quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate aut aegritudine aut metu liberemur. velut ex ea disputatione, quae mihi 15 nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemptio, quae non minimum valet ad animum metu liberandum. nam qui id quod vitari non potest metuit, is vivere animo quieto nullo modo

---

1 Neoptolemus . . . 10 occupata H

1 *Enn. fr. sc. 376* 2 esse] est H haut KV 5 nil G[1]H 6 in V[2]P[2]ς *om.* X 9 persequatur R[1] (*corr.*[c]) 10 ut *add.* G[2] 12 si// V sed *rell.* 15 liberemur ς liberentur *(cf. 281,19)* 16 videba//tur V 18 qui/id R quid KV (*ss.* K[2]V[2])

potest; sed qui non modo quia necesse est mori, verum etiam quia nihil habet mors quod sit horrendum, mortem non timet, magnum is sibi praesidium ad beatam vitam comparavit. Quamquam non su- **3**
5 mus ignari multos studiose contra esse dicturos; quod vitare nullo modo potuimus, nisi nihil omnino scriberemus. etenim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus (popularis est enim illa facultas, et effectus eloquentiae est audientium adpro-
10 batio) — sed si reperiebantur non nulli, qui nihil laudarent nisi quod se imitari posse confiderent, quemque sperandi sibi, eundem bene dicendi finem proponerent, et cum obruerentur copia sententiarum atque verborum, ieiunitatem et famem se malle quam uber-
15 tatem et copiam dicerent, unde erat exortum genus Atticorum is ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotum, qui iam conticuerunt paene ab ipso foro inrisi: quid futurum putamus, cum adiutore populo, **4** quo utebamur antea, nunc minime nos uti posse vide-
20 amus? est enim philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens eique ipsi et suspecta et invisa, ut, vel si quis universam velit vituperare, secundo id populo facere possit, vel si in eam quam nos maxime sequimur conetur invadere,
25 magna habere possit auxilia e reliquorum philosophorum disciplinis. Nos autem universae philosophiae **2** vituperatoribus respondimus in Hortensio, pro Academia autem quae dicenda essent, satis accurate in

---

20 est itaque philosophia . . . 26 disciplinis H

4 comparavit *Man.* (παρεσκεύασται) comparabit, *sed* bit *in r.*[2] V comparat X (conp. G) 9 app. KV[c] 10 repper. K 13 obruerentur] ru *in r.* G[1] obru(re)entur K[1] 15 exortus GK exortus (i) R[1]V[1] ˜ *supra* u *posuit* R[1?]V[2] 16 quid G[1?] 19 utebamur *ex* -ntur G[1] 20 est philosophia . . . 21 fugiens *Lact. inst. 3, 25, 2* 23 in V[2] *in r.* 25 e *add.* V[2]ς *om.* X a ς

Academicis quattuor libris explicata arbitramur; sed tamen tantum abest ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus. in ipsa enim Graecia philosophia tanto in honore numquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus dissensionibusque vi- 5 guisset.

5 Quam ob rem hortor omnis, qui facere id possunt, ut huius quoque generis laudem iam languenti Graeciae eripiant et transferant in hanc urbem, sicut reliquas omnis, quae quidem erant expetendae, studio 10 atque industria sua maiores nostri transtulerunt. atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili venit ad summum, ut iam, quod natura fert in omnibus fere rebus, senescat brevique tempore ad nihilum ventura videatur, philosophia nascatur Latinis quidem lit- 15 teris ex his temporibus, eamque nos adiuvemus nosque ipsos redargui refellique patiamur. quod i ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam destinatisque sententiis quasi addicti et consecrati sunt eaque necessitate constricti, ut etiam, quae non probare soleant, 20 ea cogantur constantiae causa defendere: nos, qui sequimur probabilia nec ultra [quam] id quod veri simile occurrit progredi possumus, et refellere sine pertinacia et refelli sine iracundia parati sumus.

---

15 Philosophia . . . 283, 23 consectantur H

1 sed . . . 11 transtulerunt *et* 21 nos, qui . . . 24 sumus *Boeth. in top. Cic. 372, 31* 2 nolimus *ex* nolumus R^1 *ex* uolumus G^1 3 ipsa enim Graeciae philosophia tantum *Boeth.* 5 viguisset ł crevisset V (*ss.*[2]) *cf. praef.* crevisset *Boeth.* 8 eius *Boeth.* graecia G (graeciaerip.) RV^1 graeciae V^2 *Boeth.* grętiae K 9 praeferant X (pref. V) transferant V^2 *Boeth.* 11 transtulerunt X *Boeth.* ł transtulere V^2 14 senescat rebus X *trp.* ς 16 adiuvemur V^1 17 redarguiref. V^1 (*prius* i *in* e *mut.* V^2) 18 qui . . . 19 consecrati sunt *Non. 69, 12* 21 qui *add.* G^1 22 propabilia R^1V^1 *del.* ς *(cf. p. 380, 14 div. 1, 24 al.)* ultra quam quod *Boeth.* ultra quam ad id quod *We.* 23 refelli . . . 24 refellere *Boeth. sed cf. ac. 1, 44* 24 pertinatia RVH

Quodsi haec studia traducta erunt ad nostros, ne 6
bibliothecis quidem Graecis egebimus, in quibus mul-
titudo infinita librorum propter eorum est multitudi-
nem, qui scripserunt. eadem enim dicuntur a multis,
5 ex quo libris omnia referserunt. quod accidet etiam
nostris, si ad haec studia plures confluxerint. sed
eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi
adhibita etiam disserendi elegantia ratione et via phi- 3
losophantur. est enim quoddam genus eorum qui se 7
10 philosophos appellari volunt, quorum dicuntur esse
Latini sane multi libri; quos non contemno equidem,
quippe quos numquam legerim; sed quia profitentur
ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distincte neque
distribute neque eleganter neque ornate scribere, lecti-
15 onem sine ulla delectatione neglego. quid enim dicant
et quid sentiant i qui sunt ab ea disciplina, nemo
⟨ne⟩ mediocriter quidem doctus ignorat. quam ob
rem, quoniam quem ad modum dicant ipsi non la-
borant, cur legendi sint nisi ipsi inter se qui idem sen-
20 tiunt, non intellego. nam, ut Platonem reliquosque 8
Socraticos et deinceps eos, qui ab his profecti sunt,
legunt omnes, etiam qui illa aut non adprobant aut
non studiosissime consectantur, Epicurum autem et
Metrodorum non fere praeter suos quisquam in manus
25 sumit, sic hos Latinos i soli legunt, qui illa recte
dici putant. nobis autem videtur, quicquid litteris
mandetur, id commendari omnium eruditorum lectioni
decere; nec, si id ipsi minus consequi possumus, id-

---

26 nobis . . . 28 decere H

5 ex quibus verbis etiam omnia referserunt *Prisc. GL II p. 539, 6* 6 confluxerunt GR[1]V[1]H -int K *et e corr.* R[1?]V[1?] 8 philosophentur *Sauppe* 9 se *add.* K[2] 10 apellari VG[1] 14 eliganter V[1]R[2?]H 15 negl(i)ego R[1] 17 *add. ed. Lb. in mg.* 19 qui idem R quidem GKV[1]H 20 intelligo KR[c?] 22 appr. KV[c]R[c] (ad|adp. R[1]) 23 consecrantur R[1]V[1] (*corr.* R[c]V[c]) 27 lectione K
id
si G[1] 28 id *post* si *del. Ba.; cf. comm.*

9 circo minus id ita faciendum esse sentimus. Itaque mihi semper Peripateticorum Academiaeque consuetudo de omnibus rebus in contrarias partis disserendi non ob eam causam solum placuit, quod aliter non posset, quid in quaque re veri simile esset, inveniri, 5 sed etiam quod esset ea maxuma dicendi exercitatio. qua princeps usus est Aristoteles, deinde eum qui secuti sunt. nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audivimus, instituit alio tempore rhetorum praecepta tradere, alio philosophorum: ad quam nos 10 consuetudinem a familiaribus nostris adducti in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo consumpsimus. itaque cum ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus, post meridiem in Academiam descendimus. in qua disputationem 15 habitam non quasi narrantes exponimus, sed eisdem fere verbis, ut actum disputatumque est.

4 10 Est igitur ambulantibus ad hunc modum sermo ille nobis institutus et a tali quodam ductus exordio:

Dici non potest, quam sim hesterna disputatione 20 tua delectatus vel potius adiutus. etsi enim mihi sum conscius numquam me nimis vitae cupidum fuisse, tamen interdum obiciebatur animo metus quidam et dolor cogitanti fore aliquando finem huius lucis et amissionem omnium vitae commodorum. hoc genere 25 molestiae sic, mihi crede, sum liberatus, ut nihil minus curandum putem.

11 Minime mirum id quidem; nam efficit hoc philo-

---

28 nam...285, 18 melius 285, 18 sunt enim aliqui ex eadem professione pecuniae cupidi, nonnulli gloriam quaerentes, multi lib. servi, ut . . . 285, 28 in vita H

3 partes $K^1R^{1?\,e\,corr.}$ 5 re *add. in mg.* K^2 invenire GK^1 (-i$^{2\,aut\,c}$) RV^1 (i V^{rec}) 7 qu//a G 14 meridie X (-die V meridiem ach. G) meridiē $K^2R^{0?}$ *cf. de orat. 2, 367 et Usener, Jahrb. f. Phil. 117 p. 79* 16 exponemus V^2 ex eisdem K (*exp. 2 aut 1)* 18 mundum V^1 19 et ali V^1 et tali V^c ductus *Crat.* inductus *cf. Brut. 21* 22 meinimis X me//nimis V meinimis K^2 meminus R^{rec} 24 cogitanti// V cogitantis GKR 26 nihil// V

sophia: medetur animis, inanes sollicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, pellit timores. sed haec eius vis non idem potest apud omnis: tum valet multum, cum est idoneam complexa naturam. fortis enim non 5 modo fortuna adiuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio, quae quibusdam quasi praeceptis confirmat vim fortitudinis. te natura excelsum quendam videlicet et altum et humana despicientem genuit; itaque facile in animo forti contra mortem habita in- 10 sedit oratio. sed haec eadem num censes apud eos ipsos valere nisi admodum paucos, a quibus inventa disputata conscripta sunt? quotus enim quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo ac vita constitutus, ut ratio postulat? qui disciplinam 15 suam non ostentationem scientiae, sed legem vitae putet? qui obtemperet ipse sibi et decretis suis pareat? videre licet alios tanta levitate et iactatione, ut iis (12) fuerit non didicisse melius, alios pecuniae cupidos, gloriae non nullos, multos libidinum servos, ut cum 20 eorum vita mirabiliter pugnet oratio. quod quidem mihi videtur esse turpissimum. ut enim si grammaticum se professus quispiam barbare loquatur, aut si absurde canat is qui se haberi velit musicum, hoc turpior sit, quod in eo ipso peccet, cuius profitetur 25 scientiam, sic philosophus in vitae ratione peccans hoc turpior est, quod in officio, cuius magister esse vult, labitur artemque vitae professus delinquit in vita.

Nonne verendum est igitur, si est ita, ut dicis, ne (5)

4 idonea (*ex* -am) . . natura H conpl. G fortes[2] V *Otto, Sprichw. 703* 5 set G[2] 12 quotusquisque . . . 20 oratio *Lact. inst. 3, 15, 9* 14 ac *in r.* V[c] 15 suam *om. Lact.* sua *(del. ipse)* scientiae K[1] 16 ipsi// G ipsi KRV ipse ς (H?) *Lact.* pareat suis *Lact.* 17 ut iis G utiis (h supra) KR ([h] K[2]R[c]) ut his V (h *et* s *in r.* V[c]) *Lact. codd. plur.* ut is H 18 alios (ł multos[2] supra) V 19 gloriae non nullos] alios gloriae *Lact.* 21 gramat. KR 23 habere X (*corr.* V[2]K[2]R[2]) 24 profiteatur V[2] *Ern. fort. recte.*

philosophiam falsa gloria exornes? quod est enim maius argumentum nihil eam prodesse, quam quosdam perfectos philosophos turpiter vivere?

13 Nullum vero id quidem argumentum est. nam ut agri non omnes frugiferi sunt qui coluntur, falsumque illud Acci: 5

'Probae étsi in segetem súnt deteriorém datae
Frugés, tamen ipsae suápte natura énitent',

sic animi non omnes culti fructum ferunt. atque, ut in eodem simili verser, ut ager quamvis fertilis sine 10 cultura fructuosus esse non potest, sic sine doctrina animus; ita est utraque res sine altera debilis. cultura autem animi philosophia est; haec extrahit vitia radicitus et praeparat animos ad satus accipiendos eaque mandat is et, ut ita dicam, serit, quae adulta fructus 15 uberrimos ferant. Agamus igitur, ut coepimus. dic, si vis, de quo disputari velis.

14 Dolorem existimo maxumum malorum omnium.

Etiamne maius quam dedecus? 20

Non audeo id dicere equidem, et me pudet tam cito de sententia esse deiectum.

Magis esset pudendum, si in sententia permaneres. quid enim minus est dignum quam tibi peius quicquam videri dedecore flagitio turpitudine? quae ut 25 effugias, quis est non modo recusandus, sed non ultro adpetendus subeundus excipiendus dolor?

---

4 nam . . . 16 ferant H

1 est *add.* G[1] 2 magis K[1] 6 *Accius Atr. 234* Accii Probae *Mur.* acimprobe RK (acĩpbe) acinprobe GV falsumque . . . probae *om.* H 8 ipse KR natura] *alt.* a *in r.* G[1] nature nitent K[1] 9 cultum fructi R[1] ut *add.* G[1] 14 properat K[1] 15 mandat ς mundat X 20 decus X *corr.* K[2]R[c]V[c] 21 equidem *Ha.* quidem (id quidem dicere *We.*) 23 esse X *corr.* K[2]R[c?]V[c] 24 minus est indignum K[1] minus te dignum V (te *in r.* V[c]) 26 non ultro . . . 287, 1 existimo *Char. GL. I 211, 24* (sed sub. et exc. d. est) non *om.* V[1] *add.*[2] 27 app. KV[2?]

Ita prorsus existimo. quare ne sit sane summum malum dolor, malum certe est.

Videsne igitur, quantum breviter admonitus de doloris terrore deieceris?

5 Video plane, sed plus desidero. 15

Experiar equidem; sed magna res est, animoque mihi opus est non repugnante.

Habebis id quidem. ut enim heri feci, sic nunc rationem, quo ea me cumque ducet, sequar.

10 Primum igitur de inbecillitate multorum et de variis 6 disciplinis philosophorum loquar. quorum princeps et auctoritate et antiquitate Socraticus Aristippus non dubitavit summum malum dolorem dicere. deinde ad hanc enervatam muliebremque sententiam satis do-15 cilem se Epicurus praebuit. hunc post Rhodius Hieronymus dolore vacare summum bonum dixit: tantum in dolore duxit mali. ceteri praeter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem idem fere quod modo tu: malum illud quidem, sed alia peiora. ergo id quod natura 16 20 ipsa et quaedam generosa virtus statim respuit, ne scilicet dolorem summum malum diceres oppositoque dedecore sententia depellerere, in eo magistra vitae philosophia tot saecula permanet. quod huic officium, quae laus, quod decus erit tanti, quod adipisci 25 cum dolore corporis velit, qui dolorem summum malum sibi esse persuaserit? quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat

---

1 sane *om.* K 4 deiceris V[1] deieceris K *sed alt.* e *del.*[2] 8 et heri feci *Char. GL. I 200, 12* 10 imb. R 12 aristiphus X *corr.* V[c] 15 p͡// K ([ost] *ss.*[2]) hieronimus X 16 va¦care ''dolore R[1] va//care V 17 dixit K ([v] *man. c.?*) 18 pyrronem X (p[h]yrr. K[1]) quod modo *edd.* quomodo 19 id *add.* K[1] 21 scilicet *Bentl.* (sc. ς?) se X *exp.* V[c] doloremne K[1] diceres V[2] (*sec. Ströbel ex* diceret) dicere X oppositoque] opposito quin? *(dixit illud quidem p. 286, 18, sed non ita dixit ut non statim depelleretur; cf. 294, 8)* 22 depellerere *edd.* depellere 23 permanent *ex* -et V[1]

dolorem, si id summum malum esse decreverit? quis autem non miser non modo tunc, cum premetur summis doloribus, si in his est summum malum, sed etiam cum sciet id sibi posse evenire? et quis est, cui non possit? ita fit, ut omnino nemo esse possit bea- 5
17 tus. Metrodorus quidem perfecte eum beatum putat, cui corpus bene constitutum sit et exploratum ita semper fore. quis autem est iste, cui id exploratum possit
7 esse? Epicurus vero ea dicit, ut mihi quidem risus captare videatur. adfirmat enim quodam loco, si ura- 10 tur sapiens, si crucietur — expectas fortasse, dum dicat: 'patietur, perferet, non succumbet'; magna mehercule laus et eo ipso, per quem iuravi, Hercule, digna; sed Epicuro, homini aspero et duro, non est hoc satis: in Phalaridis tauro si erit, dicet: 'quam suave 15 est, quam hoc non curo!' suave etiam? an parum est, si non amarum? at id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suave esse cruciari: asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. hic, qui solum hoc 20 malum dicit et malorum omnium extremum, sapien-
18 tem censet id suave dicturum. ego a te non postulo, ut dolorem eisdem verbis adficias quibus voluptatem Epicurus, homo, ut scis, voluptarius. ille dixerit sane idem in Phalaridis tauro, quod, si esset in lectulo; 25 ego tantam vim non tribuo sapientiae contra dolorem. si fortis est in perferendo, officio satis est; ut laetetur etiam, non postulo. tristis enim res est sine

---

4 et ς V^rec *(recte in altera syllogismi propositione)* etsi X 5 ut *add.* V[1] 6 *Metr. fr. 5* perfecit *habuisse vid.* V[1] 7 bene *add.* V[2] 9 *Ep. fr. 601* 10 aff. KR[2] 13 laus *add.* K[1] 15 sqq. *cf. Lact. inst. 3,27,5* suave N *(= enim)* K[1] *(corr.[2])* 17 at K[2] ς ad X (atqui idem *ex* ad id quidem V^rec) 21 dicit *add.* K^c 22 ego /// *(eras. fort.* w = autem; non *in mg. add.[2])* a te postulo K a//te G 23 //isdem V eisdem *ex* hisdem *ut v.* K[1] voluptatem ut Epicurus *Po.* Epicurus voluptatem Ω voluptatem *del. Bentl.* 24 sis G 27 fortis est *Ha.* forte

dubio, aspera, amara, inimica naturae, ad patiendum
tolerandumque difficilis.

Aspice Philoctetam, cui concedendum est gementi; 19
ipsum enim Herculem viderat in Oeta magnitudine
5 dolorum eiulantem. nihil igitur hunc virum sagittae,
quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur, cum

E víperino mórsu venae víscerum
Venéno inbutae taétros cruciatús cient.

itaque exclamat auxilium expetens, mori cupiens:

10 'Heu, quí salsis fluctíbus mandet
Me ex súblimo vertíce saxi!
Iam iam ábsumor; confícit animam
Vis vólneris, ulceris aéstus.'

difficile dictu videtur eum non in malo esse, et magno 8
15 quidem, qui ita clamare cogatur. Sed videamus Her- 20
culem ipsum, qui tum dolore frangebatur, cum in-
mortalitatem ipsa morte quaerebat: quas hic voces
apud Sophoclem in Trachiniis edit! cui cum Deianira
sanguine Centauri tinctam tunicam induisset inhae-
20 sissetque ea visceribus, ait ille:

1046 'O múlta dictu grávia, perpessu áspera,
Quae córpore exancláta atque animo pértuli!
Nec míhi Iunonis térror inplacábilis
Nec tántum invexit trístis Eurystheús mali,
25 1050 Quantum úna vaecors Oénei partu édita.
Haec me ínretivit véste furiali ínscium,
Quae látere inhaerens mórsu lacerat víscera
Urgénsque graviter púlmonum haurit spíritus:

---

3 philote//tam V 5 heiulantem (ḥ R$^{c?}$ h *in r.* G) 6 consolantur *Bentl.* 7. 10 *Accius Philoct. 553. 562* 8 imb. KR 9 expeċtens R expe//tens G (c *eras.*) KV 10 qui// (s *eras.*) G 11 sublimo R^{1} (-i^{2}) V sublim//o (i *eras.*) G sublime K sublimi P ς 15 ita *in r.* G^{1} 16 imm. R 18 trachinis X 19 inhesiset V 20 ait ς at X 22 exanclato K^{2} 24 euristeus X (*ex* erusteus G^{1}) 25 vecors X (*sed* R *primo scripserat:* unave corsoenei) 28 urguensque KR pulmonum] ł-em K^{2} aurit GK$^{2?}$(ḥ) R^{1} (h *add.*^{c}) V

Iam dècolorem sánguinem omnem exórbuit.
Sic córpus clade horríbili absumptum éxtabuit,
Ipse ínligatus péste interimor téxtili.
Hos nón hostilis déxtra, non Terra édita
Molès Gigantum, nón biformato ímpetu 5
Centaúrus ictus córpori inflixit meo,
1060 Non Gráia vis, non bárbara ulla inmánitas,
Non saéva terris géns relegata últimis,
Quas péragrans undique ómnem ecferitatem èxpuli,
Sed féminae vir féminea interimór manu. 10
9 O náte, vere hoc nómen usurpá patri,
Ne me óccidentem mátris superet cáritas.
Huc árripe ad me mánibus abstractám piis;
Iam cérnam, mene an íllam potiorém putes.
21 1070 Perge, aúde, nate! inlácrima patris péstibus, 15
Miserére: gentes nóstras flebunt míserias.
Heu, vírginalem me óre ploratum édere,
Quem vídit nemo ulli íngemescentém malo!
Ecféminata vírtus adflicta óccidit.
Accéde, nate, adsíste, miserandum áspice 20
Evísceratum córpus lacerati patris!
1080 Vidète, cuncti, túque, caelestúm sator,
Iace, óbsecro, in me vím coruscam fúlminis!
Nunc, núnc dolorum anxíferi torquent vértices,
1090 Nunc sérpit ardor. o ánte victricés manus, 25
22 O péctora, o terga, ó lacertorúm tori,
Vestróne pressu quóndam Nemeaeús leo

---

1 iam . . . exorbuit *Char. GL. I 198, 2* sanguinem omnem sorbui *Diom. GL. I 366, 28* exsorbuit R[c] 2 si[c] G clade// V 3 interi morte textili R[2] 5 gigantium X 6 infixit X inflixit V[2] 7 inm. KP imm. G (im ss. man.) RV 9 icferitatem GR[1] hicfer. KR[c]P effer. (*sed* ef. *in r.* V[c]) V expulit GKRP (*sed* ṭ) expuli// V 10 feminae vir *We. (Bentl.)* feminea vir X (viṛ G[rec] ł vi P[2]) interemor G[rec] (m *ex* n) R[1] (i *ss.* R[c]) V 15 illacrima R[c] 16 gentis K[1] 18 ingemiscentem KR[c] malum V[1] 19 ecfeminata *Kl.* sic fem. X (sic effem. ς) 21 lacerati// V (*ex* -um) laceratum 22 caelestem *in* -um *corr.* R[1] 23 choruscam G 24 dolorem V[c] auxiferi *ut v.* R[rec] 27 nemaeus GRVK[2] (nom.[1])

Frendéns efflavit gráviter extremum hálitum?
Haec déxtra Lernam taétra mactata éxcetra
Pacávit? haec bicórporem adflixít manum?
Erymánthiam haec vastíficam abiecit béluam?
5 Haec é Tartarea ténebrica abstractúm plaga
Tricípitem eduxit Hýdra generatúm canem?
Haec ínteremit tórtu multiplicábili
1100 Dracónem auriferam optútu adservantem árborem?
Multa ália victrix nóstra lustravít manus,
10 Nec quisquam e nostris spólia cepit laúdibus.'

Possumusne nos contemnere dolorem, cum ipsum Herculem tam intoleranter dolere videamus? Veniat Aeschylus, non poëta solum, sed etiam Pythagoreus; sic enim accepimus. quo modo fert apud eum Prome-15 theus dolorem, quem excipit ob furtum Lemnium, 10 23

Unde ígnis cluet mortálibus clam
Divísus; eum doctús Prometheus
Clepsísse dolo poenásque Iovi
Fato éxpendisse suprémo?

20 has igitur poenas pendens adfixus ad Caucasum dicit haec:

'Titánum suboles, sócia nostri sánguinis,
Generáta Caelo, aspícite religatum ásperis

---

1 ^{h}allitum K[1] (h *exp.* R[2]) 2 taetram KRV taetra// G mactata V 3 pacavit *Turn.* placavit K *et* e *corr.* G[1]R[1]V[2] placuit R[1]V[1] plauit G[1] 5 e *add.* K[1] tartaria// K[1] 6 canum K[1] 8 optutũ RV (-um) K[1] *ut v.* (-u) obtutum G 10 coepit X 11 possumus neno cont. ... 12 videamus *Char. GL. I, 222, 9* 12 intolleranter GV[1] dolere R -ere *ex* ore V[1] 13 escylus X (y *ex* u K[2]) 16 *Accius Philoct. 533* clucet X (//lucet KRP) clu¢et V *(transf. m.1 aut 2)* 17 dictus ς 18 *ad* clepsisse *glossam* furasse *adscr.* R[vet] poenasquę GRV[1](ę) 19 fa//to G (c *eras.*) furti *Bentl.* 20 pendens *om.* V 22 *Aeschyli Προμηθ. λυόμ. fr. 193. ut ex § 26 apparet, Cicero ipse locum vertit. aut igitur Nonius cum verba* 'sublime . . . sanguinem' *p. 292, 12. 3 ex Acci Prometheo affert errat aut Cic. pauca Acciana suis immiscet* soboles GKR[1] (v *ss.*c) V (le *ex* lo[1]) o *ante* soboles *add.* V[1]

Vinctúmque saxis, návem ut horrisonó freto
Noctém paventes tímidi adnectunt návitae.
Satúrnius me síc infixit Iúppiter,
Iovísque numen Múlciberi adscivít manus.
Hos ílle cuneos fábrica crudeli inserens 5
Perrúpit artus; quá miser sollértia
Transvérberatus cástrum hoc Furiarum íncolo.
24 Iam tértio me quóque funestó die
Tristi ádvolatu adúncis lacerans únguibus
Iovís satelles pástu dilaniát fero. 10
Tum iécore opimo fárta et satiata ádfatim
Clangórem fundit vástum et sublime ávolans
Pinnáta cauda nóstrum adulat sánguinem.
Cum véro adesum inflátu renovatúmst iecur,
Tum rúrsum taetros ávida se ad pastús refert. 15
Sic hánc custodem maésti cruciatús alo,
Quae mé perenni vívum foedat míseria.
Namque, út videtis, vínclis constrictús Iovis
Arcére nequeo díram volucrem a péctore.
25 Sic me ípse viduus péstes excipio ánxias 20
Amóre mortis términum anquiréns mali;
Sed lónge a leto númine aspellór Iovis,
Atque haéc vetusta, saéclis glomerata hórridis,
Luctífica clades nóstro infixa est córpori;

---

1 victumque GK[1]V[1] vinctumque R[1] (ẏictũmque *corr.*[2]) K[2]V[2] 3 iupiter K 4 mulcebri X (mulcibri K[2]) 6 solertia G ([1] *add.*[1]) K 7 incolo *in r.* G i:/ncolo R *(nulla nota, in mg. tamen 2 litt. erasae)* 11 tum . . . satiata *Prisc. GL. II, 542, 24* iecor GR[1] ([e] *add.*[2]) iecur (ł e) K (*ss.*[2]) iecur (e) V (e *ss. et* u *in* o *mut.*[2?]) iecore *Prisc.* aff. KR[1 e corr.] 12 *Non. 17, 18:* Accius Prometheo 'sublime avolans' (? *codd.* tui mei volans) . . . 13 sanguinem avolans *Turn.* advolans nostrum . . . sanguinem *Arus. GL. VII, 457, 6* 14 adhesum V renovatum est X 16. 17 hanc . . . quae *Bentl.* (cf. satelles . . . farta . . . avida) hunc . . . qui maesti// G 19 voluere G voluerẽ R[1] (e *in* c *corr. manus vet. quae etiam in mg. adscr.* volucrẽ) V[1] (*corr.*[1]) volucrĕ vo|uere K[1] 20 ipse R *sed coeperat* ipso ipsiuidi ius G (*corr.*[1], *in mg.* ł viduus[1]) vidiuis V[1] 22 lẹto (o ss.) V[1] lẹto K

E quó liquatae sólis ardore éxcidunt
Guttaé, quae saxa adsídue instillant Caúcasi.'
vix igitur posse videmur ita adfectum non miserum dicere et, si hunc miserum, certe dolorem malum.

5 Tu quidem adhuc meam causam agis, sed hoc mox videro; interea, unde isti versus? non enim adgnosco. 11 26

Dicam hercle; etenim recte requiris. videsne abundare me otio?

Quid tum?

10 Fuisti saepe, credo, cum Athenis esses, in scholis philosophorum.

Vero, ac libenter quidem.

Animadvertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, verum tamen versus ab is admisceri 15 orationi.

Ac multos quidem a Dionysio Stoico.

Probe dicis. sed is quasi dictata, nullo dilectu, nulla elegantia: Philo et †proprium nrt et lecta poëmata et loco adiungebat. itaque postquam adamavi hanc quasi 20 senilem declamationem, studiose equidem utor nostris poëtis; sed sicubi illi defecerunt — verti enim multa de Graecis, ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret Latina oratio.

Sed videsne, poëtae quid mali adferant? lamentantis 27 25 inducunt fortissimos viros, molliunt animos nostros, ita sunt deinde dulces, ut non legantur modo, sed etiam ediscantur. sic ad malam domesticam disciplinam vitamque umbratilem et delicatam cum accesserunt etiam poëtae, nervos omnis virtutis elidunt.

---

2 ass. K 6 adgnosco KR^{1} (d *exp.*^{2}) V^{1} (d *eras.*) a^{d}gn. G^{1} 12 ego *ante* vero V^{rec} 16 ac] hac G dyonisio X 17 delectu K nulla elegantia] a e *in r.* V^{c} 18 eligantia KR^{c} *sic* G et proprium nr̄t V (*exp.*^{1}) et proprium noster R et pū nr̄ K (‿ *add.*$^{1\ aut\ 2}$, propriŭ *ss.*^{2}) et proprio numero *Sey.* et pro⟨nuntiabat⟩ numero *(cf. div. 2, 117) Po.* 21 enim *exp.* V^{rec} etiam *Ha.* 29 elidunt] i *ex* a K^{c}

recte igitur a Platone eiciuntur ex ea civitate, quam finxit ille, cum optimos mores et optimum rei p. statum exquireret. at vero nos, docti scilicet a Graecia, haec [et] a pueritia legimus ediscimus, hanc eruditionem liberalem et doctrinam putamus. 5

12 28 Sed quid poëtis irascimur? virtutis magistri, philosophi, inventi sunt, qui summum malum dolorem dicerent. at tu, adulescens, cum id tibi paulo ante dixisses videri, rogatus a me, etiamne maius quam dedecus, verbo de sententia destitisti. roga hoc idem Epicu- 10 rum: maius dicet esse malum mediocrem dolorem quam maxumum dedecus; in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem? quo dedecus maius a philoso- 15 pho nullum expecto. quare satis mihi dedisti, cum respondisti maius tibi videri malum dedecus quam dolorem. hoc ipsum enim si tenebis, intelleges quam sit obsistendum dolori; nec tam quaerendum est, dolor malumne sit, quam firmandus animus ad dolorem 20 ferendum.

29 Concludunt ratiunculas Stoici, cur non sit malum; quasi de verbo, non de re laboretur. quid me decipis, Zeno? nam cum id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum negas esse, capior et scire cupio, quo 25 modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. 'nihil est' inquit 'malum nisi quod turpe atque vitiosum est.' ad ineptias redis; illud enim, quod me angebat, non eximis. scio dolorem non esse nequi-

---

1 *Rep. 398 a* eiciuntur ς dicuntur V dǐcuntur G[1]R[1] ducuntur K *cf. Min. Fel. 24, 2 al.* 2 fixit G[1]V[1](ⁿG[1]V[2]) 4 et a puer. leg. et discimus X *corr. Sey. (cf. p. 317, 11)* 8 ad *in* at *corr.* V[1] 10 rogo X roga V[1 aut 2] *cf. ac. fr. 20* idem *ex* quidem R[1?] 12 quamaxumum X 15 quo|d G[1] 19 dolori . . . est do *scr.* V[c] *partim in r. partim in mg.* (n&tā) 23 decepis GRV[1] *(corr.[1])* 24 nam cum *bis* V 27 inquid G[1]*(corr.[1])* K 27 *sqq. St. fr. 1, 185* 28 viciosum *ex* vit- V[1] re//dis V

tiam; desine id me docere: hoc doce, doleam necne
doleam, nihil interesse. 'numquam quicquam' inquit
ad beate quidem vivendum, quod est in una virtute
positum; sed est tamen reiciendum.' cur? 'asperum
5 est, contra naturam, difficile perpessu, triste, durum.'
haec est copia verborum, quod omnes uno verbo ma- 13 30
lum appellamus, id tot modis posse dicere. definis
tu mihi, non tollis dolorem, cum dicis asperum, contra
naturam, vix quod ferri tolerarique possit; nec men-
10 tiris; sed re succumbere non oportebat verbis glorian-
tem. 'dum nihil bonum nisi quod honestum, nihil ma-
lum nisi quod turpe —' optare hoc quidem est, non do-
cere; illud et melius et verius, omnia quae natura a-
spernetur in malis esse, quae adsciscat, in bonis. hoc
15 posito et verborum concertatione sublata tantum ta-
men excellet illud quod recte amplexantur isti, quod
honestum, quod rectum, quod decorum appellamus,
quod idem interdum virtutis nomine amplectimur, ut
omnia praeterea, quae bona corporis et fortunae putan-
20 tur, perexigua et minuta videantur, ⟨igitur⟩ ne malum
quidem ullum, nec si in unum locum conlata omnia
sint, cum turpitudinis malo comparanda. quare si, ut 31
initio concessisti, turpitudo peius est quam dolor, ni-
hil est plane dolor. nam dum tibi turpe nec dignum
25 viro videbitur gemere, eiulare, lamentari, frangi, de-

---

13 nihil melius aut verius dici queunt quam omnia quae...
20 videantur H

1 hic (o[2]) K necne . . . 2 interesse *in r.* G[1] 5 perpesso (u[2]) K
(-u *in r.* G[1]) 9 tollerarique G(!) RV 11 duȝ *in r.* V[rec] *del.*
Lb. si quod . . . malum *add.* V[c] 12 docere] oce *in r.* V[1]
13 aspernetur V[2] aspernatur X 15 concertatione// V (m *eras.*)
16 rite H 19 fortunae V[c] furtunae X 20 *add.* *Se.* (nec malum
ullum, ne si in unum quidem locum *Ba.*) 21 quidem// V
(1 litt. er.) illum G[1] 22 sin tς sunt si ut *ex* sicut G[1]K[2]
//ut //si V *(trp. m. rec.)* 23 nihil...24 dolor *add.* G[1] 25 [h]*ad*
eiul. *add.* R[c] *(sed iterum eras.)* K[2] lamentare GR[1]V[1] (*corr.*
R[c] V[rec])

bilitari dolore, dum honestas, dum dignitas, dum decus aderit, tuque in ea intuens te continebis, cedet profecto virtuti dolor et animi inductione languescet.

Aut enim nulla virtus est aut contemnendus omnis dolor. prudentiamne vis esse, sine qua ne intellegi 5 quidem ulla virtus potest? quid ergo? ea patieturne te quicquam facere nihil proficientem et ⟨frustra⟩ laborantem? an temperantia sinet te inmoderate facere quicquam? an coli iustitia poterit ab homine propter vim doloris enuntiante commissa, prodente conscios, 10 multa officia relinquente? quid? fortitudini comitibus- 32 que eius, magnitudini animi, gravitati, patientiae, rerum humanarum despicientiae, quo modo respondebis? adflictusne et iacens et lamentabili voce deplorans audieris: 'o virum fortem!'? te vero ita adfectum 15 ne virum quidem quisquam dixerit. amittenda igitur fortitudo est aut sepeliendus dolor. Ecquid scis igi- 14 tur, si quid de Corinthiis tuis amiseris, posse habere te reliquam supellectilem salvam, virtutem autem si unam amiseris — etsi amitti non potest virtus, sed 20 si unam confessus eris te non habere, nullam esse 33 te habiturum? num igitur fortem virum, num magno animo, num patientem, num gravem, num humana contemnentem potes dicere aut Philoctetam illum —? a te enim malo discedere, sed ille certe non fortis, qui iacet 25

4 aut . . . 17 dolor H

1 dolere GKR (*ex* delere) dum *(ter)* B tum X 2 intueris X intuens V^1 *e corr.* R^2 (″intuens ″te R^{rec}) 5 dolor est H ne *om.* H neç K 7 *add. Lb. cf. p. 351, 3; 356, 17* 8 sinet^{te} V (t *in r. et* ^{te} V^c) inmo^{de}rate V^1 imm. KRH 11 relinquentem $K^1R^1V^1H$ relinquente˜ *(sign. interr.)* G 12 magnitudini// G gravitate X *corr.* $K^2R^cV^1$ 14 audieris Gr audiens X *(de mendo cf. l. 2)* audies ς *cf. Lebreton, Et. sur la langue et la grammaire de Cicéron p. 201* 16 nec K 17 est *om.* H equid V^1 18 quid V^{rec} ς quis GR^1V^1 quē R^cK 19 supplectilem R^1 21 fueris GK (ł eris²) R (fu¹?) 24 phil^{c}otetă G^1V^1 (te//t) atenim K^1 25 discere X discedere *(cf. ac. 2, 115) Bentl.*

in tecto úmido,
Quod éiulatu, quéstu, gemitu, frémitibus
Resonándo mutum flébilis vocés refert.

non ego dolorem dolorem esse nego — cur enim forti-
5 tudo desideraretur? — sed eum opprimi dico patientia,
si modo est aliqua patientia; si nulla est, quid exor-
namus philosophiam aut quid eius nomine gloriosi
sumus? pungit dolor, vel fodiat sane: si nudus es,
da iugulum; sin tectus Volcaniis armis, id est forti-
10 tudine, resiste; haec enim te, nisi ita facies, custos
dignitatis relinquet et deseret.

Cretum quidem leges, quas ⟨sive Iuppiter⟩ sive Mi- 34
nos sanxit de Iovis quidem sententia, ut poëtae ferunt,
itemque Lycurgi laboribus erudiunt iuventutem, ve-
15 nando currendo, esuriendo sitiendo, algendo aestu-
ando. Spartae vero pueri ad aram sic verberibus ac-
cipiuntur, 'ut multus e visceribus sanguis exeat,' non
numquam etiam, ut, cum ibi essem, audiebam, ad
necem; quorum non modo nemo exclamavit umquam,
20 sed ne ingemuit quidem. quid ergo? hoc pueri pos-
sunt, viri non poterunt? et mos valet, ratio non vale-
bit? Interest aliquid inter laborem et dolorem. sunt 15 35
finitima omnino, sed tamen differt aliquid. labor est
functio quaedam vel animi vel corporis gravioris ope-
25 ris et muneris, dolor autem motus asper in corpore
alienus a sensibus. haec duo Graeci illi, quorum co-
piosior est lingua quam nostra, uno nomine appellant.
itaque industrios homines illi studiosos vel potius

---

1 *Accius Phil. 550* tecto *Bouhier* lecto umido X (G[1] *in r.*) h *add.* K[2?]V[2]R[c] *(sed postea deletum)* 3 mutum *fin. 2, 94* multum 5 oprimi R[1]V[1] 6 modo . . . quid exornamur philosophia? *Non. 105, 27* exorna//us (m *ss.*) G[1] (*fuit* t) 8 pungit dolor *scr.* V[c] pungat V[rec] 9 volcaniis] -iis *in r.* V[c] 12 Cretum legis *Char. GL. I 124, 12* *add.* ς minos (v *ss.*) R *(ss. al. m.)* 14 Lygurgi X 16 spartiatae V[2] 17 *Trag. inc. 209* exeat// V 19 non *in r.* V[c] uno X 23 differt] ert *in r.* G[1] 28 studios//os R (*er.* i)

amantis doloris appellant, nos commodius laboriosos: aliud est enim laborare, aliud dolere. o verborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, Graecia! aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. cum varices secabantur C. Mario, dolebat; cum aestu mag- 5 no ducebat agmen, laborabat. est inter haec quaedam tamen similitudo: consuetudo enim laborum perpes-
36 sionem dolorum efficit faciliorem. itaque illi, qui Graeciae formam rerum publicarum dederunt, corpora iuvenum firmari labore voluerunt; quod Spartiatae 10 etiam in feminas transtulerunt, quae ceteris in urbibus mollissimo cultu 'parietum umbris occuluntur'. illi autem voluerunt nihil horum simile esse

ápud Lacaenas vírgines,
Quíbus mágis palaestra Euróta sol pulvís labor 15
Milítia in studio est quám fertilitas bárbara.

ergo his laboriosis exercitationibus et dolor intercurrit non numquam, inpelluntur feriuntur abiciuntur cadunt, et ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori. 20

16
37 Militiam vero — nostram dico, non Spartiatarum, quorum procedit ad modum ⟨acies⟩ ac tibiam, nec adhibetur ulla sine anapaestis pedibus hortatio —, nostri exercitus primum unde nomen habeant, vides; deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus di- 25 midiati mensis cibaria, ferre, si quid ad usum velint, ferre vallum (nam scutum gladium galeam in onere

1 laborịosos K (*exp.*[2]); *item v. 17* 2. 4 dolōre K (e[2] *supra*) (4 dolore V[1]) 3 habund. G[1] 5 C.] ł g K[2] 8 dolorem X *corr.* K[2]R[2] efficiat X (ạ R[1?]) qui R[rec] V[rec] quae X (que K[1] ę[2]) 12. 14 *Trag. inc. 205 sqq.* 15 palestra G[1] *e corr.* V seurota R eurotas ς 16 in *del. Lb.* (ς?) 18 imp. K īp. *ex* inp. R[1] 19 ipse ... obducit *Char. GL. I 72,1* (quodam callo) ipse labor callum obduxit *Auct. de dub. nom. GL. V 575, 3* 21 *sqq. cf. Val. Max. 2, 6, 2* 22 *add. Po.* ac] ad GKR et *in r.* V[1] tibiam V(*exp.*[rec]) pr. agmen ad tibiam *Tr.* pr. acies ad tibiam *We.* 23 anapestis GKV 25 et quantus *male Dav.* 27 s//cut//um (*ex* sicut eum?) G onere *in r.* G[1]

nostri milites non plus numerant quam umeros lacertos manus: arma enim membra militis esse dicunt; quae quidem ita geruntur apte, ut, si usus fuerit, abiectis oneribus expeditis armis ut membris pugnare possint).
5 quid? exercitatio legionum, quid? ille cursus concursus clamor quanti laboris est! ex hoc ille animus in proeliis paratus ad volnera. adduc pari animo inexercitatum militem: mulier videbitur. cur tantum in- 38 terest inter novum et veterem exercitum, quantum
10 experti sumus? aetas tironum plerumque melior, sed ferre laborem, contemnere volnus consuetudo docet. quin etiam videmus ex acie efferri saepe saucios, et quidem rudem illum et inexercitatum quamvis levi ictu ploratus turpissimos edere: at vero ille exerci-
15 tatus et vetus ob eamque rem fortior medicum modo requirens, a quo obligetur:

'O Pátricoles' inquit, 'ad vós adveniens aúxilium et vestrás manus
Petó, prius quam oppetó malam pestem mándatam
20 hostilí manu,

* * *

Neque sánguis ullo pótis est pacto prófluens consístere,
Si quí sapientiá magis vestra mórs devitarí potest.
Namque Aésculapi líberorum saúcii opplent pórticus;
25 Non pótest accedi. —
Cérte Eurypylus híc quidem est. hominem exércitum!'

---

1 umeros X ([h] *add.* $K^2R^cV^2$) laceratos G^1 3 fuerit *Bentl.* foret X ł fiat *ss.* V^2 ferat *Lb.* 9 nutum K^1 (novum[2]) 10 tyronum X 13 et *add.* K^2 14 exercitus K^1 17 *Enn. Hect. lytra 161* inquid K^1 -t *in r.* G^1 *Post* 19 (*et* 20) *versum excidisse statuit Ribb.* 23 qui[dem] V (*ss.* V^{rec}) 24 esculapi K aesculapii GRV 25 potis *Bothe* 26 certe . . . exercitum! *vel* hominem exercitum! *Ciceroni dant alii.* eyrypylus GRV (-pilus)

17 39 ⟨non minus autem exercitatum⟩: ubi tantum luctus continuatur, vide quam non flebiliter respondeat, rationem etiam adferat cur aequo animo sibi ferendum sit:

'Qui álteri exitiúm parat, 5
Eum scíre oportet síbi paratum, péstem ut participét parem.'

abducet Patricoles, credo, ut conlocet in cubili, ut volnus obliget. siquidem homo esset; sed nihil vidi minus. quaerit enim, quid actum sit: 10

'Elóquere eloquere, rés Argivum proélio ut se sústinet. —
Non pótest ecfari tántum dictis, quántum factis súppetit
Labóris.' 15

quiesce igitur et volnus alliga. etiamsi Eurypylus posset, non posset Aesopus:

'Ubi fortuna Hectóris nostram acrem áciem inclinatám . .'

et cetera explicat in dolore; sic est enim intemperans 20 militaris in forti viro gloria. ergo haec veteranus miles facere poterit, doctus vir sapiensque non poterit? 40 ille vero melius, ac non paulo quidem. Sed adhuc de consuetudine exercitationis loquor, nondum de ratione et sapientia. aniculae saepe inediam biduum 25 aut triduum ferunt; subduc cibum unum diem athle-

---

1 *talia fere supplet Po. cum ap. Ennium* exercitum *sit idem ac 'vexatum'*. tantum luctum continuatus GKR tant/// us ÷ luctus continuatus V *sed* s ÷ *et alt.* s *in r.* V$^{c\,aut\,1}$ tantum luctus continuatur ς 3 adferat X -ạt V^{vet} quur G aquo G^1 5 qui V exitum G^{1}V^1 (*corr.* G^{1}V^2) 6 paratum *Bentl.* paratam 8 abducit V^2 cubiculi X (*sed* cubicụli K^2) 9 nọn obliget K (.^{2}) vidiminus V^c vidimus X 11 eloquere ~~eloquere~~ R$^{rec\,ut\,v.}$ 13 potis *Dav.* ecfari V hecfari K haecfari GR (h *del.*$^{1?}$) 16 alliga (*ss.*^{2} ⌇ob) V 18 haectoris X (^{h}aectoris R) 19 dedit *in fine add. Bergk* 24 exercitationis . . . 25 ratione *in mg. add.* G^1 26 tridium G athletae iov.] hletae 1 *in r.* G^1

tae: Iovem, Iovem Olympium, eum ipsum, cui se exercebit, inplorabit, ferre non posse clamabit. consuetudinis magna vis est: pernoctant venatores in nive in montibus; uri se patiuntur Indi; pugiles caestibus contusi ne ingemescunt quidem. sed quid hos, quibus (41) Olympiorum victoria consulatus ille antiquus videtur? gladiatores, aut perditi homines aut barbari, quas plagas perferunt! quo modo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt quam turpiter vitare! quam saepe apparet nihil eos malle quam vel domino satis facere vel populo! mittunt etiam volneribus confecti ad dominos, qui quaerant quid velint: si satis is factum sit, se velle decumbere. quis mediocris gladiator ingemuit, quis vultum mutavit umquam? quis non modo stetit, verum etiam decubuit turpiter? quis, cum decubuisset, ferrum recipere iussus collum contraxit? tantum exercitatio meditatio consuetudo valet. ergo hoc poterit 'Samnis, spurcus homo, vita illa dignus locoque'; vir natus ad gloriam ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione et ratione conroboret? crudele gladiatorum spectaculum et inhumanum non nullis videri solet, et haud scio an ita sit, ut nunc fit; cum vero sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multae, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem et mortem disciplina.

(18, 42) De exercitatione et consuetudine et commentatione

---

1 *alt.* iovem *exp.* $R^{1?}V^{vet}$ *om.* K^1 *add.*^{2} olimpium V (iu *in r.*^{c}) exercebit V^1 2 impl. RK^2 ferre *ex* facere(?) K^2 se *post* ferre *add.* $V^{1\,ant\,c}$ *ft. recte (cf. p. 346, 7)* 4 patiuntur. Inde *Ω* *corr. Dav. cf. p. 439, 25 (locum fort. ante l. 11 scriptum. Comm. p. 26)* pernoctant venatores in nive, in montibus uri se patiuntur. inde (*del. hoc Lb.* vide *Sey.*) pugiles *eqs. alii (Se. Jb. d. ph. V. 24 p. 246)* 5 ingemescunt] *alt.* e *in* i *corr.* G^1 quibus *add.* G^1 6 consolatus X (^{v} *ss.* R^{rec}) 9 plaga G 13 decŏmbere R^1 14 gradiator X (*corr.* $R^{1?}K^2V^{rec}$) 16 decubisset R^1 18 poterit/// V *Lucil. 150* 22 haud V (ha *in r. et* d *ex* $c^{1\,ant\,c}$) adhuc (adhoc K) X 25 poterit (a *ss.*) G^1

dixi. age sis, nunc de ratione videamus, nisi quid vis ad haec.

Egone ut te interpellem? ne hoc quidem vellem: ita me ad credendum tua ducit oratio.

Sitne igitur malum dolere necne, Stoici viderint, (5) qui contortulis quibusdam et minutis conclusiunculis nec ad sensus permanantibus effici volunt non esse malum dolorem. ego illud, quicquid sit, tantum esse, quantum videatur, non puto, falsaque eius visione et specie moveri homines dico vehemen- (10) tius, doloremque [eius] omnem esse tolerabilem.

Unde igitur ordiar? an eadem breviter attingam, quae modo dixi, quo facilius oratio progredi possit lon- (43) gius? inter omnis igitur hoc constat, nec doctos homines solum sed etiam indoctos, virorum esse for- (15) tium et magnanimorum et patientium et humana vincentium toleranter dolorem pati; nec vero quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. quod ergo et postulatur a fortibus et laudatur, cum fit, id aut extimescere veniens aut non ferre prae- (20) sens nonne turpe est? atqui vide ne, cum omnes rectae animi adfectiones virtutes appellentur, non sit hoc proprium nomen omnium, sed ab ea quae una ceteris excellebat omnes nominatae sint. appellata est enim ex viro virtus; viri autem propria maxime est (25)

---

21 sed cum omnes . . . 303, 6 profitetur H

1 ṣịṣ V (*exp.* [vet]) age//sis K (s *eras.*) 3 ut te] uite V[1] hoc] *defendi potest ita ut ablativus sit* (hiscere *Po. in comm.*)

5 dolere *ex* -ore K[2]V[2] 6 cọntortulis (v̄ ss.) (*mut. al. m., vix*[1]) R (*in mg.* c̄tortulis R[c]) conclusiuinculis V[1] 7 permanentibus X (e *in* a V[2]) 8 sitantum V[1] sit//tant. G 11 *del. Ern.* (eis *Man.*)

tollerabilem X (toḷl. GR[1] tol (l ss.) K[1]) 12 adt. G[1] 13 quo *ex* quod G[2] 16 magna animorum X (*corr.* K[2]R[2]V[rec]) 17 tolleranter X (toḷl R[1]) 19 eṭ (a ss.) f. V (*corr.*[2]) 21 non (ne ss.) R (*ss.*[2]) atqui K (n *ss.*[2]) atqui R[1] atquin GV 22 aff. V[c]H 23 uana G[1] 24 excellit H sunt G 25 ex] a V[2]

fortitudo, cuius munera duo sunt maxima: mortis dolorisque contemptio. utendum est igitur his, si virtutis compotes vel potius si viri volumus esse, quoniam a viris virtus nomen est mutuata.

5 Quaeres fortasse, quo modo, et recte: talem enim medicinam philosophia profitetur. venit Epicurus, homo 19 minime malus vel potius vir optimus; tantum monet, 44 quantum intellegit. 'neglege' inquit 'dolorem.' quis hoc dicit? idem, qui dolorem summum malum? vix 10 satis constanter. audiamus. 'si summus dolor est' inquit, 'brevem necesse est esse.' 'iteradum eadem ista mihi!' non enim satis intellego, quid summum dicas esse, quid breve. 'summum, quo nihil sit superius, breve, quo nihil brevius. contemno magnitudinem do- 15 loris, a qua me brevitas temporis vindicabit ante paene quam venerit.' sed si est tantus dolor, quantus Philoctetae? 'bene plane magnus mihi quidem videtur, sed tamen non summus; nihil enim dolet nisi pes: possunt oculi, potest caput latera pulmones, 20 possunt omnia; longe igitur abest a summo dolore. ergo' inquit 'dolor diuturnus habet laetitiae plus quam molestiae.' nunc ego non possum tantum hominem 45 nihil sapere dicere, sed nos ab eo derideri puto. ego summum dolorem — summum autem dico, etiamsi 25 decem atomis est maior alius — non continuo esse dico brevem multosque possum bonos viros nominare, qui complures annos doloribus podagrae cru-

---

3 *prius* si *om.* H conp. V 4 nomen est] nomine H 5 quaerentes G^1 quo modo *in* commodo *corr.* H^1 6 venit . . . 8 intellegit *Char. GL. I 206, 19 Epic. fr. 446* 7 minime] mini *in r.* V^c monet ẹṭ G 8 negglege G *(corr.^{2})* 8. 10. 21 inquid G^1 (10 V^1) 9 vix$^{ł\ ut^2}$ V 10 constanter$^{verum^2}$ V 11 nec. est brevem e. KR Iteradum . . . 12 mihi *Pacuv. Iliona 202* iteradum *ac. 2, 88.* iterandum X (-d$\overset{a}{u}$m R^c) 12 quod V^1 13 brevi GR^{1}V si *ante* summum *add.* V^2 14 quod G^1 18 summis G^1 22 ego *ex* ergo V 27 cumplures GV

cientur maximis. sed homo catus numquam terminat nec magnitudinis nec diuturnitatis modum, ut sciam, quid summum dicat in dolore, quid breve in tempore. omittamus hunc igitur nihil prorsus dicentem cogamusque confiteri non esse ab eo doloris 5 remedia quaerenda, qui dolorem malorum omnium maxumum dixerit, quamvis idem forticulum se in torminibus et in stranguria sua praebeat. Aliunde igitur est quaerenda medicina, et maxime quidem, si, quid maxime consentaneum sit, quaerimus, ab is quibus, 10 quod honestum sit, summum bonum, quod turpe, summum videtur malum. his tu praesentibus gemere et 20 iactare te non audebis profecto; loquetur enim eorum 46 voce Virtus ipsa tecum: 'tune, cum pueros Lacedaemone, adulescentis Olympiae, barbaros in harena videris excipientis gravissimas plagas et ferentis silen- 15 tio, si te forte dolor aliquis pervellerit, exclamabis ut mulier, non constanter et sedate feres?' 'fieri non potest; natura non patitur.' audio. pueri ferunt gloria ducti, ferunt pudore alii, multi metu, et tamen vere- 20 mur, ut hoc, quod a tam multis et quod tot locis perferatur, natura patiatur? illa vero non modo patitur, verum etiam postulat: nihil enim habet praestantius, nihil quod magis expetat quam honestatem, quam

23 nihil enim . . . 305, 9 indignius H

1 sed . . . 2 modum *Non. 92, 20 propter* catus (castus *L C*[4] *D*'[4]) catus ς *Non.* cautus *cf. Progr. 21*[1] 3 sciat G[1] brevem X m *del.* R[1 et 2]K[2] 5 que *om.* G[1] 7 maxsumum duxerit G[1] quamvis . . . 8 praebeat *Non. 32, 12 Epic. fr. 122* 11 sit] est *Hei.* 14 *ubi Virtus loqui desinat, C. non significat cf. ac. 2, 93 al.* lacedemone KV (-nę) 15 adulescentes V[2] olymphiae GKR harena] h *exp.* K[2] 16 excipientes (i *supra* e) R[1] 17 dolor *add.* V[c] exclamabis...18 feres *Char. GL. I 220, 17* 18 non c.] nec c. *Char.* et sedate] sed ate G[1] 19 *supra* gloria *scr.* ψ ol *et in mg.* ψ graeculi fer̄. barbari fer̄. V[c] 21 atatam multis X (*corr.* K[2]RV[2]) 23 nihil enim habet natura pr. . . . 305, 1 pluribus *Char. GL. I 223, 31* 24 expe//tat V honestatem quam decus. his ergo *Char.*

laudem, quam dignitatem, quam decus. hisce ego pluribus nominibus unam rem declarari volo, sed utor, ut quam maxime significem, pluribus. volo autem dicere illud homini longe optumum esse, quod ip-
5 sum sit optandum per se, a virtute profectum vel in ipsa virtute situm, sua sponte laudabile, quod idem citius dixerim solum quam non summum bonum. atque ut haec de honesto, sic de turpi contraria: nihil tam taetrum, nihil tam aspernandum, nihil homine in-
10 dignius.

47 Quod si tibi persuasum est — principio enim dixisti plus in dedecore mali tibi videri quam in dolore —, reliquum est, ut tute tibi imperes. quamquam hoc nescio quo modo dicatur. quasi duo simus, ut alter
15 imperet, alter pareat! non inscite tamen dicitur. est 21 enim animus in partis tributus duas, quarum altera rationis est particeps, altera expers. cum igitur praecipitur, ut nobismet ipsis imperemus, hoc praecipitur, ut ratio coërceat temeritatem. est in animis om-
20 nium fere natura molle quiddam, demissum, humile, enervatum quodam modo et languidum. si nihil esset aliud, nihil esset homine deformius. sed praesto est domina omnium et regina ratio, quae conixa per se et progressa longius fit perfecta virtus. haec ut
25 imperet illi parti animi, quae oboedire debet, id videndum est viro. 'quonam modo?' inquies. vel ut do- 48

---

22 sed . . . 306, 1 filio H

2 utor ς (P *sec. Doug.*) utar X (r *in r.* G ł ita V^{rec}) *Char.* 3 volo . . . 6 laudabile *Char. GL. I 204, 10* 4 homine X *corr.* V^1 5 ꝓfectum G^1 9 tetrum GK nil tam asp. GH (*etiam* nil hom.) R^1 *e corr.* 11 sịt V^{vet} 12 dedecore . ali G^1 videre R^1 13 utute $G^1R^1V^1$ t *post* ut *ss.* $G^2R^cV^2$ ut. tu. te (tute *ci*[2]) K 14 dicitur *Ba.* duossimus $G^1R^1V^1$ 15 insite G^1 16 partes R^2 19 est in] *in r.* V^c 20 dimissum $V^{c?}$ 21 si nihil esset aliud V *(sed* hil esset *scr.* V^c *in r.)* senile sed aliud GKR^1 (senile; sed si aliud non esset[2]) 23 conixa ς conexa X (conn. G) 25 obedire GK^1 26 quonam] n *in r.* V^c

minus servo vel ut imperator militi vel ut parens filio. si turpissime se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem, si se lamentis muliebriter lacrimisque dedet, vinciatur et constringatur amicorum propinquorumque custodiis; saepe enim videmus fractos pudore, 5 qui ratione nulla vincerentur. ergo hos quidem ut famulos vinclis prope ac custodia, qui autem erunt firmiores nec tamen robustissimi, hos admonitu oportebit ut bonos milites revocatos dignitatem tueri. non nimis in Niptris ille sapientissimus Graeciae saucius 10 lamentatur vel modice potius: 'pedetemptim,' inquit, 'ite

et sedató nisu
Ne súccussu arripiát maior
Dolor'

49 (Pacuvius hoc melius quam Sophocles; apud illum 15 enim perquam flebiliter Ulixes lamentatur in volnere); tamen huic leviter gementi illi ipsi, qui ferunt saucium, personae gravitatem intuentes non dubitant dicere:

'Tu quóque, Ulixes, quamquám graviter 20
Cernímus ictum, nimis paéne animo es
Mollí, qui consuetús in armis
Aevom ágere ....'

intellegit poëta prudens ferendi doloris consuetudinem 50 esse non contemnendam magistram. atque ille non 25 inmoderate magno in dolore:

---

1 velud imp. R 3 si . . . lacrimisque dedecoret *Char. GL. I 206, 17* 6 qui ratione *add.* K[2] 7 vinčlis V[1] acad custodia KV (ad *exp. m. vet.*) G[2] (adac[1]) ac ad custodiam R atque c. *Halm (sed cf. Th. l. l. II, 1049)* 10 in niptris R[1] ịṇ nˇiptris[2] 11 lamentator X *Pacuv. 256 Soph. p. 230* pedetemptim ac sedato nisu *Char. GL. I 214, 10* pediᵉtemptim K (ᵉ *ss.*[2]) peditemtim R[1] (pedetemptimᶜ) V[1] (pedetemtim *corr.*[1]) peditentẽ *in -ĩ corr.* G[2?] *cf. p. 345, 1* inquid G[1]K ite, *quod Cic. ipse addidit, del. Dav.* 12 nisi G[1] -su ne suc *in r.* V 17 fuerunt G[1] (*non* R) 18 dubitant ς dubitarunt X 21 ictu X (˜ *add.* V[1]R[2]) 22 consuetu's *Wo.* 23 aevǒm R[1]K[2] ferrendi GR *(corr.[1] et[2])*

'Retinéte, tenete! opprimit ulcus;
Nudáte! heu miserum me: éxcrucior.'
incipit labi, deinde ilico desinit:
'Operíte, abscedite iám iam!
5 Mittíte! nam attrectatu ét quassu
Saevum ámplificatis dolórem.'
videsne, ut obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? itaque in extremis Niptris alios quoque obiurgat, idque moriens:
10 'Cónqueri fortúnam adversam, nón lamentarí decet:
Id viri est offícium, fletus múliebri ingenio ádditus.'

22 51 Huius animi pars illa mollior rationi sic paruit ut severo imperatori miles pudens. in quo vero erit perfecta sapientia — quem adhuc nos quidem vidimus 15 neminem; sed philosophorum sententiis, qualis hic futurus sit, si modo aliquando fuerit, exponitur —, is igitur sive ea ratio, quae erit in eo perfecta atque absoluta, sic illi parti imperabit inferiori ut iustus parens probis filiis; nutu, quod volet, conficiet, nullo 20 labore, nulla molestia; eriget ipse se, suscitabit, instruet, armabit, ut tamquam hosti sic obsistat dolori. quae sunt ista arma? contentio confirmatio sermoque intumus, cum ipse secum: 'cave turpe quicquam, lan- 52 guidum, non virile.' obversentur species honestae ani- 25 mo: Zeno proponatur Eleates, qui perpessus est omnia potius quam conscios delendae tyrannidis indicaret; de Anaxarcho Democritio cogitetur, qui cum

---

1 retinetene oppr. G[1] opprimit *Vossius* opprimite 3 ^{i}lico G[2] desin$\overset{i}{}$t G[2] 4 iam iam] iam tandem *Mue.* 5 atrectatu X (*corr.* R[2]) 7 ut *ex* et G[2] ommut. KR[1]V 12 molior K[1]V[1] 13 pudens X prudens G[2]R[c]K[2] vero *Bentl.* viro 14 vidimus ς videmus X *cf. orat. 19. 100. Lael. 18 al.* 16 futuris G[1]K[1] *ut v.* 20 suscitabit ς suscitabitur X 21 ut aquam V[1] 22 cotentio K[1]R 24 obversentur ς obversetur GRK[2] observetur K[1]V (s *in r.*[m. vet]) honeste X(*alt.* e *transf.* V[vet]) animo (āīō) ς ũo V[1] (*exp.*[2 aut c]) uero GKR viro *Tr.* 26 conscius X (consscius G[1]) *corr.* V[rec] ς 27 de anaxarcho V[2] denax. X

Cypri in manus Timocreontis regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est neque recusavit. Callanus Indus, indoctus ac barbarus, in radicibus Caucasi natus, sua voluntate vivus combustus est; nos, si pes condoluit, si dens [sed fac totum dolere corpus], ferre non possumus. opinio est enim quaedam effeminata ac levis — nec in dolore magis quam eadem in voluptate —, qua cum liquescimus fluimusque mollitia, apis aculeum sine clamore ferre non possumus. 5

53 at vero C. Marius, rusticanus vir, sed plane vir, cum secaretur, ut supra dixi, principio vetuit se alligari, nec quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. cur ergo postea alii? valuit auctoritas. videsne igitur opinionis esse, non naturae malum? et tamen fuisse acrem morsum doloris idem Marius ostendit; crus enim alterum non praebuit. ita et tulit dolorem ut vir et ut homo maiorem ferre sine causa necessaria noluit. 10 15

Totum igitur in eo est, ut tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus; atque haec cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignissimum sit, non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem

23 54 facit. ut enim fit in proelio, ut ignavus miles ac timidus, simul ac viderit hostem, abiecto scuto fugiat quantum possit, ob eamque causam pereat non numquam etiam integro corpore, cum ei qui steterit nihil 20 25

---

1 cypri V (p *e corr.*[1]) cyrri GKR(ṛ[1]) Timocreontis X Nicocreontis ϛ 2 supplici[l] V[1] Callanus Ω *cf. Th. l. l.* 4 nobis V[2] 5 fac totum V factotum R facto tum G factottum K[1] dolere *om.* V dolore K[1]G[1] (*corr.* K[2]G[2]) si tactum dolore corpus ϛ *We.* (*addito* est) sed . . . corpus *del. Bai.* 8 qua// V liquiscimus R[1] flu[i]musque V ([i]m V[c]) 10 G. Marius, rust. vir, cum secaretur, principio . . . alligari *Char. GL. I 215,17* C.] G. X 11 supra *p.298,5* 12 nequisquam KV[1] //esse /sectus *et* //postea /alii V (*signa app.*[2]) 26 que *om.* X (*add.* K[2]R[2]V[2])

tale evenerit, sic qui doloris speciem ferre non possunt, abiciunt se atque ita adflicti et exanimati iacent; qui autem restiterunt, discedunt saepissime superiores. sunt enim quaedam animi similitudines cum cor-
5 pore. ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt, simillime animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum, remissione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere. et si verum quae- 55 rimus, in omnibus officiis persequendis animi est ad-
10 hibenda contentio; ea est sola officii tamquam custodia. sed hoc idem in dolore maxume est providendum, ne quid abiecte, ne quid timide, ne quid ignave, ne quid serviliter muliebriterve faciamus, in primisque refutetur ac reiciatur Philocteteus ille clamor. In-
15 gemescere non numquam viro concessum est, idque raro, eiulatus ne mulieri quidem; et hic nimirum est 'lessus', quem duodecim tabulae in funeribus adhiberi vetuerunt. nec vero umquam ne ingemescit quidem 56 vir fortis ac sapiens, nisi forte ut se intendat ad fir-
20 mitatem, ut in stadio cursores exclamant quam maxime possunt. faciunt idem, cum exercentur, athletae; pugiles vero, etiam cum feriunt adversarium, in iactandis caestibus ingemescunt, non quod doleant animove succumbant, sed quia profundenda voce omne
25 corpus intenditur venitque plaga vehementior. quid? 24 qui volunt exclamare maius, num satis habent latera

---

1 si^c quid V[1] (d *del.*[vet.]) 2 se *om.* G[1] examinati iacent G 5 ut . . . 6 obprimunt *Non. 258, 29* (pessimis obprimuntur) 7 praessum GKR (pr/// aess.) remissio G[1] 9 persequentis X 11 maximi G[1] providendum est ne . . . 13 faciamus *Char. GL. I 203, 7* 12 ve] ne G 14. 18. 23 ingemisc. K[1]R[c] 16 ^heiulatus K[1] (elu *in r.*) 17 lessus *Mur. cf. leg. 2, 59. 64* fletus *Ω* ł pessus *in mg.* V[c] *cf. Progr. p. 30* tabulae/// V 18 ne] nec X *corr.* V[vet] 20 in stadio . . . 21 athletae *Char. GL. I 216, 19* 21 atlętae RV at^hlete K[1] adlaetae G 22 ferunt K[1] 23 -scent X -scunt K[2]R[c]V[2] 24 profunda G[1] cum *ante* omne V[2]

fauces linguam intendere, e quibus elici vocem et
fundi videmus? toto corpore atque omnibus ungulis,
57 ut dicitur, contentioni vocis adserviunt. genu meher-
cule M. Antonium vidi, cum contente pro se ipse lege
Varia diceret, terram tangere. ut enim ballistae la- 5
pidum et reliqua tormenta telorum eo graviores emis-
siones habent, quo sunt contenta atque adducta ve-
hementius, sic vox, sic cursus, sic plaga hoc gravior,
quo est missa contentius. cuius contentionis cum tanta
vis sit, si gemitus in dolore ad confirmandum ani- 10
mum valebit, utemur; sin erit ille gemitus elamenta-
bilis, si inbecillus, si abiectus, si flebilis, ei qui se
dederit, vix eum virum dixerim. qui quidem gemitus
si levationis aliquid adferret, tamen videremus, quid
esset fortis et animosi viri; cum vero nihil imminuat 15
doloris, cur frustra turpes esse volumus? quid est
58 enim fletu muliebri viro turpius? atque hoc praecep-
tum, quod de dolore datur, patet latius: omnibus
enim rebus, non solum dolori, simili contentione
animi resistendum est. ira exardescit, libido conci- 20
tatur: in eandem arcem confugiendum est, eadem
sunt arma sumenda. sed quoniam de dolore loqui-
mur, illa omittamus.

Ad ferendum igitur dolorem placide atque sedate
plurimum proficit toto pectore, ut dicitur, cogitare, 25
quam id honestum sit. sumus enim natura, ut ante
dixi — dicendum est enim saepius —, studiosissimi
adpetentissimique honestatis, cuius si quasi lumen

---

18 omnibus rebus . . . 311, 6 demoveri (*om.* 22 sed . . . 26 sit) H

1 elici *cf. Pl. ad nat. deor. 2, 151* 2 *Otto, Sprichw. 1828*

4 contente (n *in r.*) K contempte R le^{ge} G^{2} 5 balistae $GK^{2(1?)}R^{2(1?)}$ 9 quo (*ante* est) ς cum X 12 imb. R imbecillis̆ K^{1} 13 quae q. X *corr.* $K^{1(?)}R^{c}V^{2}$ 14 adferrent KRV adferent G 16 turpe X *corr.* $K^{2}V^{c}$ 21 eadem G 22 de *add.* $G^{3}V^{c}$ loquimus V^{1} 23 omittam; (= -us) R opm. G^{1} 25 *Otto, Sprichw. 1368* 26 ante *p. 304, 24 ss.* 27 enim *om.* H

aliquod aspeximus, nihil est quod, ut eo potiamur, non parati simus et ferre et perpeti. ex hoc cursu atque impetu animorum ad veram laudem atque honestatem illa pericula adeuntur in proeliis, non sentiunt 5 viri fortes in acie volnera, vel sentiunt, sed mori malunt quam tantum modo de dignitatis gradu demoveri. 59 fulgentis gladios hostium videbant Decii, cum in aciem eorum inruebant. his levabat omnem volnerum metum nobilitas mortis et gloria. num tum ingemuisse 10 Epaminondam putas, cum una cum sanguine vitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedaemoniis relinquebat, quam acceperat servientem. haec sunt solacia, haec fomenta summorum dolorum. 25 60 Dices: quid in pace, quid domi, quid in lectulo? ad 15 philosophos me revocas, qui in aciem non saepe prodeunt. e quibus homo sane levis, Heracleotes Dionysius, cum a Zenone fortis esse didicisset, a dolore dedoctus est. nam cum ex renibus laboraret, ipso in eiulatu clamitabat falsa esse illa, quae antea de dolore 20 ipse sensisset. quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quaenam ratio eum de sententia deduxisset, respondit: 'quia, ⟨si⟩, cum tantulum operae philosophiae dedissem, dolorem tamen ferre non possem, satis esset argumenti malum esse dolorem. pluri- 25 mos autem annos in philosophia consumpsi nec ferre possum. malum est igitur dolor.' tum Cleanthem, cum pede terram percussisset, versum ex Epigonis ferunt dixisse:

---

2 sumus G¹V paratissimus K¹ 3 at v. l. adque G¹ 4 illa *om.* H 5 uulnera K¹R¹ *e corr.* H (*in* 8 uuln. V) 6 tantulum V² *fort. recte cf. We.* 11 lacedemoniis GK (iis *in r.*²) 16 *St. fr. 1, 432* dionisius X 17 dolere (o *supra* e) R¹ 18 deductus X *corr. Bentl.* 19 hei. K² 20 tum X tum (c *supra*) R¹? cleantes X¹ 22 quicum X quia cum ς si *add. Mdv. ad fin. 5, 94 (post* dedissem *Se.)* tanto opere X (operam V^rec) tantum operae ς tantulum operae *Po.* 25 ferre non possum V 26 dolor] or *in r.* V^c tunc G cleantem K clehantem G 27 *Tr. gr. fr. adesp. 3* epigoneis X

'audísne haec, Amphiaráe sub terram ábdite?'
Zenonem significabat, a quo illum degenerare do-
61 lebat. at non noster Posidonius; quem et ipse saepe
vidi et id dicam, quod solebat narrare Pompeius, se,
cum Rhodum venisset decedens ex Syria, audire vo- 5
luisse Posidonium; sed cum audisset eum graviter
esse aegrum, quod vehementer eius artus labora-
rent, voluisse tamen nobilissimum philosophum vi-
sere: quem ut vidisset et salutavisset honorificis-
que verbis prosecutus esset molesteque se dixisset 10
ferre, quod eum non posset audire, at ille: 'tu vero'
inquit 'potes, nec committam, ut dolor corporis effi-
ciat, ut frustra tantus vir ad me venerit.' itaque narra-
bat eum graviter et copiose de hoc ipso, nihil esse
bonum nisi quod esset honestum, cubantem disputa- 15
visse, cumque quasi faces ei doloris admoverentur,
26 saepe dixisse: 'nihil agis, dolor! quamvis sis mole-
62 stus, numquam te esse confitebor malum.' Omnino-
que omnes clari et nobilitati labores continuo fiunt
etiam tolerabiles. videmusne [ut], apud quos eorum 20
ludorum, qui gymnici nominantur, magnus honos sit,
nullum ab is, qui in id certamen descendant, devitari
dolorem? apud quos autem venandi et equitandi laus
viget, qui hanc petessunt, nullum fugiunt dolorem.
quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate ho- 25
norum loquar? quae flamma est, per quam non cu-

---

1 amphiare X 2 quo// V 3. 6 possidon. X 4 secum X (ipse cum R^c) 5 ex yria K 8 philosophφ|um R 9 et *add.* V^c 10. 17 dixs. G 12 necomitam G (' *ss.*²) KR (nec om. K^2R^2) ne commitam V nec committam ς 14 nihil esse] nihile G^1 16 admoverentur] -rentur *in r.* V^c 19 omnis K^1 nobilitati] diffamati *ss.* V^{rec} continuo *Kl.* (*cf. p. 303, 25 S. Rosc. 94 al. ac de re pag. 311, 8* his . . . 9 gloria) contempno GK^1R (c̄ contempno R^2) P^1 contem(ne)ndo V (*ss.*¹ *ut v.*) contemptu K^2B Gr. contendendo *Bentl.* ficunt G 20 videmus‿ne R (‿.²) ut X *om.* ς vel *Se.* 21 ludorum *ex* dolorum K^c magnos X (*corr.* $K^cR^cV^{rec}$)

22 qui//in V 24 potę|sunt G^1 pe(te)s//sunt K^1 26 cucurrerint ς -runt X

currerint i qui haec olim punctis singulis colligebant?
itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in
manibus habebat, cuius in primis laudabat illud, quod
diceret eosdem labores non esse aeque gravis impe-
5 ratori et militi, quod ipse honos laborem leviorem
faceret imperatorium. sed tamen hoc evenit, ut in 63
vulgus insipientium opinio valeat honestatis, cum
ipsam videre non possint. itaque fama et multitudinis
iudicio moventur, cum id honestum putent, quod a
10 plerisque laudetur. te autem, si in oculis sis multi-
tudinis, tamen eius iudicio stare nolim nec, quod illa
putet, idem putare pulcherrimum. tuo tibi iudicio est
utendum; tibi si recta probanti placebis, tum non
modo tete viceris, quod paulo ante praecipiebam,
15 sed omnis et omnia. hoc igitur tibi propone: ampli- 64
tudinem animi et quasi quandam exaggerationem
quam altissimam animi, quae maxime eminet con-
temnendis et despiciendis doloribus, unam esse omnium
rem pulcherrimam, eoque pulchriorem, si vacet po-
20 pulo neque plausum captans se tamen ipsa delectet.
quin etiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia,
quae sine venditatione et sine populo teste fiunt, non
quo fugiendus sit — omnia enim bene facta in luce
se conlocari volunt —, sed tamen nullum theatrum
25 virtuti conscientia maius est.

27 65 Atque in primis meditemur illud, ut haec patientia

---

23 omnia . . . 315, 1 contemnamus (*sine* 314, 11 Graeci . . . 314, 15 morbo *et* 314, 22 quae . . . 314, 25 occupabit) H

1 qui ad haec G^{1} quiec K 1 singulis . . . 2 socraticum *add.* K^{c} *in mg.* 4 *Cyr. 1, 6, 25* non esse aeque gravis esse X (*prius* esse *del.* $R^{2}V^{rec}$ *edd. multae*, *alt.* K^{2}ς) 7 insipientum G^{1} (*corr.*$^{1\ et\ 2}$) valet G^{1} 8 videri X (*corr.* $R^{2}V^{rec}$) 9 movetur V^{1} 14 tecevisceris K^{1} tete $V^{1?}$ 15 propono K^{1} 16 animi *del. Bai.* 18 dolorem G^{1} 20 sed G^{1} tamen] tantum *edd. vett.* 21 quin . . . 22 fiunt *Non. 189, 12* 23 ^{is}sit V^{1} omnia recte facta . . . 24 volunt *Aug. civ. 14, 18* 25 virtuti// V

dolorum, quam saepe iam animi intentione dixi esse firmandam, in omni genere se aequabilem praebeat. saepe enim multi, qui aut propter victoriae cupiditatem aut propter gloriae aut etiam, ut ius suum et libertatem tenerent, volnera exceperunt fortiter et tule- 5 runt, idem omissa contentione dolorem morbi ferre non possunt; neque enim illum, quem facile tulerant, ratione aut sapientia tulerant, sed studio potius et gloria. itaque barbari quidam et inmanes ferro decertare acerrume possunt, aegrotare viriliter non que- 10 unt. Graeci autem homines, non satis animosi, prudentes, ut est captus hominum, satis, hostem aspicere non possunt: eidem morbos toleranter atque humane ferunt. at Cimbri et Celtiberi in proeliis exultant, lamentantur in morbo. nihil enim potest esse 15 66 aequabile, quod non a certa ratione proficiscatur. sed cum videas eos, qui aut studio aut opinione ducantur, in eo persequendo atque adipiscendo dolore non frangi, debes existimare aut non esse malum dolorem aut, etiamsi, quicquid asperum alienumque natura 20 sit, id appellari placeat malum, tantulum tamen esse, ut a virtute ita obruatur, ut nusquam appareat. quae meditare quaeso dies et noctes. latius enim manabit haec ratio et aliquanto maiorem locum quam de uno dolore occupabit. nam si omnia fugiendae turpitu- 25 dinis adipiscendaeque honestatis causa faciemus, non modo stimulos doloris, sed etiam fulmina fortunae

---

1 dixisse (e² *supra* s) G 3 quia H 4 iussum V[1] 7 illum *add.* V[2] 8 ratione// V 10 non queunt] nequeunt Hς 11 gretia G[1]K[1] 13 idem . . . 14 ferunt *Char. GL. I 222, 8* 13 E//idem K (Ei *ex* Eii) Eidem V *(puncta pos. m. vet.)* 14 *cf. Val. Max. 2, 6, 11* 17 eos qui . . . ducantur] quo quisque *(in ras.)* . . . ducatur V[2] *male* 19 debes V[rec]ς *(cf. Planc. 77 Lael. 6 al.)* debeas X *(quod vix defenditur locis quales sunt nat. deor. 1, 43; natum videtur esse ex* videas 17*)* 20 etiam siç G (.[2]) [a]natura V[1]ς *fort. recte cf. p. 448, 18* 22 ut//nusquam V unusquam (t² *supra* n) G 27 flumina K[1]

contemnamus licebit, praesertim cum paratum sit illud ex hesterna disputatione perfugium. ut enim si 67 cui naviganti, praedones ⟨si⟩ insequantur, deus qui dixerit: 'eice te navi; praesto est qui excipiat: vel del-
5 phinus, ut Arionem Methymnaeum, vel equi Pelopis illi Neptunii, qui per undas currus suspensos rapuisse dicuntur, excipient te et quo velis perferent', omnem omittat timorem, sic urguentibus asperis et odiosis doloribus, si tanti sint, ut ferendi non sint, quo sit
10 confugiendum, tu vides.

Haec fere hoc tempore putavi esse dicenda. sed tu fortasse in sententia permanes.

Minime vero, meque biduo duarum rerum, quas maxime timebam, spero liberatum metu.

15 Cras ergo ad clepsydram; sic enim diximus, et tibi hoc video non posse deberi.

Ita prorsus; et illud quidem ante meridiem, hoc eodem tempore.

Sic faciemus tuisque optumis studiis obsequemur.

---

1 contempnamus (e ss.) V (ss.[rec]) 2 si *add. Wopkens* (*post* naviganti *Kü.*) 4 e *vel* de navi ς 5 metymnaeum X (-eum KV) 6 ille X *corr.* V[1] neptuni V *poetae tragici verba subesse videntur. Trag. inc. 196* cursus G[1] 7 excipiant V 8 omittas X (omitas G ł omittamus K[2]) *corr.* V[2] omittat is *Mue.* urgentibus KR[c?] 9 si tanti non sint ut ferendi sint X *corr. Man. (et sic Vind. 222 Oxon. D'Orville 85 sec. Doug.)* quo sint X (*corr.* G[2?]V[vet]) 10 tu ς ut X (*exp.* V[vet] *om* ς) 11 fe//re V 15 ego (r[2] ss.) K duximus GRV[1] (*corr.* [1ut v.]) et *Turn.* (*cf. leg.* 2, 7) sed

M. TULLI CICERONIS

TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

LIBRI QUINQUE

LIBER TERTIUS

1 1 Quidnam esse, Brute, causae putem, cur, cum constemus ex animo et corpore, corporis curandi tuendique causa quaesita sit ars atque eius utilitas deorum inmortalium inventioni consecrata, animi autem medicina nec tam desiderata sit, ante quam inventa, 5 nec tam culta, posteaquam cognita est, nec tam multis grata et probata, pluribus etiam suspecta et invisa? an quod corporis gravitatem et dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non sentimus? ita fit ut animus de se ipse tum iudicet, cum id ipsum, quo 10 2 iudicatur, aegrotet. Quodsi talis nos natura genuisset, ut eam ipsam intueri et perspicere eademque optima duce cursum vitae conficere possemus, haut erat sane quod quisquam rationem ac doctrinam requireret. nunc parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis 15 moribus opinionibusque depravati sic restinguimus, ut nusquam naturae lumen appareat. sunt enim ingeniis

---

1 Cur igitur cum constemus . . . 319, 4 philosophia H

1 Quidnam-Brute *om.* RK *cf. praef.* cur *om.* K 3 ars eius atque X (areius atque K[1], *cf. praef.*) *corr. Man.* de eorum inm. R[1]V[1] 5 desidera GRV ([ta] *add.* V[1?]) 10 tum] *ex* cum *corr.* K[2] 13 haut V[2] aut GK[1]RV[1] haud K[2]B ς 14 rationem ac doctrinam ς ratione ac doctrina X (rationẽ V[2] hac *pro* ac G[1] et Gr.?) requiret G[1] 16 depravati V[1?] *e corr.* B ς depravatis X

nostris semina innata virtutum, quae si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret. nunc autem, simul atque editi in lucem et suscepti sumus, in omni continuo pravitate et in summa opinionum per-
5 versitate versamur, ut paene cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. cum vero parentibus redditi, dein magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas et opinioni confirmatae natura 2
ipsa cedat. accedunt etiam poëtae, qui cum magnam 3
10 speciem doctrinae sapientiaeque prae se tulerunt, audiuntur leguntur ediscuntur et inhaerescunt penitus in mentibus. cum vero eodem quasi maxumus quidam magister populus accessit atque omnis undique ad vitia consentiens multitudo, tum plane inficimur opinionum
15 pravitate a naturaque desciscimus, ut nobis optime naturae vim vidisse videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil praestantius honoribus, imperiis, populari gloria iudicaverunt. ad quam fertur optumus quisque veramque illam honestatem expetens,
20 quam unam natura maxime anquirit, in summa inanitate versatur consectaturque nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriae. est enim gloria solida quaedam res et expressa, non adumbrata; ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox
25 bene iudicantium de excellenti virtute, ea virtuti reso-

---

1 semita G adholescere G[1] adol. *sed* o *in r.* V[1] licet *in* liceret *corr.* R[c] licetret G[1] 6 reddit idem G reddit idemr R (◡ *et* r = *require*[al. m.]) redditidē V[1] (redditi dein V[2] *sec. Str.*) redditi idem HK (ł demŭ *ss.*[2]) redditi demum Gr. (?) B 7 tum ... 9 cedat *Non. 416, 32* inb. KR 8 opinio G[1] confirmatae ς *Non.* confirmata X naturae K 12 quidem K[1]R[1]H 13 accessit V[c] *(cf. rep. 4, 9) om.* X (accedit *ante* eodem *add. multi* ς) 15 dessciscimus KR[1] naturae vim vidisse *Mdv. ad fin. 3, 62* naturam invidisse 18 ad} at K 19 expe//tens V 20 unam ς una anquirit *Mos.* inquirit 22 virtutis *del. Bentl.* gloriae (*ex* gloria V[2]) *del. Bai.* 24 et *ante* incorrupta *add.* V[c] 25 excellenti *ex* -te V[1] excellente *rell. (ft. recte cf. de orat. 2, 85 fr. ap. Char. GL. I p. 138, 13)*

nat tamquam imago; quae quia recte factorum plerum-
4 que comes est, non est bonis viris repudianda. illa
autem, quae se eius imitatricem esse volt, temeraria
atque inconsiderata et plerumque peccatorum vitiorum-
que laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis 5
formam eius pulchritudinemque corrumpit. qua caeci-
tate homines, cum quaedam etiam praeclara cuperent
eaque nescirent nec ubi nec qualia essent, funditus
alii everterunt suas civitates, alii ipsi occiderunt. atque
hi quidem optuma petentes non tam voluntate quam 10
cursus errore falluntur. quid? qui pecuniae cupiditate,
qui voluptatum libidine feruntur, quorumque ita per-
turbantur animi, ut non multum absint ab insania, quod
insipientibus contingit omnibus, is nullane est adhi-
benda curatio? utrum quod minus noceant animi 15
3 aegrotationes quam corporis, an quod corpora curari
5 possint, animorum medicina nulla sit? at et morbi per-
niciosiores pluresque sunt animi quam corporis; hi
enim ipsi odiosi sunt, quod ad animum pertinent
eumque sollicitant, 'animusque aeger', ut ait Ennius, 20
'semper errat neque pati neque perpeti potest, cupere
numquam desinit.' quibus duobus morbis, ut omittam
alios, aegritudine et cupiditate, qui tandem possunt
in corpore esse graviores? qui vero probari potest
ut sibi mederi animus non possit, cum ipsam medi- 25
cinam corporis animus invenerit, cumque ad corpo-
rum sanationem multum ipsa corpora et natura valeat

---

1 gloriae *post* imago *add.* X *exp.* V^1 2 non est] ea H est *in r.* V^c repudienda *in* -anda *corr.* K^1V^1 3 uult R *e corr.* H 6 forme G^1 8 que *om.* H 9 everterent X *corr.* $K^2R^cV^{1?}$ 11 quid . . . 12 feruntur *om.* H quid qui] $K^cR^2V^{1?}$ *e corr.* quidque GR^1V^1 quiqui K^1 13 quod . . . 14 omnibus *del. Ba.* 14 contigit G^1 is H his *rell.* ne *om.* G^1 16 an . . . 18 corporis *add.* G^2 *in mg.* 17 morbi *ex* moribus K^1 18 hi . . . 19 ipsi] hoc . . ipso *Ba. male: 'ipsi corporis morbi animi morbos efficere possunt eorumque numerum augent'* (plures!) *cf. p. 405, 14* 19 pertineant V 20 solicitant $G^1R^1V^1$ *Enn. sc. 392* 21 pati] poti *Ribb. sed cf. Va.* 23 cupididatē R^1

nec omnes, qui curari se passi sint, continuo etiam
convalescant, animi autem, qui se sanari voluerint
praeceptisque sapientium paruerint, sine ulla dubita-
tione sanentur? est profecto animi medicina, philo- 6
5 sophia; cuius auxilium non ut in corporis morbis pe-
tendum est foris, omnibusque opibus viribus, ut nos-
met ipsi nobis mederi possimus, elaborandum est.
Quamquam de universa philosophia, quanto opere
et expetenda esset et colenda, satis, ut arbitror, dictum
10 est in Hortensio. de maxumis autem rebus nihil fere
intermisimus postea nec disputare nec scribere. his
autem libris exposita sunt ea quae a nobis cum fami-
liaribus nostris in Tusculano erant disputata. sed quo
niam duobus superioribus de morte et de dolore dic-
15 tum est, tertius dies disputationis hoc tertium volu-
men efficiet. ut enim in Academiam nostram descen- 7
dimus inclinato iam in postmeridianum tempus die,
poposci eorum aliquem, qui aderant, causam disserendi.
tum res acta sic est:
20 Videtur mihi cadere in sapientem aegritudo. 4
Num reliquae quoque perturbationes animi, formi-
dines libidines iracundiae? haec enim fere sunt eius
modi, quae Graeci πάθη appellant; ego poteram 'mor-
bos', et id verbum esset e verbo, sed in consuetudi-
25 nem nostram non caderet. nam misereri, invidere, ge-
stire, laetari, haec omnia morbos Graeci appellant,
motus animi rationi non obtemperantis, nos autem hos
eosdem motus concitati animi recte, ut opinor, per-
turbationes dixerimus, morbos autem non satis usitate,
30 nisi quid aliud tibi videtur.

---

21 relique . . . 29 usitate *(libere)* H

1 omnis X *corr.* V^2 sint *Tregd.* sunt 2 convalescunt G^1
6 et *ante* viribus *add.* V^c ς viribus *om.* Gr. 10 ortensio G
12 eaque G^1 a *om.* K^1 18 aliquid quid adherant G^1 22 li-
bidines *add.* G^2 eiusmodi (ł hu) V (*ss.*ᶜ) 23 pathe X 29 uisit. G^1
(sic etiam 322, 10; 325, 16)

8 Mihi vero isto modo.
Haecine igitur cadere in sapientem putas?
Prorsus existimo.
Ne ista gloriosa sapientia non magno aestimanda est, siquidem non multum differt ab insania. 5
Quid? tibi omnisne animi commotio videtur insania?
Non mihi quidem soli, sed, id quod admirari saepe soleo, maioribus quoque nostris hoc ita visum intellego multis saeculis ante Socratem, a quo haec omnis, quae est de vita et de moribus, philosophia manavit. 10
Quonam tandem modo?
Quia nomen insaniae significat mentis aegrotationem et morbum, id est insanitatem et aegrotum animum, quam appellarunt insaniam. 9 (omnis autem perturbationes animi morbos philosophi appellant negant- 15 que stultum quemquam his morbis vacare. qui autem in morbo sunt, sani non sunt; et omnium insipientium animi in morbo sunt: omnes insipientes igitur insaniunt). sanitatem enim animorum positam in tranquillitate quadam constantiaque censebant; his rebus men- 20 tem vacuam appellarunt insaniam, propterea quod in perturbato animo sicut in corpore sanitas esse non posset. 5 10 nec minus illud acute, quod animi adfectionem lumine mentis carentem nominaverunt amentiam eandemque dementiam. ex quo intellegendum est eos 25 qui haec rebus nomina posuerunt sensisse hoc idem,

---

14 omnis . . . 25 dementiam **H**

2 haeccine R^2 6 quid tibi *in r.* V^2 tibiṇẹ G (*exp.*^{2}) 7 amirari G^1 (āmirari^2) R^1V 9 socrantĕ G^1 (n *del.*^{2}) socraten KR 11 quoniam G (i *del.*$^{1?}$) 13 id est . . . 14 insaniam *(quae C. addidit quia eius aequalibus nomen insaniae non insanum animi habitum sed furorem significabat) del. Bentl.* 14 omnis . . . 18 insaniunt *del. Ba. (post* sanos 321, 2 *ponit Margrander Trans. and proc. of the American phil. ass. XXX p. 34). verum non mirus nescio qui glossator sed Cicero ipse haec postea addidisse videtur, cum intellegeret se illud 'omnisne animi commotio videtur insania?' in argumentatione neglexisse.* 19 enim *om.* Hς 23 posset *Ern.* possit ille G^1 26 senisse GR^1V^1

quod a Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt,
omnis insipientes esse non sanos. qui est enim animus in aliquo morbo — morbos autem hos perturbatos
motus, ut modo dixi, philosophi appellant —, non magis
5 est sanus quam id corpus quod in morbo est. ita fit
ut sapientia sanitas sit animi, insipientia autem quasi
insanitas quaedam, quae est insania eademque dementia; multoque melius haec notata sunt verbis Latinis
quam Graecis. quod aliis quoque multis locis reperie- 11
10 tur; sed id alias, nunc, quod instat. totum igitur id
quod quaerimus quid et quale sit, verbi vis ipsa declarat. eos enim sanos quoniam intellegi necesse est, quorum mens motu quasi morbo perturbabta nullo sit, qui
contra adfecti sint, hos insanos appellari necesse est.
15 itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis Latini, cum exisse ex potestate dicimus eos,
qui ecfrenati feruntur aut libidine aut iracundia —
quamquam ipsa iracundia libidinis est pars; sic enim
definitur: iracundia ulciscendi libido —; qui igitur
20 exisse ex potestate dicuntur, idcirco dicuntur, quia non
sint in potestate mentis, cui regnum totius animi a
natura tributum est. Graeci autem μανίαν unde appellent, non facile dixerim; eam tamen ipsam distinguimus nos melius quam illi. hanc enim insaniam, quae
25 iuncta stultitiae patet latius, a furore disiungimus.
Graeci volunt illi quidem, sed parum valent verbo:

---

3 morbos ... 4 motus (*sine* hos) 10 totum ... 322, 3 moveatur H

2 quis X (qus G^{1}) *sed* s *in* R *fort. postea additum* 5 corpus quod *punctis not.* G^{2} 6 insipientia ... 7 dementia (*sine* quaedam) *Non. 122, 24* 9 reper$\overset{e}{i}$tur G^{1} 10 *alt.* id *om.* H ς 11 sit] fit V 13 nulla X *corr.* V$^{1?}$ quia K^{1} 14 affecti GR^{2} insani G^{1} 16 dicimus ... 20 ex potestate *om.* H 17 hecfrenati G (h *del.*^{2}) hęc fr. V effr. R^{rec}V^{rec} 19 ulciscendi libido *cf. Aug. civ. 14, 15* quiș V^{1} 22 manian X (man *in r.* V^{1}) appellant X 23 ipsa KGH (ipsā R, *sed* ¯ *vix m. 1*) 25 stultitiae K^{2}V^{c}B Gr. (?) stultitia X nos *post* latius *add.* V^{c} distinguimus R

quem nos furorem, μελαγχολίαν illi vocant; quasi vero atra bili solum mens ac non saepe vel iracundia graviore vel timore vel dolore moveatur; quo genere Athamantem Alcmaeonem Aiacem Orestem furere dicimus. qui ita sit adfectus, eum dominum esse rerum suarum 5 vetant duodecim tabulae; itaque non est scriptum 'si insanus', sed 'si furiosus escit'. stultitiam enim censuerunt constantia, id est sanitate, vacantem posse tamen tueri mediocritatem officiorum et vitae communem cultum atque usitatum; furorem autem esse rati 10 sunt mentis ad omnia caecitatem. quod cum maius esse videatur quam insania, tamen eius modi est, ut furor in sapientem cadere possit, non possit insania. sed haec alia quaestio est; nos ad propositum revertamur. 15

6 12 Cadere, opinor, in sapientem aegritudinem tibi dixisti videri.

Et vero ita existimo.

Humanum id quidem, quod ita existumas. non enim silice nati sumus, sed est naturale in animis tenerum 20 quiddam atque molle, quod aegritudine quasi tempestate quatiatur, nec absurde Crantor ille, qui in

---

7 itaque stultitia censuerunt . . . 13 insania 19 sed humanum . . . 22 quatiatur H

1 melancholian GV -iam KRH 2 atribili V^1K (-bi//li) atrabili GR non *add.* R^c 3 vel timore *add.* G^2 4 alomeonem K^1 alc//meonem V (on *in r.* V^c) 6 duodecem R^1V *tab. 5, 7. Ciceronis locus obversatur Horatio s. 2, 3, 217* 6 itaque . . . 13 cadere possit, insania non *Non. 443, 2* 7 insanus et fur. *Non.* escit *Bouhier* esse incipit Ω esset *Non.* 7 stulti^{ti}am V (*ss*^{rec}) stultiā K (~ *2*) stultitia GR^1 (-ă^2) H 8 inconstantiam KR *(etiam* m *a m. 1 ut v.)* V^1 *(sed* in *et* m *exp.*^{1}*)* H inconstantia G insaniam enim censuerunt constantiam, id est sanitatem, tamen posse tueri *Non.* 10 autem *om. Non.* 11 magis R^1 20 e *ante* silice *add.* V^c *non male* naturabile X *sed* bi *exp.* V^1 *(cf.* animabili *codd. nat. deor. 2, 91)* natura *I.b.* 21 quidam R^1V^1 *(corr.*^{1}*)* -ddā *in r.* G^2 quod] quā G^1 22 in *om.* X *add.* ς V^{rec}

nostra Academia vel in primis fuit nobilis, 'minime' inquit 'adsentior is qui istam nescio quam indolentiam magno opere laudant, quae nec potest ulla esse nec debet. ne aegrotus sim; si' inquit 'fuero, sensus
5 adsit, sive secetur quid sive avellatur a corpore. nam istuc nihil dolere non sine magna mercede contingit inmanitatis in animo, stuporis in corpore.' sed videa- 13 mus ne haec oratio sit hominum adsentantium nostrae inbecillitati et indulgentium mollitudini; nos autem
10 audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omnis radicum fibras evellere. tamen aliquid relinquetur fortasse; ita sunt altae stirpes stultitiae; sed relinquetur id solum quod erit necessarium. Illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine philoso-
15 phia fieri non potest, finem miseriarum nullum fore. quam ob rem, quoniam coepimus, tradamus nos ei curandos: sanabimur, si volemus. et progrediar quidem longius: non enim de aegritudine solum, quamquam id quidem primum, sed de omni animi, ut ego posui, per-
20 turbatione, morbo, ut Graeci volunt, explicabo. et primo, si placet, Stoicorum more agamus, qui breviter astringere solent argumenta; deinde nostro instituto vagabimur.

---

7 sed . . . 15 fore   21 primo iam si . . . 325, 6 vacabit H

2 inquid G^1 3 quae V^2B qui X   ulle G^1 4 debet nec aegrotassem. Si X (a *apertum post* t *in* V) c *exp.* $V^{2?}$ ne aegrotus sim ς   si inquit (inquid G^1P *cf. 2*) fuerat X (ł fuat V^2 si *exp. et* s. is qui *ss.* V^{rec}) *corr. Sey. cf. Ps. Plut. Cons. ad Ap. 102c, qui primum οὐ γὰρ συμφέρομαι — ἔξω καὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ συμφέροντος οὖσαν ut sua profert, paulo post addit:* 'μὴ γὰρ νοσοῖμεν', φησὶν ὁ ἀκαδημαικὸς Κράντωρ, 'νοσήσασι δὲ παρείη τις αἴσθησις' κτλ. inquit *ut 303, 21* ergo, inquit *al.*   sin quid fuerit *Vict.*   5 adsit] d *in r.* G^2 absit V^c 6 non sine . . . 7 corpore *Aug. civ. 14, 9*   6 dolere *ex* dolore K^1R^1 *ex* dobere (b = lo) V^1 contigit G^1 11 fybras X   12 alta GKV (*corr.*$^{2?}$) H   19 quidem *in mg. add.* R^c

7 14 Qui fortis est, idem est fidens (quoniam confidens mala consuetudine loquendi in vitio ponitur, ductum verbum a confidendo, quod laudis est). qui autem est fidens, is profecto non extimescit; discrepat enim a timendo confidere. atqui, in quem cadit aegritudo, in (5) eundem timor; quarum enim rerum praesentia sumus in aegritudine, easdem inpendentes et venientes timemus. ita fit ut fortitudini aegritudo repugnet. veri simile est igitur, in quem cadat aegritudo, cadere in eundem timorem et infractionem quidem animi et de- (10) missionem. quae in quem cadunt, in eundem cadit, ut serviat, ut victum, si quando, se esse fateatur. quae qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem et ignaviam. non cadunt autem haec in virum fortem: igitur ne aegritudo quidem. at nemo sapiens nisi fortis: (15) 15 non cadet ergo in sapientem aegritudo. Praeterea necesse est, qui fortis sit, eundem esse magni animi; qui magni animi sit, invictum; qui invictus sit, eum res humanas despicere atque infra se positas arbitrari. de spicere autem nemo potest eas res, propter quas aegritu- (20) dine adfici potest; ex quo efficitur fortem virum aegritudine numquam adfici. omnes autem sapientes fortes: non cadit igitur in sapientem aegritudo. Et quem ad modum oculus conturbatus non est probe adfectus ad suum munus fungendum, et reliquae partes totumve (25) corpus statu cum est motum, deest officio suo et mu-

---

1 sqq. *St. fr. 3, 570* 1 qui . . . 4 a timendo fidens (fidere *Quich.*) *Non. 443, 9* 2 loquendum *Non. L*[1] 3 a *add.* V[2] in *ante* laudis *add.* V[2] 4 confidens *Non.* 5 atqui R[2] *(cf. We.)* atque 7 inpendentis . . venientis *e corr.* V[1 aut 2] 8 ita . . . repugnet *del. Hei.* 9 in quem . . . 10 animi *Non. 122, 28* cadit G 10 eundem] eum *Non.* quidem] quandam *ut v. in mg.* R[rec] infractionem V (*exp.*[rec]) demisionem GKR[1] dimisionem V[1] 12 si quando] aliquando (ali *in r.*[2]) V 16 cadit V[2]H cadat K 17 qui magni animi BK[2] *om.* X qui autem magni animi V[c] *(ft. rectius cf. 326, 11 Str. Phil. 49 p. 60)* 18 eum *om.* H 20 eas res nemo potest H 21 *post* potest *add.* nisi fortis V[c] 24 turbatus H 25 fugendum K[1]V[1]

neri, sic conturbatus animus non est aptus ad exequendum munus suum. munus autem animi est ratione bene uti; et sapientis animus ita semper adfectus est, ut ratione optime utatur; numquam igitur est perturbatus. 5 at aegritudo perturbatio est animi: semper igitur ea sapiens vacabit.

8 16 Veri etiam simile illud est, qui sit temperans — quem Graeci *σώφρονα* appellant eamque virtutem *σωφροσύνην* vocant, quam soleo equidem tum tem- 10 perantiam, tum moderationem appellare, non numquam etiam modestiam; sed haud scio an recte ea virtus frugalitas appellari possit, quod angustius apud Graecos valet, qui frugi homines *χρησίμους* appellant, id est tantum modo utilis; at illud est latius; omnis 15 enim abstinentia, omnis innocentia (quae apud Graecos usitatum nomen nullum habet, sed habere potest *ἀβλάβειαν*; nam est innocentia adfectio talis animi quae noceat nemini) — reliquas etiam virtutes frugalitas continet. quae nisi tanta esset, et si is angustiis, 20 quibus plerique putant, teneretur, numquam esset L. Pisonis cognomen tanto opere laudatum. 17 sed quia, nec qui propter metum praesidium reliquit, quod est ignaviae, nec qui propter avaritiam clam depositum non reddidit, quod est iniustitiae, nec qui propter temeri- 25 tatem male rem gessit, quod est stultitiae, frugi appellari solet, eo tris virtutes, fortitudinem iustitiam prudentiam, frugalitas complexa est (etsi hoc quidem commune est virtutum; omnes enim inter se nexae

---

14 omnis abst. . . . 19 continet 21 sed . . . 326, 13 sapientis H

1 siconturbatus G^1K^1 adxequendum V^1 ad ex seq. G 5 ad G^1 (14 G^1K^1) 7 illi G^1 11 -d haut *in r.* K^1 16 potest *om.* H 17 ∂BΛ∂BEI *in r.* V^1 ABΔABЄIAN *fere* K^1RG^2 *(in litt. evan. aut eras.)* abdabeian H ∂BΛ∂BEI∂N V^1 *sed praeter* ∂N *in r.* affectio KRH 18 etiam *om.* H 22 relinquit (-id G^1) X *corr.* $V^{1\,aut\,2}$ 23 depositi G 27 hoc quidem est commune . . . 326, 1 sunt (*sine* nexae et) *Non. 47, 7* 28 omnis X

et iugatae sunt): reliqua igitur et quarta virtus sit ipsa frugalitas. eius enim videtur esse proprium motus animi adpetentis regere et sedare semperque adversantem libidini moderatam in omni re servare constantiam. cui
18 contrarium vitium nequitia dicitur. frugalitas, ut opinor, a fruge, qua nihil melius e terra, nequitia ab eo (etsi erit hoc fortasse durius, sed temptemus: lusisse putemur, si nihil sit) ab eo, quod nequicquam est in tali homine, ex quo idem 'nihili' dicitur. — qui sit frugi igitur vel, si mavis, moderatus et temperans, eum necesse est esse constantem; qui autem constans, quietum; qui quietus, perturbatione omni vacuum, ergo etiam aegritudine. et sunt illa sapientis: aberit igitur a sapiente aegritudo. 5 10

9 Itaque non inscite Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quae apud Homerum Achilles queritur hoc, ut opinor, modo: 15

'Corque meum penitus turgescit tristibus iris,
Cum decore atque omni me orbatum laude recordor.'

19 num manus adfecta recte est, cum in tumore est, aut num aliud quodpiam membrum tumidum ac turgidum non vitiose se habet? sic igitur inflatus et tumens animus in vitio est. sapientis autem animus semper vacat vitio, numquam turgescit, numquam tumet; at irati animus eius modi est: numquam igitur sapiens irascitur. nam si irascitur, etiam concupiscit; proprium 20 25

---

23 sapientis . . . 24 timet (*pro* tumet) 21 num . . . 23 est 24 at . . . 327, 6 cadit *(hoc ordine)* H

1 sit] ut sit X *sed* ut *exp.* V² reliqua igitur est, quarta v. ut sit, ipsa fr. *Mdv.* 3 semper quae X *corr.* R^c aversantem X *corr.* V^c R² 6 ⟨est⟩ e *We.* 7 lu//sisse V (1 *m.*²?) iusisse R¹ iussisse GKR²H 8 putatos V (ato *in r.*² *ut v.; voluitne* putato?) nil GR^c (*totum verbum del.* R²) 9 *St. fr. 3, 570* nihili V² nihil///dic. G *(2 litt. erasae)* nihil KRV¹ 11 esse *add.* G² 15 *St. fr. 1, 434* dyonisius KR dionisius V 18 *I 646* 21 aliud quodpiam *Turn. ex* ς aliquod (*ex* aliquid K¹) quippiam X alia quippiam H 25 irati V *e corr.* iratus X *cf.* 23 sapientis

est enim irati cupere, a quo laesus videatur, ei quam
maxumum dolorem inurere. qui autem id concupierit,
eum necesse est, si id consecutus sit, magno opere
laetari. ex quo fit, ut alieno malo gaudeat; quod
5 quoniam non cadit in sapientem, ne ut irascatur qui-
dem cadit. sin autem caderet in sapientem aegritudo,
caderet etiam iracundia; qua quoniam vacat, aegri-
tudine etiam vacabit. Etenim si sapiens in aegritu- 20
dinem incidere posset, posset etiam in misericordiam,
10 posset in invidentiam (non dixi 'invidiam', quae tum
est, cum invidetur; ab invidendo autem invidentia
recte dici potest, ut effugiamus ambiguum nomen in-
vidiae. quod verbum ductum est a nimis intuendo for-
tunam alterius, ut est in Melanippo: 'quisnam florem
15 liberum invidit meum?' male Latine videtur, sed prae-
clare Accius; ut enim 'videre', sic 'invidere florem'
rectius quam 'flori'. nos consuetudine prohibemur; 10
poëta ius suum tenuit et dixit audacius) — cadit igitur 21
in eundem et misereri et invidere. nam qui dolet rebus
20 alicuius adversis, idem alicuius etiam secundis dolet,
ut Theophrastus interitum deplorans Callisthenis so-
dalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur, itaque
dicit Callisthenem incidisse in hominem summa poten-
tia summaque fortuna, sed ignarum quem ad modum
25 rebus secundis uti conveniret. atqui, quem ad modum

---

18 non cadit . . . 19 invidere 25 atqui . . . 328, 3 invidere 328, 3 omne . . . 330, 4 incitat H

3 si id] sit G^1 magnopere KH (magno opere R) 6 sin, *non* si *(ut dicit Ha.)* R 8 aegritudinem] -ne G 9 posset (posse *codd.*) etiam . . . 12 invidiae *Non. 443, 15* (10 in invidiam. non dixi in invidentia 11 invidia) posset *semel* R^1 10 tum (cum G)] etiam *Bouh., alii aliter, Ciceronem corrigentes* 12 ut et fug. *Non.* 13 dictum G^1K^1 *(cf. Isidor. 10, 134)* 14 *Acc. fr. 424* (unde aut quis mortalis fl. *Non. 500, 13* num quis non mortalis fl. *Ri. num* quisnam *poetae sit, dubium*) quasnam G^1 16 flore X florẽ $K^2R^{c?}$ 20 olet V d *add.*$^{1 \text{ aut } 2}$ solet GK^1 (*corr.*^{2}) R^1 (ł dolet *m. ant.*)

misericordia aegritudo est ex alterius rebus adversis,
sic invidentia aegritudo est ex alterius rebus secundis.
in quem igitur cadit misereri, in eundem etiam in-
videre; non cadit autem invidere in sapientem: ergo
ne misereri quidem. quodsi aegre ferre sapiens sole- 5
ret, misereri etiam soleret. abest ergo a sapiente aegri-
tudo.

22 Haec sic dicuntur a Stoicis concluduntur que con-
tortius. sed latius aliquando dicenda sunt et diffusius;
sententiis tamen utendum eorum potissimum, qui 10
maxime forti et, ut ita dicam, virili utuntur ratione
atque sententia. nam Peripatetici, familiares nostri,
quibus nihil est uberius, nihil eruditius, nihil gravius,
mediocritates vel perturbationum vel morborum animi
mihi non sane probant. omne enim malum, etiam 15
mediocre, malum est; nos autem id agimus, ut id in
sapiente nullum sit omnino. nam ut corpus, etiamsi
mediocriter aegrum est, sanum non est, sic in animo
ista mediocritas caret sanitate. itaque praeclare nostri,
ut alia multa, molestiam sollicitudinem angorem prop- 20
ter similitudinem corporum aegrorum aegritudinem
23 nominaverunt. hoc propemodum verbo Graeci omnem
animi perturbationem appellant; vocant enim πάθος,
id est morbum, quicumque est motus in animo turbi-
dus. nos melius: aegris enim corporibus simillima 25
animi est aegritudo, at non similis aegrotationis est
libido, non inmoderata laetitia, quae est voluptas
animi elata et gestiens. ipse etiam metus non est
morbi admodum similis, quamquam aegritudini est fi-
nitimus, sed proprie, ut aegrotatio in corpore, sic aegri- 30

4 non] nunc K^1 5 aegre ferre ς V^{rec} haec referre X 6 a *add.* V^c 8 sic $R^{c?}$ V^c si X 9 aliquando *cf. 323, 22* aliquanto ς *male, cf. de orat. 1, 133 opt. gen. 23* 10 qui *ex* quā *ut v.* G^2 16 mediocre] iocre *in r.* G^2 malum *Bouh.* magnum *alt.* id *om.* Hς 21 aegritudinem *cf. Aug. civ. 14, 17 ext.* 23 ΠάΟΟC G^1 patos H 26 at *ex* aut G^2 aegrotationes X 28 genstiens *hic et 331, 21* G^1 29 aegritudine X *corr.* $V^{1?}B^1$ 30 sed ... 329, 1 nomen habet (nominavet L^1) *Non, 443, 23*

tudo in animo nomen habet non seiunctum a dolore. doloris huius igitur origo nobis explicanda est, id est causa efficiens aegritudinem in animo tamquam aegrotationem in corpore. nam ut medici causa morbi inventa
5 curationem esse inventam putant, sic nos causa aegritudinis reperta medendi facultatem reperiemus.

Est igitur causa omnis in opinione, nec vero aegritudinis solum, sed etiam reliquarum omnium perturbationum, quae sunt genere quattuor, partibus plures. 11 24
10 nam cum omnis perturbatio sit animi motus vel rationis expers vel rationem aspernans vel rationi non oboediens, isque motus aut boni aut mali opinione citetur bifariam, quattuor perturbationes aequaliter distributae sunt. nam duae sunt ex opinione boni;
15 quarum altera, voluptas gestiens, id est praeter modum elata laetitia, opinione praesentis magni alicuius boni, altera, cupiditas, quae recte vel libido dici potest, quae est inmoderata adpetitio opinati magni boni rationi non obtemperans, — ergo haec duo 25
20 genera, voluptas gestiens et libido, bonorum opinione turbantur, ut duo reliqua, metus et aegritudo, malorum. nam et metus opinio magni mali inpendentis et aegritudo est opinio magni mali praesentis, et quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum

---

4 nam . . . 5 putant *Non. 493, 20* morbi] verborum *Non.* inventa *om. Non. del.* R^c^ 6 repertãedendi G[1] *corr.*[2] repertã medendi R *(⁻ postea add.)* reperiemur V 7 *St. fr. 3, 385* 16 aelata G[1]R[1] 19 *post* obtemperans *add.* vel cupiditas recte vel libido dici potest X *quae retinent sec. Dav. edd., in v. 17. 8 verba* cupiditas — potest *delentes. sed ut voluptatis sic cupiditatis nomen appositionis locum tenere debebat. de cupiditate autem praedicandum erat* 'opinione futuri boni turbatur'; *quod cum iam in enuntiato relativo expressum esset, anacoluthon natum est. ad* boni 17 V[c] *in mg. adscr.:* et quidem magis significat nomen libidinis magnitudinem erroris. itaque in ea cupiditate quae flagrantissima est proprie plerumque nomen hoc ponitur si omnis appetitio opinati boni haec] ut H 21 ut *in* at *corr.* V[2] et *om.* H ς 22 est *post* metus *add.* V[c] ς *non male.* inpendentes G[1]R[1]V[1] (*corr.* G[2]R[1]V[1]) 24 recte H

videatur esse angi, id autem est, ut is qui doleat oportere opinetur se dolere. his autem perturbationibus, quas in vitam hominum stultitia quasi quasdam Furias inmittit atque incitat, omnibus viribus atque opibus repugnandum est, si volumus hoc, quod datum 5 est vitae, tranquille placideque traducere.

Sed cetera alias; nunc aegritudinem, si possumus, depellamus. id enim sit propositum, quandoquidem eam tu videri tibi in sapientem cadere dixisti, quod ego nullo modo existimo; taetra enim res est, misera, detesta- 10 bilis, omni contentione, velis, ut ita dicam, remisque 12 26 fugienda. qualis enim tibi ille videtur

'Tántalo prognátus, Pelope nátus, qui quondam á socru
Oénomao rege Hippodameam ráptis nanctus núptiis —'? 15

Iovis iste quidem pronepos. tamne ergo abiectus tamque fractus?

'Nolíte' inquit 'hospités ad me adíre, ilico ístic,
Ne cóntagió mea bonís umbrave óbsit. 20
Tanta vis scéleris in córpore haéret.'

tu te, Thyesta, damnabis orbabisque luce propter vim sceleris alieni? quid? illum filium Solis nonne patris ipsius luce indignum putas?

'Refúgere oculi, córpus macie extábuit, 25
Lacrimaé peredere úmore exanguís genas,

---

1 ut *om.* G^1 2 dolore V 3 quas in] quasi in GKH quas//in R vitam *Lb.* vita *(cf. off. 3, 34)* homini H 8 sit (si^t V^1)] est *Bouh. sed cf. fin. 4, 25* 11 omne GRV (*corr.* R^1V^1) 13 *Enn. Thy. sc. 357* 14 socru *Bentl. coll. Non. 223, 30 al.* socero 15 hippodamiam R^2 nactus KR^c nactust *Bentl. sed haec ab ipso Thyeste proferri videri Va. monet* 17 Iovis ... pronepos *poetae trib. Bentl.* 19 *Enn. Thy. 349* illic oG^1KV^1 (l *exp.*^{2}) istic] istinc *vel* isti ς *sed cf. Plaut. Merc. 912* 21 *ante* tanta *ins.* meo *Bentl.* stetis *La.* 22 tu te] tune R^2 25 *Trag. inc. 189* extabunt $R^1V^1G^2$ extabant G^1 26 umorem RV^1K^c humorem GV^2K^2 utmorem K^1

Situm ínter oris bárba paedore hórrida atque
Intónsa infuscat péctus inluvié scabrum.'
haec mala, o stultissime Aeeta, ipse tibi addidisti;
non inerant in is quae tibi casus invexerat, et qui-
5 dem inveterato malo, cum tumor animi resedisset — est
autem aegritudo, ut docebo, in opinione mali recen-
tis —; sed maeres videlicet regni desiderio, non filiae.
illam enim oderas, et iure fortasse; regno non aequo
animo carebas. est autem inpudens luctus maerore se
10 conficientis, quod imperare non liceat liberis. Diony- 27
sius quidem tyrannus Syracusis expulsus Corinthi pue-
ros docebat: usque eo imperio carere non poterat. Tar-
quinio vero quid impudentius, qui bellum gereret cum
is qui eius non tulerant superbiam? is cum restitui
15 in regnum nec Veientium nec Latinorum armis po-
tuisset, Cumas contulisse se dicitur inque ea urbe
senio et aegritudine esse confectus. Hoc tu igitur 13
censes sapienti accidere posse, ut aegritudine oppri-
matur, id est miseria? nam cum omnis perturbatio mi-
20 seria est, tum carnificina est aegritudo. habet ardorem
libido, levitatem laetitia gestiens, humilitatem metus,
sed aegritudo maiora quaedam, tabem cruciatum ad-
flictationem foeditatem, lacerat exest animum plane-
que conficit. hanc nisi exuimus sic ut abiciamus, miseria
25 carere non possumus.

Atque hoc quidem perspicuum est, tum aegritudi- 28
nem existere, cum quid ita visum sit, ut magnum quod-

---

5 est etiam aegr. . . . 6 recentis H

1 situm inter oris *La. ad Lucr. 2, 118* situ nitoris GKRV^1 sitụ nitoris *corr.* $V^{2?}$ *praeterea* nidoris V^{rec} *ut v.* situ nigroris *Va. op. ac. 1, 56 al. alii* pedore *hic* X *(cf. p. 348, 25)* atque (adque G^1) *del. Bothe sed cf. La. ad Lucr. 2, 118* 2 inluviae GK (ill.) R^1 3 aeota G eota KRV^1 (aeọta V^2) 6 recenti *Ba. sed cf. 5* inveterato, *p. 355, 8, Rabbow, Antike Schr. über Seelenheilung S. 153* 9 impud. GKR *e corr.* sẹd G 10 dionisius KRV 14 tullerant G^1 tulerat V^1 15 vegentium KR^1 -ientium *in r.* G^2 latiorum X *corr.* V^{rec} 26 tum *add.* G^2

dam malum adesse et urgere videatur. Epicuro autem placet opinionem mali aegritudinem esse natura, ut, quicumque intueatur in aliquod maius malum, si id sibi accidisse opinetur, sit continuo in aegritudine. Cyrenaici non omni malo aegritudinem effici censent, sed insperato et necopinato malo. est id quidem non mediocre ad aegritudinem augendam: videntur enim omnia repentina graviora. ex hoc et illa iure laudantur:

'Égo cum genui, túm morituros scívi et ei rei sústuli.
Praéterea ad Troiám cum misi ob défendendam Graéciam,
Scíbam me in mortíferum bellum, nón in epulas míttere.'

14 29 haec igitur praemeditatio futurorum malorum lenit eorum adventum, quae venientia longe ante videris. itaque apud Euripiden a Theseo dicta laudantur; licet enim, ut saepe facimus, in Latinum illa convertere:

'Nam qui haéc audita a dócto meminissém viro,
Futúras mecum cómmentabar míserias:
Aut mórtem acerbam aut éxili maestám fugam
Aut sémper aliquam mólem meditabár mali,
Ut, sí qua invecta díritas casú foret,
Ne me ínparatum cúra lacerarét repens.'

30 quod autem Theseus a docto se audisse dicit, id de se ipso loquitur Euripides. fuerat enim auditor Anaxagorae, quem ferunt nuntiata morte filii dixisse: 'sciebam me genuisse mortalem.' quae vox declarat is esse

---

2 ea *ante* esse *add.* V^2 esse, ea natura *Usen. Ep. fr. 444* (*sed cf. 334,14* necesse esse eqs.) ex opinione *pro* opinionem *Sey.* efficere *pro* esse *Bai. cf. quae dixi Herm. XLI 323* 4 aegritudinem X 5 malo] modo R^1 aegritudine GK^1 9 *Enn. Telam. sc. 312. cf. Hier. epist. 60, 5* moriturum *et* huic rei *Sen. ad Pol. 11, 2* 11 praeterea] ae *in r.* V^c 13 scibam *Fronto p. 217* sciebam 17 *Eurip. fr. 964* euripidĕ K thesseo GKR^1 21 *alt.* aut *add.* G^2 exilii X 24 lacerare trepens G^1R^1 25. 6 de ipso K^1 (*ex* dese ipse) V^1 (se *add.*^{1}) *Anax. A 33*

haec acerba, quibus non fuerint cogitata. ergo id quidem non dubium, quin omnia, quae mala putentur, sint inprovisa graviora. itaque quamquam non haec una res efficit maximam aegritudinem, tamen, quoniam
5 multum potest provisio animi et praeparatio ad minuendum dolorem, sint semper omnia homini humana meditata. et nimirum haec est illa praestans et divina sapientia, et perceptas penitus et pertractatas res humanas habere, nihil admirari, cum acciderit, nihil,
10 ante quam evenerit, non evenire posse arbitrari.

'Quam ob rem ómnis, cum secúndae res sunt máxume, tum máxume
Meditári secum opórtet, quo pacto ádversam aerumnám ferant.
15 Perícla, damna péregre rediens sémper secum cógitet,
Aut fíli peccatum aút uxoris mórtem aut morbum fíliae,
Commúnia esse haec, né quid horum umquam
20 áccidat animó novum;
Quicquíd praeter spem evéniat, omne id députare esse ín lucro.'

ergo hoc Terentius a philosophia sumptum cum tam commode dixerit, nos, e quorum fontibus id haustum 15 31
25 est, non et dicemus hoc melius et constantius sentiemus? hic est enim ille voltus semper idem, quem dicitur Xanthippe praedicare solita in viro suo fuisse So-

---

1 ergo . . . 22 lucro H

7 et *ex* e V^c 9 ammirari GR^1V 11 . . . 22 *Ter. Phormio 241—6* 12 tum maxume *add.* K^c maxime *alt. loco* GRV *bis* H 13 adversum KRH 14 fuerant H ferat K^1 15 pericula X pericla damna exilia peregre rediens semper cogitet *Ter. codd.* 17 filii p. X 19 c. e. haec, fieri posse, ut ne quid animo sit novom *Ter.* 21 praeter] propter K 23 hoc *ex* haec G^2 27 ęt in G *(exp.²)* socrate V^2B *e corr.* M socratem KRV^1 socrat$\overset{en}{am}$ G *(ss.²) del. Ba. def. Va. opp. 2 p. 130*

crate: eodem semper se vidisse exeuntem illum domo
et revertentem. Nec vero ea frons erat, quae M. Crassi
illius veteris, quem semel ait in omni vita risisse Lu-
cilius, sed tranquilla et serena; sic enim accepimus.
iure autem erat semper idem voltus, cum mentis, a 5
qua is fingitur, nulla fieret mutatio. quare accipio
equidem a Cyrenaicis haec arma contra casus et even-
tus, quibus eorum advenientes impetus diuturna prae-
meditatione frangantur, simulque iudico malum illud
opinionis esse, non naturae; si enim in re esset, cur 10
fierent provisa leviora?

32 Sed est, isdem de rebus quod dici possit subtilius,
si prius Epicuri sententiam viderimus. qui censet
necesse esse omnis in aegritudine esse, qui se in malis
esse arbitrentur, sive illa ante provisa et expectata 15
sint sive inveteraverint. nam neque vetustate minui
mala nec fieri praemeditata leviora, stultamque etiam
esse meditationem futuri mali aut fortasse ne futuri
quidem: satis esse odiosum malum omne, cum venis-
set; qui autem semper cogitavisset accidere posse 20
aliquid adversi, ei fieri illud sempiternum malum; si
vero ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam
voluntariam; ita semper angi aut accipiendo aut cogi-
33 tando malo. Levationem autem aegritudinis in duabus
rebus ponit, avocatione a cogitanda molestia et revo- 25
catione ad contemplandas voluptates. parere enim
censet animum rationi posse et, quo illa ducat, sequi.
vetat igitur ratio intueri molestias, abstrahit ab acer-

---

28 vetat . . . 335, 4 voluptates H

1 et *ante* exeuntem *add.* V[c] 2 quem crassi V[1] que crassi G[1] 3 riesisse R[1] risisse, *sed prius* i *in r.* GV *Luc. fr. 1300*
6 fieręt R (i R[c?]) fieret// V (t *a m. 2*) fieri G[1]K 7 quidem G[1] 9 frangatur R[1] 10 esset ς *We.* essent 13 *Epic. fr. 444*
19 cum venisset *ex* conv. K[2] 22 sit *ex* si V[c] 23 voluntariam *add.* G[2] *in fine pag.* 25 revocationem GKV[1]
26 pareri GR[1] *(corr.[1])* V[1] *(corr.[2])*

bis cogitationibus, hebetem aciem ad miserias contemplandas facit; a quibus cum cecinit receptui, inpellit rursum et incitat ad conspiciendas totaque mente contrectandas varias voluptates, quibus ille et
5 praeteritarum memoria et spe consequentium sapientis vitam refertam putat. Haec nostro more nos diximus, Epicurii dicunt suo; sed quae dicant, videamus, quo modo, neglegamus.

16 34 Principio male reprehendunt praemeditationem re-
10 rum futurarum. nihil est enim quod tam optundat elevetque aegritudinem quam perpetua in omni vita cogitatio nihil esse quod non accidere possit, quam meditatio condicionis humanae, quam vitae lex commentatioque parendi, quae non hoc adfert, ut semper
15 maereamus, sed ut numquam. neque enim, qui rerum naturam, qui vitae varietatem, qui inbecillitatem generis humani cogitat, maeret, cum haec cogitat, sed tum vel maxime sapientiae fungitur munere: utrumque enim consequitur, ut et considerandis rebus hu-
20 manis proprio philosophiae fruatur officio et adversis casibus triplici consolatione sanetur, primum quod ⟨nihil ei accidit nisi quod⟩ posse accidere diu cogitaverit, quae cogitatio una maxime molestias omnis extenuat et diluit, deinde quod humana humane fe-
25 renda intellegit, postremo quod videt malum nullum

---

10 nihil . . . 336, 2 evenerit H

1 habetem V^1 2 facit *add.* V^c *(ante* aciem *We. ft. rectius cf.* docere *220, 13 sed cf. off. 1, 12 extr. al.) om. cett.* cecidit X *corr.* ς receptuimpellit VHK^c (receptaimp. K^1) G^2 (receptum pellit^1) receptū impellit R 4 contractandas K (*ex* -tes^1) H 6 refert amputat $G^1R^1V^1$ 7 epicurei R^cK^2 quae *ex* qui V^2 10 optundat V (at *in r.*) R^c optundet GR^1 obtundet HK^1 (-at^2) 13 conditionis X 16 imb. KR^cH 18 vel *om.* H 20 *ad* proprio *in mg. adscr.* non V^{rec} fruatur] fungatur *Man.* *(sed* phil. off. *est 'id quod homini praestare potest ac debet philosophia')* 21 sanentur X *corr.* $K^2R^2V^2$ 22 *suppl. Po.* cogitavit *pro* -erit *Dav.* 24 humana humane] humane KV^1 (humana *add.*^{2}) H humana G humanae R *(del.^{c}) cf. Ps. Plut. cons. ad Ap. 118 c φέρειν τὰ ἀνθρώπινα ἀνθρωπίνως*

esse nisi culpam, culpam autem nullam esse, cum id, quod ab homine non potuerit praestari, evenerit.
35 Nam revocatio illa, quam adfert, cum a contuendis nos malis avocat, nulla est. non est enim in nostra potestate fodicantibus is rebus, quas malas esse opi- 5 nemur, dissimulatio vel oblivio: lacerant, vexant, stimulos admovent, ignis adhibent, respirare non sinunt, et tu oblivisci iubes, quod contra naturam est, qui, ⟨quod⟩ a natura datum est, auxilium extorqueas inveterati doloris? est enim tarda illa quidem medicina, 10 sed tamen magna, quam adfert longinquitas et dies. Iubes me bona cogitare, oblivisci malorum. diceres aliquid, et magno quidem philosopho dignum, si ea bona esse sentires, quae essent homine dignissima.
17 Pythagoras mihi si diceret aut Socrates aut Plato: 15
36 'quid iaces aut quid maeres aut cur succumbis cedisque fortunae? quae pervellere te forsitan potuerit et pungere, non potuit certe vires frangere. magna vis est in virtutibus; eas excita, si forte dormiunt. iam tibi aderit princeps fortitudo, quae te animo tanto 20 esse coget, ut omnia, quae possint homini evenire, contemnas et pro nihilo putes. aderit temperantia, quae est eadem moderatio, a me quidem paulo ante appellata frugalitas, quae te turpiter et nequiter facere nihil patietur. quid est autem nequius aut turpius 25 ecfeminato viro? ne iustitia quidem sinet te ista facere, cui minimum esse videtur in hac causa loci; quae tamen ita dicet dupliciter esse te iniustum, cum et alienum adpetas, qui mortalis natus condicionem postules inmortalium et graviter feras te, quod uten- 30

---

2 praestari] vel praecaveri R^{vet} *sed cf. (etiam ad ea quae hic antecedunt) epist. 6, 1, 4 (et 9, 16, 5)* 3 avocatio V^2 3. 11 adfret G^1K^1 4 non . . . 6 oblivio *Non. 66, 15* 5 his Ω eis *Non.* opinemur] -mur *in r.* G^2 -ur *in r.* $V^{1?}$ 9 *add. Tr.* quia natura X 10 quidam V^1 17 quae *om.* G^1 25 patiatur X (*cf.* coget 21 dicet 28) 26 eff. G^1 *e corr.* R^2V^{rec} 27 loqui X *corr.* $V^{c?}$ 29 appetas V^2 conditionem GKV

dum acceperis, reddidisse. prudentiae vero quid re- 37
spondebis docenti virtutem sese esse contentam, quo
modo ad bene vivendum, sic etiam ad beate? quae
si extrinsecus religata pendeat et non et oriatur a se
5 et rursus ad se revertatur et omnia sua complexa
nihil quaerat aliunde, non intellego, cur aut verbis
tam vehementer ornanda aut re tantopere expetenda
videatur' — ad haec bona me si revocas, Epicure,
pareo, sequor, utor te ipso duce, obliviscor etiam ma-
10 lorum, ut iubes, eoque facilius, quod ea ne in malis
quidem ponenda censeo. sed traducis cogitationes
meas ad voluptates. quas? corporis, credo, aut quae
propter corpus vel recordatione vel spe cogitentur.
num quid est aliud? rectene interpretor sententiam
15 tuam? solent enim isti negare nos intellegere, quid
dicat Epicurus. hoc dicit, et hoc ille acriculus me au- 38
diente Athenis senex Zeno, istorum acutissimus, con-
tendere et magna voce dicere solebat: eum esse bea-
tum, qui praesentibus voluptatibus frueretur confide-
20 retque se fruiturum aut in omni aut in magna parte
vitae dolore non interveniente, aut si interveniret, si
summus foret, futurum brevem, sin productior, plus
habiturum iucundi quam mali; haec cogitantem fore
beatum, praesertim cum et ante perceptis bonis con-
25 tentus esset ⟨et⟩ nec mortem nec deos extimesceret.
habes formam Epicuri vitae beatae verbis Zenonis ex-
pressam, nihil ut possit negari.

Quid ergo? huiusne vitae propositio et cogitatio 18 39
aut Thyestem levare poterit aut Aeetam, de quo paulo
30 ante dixi, aut Telamonem pulsum patria exulantem
atque egentem? in quo haec admiratio fiebat:

---

1 quod R[1] 4 et *ante* oriatur *om.* KR 8 ///me V (*eras.* si) 14 interprecor K[1]V 16 agriculus X *corr.* V[c] 18 *Epic. fr. 446* 24 cum *add.* V[c] si ς R[2] (*ft. rectius, sed cf. fin. 1, 41* ad ea cum accedit) *om.* X 25 *add. Hei.* 29 aetam X (*ex* aetem K[1]) oetam K[2]R[c?] *cf. p. 331, 3*

'Hícine est ille Télamon, modo quem glória ad caelum éxtulit,
Quem áspectabant, cuíus ob os Grai óra obvertebánt sua?'

40 quodsi cui, ut ait idem, 'simul animus cum re concidit', a gravibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab his voluptariis. quam enim isti bonorum copiam dicunt? fac sane esse summum bonum non dolere — quamquam id non vocatur voluptas, sed non necesse est nunc omnia —: idne est, quo traducti luctum levemus? sit sane summum malum dolere: in eo igitur qui non est, si malo careat, conti-
41 nuone fruitur summo bono? Quid tergiversamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cum os perfricuisti, soles dicere? sunt haec tua verba necne? in eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam, — fungar enim iam interpretis munere, ne quis me putet fingere — dicis haec: 'nec equidem habeo, quod intellegam bonum illud, detrahens eas voluptates quae sapore percipiuntur, detrahens eas quae rebus percipiuntur veneriis, detrahens eas quae auditu e cantibus, detrahens eas etiam quae ex formis percipiuntur oculis suavis motiones, sive quae aliae voluptates in toto homine gignuntur quolibet sensu. nec vero ita dici potest, mentis laetitiam solam esse in bonis. laetantem enim mentem ita novi: spe eorum omnium, quae supra dixi, fore
42 ut natura is potiens dolore careat.' atque haec quidem his verbis, quivis ut intellegat, quam voluptatem norit

1—4 *Trag. inc. 93* hicine B R[2] haecine X Telamo *Turn. sed cf. Str. p. 64* 3 Graii ς Graj *La. Lucr. 3, 374. cf. epist. 9, 26* 5 animus rem condidit X *corr.* V[c] ς 7 est//non V est si non X 9. 12 dolore *in* dolere *corr.* G[2]K[2]V[2] 16 *Epic. π. τέλους fr. 67 p. 119, 16* 21 eas quae rebus percipiuntur venereis detrahens *add. in mg.* V[c] *om. rell. cf. praef. et locos ab Usenero ad fr. 67 congestos* 22 e *Sor.* et (*cf.* 23 ex formis) 23 detrahens eas *supra* oculis *add.* K[2] 25 quelibet V[1] quodlibet K[1] 27 forte G[1]K[1] 28 natura is] naturalis X natura iis ς

Epicurus. deinde paulo infra: 'saepe quaesivi' inquit 'ex is qui appellabantur sapientes, quid haberent quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent, nisi si vellent voces inanis fundere: nihil ab is potui cognoscere. qui
5 si virtutes ebullire volent et sapientias, nihil aliud dicent nisi eam viam, qua efficiantur eae voluptates quas supra dixi.' quae secuntur, in eadem sententia sunt, totusque liber, qui est de summo bono, refertus est et verbis et sententiis talibus. ad hancine igitur vitam Te- 43
10 lamonem illum revocabis, ut leves aegritudinem, et si quem tuorum adflictum maerore videris, huic acipenserem potius quam aliquem Socraticum libellum dabis? hydrauli hortabere ut audiat voces potius quam Platonis? expones, quae spectet, florida et varia? fasci-
15 culum ad naris admovebis? incendes odores et sertis redimiri iubebis et rosa? si vero aliquid etiam —, tum plane luctum omnem absterseris. haec Epicuro con- 19 44
fitenda sunt aut ea, quae modo expressa ad verbum dixi, tollenda de libro vel totus liber potius abiciundus;
20 est enim confertus voluptatibus. Quaerendum igitur, quem ad modum aegritudine privemus eum qui ita dicat:

'Pol míhi fortuna mágis nunc defit quám genus.
Námque regnum súppetebat mi, út scias, quanto é loco,
25 Quántis opibus, quíbus de rebus lápsa fortuna áccidat.'

---

1 *Epic. ib. fr. 69* 2 quid in boni GV (quod V^2) R^1 (in *exp.*[1]) quidboni K^1 quid in bonis K^2B quod in bono Gr. 4 qui si . . . 7 dixi *Non. 26, 19* 5 sapientiam V^2 6 vi//am K viạm V (*exp.*[2]) vim quae fiant ureae vol. *Non.* quaẹ G eae] haec K 7 sequuntur GR 8 *alt.* est *om.* X *add.* V^2 10 et si . . . 12 dabis *Non. 550, 18* 11 videbis R^1 ut huic V tu huic *Str. p. 58 (non male, sed v. 10* ut *pro* et *Non.* C^4D^4) accipenserem X (*cf. fat. fr. 5*) accipienserem *Non.* V^2 (pen) (ł pi) (acup. *fin. 2, 91 cf. 24. 5*) 13 hYΔPAΛI *fere* X hydraulis V^2 14 exponens X *corr.* V^2 spectat K 21 privemur X *corr.* $K^2R^2V^3$ 23 *Enn. Thyest. sc. 354* quam] quod G^1 24 namque] neque K mihi X *corr. Grotius* 25 occidat *Ribb. sed cf. Th. l. l. I p. 290*

quid? huic calix mulsi impingendus est, ut plorare desinat, aut aliquid eius modi? ecce tibi ex altera parte ab eodem poëta: 'ex opibus summis opis egens, Hector, tuae' — huic subvenire debemus; quaerit enim auxilium: 5

'Quíd petam praésidi aut éxequar quóve nunc
Aúxilio éxili aút fugae fréta sim?
Árce et urbe órba sum. quo áccidam? quo ápplicem?
Cuí nec arae pátriae domi stant, fráctae et dis-
iectaé iacent, 10
Fána flamma déflagrata, tósti alti stant párietes
Déformati atque ábiete crispa —'

scitis quae sequantur, et illa in primis:

'O páter, o patria, o Príami domus,
Saeptum áltisono cardíne templum! 15
Vidi égo te adstante ope bárbarica
Tectís caelatis láqueatis,
Auro ébore instructam régifice.'

45 o poëtam egregium! quamquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. sentit omnia repentina et necopinata esse graviora; exaggeratis igitur regiis opibus, quae videbantur sempiternae fore, quid adiungit? 20

'Haec ómnia vidi inflámmari,
Priamó vi vitam evítari,
Iovis áram sanguine túrpari.' 25

46 praeclarum carmen! est enim et rebus et verbis et modis lugubre. Eripiamus huic aegritudinem. quo mo-

---

1 quid? . . . plorare se desinat *Non. 545, 20* 3. 6 *Ennius Andr. sc. 85. 6* haector X 6 praesidii X 7 exilii X (exillii K[1]) *de hiatu cf. Plaut. Aul. 142 al. (Jacobsohn, Quaest. Plaut. Gött. 1904 p. 21)* fugae ς *Bentl.* fuga 8 accedam X (accedam' K) *corr.* ς 11 alii X *corr.* M[2]ς 13 illum primis X *corr. Tr.* illud in primis V[c]ς *cf. p. 260, 26* 14. 23 *Enn. ib. 92. 97 cf. p. 260, 22 sqq.* 16 adstantem X *(def. Va.) sed* m *eras. in* V astante *p. 260, 22* 18 regificem X *sed* m *exp.* K[1]B 20 Euphorioneis V ei *in r.*[1 aut c] 21 regis X *corr.* ς 25 Iovis . . . turpari *Non. 181, 1* sanguine KR[c] *Non.* sanguinem GR[1]V 27 eripiamus . . . 341, 1 ad'ucamus *Non. 542, 17*

do? conlocemus in culcita plumea, psaltriam adducamus, demus hedycrum, ⟨odorum⟩ incendamus scutellam, dulciculae potionis aliquid videamus et cibi? haec tandem bona sunt, quibus aegritudines gravis- (5) sumae detrahantur? tu enim paulo ante ne intellegere quidem te alia ulla dicebas. revocari igitur oportere a maerore ad cogitationem bonorum conveniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conveniret.

20 Dicet aliquis: quid ergo? tu Epicurum existimas (10) ista voluisse, aut libidinosas eius fuisse sententias? ego vero minime; video enim ab eo dici multa severe, multa praeclare. itaque, ut saepe dixi, de acumine agitur eius, non de moribus; quamvis spernat voluptates eas quas modo laudavit, ego tamen meminero (15) quod videatur ei summum bonum. non enim verbo solum posuit voluptatem, sed explanavit quid diceret: 'saporem' inquit 'et corporum complexum et ludos atque cantus et formas eas quibus oculi iucunde moveantur.' num fingo, num mentior? cupio refelli. quid (20) enim laboro nisi ut veritas in omni quaestione explicetur? 47 'at idem ait non crescere voluptatem dolore detracto, summamque esse voluptatem nihil dolere.' paucis verbis tria magna peccata: unum, quod secum ipse pugnat. modo enim ne suspicari quidem se

---

1—5 *interrogandi signa pos. Po. cf. § 43. 4* 1 aducamus $G^1R^1V^1$ (*corr.* $G^2R^cV^2$) 2 damus X ^{e}*supra* a *scr.* $V^{c\,aut\,1}$ hedrycrum $KR^cV^{1\,aut\,c}$ hedrycum R^1V^1 aedricrum G od. *add. Po.* psaltriam adducamus, hedychri incendamus scut. *Mdv., sed hedychrum unguentum est non suffimentum, Diosc, 1.58 al.* nihil *add. Se neque G. Dittmann qui litteris ad me datis scutellam idem esse statuit atque scutram Plaut. Persa 89 Cato agr. 157, 11; sed cf. p. 339, 15; 431, 27* 3 dulciculae . . . videamus *Prisc. GL. II p. 105, 21 Anon. Class. auct. ed. Mai 8, 165* 6 te quidem *Ω corr. Lb. We. cl. v. 24, ac. 2, 140. fin. 2, 7. 20. 30. nat. deor. 1, 111* ulla V^2ς multa X oportere a ς oportet ea X (o. eum a V^3) 9 *Epic. fr. 440* existimas ς existimabas 13 spernant X (sperant G^1) *corr.* $V^{c\,aut\,1}$ 15 quid G 17 *Epic. fr. 67* 21 *fr. 419* at] ad V 22 detractos G^1V^1 esse V^cς *om.* X dolore V^1

quicquam bonum, nisi sensus quasi titillarentur vo-
luptate; nunc autem summam voluptatem esse do-
lore carere: potestne magis secum ipse pugnare? al-
terum peccatum, quod, cum in natura tria sint, unum
gaudere, alterum dolere, tertium nec gaudere nec do- 5
lere, hic primum et tertium putat idem esse nec distin-
guit a non dolendo voluptatem. tertium peccatum com-
mune cum quibusdam, quod, cum virtus maxime expe-
tatur eiusque adipiscendae causa philosophia quaesita
48 sit, ille a virtute summum bonum separavit. 'at laudat 10
saepe virtutem'. et quidem C. Gracchus, cum largitio-
nes maximas fecisset et effudisset aerarium, verbis
tamen defendebat aerarium. quid verba audiam, cum
facta videam? L. Piso ille Frugi semper contra legem
frumentariam dixerat. is lege lata consularis ad frumen- 15
tum accipiundum venerat. animum advertit Gracchus
in contione Pisonem stantem; quaerit audiente p. R.,
qui sibi constet, cum ea lege frumentum petat, quam
dissuaserit. 'nolim' inquit 'mea bona, Gracche, tibi
viritim dividere libeat, sed, si facias, partem petam.' 20
parumne declaravit vir gravis et sapiens lege Sempro-
nia patrimonium publicum dissupari? lege orationes
49 Gracchi, patronum aerarii esse dices. negat Epicurus
iucunde posse vivi, nisi cum virtute vivatur, negat ul-
lam in sapientem vim esse fortunae, tenuem victum an- 25
tefert copioso, negat ullum esse tempus, quo sapiens
non beatus sit. omnia philosopho digna, sed cum vo-
luptate pugnantia. 'non istam dicit voluptatem'. dicat
quamlibet; nempe eam dicit, in qua virtutis nulla pars
insit. age, si voluptatem non intellegimus, ne dolorem 30

---

1 titilarentur R^1VG^2 (*ex* titul.) 4 sunt G^1 5 *prius* gaudere *om.* K^1 8 maxime expetatur *in r.* V^c 10 a *om.* G^1 at] ac R^1 *Epic. fr. 507* 11 sqq. grachus G^1 (gracchi 23) K 12 effundisset X *corr.* K^1V^1 14 L. *add.* V^c *om.* X (*ut p. 223, 13* M. *ante* Crassum) *cf. Verr. 4, 195* 16 accipiendum G^1K animam X *corr.* $R^{1?}K^2$ 19 dissuas serat G^1 20 facies K 21 parumne] ł satis *ss.* V^2 23 sqq. *Epic. fr. 506. 584. 459*

quidem? nego igitur eius esse, qui dolore summum malum metiatur, mentionem facere virtutis.

21 50 Et queruntur quidam Epicurei, viri optimi — nam nullum genus est minus malitiosum —, me studiose 5 dicere contra Epicurum. ita credo, de honore aut de dignitate contendimus. mihi summum in animo bonum videtur, illi autem in corpore, mihi in virtute, illi in voluptate. et illi pugnant, et quidem vicinorum fidem implorant — multi autem sunt, qui statim convolent 10 —; ego sum is qui dicam me non laborare, actum habiturum, quod egerint. quid enim? de bello Punico agitur? 51 de quo ipso cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio umquam fuit. hi nimis iracunde agunt, praesertim cum ab is non sane 15 animosa defendatur sententia, pro qua non in senatu, non in contione, non apud exercitum neque ad censores dicere audeant. sed cum istis alias, et eo quidem animo, nullum ut certamen instituam, verum dicentibus facile cedam; tantum admonebo, si maxime verum sit ad 20 corpus omnia referre sapientem sive, ut honestius dicam, nihil facere nisi quod expediat, sive omnia referre ad utilitatem suam, quoniam haec plausibilia non sunt, ut in sinu gaudeant, gloriose loqui desinant.

22 52 Cyrenaicorum restat sententia; qui tum aegritudi- 25 nem censent existere, si necopinato quid evenerit. est id quidem magnum, ut supra dixi; etiam Chrysippo ita videri scio, quod provisum ante non sit, id ferire vehementius; sed non sunt in hoc omnia. quamquam hostium repens adventus magis aliquanto conturbat

---

1 eius *om.* R[1] quid X d *del. in* RV dolorem X *corr.* ς 7 videtur in corp. K[1] autem illi 13 concertatio] er *in r.* V concertio K 16 contentione R[1] ad] apud V[2] 23 in sinu] insignum *vel* in signum RG[1]K[1] in sinum K[1] *e corr.* G[2]V *Otto, Sprichw. 1656* 26 supra *p. 332, 6* *Chrys. fr. eth. 417* crysippo X 27 ferire] fieri X *corr.* V[c aut 1] 28 hic in hoc G *(exp.[2])* 29 et *ante* hostium *add.* V[2] *non male* advetus G[1]R[1]V[1] aliquando X *corr.* V[c aut 1]

quam expectatus, et maris subita tempestas quam ante provisa terret navigantes vehementius, et eius modi sunt pleraque. sed cum diligenter necopinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias nisi omnia videri subita maiora, et quidem ob duas causas, primum quod, 5 quanta sint quae accidunt, considerandi spatium non datur, deinde, cum videtur praecaveri potuisse, si provisum esset, quasi culpa contractum malum aegritu-
53 dinem acriorem facit. Quod ita esse dies declarat, quae procedens ita mitigat, ut isdem malis manentibus non 10 modo leniatur aegritudo, sed in plerisque tollatur. Karthaginienses multi Romae servierunt, Macedones rege Perse capto; vidi etiam in Peloponneso, cum essem adulescens, quosdam Corinthios. hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare: 'haec omnia 15 vidi ....', sed iam decantaverant fortasse. eo enim erant voltu, oratione, omni reliquo motu et statu, ut eos Argivos aut Sicyonios diceres, magisque me moverant Corinthi subito aspectae parietinae quam ipsos Corinthios, quorum animis diuturna cogitatio callum 20
54 vetustatis obduxerat. legimus librum Clitomachi, quem ille eversa Karthagine misit consolandi causa ad captivos, cives suos; in eo est disputatio scripta Carneadis, quam se ait in commentarium rettulisse. cum ita positum esset, videri fore in aegritudine sapientem patria 25 capta, quae Carneades contra dixerit, scripta sunt. tanta igitur calamitatis praesentis adhibetur a philosopho medicina, quanta inveteratae ne desideratur quidem, nec, si aliquot annis post idem ille liber captivis missus esset, volneribus mederetur, sed cicatricibus. sensim 30

---

2 provisitaret K[1] 4 repperias G R[1] V 6 *post* accidunt V[c] *in mg. add.:* et qualia, cum repente accidunt *(non inepte cf. p. 345, 21)* 7 cum] tum G 11 Kartag. X (22 G[1] V Kart^h^g K[1]) 15 antromacha X (*ex* anthr. K[1]) *cf. p. 340, 23* 16 iam] etiam K R 18 sicionios K[1] R dicere X *corr.* V[c] 19 aspecta X *corr.* V[2] parietina R[c] 24 retulisse G[1] K (*ex* retullisse[1]) V 25 vidi G[1] 28 inveterata X *corr.* ς (in inveterata *al.*) desideraretur V[2] 29 aliquod G

enim et pedetemptim progrediens extenuatur dolor, non quo ipsa res immutari soleat aut possit, sed id, quod ratio debuerat, usus docet, minora esse ea quae sint visa maiora.

5 Quid ergo opus est, dicet aliquis, omnino ratione aut **23 55** consolatione illa, qua solemus uti, cum levare dolorem maerentium volumus? hoc enim fere tum habemus in promptu, nihil oportere inopinatum videri. aut qui tolerabilius feret incommodum, qui cognoverit necesse 10 esse homini tale aliquid accidere? haec enim oratio de ipsa summa mali nihil detrahit, tantum modo adfert, nihil evenisse quod non opinandum fuisset. neque tamen genus id orationis in consolando non valet, sed id haud sciam an plurimum. * ergo ista necopinata 15 non habent tantam vim, ut aegritudo ex is omnis oriatur; feriunt enim fortasse gravius, non id efficiunt, ut ea, quae accidant maiora videantur: quia recentia sunt, maiora videntur, non quia repentina. * Duplex est igitur **56** ratio veri reperiendi non in is solum, quae mala, sed in 20 is etiam, quae bona videntur. nam aut ipsius rei natura qualis et quanta sit, quaerimus, ut de paupertate non numquam, cuius onus disputando levamus docentes,

---

18 Duplex igitur ratio est . . . 346, 16 laudatur (*sine* 346, 5 cum . . . 346, 7 posse) H

5 ratione aut omnino consolatione ulla X illa ς (*idem mendum p. 353, 29 al.*) omnino ratione aut *Po.* 8 promtu GR aut R, *sed* u *del.* R^c 9 cognoverint X *corr.* R^{2}V^c 17. 8 *sic* VBMς videantur ψ non quia G^{1}R^1, *in mg. eodem signo addito* quia recentia sunt, maiora videntur G^2 quia recentia sunt R$^{vet (c ?)}$ quia recentia sunt *in textu habet* K^1 maiora videntur *add.* K^2 (*item* P) 14 Ergo . . . 18 repentina] *verba ipsa sana sunt (cf. Herm. XLI p. 324), sed non suo loco posita. a Cicerone ipso, ut argumentationem §§ 52—54 concluderent, in chirographo postea adscripta, ab Attici librariis autem falso loco inserta esse videntur.* (nam id efficiunt . . . videantur, sed maiora videntur, quia recentia sunt, non quia repentina *We.* ut ea quae accidant, mala videantur . . . non quia repentina, ⟨mala⟩ *Se, Jb. d. ph. V. 24 p. 244*) 19 non his (G^1 is) solum X in *add.* K^{2}R^{c}V$^{c\,aut\,1}$ 20 aut] ut X *corr.* B^1

quam parva et quam pauca sint quae natura desideret, aut a disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Caecilianum illud: 'saepe est etiam sub palliolo sordido sapientia.' cum enim paupertatis una eademque sit vis, quidnam dici potest, quam ob rem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alii negent se ferre posse?
57 huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quae docet humana esse quae acciderint. non enim id solum continet ea disputatio, ut cognitionem adferat generis humani, sed significat tolerabilia esse, quae et
24 tulerint et ferant ceteri. de paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur; de contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, et quidem propter id ipsum beatiores, eorumque, qui privatum otium negotiis publicis antetulerunt, nominatim vita laudatur, nec siletur illud potentissimi regis anapaestum, qui laudat senem et fortunatum esse dicit, quod inglorius sit atque ignobilis ad supremum diem perventurus;
58 similiter commemorandis exemplis orbitates quoque liberum praedicantur, eorumque, qui gravius ferunt, luctus aliorum exemplis leniuntur. sic perpessio ceterorum facit, ut ea quae acciderint multo minora quam quanta sint existimata, videantur. ita fit, sensim cogitantibus ut, quantum sit ementita opinio, appareat. atque hoc idem et Telamo ille declarat: 'ego cum genui.....' et Theseus: 'futuras mecum commentabar miserias' et Anaxagoras: 'sciebam me genuisse mortalem.' hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis

---

3 hic Socrates . . . 4 Caecilianum *om.* H 4 cecil. X *fr. inc. 266* 10 cogitationem G[1] 11 tollerabilia GKRV tolerabiliora H 12 agitur] igitur H 15 eorumquae qui p. R[1]V eorumquae p. G[1]K[1]H 16 nominati GKV[1] (~ *add.*[c]) H 17 *Eurip. Iph. Aul. 16* 18 ingloriọus G *(exp.[2])* inglori//us V ingloriosus K[1]R 21 liberorum V[c] eorumq̇u̇ȯque K[1] 23 maiora *ex* minora V[c] 26—28 *cf. p. 332, 9 sqq.* 27 tum morituros scivi et ei rei sustuli *add.* R[2], moriturum scivi V[3]

intellegebant eas nequaquam pro opinione volgi esse
extimescendas. et mihi quidem videtur idem fere ac-
cidere is qui ante meditantur, quod is quibus medetur
dies, nisi quod ratio quaedam sanat illos, hos ipsa na-
5 tura intellecto eo quod rem continet, illud malum, quod
opinatum sit esse maxumum, nequaquam esse tantum,
ut vitam beatam possit evertere. hoc igitur efficitur, ut **59**
ex illo necopinato plaga maior sit, non, ut illi putant, ut,
cum duobus pares casus evenerint, is modo aegritudine
10 adficiatur, cui ille necopinato casus evenerit.

Itaque dicuntur non nulli in maerore, cum de hac
communi hominum condicione audivissent, ea lege esse
nos natos, ut nemo in perpetuum esse posset expers
mali, gravius etiam tulisse. quocirca Carneades, ut vi- 25
15 deo nostrum scribere Antiochum, reprendere Chrysip-
pum solebat laudantem Euripideum carmen illud:

'Mortális nemo est quém non attingát dolor
Morbúsque; multis súnt humandi líberi,
Rursúm creandi, mórsque est finita ómnibus.
20 Quae géneri humano angórem nequicquam ádferunt:
Reddénda terrae est térra, tum vita ómnibus
Meténda ut fruges. síc iubet Necéssitas.'

negabat genus hoc orationis quicquam omnino ad le- **60**
vandam aegritudinem pertinere. id enim ipsum dolen-
25 dum esse dicebat, quod in tam crudelem necessitatem
incidissemus; nam illam quidem orationem ex comme-
moratione alienorum malorum ad malivolos conso-

---

2 extimescendas KR^1 existimescendas R^{c}G^1 existimiscendas G^1 *e corr.* V 4 ratio/// V ratione GKR (*unde in hoc* quaę̇dam$^{2?}$) 5 illud continet X *trp.* B 10 aff. KR 15 anthiochum KR reprehendere KV^c crysippum X *Chr. fr. eth. 487* 16 *Eurip. Hypsip. fr. 757 (S. Eur. ed. Arn. p. 62)* 17 non *om.* X *add.* K^{2}V^c attingit *Ω* (attigit K) *vix recte, cf. Mue. in Seyfferti Laelio p. 143* 18 multis *Lb.* multi 19 mors quae GK (morsqůę) R^{1}V (s *in r.*^{c}) 20 genere X *corr.* V^3 adferant V^2 21 tum] tam *Sey.* nam *Küh.* 26 ex commemoratione V (*sed* com *in r.*^{c}) K^2 ex quo memoratione K^{1}R ex quo nemo ratione G 27 *cf. Sen. ad Marc. 12, 5*

landos esse accommodatam. Mihi vero longe videtur secus. nam et necessitas ferendae condicionis humanae quasi cum deo pugnare prohibet admonetque esse hominem, quae cogitatio magno opere luctum levat, et enumeratio exemplorum, non ut animum malivolo- 5 rum oblectet, adfertur, sed ut ille qui maeret ferundum sibi id censeat, quod videat multos moderate et tranquille tulisse.

61 Omnibus enim modis fulciendi sunt, qui ruunt nec cohaerere possunt propter magnitudinem aegritudinis. 10 ex quo ipsam aegritudinem λύπην Chrysippus quasi solutionem totius hominis appellatam putat. Quae tota poterit evelli explicata, ut principio dixi, causa aegritudinis; est enim nulla alia nisi opinio et iudicium magni praesentis atque urgentis mali. itaque et dolor corpo- 15 ris, cuius est morsus acerrumus, perferetur spe proposita boni, et acta aetas honeste ac splendide tantam adfert consolationem, ut eos qui ita vixerint aut non attingat aegritudo aut perleviter pungat animi dolor.

26 Sed ad hanc opinionem magni mali cum illa etiam 20 opinio accessit oportere, rectum esse, ad officium pertinere ferre illud aegre quod acciderit, tum denique 62 efficitur illa gravis aegritudinis perturbatio. ex hac opinione sunt illa varia et detestabilia genera lugendi: paedores, muliebres lacerationes genarum, pectoris fe- 25 minum capitis percussiones; hinc ille Agamemno Homericus et idem Accianus 'scindens dolore identidem intonsam comam'; in quo facetum illud Bionis, perinde

---

9 omnibus modis . . . 12 appellat 14 est . . . 15 mali 20 sed . . . 26 percussiones H

3 quohibet *in* cohibet *corr.* K^1R^c cohibet GV^1 prohibet V^2 11 ΔΥΠΗΝ *fere* X (Λ *ex* Δ V) *Chrys. fr. eth. 485* 12 appellat amputat KR^1V (*cf.* H *et praef.*) 13 ut] aut V^1 dixi *cf. p. 329, 2 sqq.* 16 perferetur X (*cf. Po. comm. ad 1, 29*) perfertur V^c 19 aegritudo *del. Dav.* 21 rectū esse] ¯esse *scr.* V^c 22 perferre V (*sed* per *in* $r.^{rec}$) tum . . . 23 perturbatio *om.* H 24 genere KR^1H 25 pedores KH *cf. p. 331, 1* 26 *K 15* 27 *Accius fr. inc. 672*

stultissimum regem in luctu capillum sibi evellere, quasi calvitio maeror levaretur. Sed haec omnia fa- 63 ciunt opinantes ita fieri oportere. itaque et Aeschines in Demosthenem invehitur, quod is septimo die post filiae 5 mortem hostias immolavisset. at quam rhetorice, quam copiose! quas sententias colligit, quae verba contorquet! ut licere quidvis rhetori intellegas. quae nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus, omnis bonos interitu suorum quam gravissime maerere 10 oportere. ex hoc evenit, ut in animi doloribus alii solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte:

'Qui miser in campis maerens errabat Aleis
Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans;'

et Nioba fingitur lapidea propter aeternum, credo, in 15 luctu silentium, Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam et rabiem fingi in canem esse conversam. sunt autem alii, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui saepe delectat, ut illa apud Ennium nutrix:

20 'Cupído cepit míseram nunc me próloqui
Caelo átque terrae Médeai míserias.'

27 64 haec omnia recta vera debita putantes faciunt in dolore, maximeque declaratur hoc quasi officii iudicio fieri, quod, si qui forte, cum se in luctu esse vellent, 25 aliquid fecerunt humanius aut si hilarius locuti sunt, revocant se rursus ad maestitiam peccatique se insimulant, quod dolere intermiserint. pueros vero matres et magistri castigare etiam solent, nec verbis solum, sed etiam verberibus, si quid in domestico luctu

---

3 aescinnes X *corr.* V^c *de cor. 77* 4 demostenem X (demonstenem K) 5 quam excopiose X (ex *del.* $V^{1\,aut\,c}$) quam et copiose ς (et *in r.* B) 7 quodvis V^1 12 *Z 201* Aleis *Beroaldus* alienis (*unde* V^c errat, *tum* errat maerens V^{rec}) 13 edens V^2M evidens X vitas X *corr.* V^c 14. 5 *cf. Hier. epist. 60, 14 (qui Cic. consolationem sequitur)* 15 haecubam X (hęc͜ubam V) 17 quos $V^{1\,aut\,c}R^2$ quo X 18 *Enn. Med. sc. 257* 21 Medeai *Turn.* Medeae 23 declaratur hoc *sana cf. Mue. (off. I, 61)* 27 dolore K^1V^1

hilarius ab is factum est aut dictum, plorare cogunt. Quid? ipsa remissio luctus cum est consecuta intellectumque est nihil profici maerendo, nonne res declarat
65 fuisse totum illud voluntarium? Quid ille Terentianus 'ipse se poeniens', id est ἑαυτὸν τιμωρούμενος? 5

'Decrévi tantispér me minus iniúriae,
Chremés, meo gnato fácere, dum fiám miser.'

hic decernit, ut miser sit. num quis igitur quicquam decernit invitus? 'malo quidem me quovis dignum deputem—' malo se dignum deputat, nisi miser sit. vides 10 ergo opinionis esse, non naturae malum. Quid, quos res ipsa lugere prohibet? ut apud Homerum cotidianae neces interitusque multorum sedationem maerendi adferunt, apud quem ita dicitur:

'Namque nimis multos atque omni luce cadentis 15
Cernimus, ut nemo possit maerore vacare.
Quo magis est aequum tumulis mandare peremptos
Firmo animo et luctum lacrimis finire diurnis.'

66 Ergo in potestate est abicere dolorem, cum velis, tempori servientem. an est ullum tempus, quoniam 20 quidem res in nostra potestate est, cui non ponendae curae ⟨et⟩ aegritudinis causa serviamus? constabat eos, qui concidentem volneribus Cn. Pompeium vidissent, cum in illo ipso acerbissimo miserrimoque spectaculo sibi timerent, quod se classe hostium circumfusos vi- 25 derent, nihil aliud tum egisse, nisi ut remiges hortarentur et ut salutem adipiscerentur fuga; posteaquam Tyrum venissent, tum adflictari lamentarique coepisse. timor igitur ab his aegritudinem potuit re-

---

10 vides . . . 22 serviamus 29 si timor aliquoties ab aegritudine potest repellere . . . 351, 6 est H

2 intellectaque X *corr.* V^c 3 est *om.* K[1] 4 terentianus K[2] *mg.* V^rec terrentianus X 5 poenitens (pen. K) X eᴐYTON TEIMωPOYMENOC *fere* X 6—10 Ter. 147. 8. 135 6 decrevi//tant. V (*prius* t V^c) me . . . 7 Chreme]s V^c *in r.* (s *scr.* V[1]) 11 quid quod res H 15 *T 226* cadentis (πίπτουσιν) *Man.* carentis 21 cui] cum V 22 *add. Dav. ex* ς. *aut* aegritudinis *aut* curae *del. alii (iam in* V c̣ụrae *sec. Str. ut vid.)* 23 GN. X

pellere, ratio ab sapienti viro non poterit? Quid est 28
autem quod plus valeat ad ponendum dolorem, quam
cum est intellectum nil profici et frustra esse susceptum? si igitur deponi potest, etiam non suscipi potest;
5 voluntate igitur et iudicio suscipi aegritudinem confitendum est. Idque indicatur eorum patientia, qui cum 67
multa sint saepe perpessi, facilius ferunt quicquid accidit, obduruisseque iam sese contra fortunam arbitrantur, ut ille apud Euripidem:

10 'Si míhi nunc tristis prímum inluxissét dies
Nec tam aérumnoso návigavissém salo,
Essét dolendi caúsa, ut iniecto éculei
Frenó repente táctu exagitantúr novo;
Sed iám subactus míseriis optórpui.'

15 defetigatio igitur miseriarum aegritudines cum faciat
leniores, intellegi necesse est non rem ipsam causam
atque fontem esse maeroris. Philosophi summi nequedum tamen sapientiam consecuti nonne intellegunt 68
in summo se malo esse? sunt enim insipientes, neque
20 insipientia ullum maius malum est. neque tamen lugent. quid ita? quia huic generi malorum non adfingitur illa opinio, rectum esse et aequum et ad officium
pertinere aegre ferre, quod sapiens non sis, quod idem
adfingimus huic aegritudini, in qua luctus inest, quae
25 omnium maxuma est. itaque Aristoteles veteres philosophos accusans, qui existumavissent philosophiam 69
suis ingeniis esse perfectam, ait eos aut stultissimos aut

---

1 ab sapienti viro *Bentl.* ac sapientia vera *(def. Linde Eranos XII p. 175)* 3 nihil KH 6 Idque] itaque K[1] 7 ferant X *cf. praef.* 8 obduruisseque iam *Tr.* obduruisse quam X (e *ex* am *corr.* V[2]) ṣẹse V 9 *Eur. Phrix. fr. 821 (Chrys. fr. eth. 482)* 11 navigassem X 14 subiactus GV[1] (i *del.*[2]) subiectus KRP obt. KR[c] 16 ipsam atque causam Ω *trp. Er.* 17 fontem] fon *in r.* V[c] neque nondum X *corr.* V[3] 21 non affingitur V (non af *in r.* V[c] n *ante* g *del. idem*) nodfingitur R[1] 25 *Arist. fr. 53* Aristoteles . . . 352, 3 fore *libere redd. Lact. inst. 3, 28, 20*

gloriosissimos fuisse; sed se videre, quod paucis annis magna accessio facta esset, brevi tempore philosophiam plane absolutam fore. Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, quod cervis et cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset, ho- 5 minibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam vitam dedisset; quorum si aetas potuisset esse longinquior, futurum fuisse ut omnibus perfectis artibus omni doctrina hominum vita erudiretur. querebatur igitur se tum, cum illa videre coepisset, extingui. quid? ex cete- 10 ris philosophis nonne optumus et gravissumus quisque confitetur multa se ignorare et multa sibi etiam atque
70 etiam esse discenda? neque tamen, cum se in media stultitia, qua nihil est peius, haerere intellegant, aegritudine premuntur; nulla enim admiscetur opinio of- 15 ficiosi doloris. Quid, qui non putant lugendum viris? qualis fuit Q. Maxumus efferens filium consularem, qualis L. Paulus duobus paucis diebus amissis filiis, qualis M. Cato praetore designato mortuo filio, quales
71 reliqui, quos in Consolatione conlegimus. quid hos 20 aliud placavit nisi quod luctum et maerorem esse non putabant viri? ergo id, quod alii rectum opinantes aegritudini se solent dedere, id hi turpe putantes aegritudinem reppulerunt. ex quo intellegitur non in natura, sed in opinione esse aegritudinem. 25

29 Contra dicuntur haec: quis tam demens, ut sua voluntate maereat? natura adfert dolorem, cui quidem Crantor, inquiunt, vester cedendum putat; premit enim atque instat, nec resisti potest. itaque Oileus ille apud

---

1 s̄ed] si V 6 tamen KR^1 9 quaerebatur VK^2 quaerebat GK^1 (quer-) R 12 multa V^2ς multi 14 quia n. G^1 16 sqq. *cf. Hier. epist. 60, 5* 16 lungendum GV^1 (*prius* n *eras.*) iungendum KR 17 fuitque maxumus G^2 (quae G^1) KV (Q. *ss. m. 3*) *ac fortasse* R^1 (Q *post* fuit *in r. m. al.*) efferrens GR^1V 18 lucius *et* marcus X paullus RG^1 *e corr.* V^1 (l *eras.*) *cf. p. 263, 17; 274, 19; 457, 7* 18 amisis $G^1R^1V^1$ 20 consolationem G -ne/// V 29 ///oileus V

Sophoclem, qui Telamonem antea de Aiacis morte consolatus esset, is cum audivisset de suo, fractus est. de cuius commutata mente sic dicitur:

> 'Nec véro tanta praéditus sapiéntia
> 5 Quisquám est, qui aliorum aerúmnam dictis ádlevans
> Non ídem, cum fortúna mutata ímpetum
> Convértat, clade súbita frangatúr sua,
> Ut ílla ad alios dícta et praecepta éxcidant.'

haec cum disputant, hoc student efficere, naturae ob-
10 sisti nullo modo posse; idem tamen fatentur graviores aegritudines suscipi, quam natura cogat. quae est igitur amentia—? ut nos quoque idem ab illis requiramus. Sed plures sunt causae suscipiendi doloris: pri- 72 mum illa opinio mali, quo viso atque persuaso aegri-
15 tudo insequitur necessario. deinde etiam gratum mortuis se facere, si graviter eos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quaedam; existumant enim diis inmortalibus se facilius satis facturos, si eorum plaga perculsi adflictos se et stratos esse fateantur.
20 sed haec inter se quam repugnent, plerique non vident. laudant enim eos, qui aequo animo moriantur; qui alterius mortem aequo animo ferant, eos putant vituperandos. quasi fieri ullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, ut quisquam plus alterum dili-
25 gat quam se. praeclarum illud est et, si quaeris, rec- 73 tum quoque et verum, ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, aeque ac nosmet ipsos amemus; ut vero plus, fieri nullo pacto potest. ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus quam se, ego illum plus quam
30 me; perturbatio vitae, si ita sit, atque officiorum om-

---

13 sed . . . 16 arbitrantur H 20 sed . . . 354,1 alias. nunc H

1 morte/// V 2 audisset K 4 *Soph. fr. 666* 5 quisquamst *edd.* 7 convertit *Sey.* clade ut subita X *corr.* ς 8 ex (et) p. G² 10 iidem *Ern.* (idem tamen *Phil.* 2, 91 *al.*) hi (= i *cf. praef.*) Ω et *Sey.* 12 illis *Urs. ex* ς aliis 14 aegritudo *add.* V^c 25 seipsū G 27 ut ς at X (ad K) 29 ullum V

30 nium consequatur. sed de hoc alias; nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum miseriam nostram, ne illos plus quam ipsi velint, si sentiant, plus certe quam nosmet ipsos diligamus. Nam quod aiunt plerosque consolationibus nihil levari adiunguntque 5 consolatores ipsos confiteri se miseros, cum ad eos impetum suum fortuna converterit, utrumque dissolvitur. sunt enim ista non naturae vitia, sed culpae. stultitiam autem accusare quamvis copiose licet. nam et qui non levantur, ipsi ⟨se⟩ ad miseriam invitant, et qui 10 suos casus aliter ferunt atque ut auctores aliis ipsi fuerunt, non sunt vitiosiores quam fere plerique, qui avari avaros, gloriae cupidos gloriosi reprehendunt. est enim proprium stultitiae aliorum vitia cernere, ob-
74 livisci suorum. Sed nimirum hoc maxume est expri- 15 mendum, cum constet aegritudinem vetustate tolli, hanc vim non esse in die positam, sed in cogitatione diuturna. nam si et eadem res est et idem est homo, qui potest quicquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quicquam est mutatum neque de 20 eo, qui dolet? cogitatio igitur diuturna nihil esse in re mali dolori medetur, non ipsa diuturnitas.

31 Hic mihi adferunt mediocritates. quae si naturales sunt, quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum; sin opinabiles, opinio tota tollatur. 25

Satis dictum esse arbitror aegritudinem esse opinio-

---

26 satis arbitror dictum esse . . . 355, 1 praesentis H

2 atribuere G[1]R[1]V[1] 3 ipse K 7 fortuna *add.* V[2] *om.* X 8 stultitia X *corr.* V[2] 10 *add. Dav.* 11 ut] ad G[1] 12 sunt] solum G[1] 15 maxumum X ł me *ss.* B exprimendum X *(confessio adversariis exprimenda est cf. Verr. 4, 112 Liv. 21, 18, 5 Lucan. 6, 599 manibus exprime verum)* experimentum *(et antea* maxumum) *edd. (sed hoc verbum Tullianum non est, illudque* hanc—diuturna *ratione conclusum, non ex experientia sumptum)* 16 aegritudinem V -ne GKR tollit X *sed ult.* t *eras.* V 17 diē V 18. 21 diurna X *corr.* B[1]ς qui] quod G[1] 23 at hae mihi afferentur med. . . . 24 consolatione *Non. 29, 27* mediocritas X -tates V[c] *Non.*

nem mali praesentis, in qua opinione illud insit, ut
aegritudinem suscipere oporteat. additur ad hanc defi- 75
nitionem a Zenone recte, ut illa opinio praesentis mali
sit recens. hoc autem verbum sic interpretantur, ut
5 non tantum illud recens esse velint, quod paulo ante
acciderit, sed quam diu in illo opinato malo vis quae-
dam insit, ut vigeat et habeat quandam viriditatem,
tam diu appelletur recens. ut Artemisia illa, Mausoli
Cariae regis uxor, quae nobile illud Halicarnasi fecit
10 sepulcrum, quam diu vixit, vixit in luctu eodemque
etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio cotidie
recens; quae tum denique non appellatur recens, cum
vetustate exaruit.

Haec igitur officia sunt consolantium, tollere aegri-
15 tudinem funditus aut sedare aut detrahere quam plu-
rumum aut supprimere nec pati manare longius aut
ad alia traducere. sunt qui unum officium consolantis 76
putent malum illud omnino non esse, ut Cleanthi pla-
cet; sunt qui non magnum malum, ut Peripatetici;
20 sunt qui abducant a malis ad bona, ut Epicurus; sunt
qui satis putent ostendere nihil inopinati accidisse,
⟨ut Cyrenaici.....⟩ nihil mali. Chrysippus autem ca-
put esse censet in consolando detrahere illam opinio-
nem maerentis, qua se officio fungi putet iusto atque

---

7 ut ς et X 8 appellatur K 9 alicarnasi X 12 appellabatur X *corr.* V² 15 aut detr. V (*ss.*² ł et) 17 consǒlantis R¹ consulantis GK¹V¹ 18 putent ⟨docere⟩ *Lb.* *Cleanthes fr. 576* 20 abducunt ... 21 putant ... 356,2 colligunt X 356,2 colligant V² abducant *et* putent *Ern.* *(obloq. Küh. Sey. cf. tamen nat. deor. 2, 82 al.). inconcinnitatem modorum def. Gaffiot cf. ad p. 226, 23* 21 satis *om.* G¹ inopinanti GRV¹ (n *exp.*ᶜ) opinanti K 22 *lac. stat. Po.* ut Cyrenaici *pro* nihil mali (nihil ạ mali V¹) *Dav. cogitari potest:* ⟨ut Cyr. atque hi quoque, si verum quaeris, efficere student ut non multum adesse videatur aut⟩ nihil mali. Chr. *cf. § 52—59. 61 extr. Chrys. fr. eth. 486* 23 detra *in r.* Vᶜ 24 maerentis se X (mer. KR) qđ *add.* V² maerentis si *vel* maerenti si ς *(sed sec. Chr. omnes qui maerent in illa opinione sunt; non recte p. 275, 19 confert Va. Op. 1, 70)* qua *Po.*

debito. sunt etiam qui haec omnia genera consolandi colligant — alius enim alio modo movetur —, ut fere nos in Consolatione omnia in consolationem unam coniecimus; erat enim in tumore animus, et omnis in eo temptabatur curatio. sed sumendum tempus est non 5 minus in animorum morbis quam in corporum; ut Prometheus ille Aeschyli, cui cum dictum esset:

'Atquí, Prometheu, te hóc tenere exístimo,
Medéri posse rátionem iracúndiae,'

respondit: 10

'Siquidém qui tempestívam medicinam ádmovens
Non ádgravescens vólnus inlidát manu.'

32 77 Erit igitur in consolationibus prima medicina docere aut nullum malum esse aut admodum parvum, altera et de communi condicione vitae et proprie, si quid sit 15 de ipsius qui maereat disputandum, tertia summam esse stultitiam frustra confici maerore, cum intellegas nihil posse profici. nam Cleanthes quidem sapientem consolatur, qui consolatione non eget. nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non 20 tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris; alienum autem tempus docendi. et tamen non satis mihi videtur vidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando aegritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum Cleanthes ipse fateatur. quid enim dicemus, cum Socrates 25 Alcibiadi persuasisset, ut accepimus, eum nihil ho-

---

13 erit . . . 21 detraxeris (*sine* 18 nam . . . 19 eget) H

3 omnia *bis scripsit, prius erasit* G omnia *exp. et in mg. scr.* fecimus. omne genus consolandi V^c 9 *v. 377* ratione ratione G^1RV^1 (*alterum exp.* G^2V^1 ratione rationem K^1 (ratione *del.* K^2) orationem *Stephanus (ft. recte cf. λόγοι)* 11 qui]^{et} *ss.* V^c 12 adgr.] ł in *ss.* V^c manus X s *exp.* V 15 *prius* et *om.* G^1 propriae G^1KVH *(sim. 358, 6)* 16 tertiam H 18 nil G cleantes X (24 GK^1) *Cl. fr. 577* 19 enim *om.* G^1 23 suscipi . . . 24 Cleanthes *om.* K 24 Cleanthes *del. Ba. sed cf. Va. Op. 2, 130. 409* 25 *Aisch. Socr. fr. 10 D. Aug. civ. 14, 8*

minis esse nec quicquam inter Alcibiadem summo loco
natum et quemvis baiolum interesse, cum se Alcibiades
adflictaret lacrimansque Socrati supplex esset, ut sibi
virtutem traderet turpitudinemque depelleret, — quid di-
5 cemus, Cleanthe? tum in illa re, quae aegritudine Alci-
biadem adficiebat, mali nihil fuisse? quid? illa Ly- 78
conis qualia sunt? qui aegritudinem extenuans parvis
ait eam rebus moveri, fortunae et corporis incommo-
dis, non animi malis. quid ergo? illud, quod Alcibiades
10 dolebat, non ex animi malis vitiisque constabat? ad 33
Epicuri consolationem satis est ante dictum. ne illa 79
quidem firmissima consolatio est, quamquam et usi-
tata est et saepe prodest: 'non tibi hoc soli.' prodest
haec quidem, ut dixi, sed nec semper nec omnibus;
15 sunt enim qui respuant; sed refert, quo modo adhi-
beatur. ut enim tulerit quisque eorum qui sapienter
tulerunt, non quo quisque incommodo adfectus sit,
praedicandum est. Chrysippi ad veritatem firmissima
est, ad tempus aegritudinis difficilis. magnum opus
20 est probare maerenti illum suo iudicio et, quod se ita
putet oportere facere, maerere. Nimirum igitur, ut in
causis non semper utimur eodem statu — sic enim
appellamus controversiarum genera—, sed ad tempus,
ad controversiae naturam, ad personam accommoda-
25 mus, sic in aegritudine lenienda, quam quisque curatio-
nem recipere possit, videndum est.

Sed nescio quo pacto ab eo, quod erat a te pro- 80
positum, aberravit oratio. tu enim de sapiente quae-
sieras, cui aut malum videri nullum potest, quod vacet

---

21 nimirum . . . 26 est H

4 illam *ante* dep. *add.* V^2 5 ạcleanthe V (356, 23 cl. *in r.* V^2) o cleanthe *Str. p. 58* tum (*cf.* 356, 23 aliquando)] num *edd.* aegritudinem X *corr.* $K^1R^cV^1$ 7 quia GRV^1 (a *eras.*) 9 mali X *corr.* V^2 11 ne] ṇọṇne (nec *ss.* [2]) K 12 quamquam] quidquam K^1 14 dixi *p. 345, 13* 16 enim *om.* G^1 18 crys. KR chris. G 19 opus ς onus X 20 se *exp.* V^2 25 lenienda, nam quam X nam *del.* ς 27 a te] ante K

turpitudine, aut ita parvum malum, ut id obruatur sapientia vixque appareat, qui nihil opinione adfingat adsumatque ad aegritudinem nec id putet esse rectum, se quam maxume excruciari luctuque confici, quo pravius nihil esse possit. edocuit tamen ratio, ut mihi 5 quidem videtur, cum hoc ipsum proprie non quaereretur hoc tempore, num quod esset malum nisi quod idem dici turpe posset, tamen ut videremus, quicquid esset in aegritudine mali, id non naturale esse, sed voluntario iudicio et opinionis errore contractum. 10

81 Tractatum est autem a nobis id genus aegritudinis, quod unum est omnium maxumum, ut eo sublato reliquorum remedia ne magnopere quaerenda arbitrare-34 mur. sunt enim certa, quae de paupertate certa, quae de vita inhonorata et ingloria dici soleant; separatim 15 certae scholae sunt de exilio, de interitu patriae, de servitute, de debilitate, de caecitate, de omni casu, in quo nomen poni solet calamitatis. haec Graeci in singulas scholas et in singulos libros dispertiunt; opus enim quaerunt (quamquam plenae disputationes delecta- 20 82 tionis sunt); et tamen, ut medici toto corpore curando minimae etiam parti, si condoluit, medentur, sic philosophia cum universam aegritudinem sustulit, ⟨sustulit⟩ etiam, si quis error alicunde extitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum ob- 25 fudit exilium, aut eorum quae modo dixi si quid extitit. etsi singularum rerum sunt propriae consolatio-

---

2 qui *add.* V^2 3 tum *post* rectum *add.* V^c 7 num V^c nunc X num quid *We. sed cf. Mue.* 8 viderimus V^1 11 tractum GV^1 17 dibilitate R^1V^1 18 calamitatis] tatis V^c *in r.* 20 planae disputationis *Ω corr. Turn.* delectationis summae. Tamen V (mae T *atque ultima hasta litterae* m *antecedentis in r.*[2]) 21 uti//medici K (*er.* n) 23 aegritudinem sustulit tamen si X (sustullit G^1V^1 condoluit tamen si K^1 medentur-aegr. sustulit *add.*^{c}) *corr. Keil, Quaest. Tull. p. XVIII* 24 alicunde *Ern.* aliunde 25 pupigit $G^1R^1V^1$ 26 exsilium GV^1 quaeque (quaequę G) modo X *corr.* ς si quid] sicut K

nes, de quibus audies tu quidem, cum voles. sed ad eundem fontem revertendum est, aegritudinem omnem procul abesse a sapiente, quod inanis sit, quod frustra suscipiatur, quod non natura exoriatur, sed iudicio,
5 sed opinione, sed quadam invitatione ad dolendum, cum id decreverimus ita fieri oportere. Hoc detracto, 83 quod totum est voluntarium, aegritudo erit sublata illa maerens, morsus tamen et contractiuncula quaedam animi relinquetur. hanc dicant sane naturalem,
10 dum aegritudinis nomen absit grave taetrum funestum, quod cum sapientia esse atque, ut ita dicam, habitare nullo modo possit. At quae stirpes sunt aegritudinis, quam multae, quam amarae! quae ipso trunco everso omnes eligendae sunt et, si necesse erit, singulis
15 disputationibus. superest enim nobis hoc, cuicuimodi est, otium. sed ratio una omnium est aegritudinum, plura nomina. nam et invidere aegritudinis est et aemulari et obtrectare et misereri et angi, lugere, maerere, aerumna adfici, lamentari, sollicitari, dolere, in
20 molestia esse, adflictari, desperare. Haec omnia defi- 84 niunt Stoici, eaque verba quae dixi singularum rerum sunt, non, ut videntur, easdem res significant, sed aliquid differunt; quod alio loco fortasse tractabimus. haec sunt illae fibrae stirpium, quas initio dixi, perse-
25 quendae et omnes eligendae, ne umquam ulla possit existere. magnum opus et difficile, quis negat? quid

---

16 denique ratio una . . . 360, 3 recipiamus H

6 hoc . . . 9 relinquentur *Non. 92, 24* 8 illa] ita G[1] tamen] tantum *Bentl. sed cf. p. 323, 11 quo Cic. hic respicit* contractiuncuculae quaedam (quadam G quandam V[1]) relinquentur *Ω Non.* (relincuntur) *corr. Bentl. cf. 9* hanc *et Sen. ad Marc. 7, 1* 12 at quae *Bentl.* atque 13 ipso *om.* V 14 *et* 25 eligendae X *(cf. Colum. 4, 5 Varro rust. 1, 47)* eliciendae V[c] elidendae R[2] 15 cuicuimodi] cuiusmodi V[3] 17 sed plura H 19 sollicitari *add.* G[2] dolore V 21 *St. fr. 3, 419* 23 alio loco *cf. IV, 16* 24 hae V[2]

autem praeclarum non idem arduum? sed tamen id se effecturam philosophia profitetur, nos modo curationem eius recipiamus.

Verum haec quidem hactenus, cetera, quotienscumque voletis, et hoc loco et aliis parata vobis erunt. 5

---

4 verum quidem haec *Ω corr. We.* actenus K[1]R[1]

M. TULLI CICERONIS

TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

LIBRI QUINQUE

LIBER QUARTUS

1 1 Cum multis locis nostrorum hominum ingenia virtutesque, Brute, soleo mirari, tum maxime in is studiis, quae sero admodum expetita in hanc civitatem e Graecia transtulerunt. nam cum a primo urbis ortu 5 regiis institutis, partim etiam legibus auspicia, caerimoniae, comitia, provocationes, patrum consilium, equitum peditumque díscriptio, tota res militaris divinitus esset constituta, tum progressio admirabilis incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est 10 dominatu regio re p. liberata. nec vero hic locus est, ut de moribus institutisque maiorum et disciplina ac temperatione civitatis loquamur; aliis haec locis satis accurate a nobis dicta sunt maximeque in is sex libris, quos de re publica scripsimus. hoc autem loco con- 2 15 sideranti mihi studia doctrinae multa sane occurrunt, cur ea quoque arcessita aliunde neque solum expetita, sed etiam conservata et culta videantur. erat enim illis paene in conspectu praestanti sapientia et nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus isdem quibus

---

1 cum multis locis *om.* R[1] *spatio rubricatori relicto* (*add.* R[2]), *pallidiore atramento add.* K[1?] *cf. praef.* 3 [ad]modum V[1(?)] 5 graeglis R[1] 6 consilium (a above) V[1] 8 esse KR[1] 10 res p. X 15 sanae GK sane RV

L. Brutus patriam liberavit, praeclarus auctor nobilitatis tuae. Pythagorae autem doctrina cum longe lateque flueret, permanavisse mihi videtur in hanc civitatem, idque cum coniectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur. quis enim est qui putet, (5) cum floreret in Italia Graecia potentissumis et maximis urbibus, ea quae magna dicta est, in isque primum ipsius Pythagorae, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorum hominum ad eorum doctissimas voces aures clausas fuisse? quin etiam (3) (10) arbitror propter Pythagoreorum admirationem Numam quoque regem Pythagoreum a posterioribus existimatum. nam cum Pythagorae disciplinam et instituta cognoscerent regisque eius aequitatem et sapientiam a maioribus suis accepissent, aetates autem et tempora (15) ignorarent propter vetustatem, eum, qui sapientia excelleret, Pythagorae auditorem crediderunt fuisse. et (2) de coniectura quidem hactenus. vestigia autem Pythagoreorum quamquam multa colligi possunt, paucis tamen utemur, quoniam non id agitur hoc tempore. (20) nam cum carminibus soliti illi esse dicantur [et] praecepta quaedam occultius tradere et mentes suas a cogitationum intentione cantu fidibusque ad tranquillitatem traducere, gravissumus auctor in Originibus dixit Cato morem apud maiores hunc epularum fuisse, ut (25) deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes; ex quo perspicuum est et cantus tum fuisse discriptos vocum sonis et carmina. (4) quamquam id quidem etiam duodecim tabulae decla-

---

6 graeciae X et *s. v. add.* V[1?] 8 pythagorae deinde postea *add.* V[c] *in mg.* dein K[1] pytagoraeẹorum G (e *del.*[2]) pythagoraeorum *ex* -reorum *ter* V[c] 12 pythagoreorum K[1] pythagoreum/// V 13 instituta ς constituta X 14 et *s. v. add.* V[1] 15 aetas R[1] 21 *del. Dav.*[2] *(opponuntur inter se carmina et cantus ut 28 cf. de orat. 3, 197)* 23 fidelibusque K *(corr. in* fidibusque[2]*)* 24 *fr. 118 cf. 218, 17* 28 rescriptos GKR nornis[2] de rescripto suo cum s. V (de V[3]) discriptos *Sey.* 29 *tab. 8, 1 Br.*

rant, condi iam tum solitum esse carmen; quod ne li-
ceret fieri ad alterius iniuriam, lege sanxerunt. nec
vero illud non eruditorum temporum argumentum est,
quod et deorum pulvinaribus et epulis magistratuum
5 fides praecinunt, quod proprium eius fuit, de qua lo-
quor, disciplinae. mihi quidem etiam Appii Caeci car-
men, quod valde Panaetius laudat epistola quadam,
quae est ad Q. Tuberonem, Pythagoreum videtur. mul-
ta etiam sunt in nostris institutis ducta ab illis; quae
10 praetereo, ne ea, quae repperisse ipsi putamur, aliunde
didicisse videamur. Sed ut ad propositum redeat ora- 5
tio, quam brevi tempore quot et quanti poëtae, qui
autem oratores extiterunt! facile ut appareat nostros
omnia consequi potuisse, simul ut velle coepissent.
15 Sed de ceteris studiis alio loco et dicemus, si usus 3
fuerit, et saepe diximus. sapientiae studium vetus id
quidem in nostris, sed tamen ante Laelii aetatem et
Scipionis non reperio quos appellare possim nomina-
tim. quibus adulescentibus Stoicum Diogenen et Aca-
20 demicum Carneadem video ad senatum ab Atheniensi-
bus missos esse legatos, qui cum rei publicae nullam
umquam partem attigissent essetque eorum alter Cy-
renaeus alter Babylonius, numquam profecto scholis
essent excitati neque ad illud munus electi, nisi in
25 quibusdam principibus temporibus illis fuissent studia
doctrinae. qui cum cetera litteris mandarent, alii ius
civile, alii orationes suas, alii monumenta maiorum,
hanc amplissimam omnium artium, bene vivendi disci-

---

2 ad X in V^{2} iniuriam] ł infamiam *add.* V^{2} *(sed C. non ut rep. 4, 12 ipsa legis verba affert)* legem V^{1} (m. *del.*^{2}) longe K 6 appii^{+} tuberonem K^{1} *(etiam^{+}), reliqua in mg. add.* K^{c} 8 ad Q. V^{rec} ς atque X pythagoreorum X *corr.* $V^{2?}$ multae GR^{1} *(corr.^{1})* V^{1} *(corr.$^{2?}$)* 9 ductis ducta $K^{1 aut c}$ 10 perperisse X peperisse K^{2}ς repperisse *Dav. (cf. nat. deor. 2, 16)* aliunde didicisse videamur *post* 13 nostros *habet* X. *suo loco posuit* V^{c} 11 positum G^{1} 14 ut] ł et V^{2} 22 esseque V^{1} cyreneus GKR (cyręn.) 24 munus] legationis *ss.* V^{rec} 27 monomenta GR^{1} *(corr.^{1})* V

6 plinam, vita magis quam litteris persecuti sunt. itaque illius verae elegantisque philosophiae, quae ducta a Socrate in Peripateticis adhuc permansit et idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academici eorum controversias disceptarent, nulla fere sunt aut pauca admodum Latina monumenta sive propter magnitudinem rerum occupationemque hominum, sive etiam quod imperitis ea probari posse non arbitrabantur, cum interim illis silentibus C. Amafinius extitit dicens, cuius libris editis commota multitudo contulit se ad eam potissimum disciplinam, sive quod erat cognitu perfacilis, sive quod invitabantur inlecebris blandis voluptatis, sive etiam, quia nihil erat prolatum melius, 7 illud quod erat tenebant. post Amafinium autem multi eiusdem aemuli rationis multa cum scripsissent, Italiam totam occupaverunt, quodque maxumum argumentum est non dici illa subtiliter, quod et tam facile ediscantur et ab indoctis probentur, id illi firmamentum esse disciplinae putant.

4 Sed defendat, quod quisque sentit; sunt enim iudicia libera: nos institutum tenebimus nullisque unius disciplinae legibus adstricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile, semper requiremus. quod cum saepe alias, tum nuper in Tusculano studiose egimus. itaque expositis tridui disputationibus quartus dies hoc libro concluditur. ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod feceramus idem superioribus diebus, acta res est sic:

---

5 disceptare R^{1} aut ς ac X 7 hominum ς omnium X 8 arbitr^{ba}antur G^{1} 9 amifinius X (*corr.* $R^{1?}$) 11 eam *ex* eandem K^{2} eadem R^{1} (^{u}*add.*^{2}) 12 invitabantur ς invitabatur X *cf. fin. 1, 25* 14 erant R^{1} teneb^{n}at V^{1} ammafinius K^{1} *(alt. m eras.)* 17 sumtiliter GV^{1} et tam *Dav.* etiam X 20 quod ςV^{rec} quo X 21 nulliusque *Bentl. sed cf. 441, 25* 24 requiremus *cf. nat. deor. 2, 96* 26 discipulationibus G^{1}

Dicat, si quis volt, qua de re disputari velit. 8
Non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare.
Aegritudine quidem hesterna disputatione videba-
5 tur, nisi forte temporis causa nobis adsentiebare.
Minime vero; nam mihi egregie probata est oratio tua.
Non igitur existumas cadere in sapientem aegritudinem?
10 Prorsus non arbitror.
Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. quid enim? metusne conturbet? at earum rerum est absentium metus, quarum praesentium est aegritudo; sublata igitur aegritudine sub-
15 latus est metus. restant duae perturbationes, laetitia gestiens et libido; quae si non cadent in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis.
Sic prorsus intellego. 9
Utrum igitur mavis? statimne nos vela facere an
20 quasi e portu egredientis paululum remigare?
Quidnam est istuc? non enim intellego. 5
Quia Chrysippus et Stoici cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his partiendis et definiendis occupati sunt, illa eorum perexigua
25 oratio est, qua medeantur animis nec eos turbulentos esse patiantur, Peripatetici autem ad placandos animos multa adferunt, spinas partiendi et definiendi praetermittunt. quaerebam igitur, utrum panderem vela orationis statim an eam ante paululum dialectico-
30 rum remis propellerem.

---

2 omnia X *corr.* K[2]R[1]V(//) 4 aegritudine// V 5 nobis ς novis Gr. novi X (ṇōvi V[rec]) aḅsenti‿abare G (*.et‿*[2]) asentiabare R[1] (*ass.*[2?]) asentiabaere V[1] assentiebare KV[rec] 6 aegregiae X (agr- V[1] -ie G) 13 at ς et X 14 et sublatus KR 17 semper K[c] *ex* siṗ 19 vela *add.* G[2] 20 aegridientis V[1] 22 *St. fr. 3, 483* 23 his] is? 29 vela orationis V[c] (vela or *in r.*) ς velorationis GKR (ọ̊ R[2]) 30 propellerem] ł propalarem K[2]

Isto modo vero; erit enim hoc totum, quod quaero, ex utroque perfectius.

10 Est id quidem rectius; sed post requires, si quid fuerit obscurius.

Faciam equidem; tu tamen, ut soles, dices ista ipsa 5 obscura planius quam dicuntur a Graecis.

Enitar equidem, sed intento opus est animo, ne omnia dilabantur, si unum aliquid effugerit. Quoniam, quae Graeci πάθη vocant, nobis perturbationes appellari magis placet quam morbos, in his explicandis ve- 10 terem illam equidem Pythagorae primum, dein Platonis discriptionem sequar, qui animum in duas partes dividunt: alteram rationis participem faciunt, alteram expertem; in participe rationis ponunt tranquillitatem, id est placidam quietamque constantiam, in illa altera 15 motus turbidos cum irae tum cupiditatis, contrarios 11 inimicosque rationi. sit igitur hic fons; utamur tamen in his perturbationibus describendis Stoicorum definitionibus et partitionibus, qui mihi videntur in hac quaestione versari acutissime. 20

6 Est igitur Zenonis haec definitio, ut perturbatio sit, quod πάθος ille dicit, aversa a recta ratione contra naturam animi commotio. quidam brevius perturbationem esse adpetitum vehementiorem, sed vehementiorem eum volunt esse, qui longius discesserit a naturae 25 constantia. partes autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis nasci et ex duobus opinatis malis; ita esse quattuor, ex bonis libidinem et laetitiam,

---

17 sit . . . 372, 8 perturbat (*sine* 23 quidam . . . 26 constantia *et* 368, 10 itaque . . . 368, 12 potestate) H

7 ne] nemo K[1] 9 pathe X perturbationes *cf. Aug. civ. 14, 5* 13 fiunt K[1] 14 ponunt V[rec] ς ponant X 16 cum *We.* tum 17 sic (h *supra* s) K[1] 18 discrib. *Mue. sed cf. Th. l. l. 5, 663* 19 participationibus (cipa *expuncta*) R[1] particionibus GVH 21 *Zeno fr. 205* 22 πατοϲ K patos R (π *ex* p [c]) ΠΛΤΩϹ H a *om.* V[1] *(add.[c])* 24. 367, 24 app. KR[2?] (H 367, 24)

ut sit laetitia praesentium bonorum, libido futurorum, ex malis metum et aegritudinem nasci censent, metum futuris, aegritudinem praesentibus; quae enim venientia metuuntur, eadem adficiunt aegritudine instan-
5 tia. laetitia autem et libido in bonorum opinione versan- 12
tur, cum libido ad id, quod videtur bonum, inlecta et inflammata rapiatur, laetitia ut adepta iam aliquid concupitum ecferatur et gestiat. natura enim omnes ea, quae bona videntur, secuntur fugiuntque contraria;
10 quam ob rem simul obiecta species est cuiuspiam, quod bonum videatur, ad id adipiscendum impellit ipsa natura. id cum constanter prudenterque fit, eius modi adpetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellemus voluntatem, eam illi putant in solo esse sa-
15 piente; quam sic definiunt: voluntas est, quae quid cum ratione desiderat. quae autem ratione adversante incitata est vehementius, ea libido est vel cupiditas effrenata, quae in omnibus stultis invenitur. itemque cum ita mo- 13
vemur, ut in bono simus aliquo, dupliciter id contingit.
20 nam cum ratione animus movetur placide atque constanter, tum illud gaudium dicitur; cum autem inaniter et effuse animus exultat, tum illa laetitia gestiens vel nimia dici potest, quam ita definiunt: sine ratione animi elationem. quoniamque, ut bona natura adpetimus,
25 sic a malis natura declinamus, quae declinatio [si] cum ratione fiet, cautio appelletur, eaque intellegatur in solo esse sapiente; quae autem sine ratione et cum exanimatione humili atque fracta, nominetur metus;

---

4 aegritudinem K *(corr.²)* RH 6 sqq. *cf. Barlaami eth. sec. Stoicos 2, 11 qui hinc haud pauca adsumpsit.* inlecta ς iniecta X 8 natura ς V^rec naturae X (-re K) *Stoic. fr. 3, 438* 10 speciei est H speci est KR (^es *add.*^c) speciest GV 13 BOYΛHCIN KR boYΛHCjn G boYdHCin V appellemus *We.* appellamus X (apell. G) *cf. v. 26, fin. 3, 20* 14 eam] iam V 16 adversante *Po.* *(cf. p. 368, 6; 326, 3; St. fr. 3, 462 ἀπειθῶς τῷ λόγῳ ὠθούμενον ἐπὶ πλεῖον)* adversa X (d *del.* H¹) a ratione aversa *Or.* 18 ita *om.* H 20 curatione K¹ (ũ²) 24 quoniam quae X *praeter* K¹ (quae *del.* V^rec) 25 *del. Bentl.* 26 appellatur K¹V^rec ς

14 est igitur metus ⟨a⟩ ratione aversa cautio. praesentis autem mali sapientis adfectio nulla est, stultorum aegritudo est, eaque adficiuntur in malis opinatis animosque demittunt et contrahunt rationi non obtemperantes. itaque haec prima definitio est, ut aegri- 5 tudo sit animi adversante ratione contractio. sic quattuor perturbationes sunt, tres constantiae, quoniam aegritudini nulla constantia opponitur.

7 Sed omnes perturbationes iudicio censent fieri et opinione. itaque eas definiunt pressius, ut intelle- 10 gatur, non modo quam vitiosae, sed etiam quam in nostra sint potestate. est ergo a e g r i t u d o opinio recens mali praesentis, in quo demitti contrahique animo rectum esse videatur, l a e t i t i a opinio recens boni praesentis, in quo ecferri rectum esse videatur, m e t u s 15 opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur, l i b i d o opinio venturi boni, quod sit ex usu iam 15 praesens esse atque adesse. sed quae iudicia quasque opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, verum illa etiam 20 quae efficiuntur perturbationibus, ut aegritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus recessum quendam animi et fugam, laetitia profusam hilaritatem, libido effrenatam adpetentiam. opinationem autem, quam in omnis definitiones superiores inclusimus, vo- 25 lunt esse inbecillam adsensionem.

16 Sed singulis perturbationibus partes eiusdem generis plures subiciuntur, ut a e g r i t u d i n i invidentia —

---

1 a Gr. (?) ς *om.* X cautio] *Cic. dicere debebat:* declinatio 2 stultorum *Dav.* stulta autem 3 eaque *Ba.* ea qua X (ea quae M^1) 5 itaque . . . 6 contractio *Non. 93, 1* difin. V 7 *cf. Aug. civ. 14, 8* 9 *St. fr. 3, 380 et 393* 11 vitiose GKR 12 ergo] igitur H ς aegritudo *om.* G^1 *add.*[1] *et*[2] 14 laetitia . . . 15 videatur *om.* G^1, *add.* G^2 *in mg. inf.* (*lemmata* laetitia metus *adscr.*[1] *cf. praef.*) 15 ecferri] haec ferri VK^c (eff. K^2) 16 intollerabile V 17 lubido K, *in* lib. *corr.* G^1 (libido *etiam in mg.*) R^1 20 etiam illa H 24 lubido K^c li//bido R effrenata X *corr.* K^2R^c 27 in singulis G (*exp.*[2]) 28 ut . . . 369, 3 invidetur *Non. 443, 19*

utendum est enim docendi causa verbo minus usitato, quoniam invidia non in eo qui invidet solum dicitur, sed etiam in eo cui invidetur—, aemulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, maeror, aerumna, dolor,
5 lamentatio, sollicitudo, molestia, adflictatio, desperatio, et si quae sunt de genere eodem. sub m e t u m autem subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pavor, exanimatio, conturbatio, formido, v o l u p t a t i malivolentia laetans malo alieno, delectatio, iactatio et similia,
10 l u b i d i n i ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium et cetera eius modi. Haec autem definiunt hoc modo: invidentiam esse dicunt a e g r i t u d i n e m susceptam propter alterius res secundas, quae nihil noceant invidenti. (nam si qui doleat eius
15 rebus secundis a quo ipse laedatur, non recte dicatur invidere, ut si Hectori Agamemno; qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat is frui, is invideat profecto.) aemulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, ut et in laude et in vitio nomen
20 hoc sit; nam et imitatio virtutis aemulatio dicitur — sed ea nihil hoc loco utimur; est enim laudis —, et est aemulatio aegritudo, si eo quod concupierit alius potiatur, ipse careat. obtrectatio autem est, ea quam intellegi *ζηλοτυπίαν* volo, aegritudo ex eo, quod alter quo-

8
17

---

1 dicendi V[1] 5 adflectatio K[1]R[1] 7 examinatio GK[1]
·/· laetitiae suae
8 voluptatis X -ti ς voluptatis V (*ss.*[rec]) malivolentia ... 9 similia *Non. 16, 24 s. l.* lactare (*sed in textu* laetans) malev. *hic 370, 21 et 395, 6* X maliv. *hic Non.* (*370, 21* R[2]) 9 laet. m. al. *addit C., ut appareat cur mal. voluptati subiciatur* laetari H 10 ludisne ira . . . inimicitiae discordia *Non. 103, 12* libidinis V[rec] inimicitiae *Non.* 11 *St. fr. 3, 415. 410. 403. 398 cf. omnino fr. 391—416, quae graecas harum definitionum formas exhibent.* 14 qui] quid K[1] (d *eras.*) RH 16 haectori X (ut . . . Agamemno *om.* H) 17 comoda GRV[1] 18 frui is R[rec]ς frui se GR[1]V (se *exp.*[rec]) K[2] fuisse K[1] 21 et *om.* G est aegritudo aemulatio G[1] 22 eo] ea H 24 zelotypian GRV (n *ut sequens* u *in r.*) H (i *pro* y) zeloτypiam K

18 que potiatur eo quod ipse concupiverit. misericordia est aegritudo ex miseria alterius iniuria laborantis (nemo enim parricidae aut proditoris supplicio misericordia commovetur); angor aegritudo premens, luctus aegritudo ex eius qui carus fuerit interitu acerbo, 5 maeror aegritudo flebilis, aerumna aegritudo laboriosa, dolor aegritudo crucians, lamentatio aegritudo cum eiulatu, sollicitudo aegritudo cum cogitatione, molestia aegritudo permanens, adflictatio aegritudo cum vexatione corporis, desperatio aegritudo sine ulla re- 10 rum expectatione meliorum. Quae autem subiecta sunt sub metum, ea sic definiunt: pigritiam metum
19 consequentis laboris,... terrorem metum concutientem, ex quo fit ut pudorem rubor, terrorem pallor et tremor et dentium crepitus consequatur, timorem metum mali 15 adpropinquantis, pavorem metum mentem loco moventem, ex quo illud Ennius: 'tum pavor sapientiam omnem mi exanimato expectorat', exanimationem metum subsequentem et quasi comitem pavoris, conturbationem metum excutientem cogitata, formidinem me- 20
9 20 tum permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describunt, ut malevolentia sit voluptas ex malo alterius sine emolumento suo, delectatio voluptas suavitate

---

iniustitia[2]
2 iniuria K 3 patricidae G[1]V subpl. KH 9 adflictio V (G[1] *in lemmate mg.*) 13 laboris; Terrorem metum mali adp. K[1] Terrorem *in* Timorem *corr. et verba* terrorem . . . 15 consequatur *in mg. add.* K[2] pudorem metum dedecoris *add. Sey.* (αἰσχύνη φόβος ἀδοξίας) pudorem metum sanguinem diffundentem *Bai. (cf. Gell. 19, 6); quae coniungenda videntur:* pudorem metum dedecoris sanguinem diffundentem 15 mali . . .
16 metum *add.* G[2] *in mg.* metu″mentem V (″ *add.*[rec]) metu mentem GKRH loquo K[1] 17 ex . . . 18 expectorat *om.* H 17 ennius X enni V[rec]Mς (et *We. coll. nat. deor. 2, 60 fat. 35 off. 2, 89 al.*) *Enn. Alcm. 23* 18 omne mmihi (*vel* mihi omnem) exanimato expectorat *fere de orat. 3, 154. 218 Non. 16, 7.* omnem mihi ex anima expectaret X (expectorat K[2] expectoret B expelleret V[rec]) 21 descr. *cf. 366, 18* describit K[1] 23 declaratio K[1]

auditus animum deleniens; et qualis est haec aurium, tales sunt oculorum et tactionum et odorationum et saporum, quae sunt omnes unius generis ad perfundendum animum tamquam inliquefactae voluptates. 5 iactatio est voluptas gestiens et se efferens insolentius. Quae autem libidini subiecta sunt, ea sic defi- 21 niuntur, ut ira sit libido poeniendi eius qui videatur laesisse iniuria, excandescentia autem sit ira nascens et modo existens, quae *θύμωσις* Graece dicitur, odium 10 ira inveterata, inimicitia ira ulciscendi tempus observans, discordia ira acerbior intimo animo et corde concepta, indigentia libido inexplebilis, desiderium libido eius, qui nondum adsit, videndi. distinguunt illud etiam, ut libido sit earum rerum, quae 15 dicuntur de quodam aut quibusdam, quae *κατηγορήματα* dialectici appellant, ut habere divitias, capere honores, indigentia rerum ipsarum sit, ut honorum, ut pecuniae.

Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt 22 20 intemperantiam, quae est [a] tota mente a recta ratione defectio sic aversa a praescriptione rationis, ut nullo modo adpetitiones animi nec regi nec contineri queant. quem ad modum igitur temperantia sedat adpetitiones et efficit, ut eae rectae rationi pareant, con- 25 servatque considerata iudicia mentis, sic huic inimica

---

1 qualis haec . . . 3 saporum *Non. 227, 9* 2 sunt toculorum et actionum *Non.* L^1 sunt et ocul. B^A adorationum K^1 7 poen. *ex* pen. V^2 pun. HV^{rec} 8 excandescentia . . . 9 existens *Non. 103, 14* 9 modo *Ω* (*ὀργὴ ἐναρχομένη*) sine modo *Non.* desistens V^3 ΘΥΜΩCIC *fere* X 11 animo *Lb. (cf. Th. l. l. 4, 940)* odio 12 Idigentia K^1 13 distingunt X 15 KᾶΤΗΓΟΡΗΜᾶΤΛ *fere* X 17 diligentia X indigentia ςV^3 *quod verum videtur, etsi Cic. non bene expressit σπάνιν duplici sensu adhiberi (de re cf. St. fr. 3, 91* sit *Man.* est *(def. Küh.)* ut pec.] et pec. H *St. fr. 3, 379* 20 a *in r.* G^2 *del. ab Arnim (cf. fr. 3, 475 al.)* a recta ratione *del. Bentl.* et *post* mente *add.* ς 21 a praescriptione] aperte scriptione V^1 22 animi regine^c cont. V (^c *add.*^3) 23 app. V^c 24 aeae K^1 (hae K^c)R recte G^1VH 25 si V^1

intemperantia omnem animi statum inflammat conturbat incitat, itaque et aegritudines et metus et reliquae perturbationes omnes gignuntur ex ea.

10 23 Quem ad modum, cum sanguis corruptus est aut pituita redundat aut bilis, in corpore morbi aegrotationesque nascuntur, sic pravarum opinionum conturbatio et ipsarum inter se repugnantia sanitate spoliat animum morbisque perturbat; ex perturbationibus autem primum m o r b i conficiuntur, quae vocant illi *νοσήματα*, eaque quae sunt eis morbis contraria, quae habent ad res certas vitiosam o f f e n s i o n e m atque fastidium, deinde a e g r o t a t i o n e s, quae appellantur a Stoicis *ἀρρωστήματα*, isque item oppositae contrariae offensiones. hoc loco nimium operae consumitur a Stoicis, maxime a Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo; qua oratione praetermissa minime necessaria ea, quae rem 24 continent, pertractemus. intellegatur igitur perturbationem iactantibus se opinionibus inconstanter et turbide in motu esse semper; cum autem hic fervor concitatioque animi inveteraverit et tamquam in venis medullisque insederit, tum existet et morbus et aegrotatio et offensiones eae, quae sunt eis morbis aegrotatio-11 nibusque contrariae. Haec, quae dico, cogitatione inter se differunt, re quidem copulata sunt, eaque oriuntur ex libidine et ex laetitia. nam cum est concupita pe-

---

18 intellegatur . . . 375, 29 velocitas H

2 reliq̊; conturbationes (a, per ss.) G[1] 4 *St. fr. 3, 424* 8 conturbat V[1] 10 nosemata X (nos_emata V) 11 vitiosam offensionem ς vitiosa offensione X (-sas -es V[rec]) 13 ἀρρωCTHMΛTΛ GV *ac fere* KR (o *pro* ω, ∂ *pro* Λ) idem appositae G[1] 14 contraria V[1] opere GKV 15 crys. G[1] 17 ratione V[1] 20 in motu] immotus GRV (s *del.*[rec]) H immotŏs K (*ss.*[c]) 22 existit X (exs. G) existet *Küh.* (*de fut. cf. p. 378, 14 comm. ad 1, 29 Sen. epist. 85, 9 al.*) inveteravit . . . insedit . . . existit *Sey.* 25 eaquę GRV (eaq K[1] *sed*; *add.*[2])

cunia nec adhibita continuo ratio quasi quaedam Socratica medicina, quae sanaret eam cupiditatem, permanat in venas et inhaeret in visceribus illud malum, existitque morbus et aegrotatio, quae evelli inveterata non
5 possunt, eique morbo nomen est avaritia; similiterque 25
ceteri morbi, ut gloriae cupiditas, ut mulierositas, ut ita appellem eam quae Graece *φιλογυνία* dicitur, ceterique similiter morbi aegrotationesque nascuntur. quae autem sunt his contraria, ea nasci putantur a
10 metu, ut odium mulierum, quale in *μισογύνῳ* Atili est, ut in hominum universum genus, quod accepimus de Timone qui *μισάνθρωπος* appellatur, ut inhospitalitas est: quae omnes aegrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum quas fugiunt et oderunt.
15 definiunt autem animi a e g r o t a t i o n e m opinationem 26
vehementem de re non expetenda, tamquam valde expetenda sit, inhaerentem et penitus insitam. quod autem nascitur ex o f f e n s i o n e, ita definiunt: opinionem vehementem de re non fugienda inhaerentem et peni-
20 tus insitam tamquam fugienda; haec autem opinatio est iudicatio se scire, quod nesciat. aegrotationi autem talia quaedam subiecta sunt: avaritia, ambitio, mulierositas, pervicacia, ligurritio, vinulentia, cuppedia, et si qua similia. est autem avaritia opinatio vehemens
25 de pecunia, quasi valde expetenda sit, inhaerens et penitus insita, similisque est eiusdem generis definitio reliquarum. offensionum autem definitiones sunt eius 27

---

2 sanet *Bentl.* permanet K[1] 3 existit (exs. KR) qui m. X (que V[rec] ς) 4 evelli *Wopkens* avelli 5 similiter quae GKV similiterque ... 7 dicitur *Non. 142, 20* 7 eam ς ea X *Non.* *L* ΦΙΛΟΓΥΝΙΑ *fere* X (ΦΥΛ KH -nιὰ GV) 10 quale ... 12 appellatur *om.* H 10 inmisso gyno X (imm. K guno V immissum K[2]) *Atil. fr. 1* 11 de Timone] de ti *in r.* V[2] 12 misaneρωιτοcὰ appellantur X (misaneρωποc // app. V, π *fort. ex* ιτ) 15 *St. fr. 3, 427* 20 fugienda] expetenda KRH 21 iuditio K[1] ([ca] *add.*[2]) 22 ambitio ... 23 cuppedia *Non. 85, 10* 23 pervicatia KV vinulentia *Non.* vinol. X *cf. Mue.* cu//pedia G 27 eiusdem modi G[1]

modi, ut inhospitalitas sit opinio vehemens valde fugiendum esse hospitem, eaque inhaerens et penitus insita; similiterque definitur et mulierum odium, ut Hippolyti, et, ut Timonis, generis humani.

12 Atque ut ad valetudinis similitudinem veniamus eaque conlatione utamur aliquando, sed parcius quam solent Stoici: ut sunt alii ad alios morbos procliviores — itaque dicimus gravidinosos quosdam, ⟨quosdam⟩ torminosos, non quia iam sint, sed quia saepe sint —, ⟨sic⟩ alii ad metum, alii ad aliam perturbationem; ex quo in aliis anxietas, unde anxii, in aliis iracundia dicitur. quae ab ira differt, estque aliud iracundum esse, aliud iratum, ut differt anxietas ab angore (neque enim omnes anxii, qui anguntur aliquando, nec, qui anxii, semper anguntur), ut inter ebrietatem ⟨et ebriositatem⟩ interest, aliudque est amatorem esse, aliud amantem. atque haec aliorum ad alios morbos proclivitas late patet; nam pertinet ad omnes pertur-

28 bationes; in multis etiam vitiis apparet, sed nomen res non habet. ergo et invidi et malivoli et libidinosi et timidi et misericordes, quia proclives ad eas perturbationes ⟨sunt⟩, non quia semper feruntur. haec igitur proclivitas ad suum quodque genus a similitudine

---

1 inhospitalis K^{1}RH 3 hippoliti GH hyppoliti V 5 veniamus ς (*cf.* utamur) veniam X 6 consolatione V 7 *St. fr. 3, 423* 8 itaque . . . 9 torminosos *Non. 32, 13 et 115, 16* gravidinosos *Ω Non. (115, 16 etiam in lemmate) ut Plin. 18, 139 codd. praeter* d *cf. Catull. 44, 13 Lucil. 820* (gravedo *Marx*) gravedinosos *edd.* *alt.* quosdam *om. Ω Non. add. Beroaldus* 9 terminosos KRH *(Non. L^1 priore loco)* non quia] ia *in r.* V^2 sed . . . 11 quo *om.* K^1 *add.*^{c} saepe sint, sic Gr. *Lb.* saepe sint X saepe, sic *Man. (de iterato* sint *cf. Sey. ad Lael. 43)* 12 aliud . . . 17 amantem *Non. 444, 1* 12 aliud *ex* illud V^{rec} 14 nec ς haec X nec . . . 15 ut *om. Non.* et ebriositatem *om. Ω Non. L^1 hab. Nonii codd. rell.* 16 que *om.* G^1 *Non.* 19 etiam] enim H ς 20 libidinosi *Po. (cf. p. 389, 26. 28)* lividi *Ω* et lividi *del. We.* 22 sunt ς *om.* X proclives (proclive *Bentl.*) *cum* feruntur *coni. Mue., sed proclivitas est διάθεσις; in perturbationibus proclivi feruntur (p. 381, 23), ad pert. proclives sunt (cf. v. 7; p. 402, 7; St. fr. 3, 465)* ferantur *We.*

corporis aegrotatio dicatur, dum ea intellegatur ad
aegrotandum proclivitas. sed haec in bonis rebus,
quod alii ad alia bona sunt aptiores, f a c i l i t a s nomi-
netur, in malis p r o c l i v i t a s, ut significet lapsionem,
5 in neutris habeat superius nomen. Quomodo autem in 13
corpore est morbus, est aegrotatio, est vitium, sic in
animo. m o r b u m appellant totius corporis corruptio-
nem, a e g r o t a t i o n e m morbum cum imbecillitate, v i -
t i u m, cum partes corporis inter se dissident, ex quo
10 pravitas membrorum, distortio, deformitas. itaque illa 29
duo, morbus et aegrotatio, ex totius valetudinis corpo-
ris conquassatione et perturbatione gignuntur, vitium
autem integra valetudine ipsum ex se cernitur. sed
in animo tantum modo cogitatione possumus morbum
15 ab aegrotatione seiungere, vitiositas autem est habitus
aut adfectio in tota vita inconstans et a se ipsa dissen-
tiens. ita fit, ut in altera corruptione opinionum mor-
bus efficiatur et aegrotatio, in altera inconstantia et
repugnantia. non enim omne vitium paris habet dis-
20 sensiones, ut eorum, qui non longe a sapientia absunt,
adfectio est illa quidem discrepans sibi ipsa, dum est
insipiens, sed non distorta nec prava. morbi autem et
aegrotationes partes sunt vitiositatis, sed perturba-
tiones sintne eiusdem partes, quaestio est. vitia enim 30
25 adfectiones sunt manentes, perturbationes autem mo-
ventes, ut non possint adfectionum manentium partes
esse. Atque ut in malis attingit animi naturam cor-
poris similitudo, sic in bonis. sunt enim in corpore
praecipua, pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, ve-
30 locitas, sunt item in animo. ⟨ut⟩ enim corporis tem-

1 dicatur *Bentl.* dicitur 5 *St. fr. 3, 425* 6 est vitium Gr. et vit. X 8 inb. V 19 paris h. dissensiones *Bentl.* partis h. dissentientis X (-ent[is] Vc, ent *in r.*). *ceterum totus locus neglegenter a Cic. scriptus* 23 aegrotationis X (*corr.* K[2]) 27 *St. fr. 3, 279* 29 valetudo vires pulchritudo *Sey.* val. pulchr. vires *Ursin. sed cf. Sextus 11, 142 αἱρετά . . . ἐν τοῖς περὶ σῶμα κάλλος ἰσχὺς εὐεξία al. ac de variato ordine fin. 5, 80* valitudo KH 30 *add. Camerarius* (est *add.* V[rec])

peratio, cum ea congruunt inter se e quibus constamus, sanitas, sic animi dicitur, cum eius iudicia opinionesque concordant, eaque animi est virtus, quam alii ipsam temperantiam dicunt esse, alii obtemperantem temperantiae praeceptis et eam subsequentem nec 5 habentem ullam speciem suam, sed sive hoc sive illud sit, in solo esse sapiente. est autem quaedam animi sanitas, quae in insipientem etiam cadat, cum curatione et purgatione medicorum conturbatio mentis aufertur.
31 et ut corporis est quaedam apta figura membrorum 10 cum coloris quadam suavitate eaque dicitur pulchritudo, sic in animo opinionum iudiciorumque aequabilitas et constantia cum firmitate quadam et stabilitate virtutem subsequens aut virtutis vim ipsam continens pulchritudo vocatur. itemque viribus corporis et ner- 15 vis et efficacitati similes similibus quoque verbis animi vires nominantur. velocitas autem corporis celeritas appellatur, quae eadem ingenii etiam laus habetur propter animi multarum rerum brevi tempore per-
14 cursionem. Illud animorum corporumque dissimile, 20 quod animi valentes morbo temptari non possunt, corpora possunt; sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item, quorum omnes morbi et perturbationes ex aspernatione rationis eveniunt. itaque in hominibus solum existunt; nam bestiae 25 simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non in-

---

10 sed ut . . . 377, 12 tolluntur (*sine* 377, 1 inter . . . 377, 6 immania) H

4 alii (*priore loco*)] aliam GRV^1 (*corr.*^{c}) 5 ea K 8 in insipientem] insipientem *in* in sapientem *mut.* V$^{1 aut 2}$ (insanitas quae in sapientem *Turn.*) 9 purgatione *Lb.* perturbatione (ł gubernatione V^{rec}) Ω et perturbatione *del. Victorius* 11 ea quae X dicuntur G^1 16 similibus quoque *Man.* similibusque 19 propter . . . percursiones *Non. 161, 20* (*s. l.* percursionem) percussionem X (*corr.* V^{rec} periussionem K^1) 20 *St. fr. 3, 426* 21 temptari [non] possunt ut c. *Bentl. sed cf. Galen de Hipp. et Pl. 409, 1 M. al.* 22 corpora autem p. G (*exp.*^{2}) 24 veniunt H 25 in *om.* H 26 quidam GR^{1}V^1 (*corr.* R^{2}V^c)

cidunt. inter acutos autem et inter hebetes interest, 32
quod ingeniosi, ut aes Corinthium in aeruginem, sic
illi in morbum et incidunt tardius et recreantur ocius,
hebetes non item. nec vero in omnem morbum ac
5 perturbationem animus ingeniosi cadit; †non enim
multa ecferata et immania; quaedam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut misericordia
aegritudo metus. Aegrotationes autem morbique animorum difficilius evelli posse putantur quam summa
10 illa vitia, quae virtutibus sunt contraria. morbis enim
manentibus vitia sublata esse [non] possunt, quia non
tam celeriter sanantur quam illa tolluntur.

Habes ea quae de perturbationibus enucleate disputant Stoici, quae λογικά appellant, quia disseruntur 33
15 subtilius. ex quibus quoniam tamquam ex scrupulosis
cotibus enavigavit oratio, reliquae disputationis cursum teneamus, modo satis illa dilucide dixerimus pro
rerum obscuritate.

Prorsus satis; sed si quae diligentius erunt cogno-
20 scenda, quaeremus alias, nunc vela, quae modo dicebas, expectamus et cursum.

15

Quando, ut aliis locis de virtute et diximus et saepe 34
dicendum erit — pleraeque enim quaestiones, quae
ad vitam moresque pertinent, a virtutis fonte ducun-
25 tur —, quando igitur virtus est adfectio animi constans
conveniensque, laudabiles efficiens eos, in quibus est,
et ipsa per se sua sponte separata etiam utilitate laudabilis, ex ea proficiscuntur honestae voluntates sen-

1 hebetes non item est K[1] (*corr.*[1etc]) 2 aerugine GRV 5 non enim in ulla *Bentl.* sunt enim multa *Mdv.* non enim ⟨ad omnia vitia aeque propensa est natura humana: sunt enim⟩ multa *fere desiderat Po.* (*cf. p. 402, 8*) 6 eff. KV[c?] 8 *St. fr. 3, 430* 11 *del. Lb.* quia] qui *Dav.* 13 habes . . . disputant *Non. 60, 7* 14 logica GRV lo͜ica K 15 *cf. Hier. epist. 14, 10 al.* scruplosis R (*sed fort. rasura supra* p) K (*ex* -ossis) G[1] (*sed* p[u][1]) scrupulosis VK[2] *mg.* 20 dicebas ˬ *p. 365, 19* 21 expeçtamus K[1] 22 ut *Man.* et 24 forte V[1] dicuntur K[1] 25 *St. fr. 3, 198*

tentiae actiones omnisque recta ratio (quamquam ipsa
virtus brevissume recta ratio dici potest). huius igi-
tur virtutis contraria est vitiositas — sic enim malo
quam malitiam appellare eam quam Graeci *κακίαν*
appellant; nam malitia certi cuiusdam vitii nomen est, 5
vitiositas omnium —; ex qua concitantur perturbatio-
nes, quae sunt, ut paulo ante diximus, turbidi animo-
rum concitatique motus, aversi a ratione et inimicissi-
mi mentis vitaeque tranquillae. inportant enim aegri-
tudines anxias atque acerbas animosque adfligunt et 10
debilitant metu; idem inflammant adpetitione nimia,
quam tum cupiditatem tum libidinem dicimus, inpo-
tentiam quandam animi a temperantia et moderatione
35 plurimum dissidentem. quae si quando adepta erit
id quod ei fuerit concupitum, tum ecferetur alacritate, 15
ut 'nihil ei constet', quod agat, ut ille, qui 'voluptatem
animi nimiam summum esse errorem' arbitratur. eo-
rum igitur malorum in una virtute posita sanatio est.
16 Quid autem est non miserius solum, sed foedius etiam
et deformius quam aegritudine quis adflictus debi- 20
litatus iacens? cui miseriae proxumus est is qui ad-
propinquans aliquod malum metuit exanimatusque
pendet animi. quam vim mali significantes poëtae im-
pendere apud inferos saxum Tantalo faciunt 'ob sce-
lera animique inpotentiam et superbiloquentiam.' ea 25
communis poena stultitiae est. omnibus enim, quorum
mens abhorret a ratione, semper aliqui talis terror

---

2 brevissumme G^{1}V 3 virtus KR 4 κακιαν X 6 concitantur *Camerar.* cogitantur 7 paulo ante *cf. § 22* 11 item K^2 12 quantum c. GK^{1}V^1 13 animi a ς V^3 anima X 14 adepta erit *Lb.* ea dēptaretur K *(⁻ m.^{2} potius quam^1)* eademptaretur GRV 15 ecferetur *We.* (effertur *Dav.*) fertur Gr. fert X 16 voluptatem eqs.] *Trabea fr. II eundemque Cic. in verbis* nihil ei constet *(Com. inc. 37) respicit, cf. fin. 2, 14* ei B *(e corr.) Bentl.* est X (·ē· K esse V^3) quod ς quid X 21 qui] q: V (: *in r.* V^c) 22 aliquod . . . 23 animi *Non. 498, 2* 22 exanimatusque K *Non. pars* 24 *Trag. inc. 110* animique . . . 25 superbiloquentiam *Non. 175, 31* 27 ratio V^1 aliqui talis *Gron.* (aliquis talis *Victorius*) *cf. p. 432, 7* aliquid aliis *Ω*

impendet. atque ut haec tabificae mentis perturba- 36
tiones sunt, aegritudinem dico et metum, sic hilariores
illae, cupiditas avide semper aliquid expetens et inanis
alacritas, id est laetitia gestiens, non multum differunt
5 ab amentia. ex quo intellegitur, qualis ille sit, quem
tum moderatum, alias modestum temperantem, alias
constantem continentemque dicimus; non numquam
haec eadem vocabula ad frugalitatis nomen tamquam
ad caput referre volumus. quodnisi eo nomine vir-
10 tutes continerentur, numquam ita pervolgatum illud
esset, ut iam proverbii locum optineret, 'hominem frugi
omnia recte facere'. quod idem cum Stoici de sapiente
dicunt, nimis admirabiliter nimisque magnifice dicere
videntur. Ergo hic, quisquis est, qui moderatione et 17
15 constantia quietus animo est sibique ipse placatus, ut 37
nec tabescat molestiis nec frangatur timore nec si-
tienter quid expetens ardeat desiderio nec alacritate
futtili gestiens deliquescat, is est sapiens quem quaeri-
mus, is est beatus, cui nihil humanarum rerum aut
20 intolerabile ad demittendum animum aut nimis laeta-
bile ad ecferendum videri potest. quid enim videatur
ei magnum in rebus humanis, cui aeternitas omnis
totiusque mundi nota sit magnitudo? nam quid aut
in studiis humanis aut in tam exigua brevitate vitae
25 magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic

---

18 is ergo sapiens . . . 23 magnitudo H

1 atque . . . perturbationis sunt *Non. 179,27* hae *Non.* 3 avidae G *(corr.*[1]*)* R expeçtens K^1 6 alias *bis add.* V^c *(sec. Buzzi)* modestum, ⟨tum⟩ *Wolf (sed particulae* tum . . . alias . . . tum . . . alias *duo paria verborum constituerent)* modestum ⟨et⟩ t. ς *cf. off. 1, 15.93.46; fin. 2, 60 4, 19 Deiot. 26. asyndeton ut div. 2, 10: sol, luna quem motum habeat? quem quinque stellae etc. vel p. 383, 17 411, 18 431, 27* 8 hae K^1 11 obt. V *Otto, Sprichw. 721* 12 recte ς recta X 13 nimis ςV^3 animis X 14 hic] ḥis K^1 16 timore *add.* G^2 17 expectens X (c *del.* K^1 *ut in v.* 3 V expetens Gr.) ardet X ardeat V^3ς 18 futtuli X (futili V^3) 21 ferendum X effer. V^3ς 23 nam] a *in r.* V^c num *Bentl.* 25 animos X (*corr.* RV^{rec})

excubat, ut ei nihil inprovisum accidere possit, nihil
38 inopinatum, nihil omnino novum? atque idem ita
acrem in omnis partis aciem intendit, ut semper videat
sedem sibi ac locum sine molestia atque angore vi-
vendi, ut, quemcumque casum fortuna invexerit, hunc 5
apte et quiete ferat. quod qui faciet, non aegritudine
solum vacabit, sed etiam perturbationibus reliquis om-
nibus. his autem vacuus animus perfecte atque abso-
lute beatos efficit, idemque concitatus et abstractus
ab integra certaque ratione non constantiam solum 10
amittit, verum etiam sanitatem.

Quocirca mollis et enervata putanda est Peripate-
ticorum ratio et oratio, qui perturbari animos necesse
dicunt esse, sed adhibent modum quendam, quem ultra
39 progredi non oporteat. modum tu adhibes vitio? an 15
vitium nullum est non parere rationi? an ratio parum
praecipit nec bonum illud esse, quod aut cupias ar-
denter aut adeptus ecferas te insolenter, nec porro
malum, quo aut oppressus iaceas aut, ne opprimare,
mente vix constes? eaque omnia aut nimis tristia aut 20
nimis laeta errore fieri, qui [si] error stultis extenuetur
die, ut, cum res eadem maneat, aliter ferant invete-
rata aliter recentia, sapientis ne attingat quidem om-
40 nino? Etenim quis erit tandem modus iste? quaera-
mus enim modum aegritudinis, in qua operae pluri- 25
mum ponitur. aegre tulisse P. Rupilium fratris re-
pulsam consulatus scriptum apud Fannium est. sed
tamen transisse videtur modum, quippe qui ob eam
causam a vita recesserit; moderatius igitur ferre debuit.
quid, si, cum id ferret modice, mors liberorum acces- 30

2 eidem GRV[1] 8 obsolute K[1]R 14 adhibeant V (-ant *in r.*[c]) 18 aut BςV[3] ut X 19 iaceas aut] aut *in r.* V[1] 20 tristitia V[1] 21 si *del. Mue. ad Seyfferti Lael. p. 253. an* si [= sc.] error *secl.?* 22 maneat . . . ferant ς maneant . . . fe- rat X (eaedem maneant Mς) *cf. p. 345,2* 25 quo VB opere X
26 P. Rupilium *Man. ex Fastis Cap. cf. Lael. 73* prutilium X (p *exp. in* RV, *primum* u *in r. in* V) 27 *fr. 6 (p. 88 P.)*
29 moderatus G[1]V[1]

sisset? 'nata esset aegritudo nova, sed ea modica'. magna tamen facta esset accessio. quid, si deinde dolores graves corporis, si bonorum amissio, si caecitas, si exilium? si pro singulis malis aegritudines acce- 18
5 derent, summa ea fieret, quae non sustineretur. Qui 41 modum igitur vitio quaerit, similiter facit, ut si posse putet eum qui se e Leucata praecipitaverit sustinere se, cum velit. ut enim id non potest, sic animus perturbatus et incitatus nec cohibere se potest nec, quo
10 loco vult, insistere. omninoque, quae crescentia perniciosa sunt, eadem sunt vitiosa nascentia; aegritudo 42 autem ceteraeque perturbationes amplificatae certe pestiferae sunt: igitur etiam susceptae continuo in magna pestis parte versantur. etenim ipsae se impel-
15 lunt, ubi semel a ratione discessum est, ipsaque sibi imbecillitas indulget in altumque provehitur imprudens nec reperit locum consistendi. quam ob rem nihil interest, utrum moderatas perturbationes adprobent an moderatam iniustitiam, moderatam ignaviam, modera-
20 tam intemperantiam; qui enim vitiis modum apponit, is partem suscipit vitiorum; quod cum ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico incitataque semel proclivi labuntur sustinerique nullo modo possunt.

25 Quid, quod idem Peripatetici perturbationes istas, 19 43 quas nos extirpandas putamus, non modo naturalis esse dicunt, sed etiam utiliter a natura datas? quorum est talis oratio: primum multis verbis iracundiam laudant, cotem fortitudinis esse dicunt, multoque et
30 in hostem et in inprobum civem vehementioris ira-

1 *dist. Se.* 5 sustineretur] eretur *in r.* V[c] 9 neccoloco K neqoloco (cu *ss.*) G[1] necquiloco R[1] (*corr.*[2]) 10 omnino quaeque cr. X (quaequae K) pernitiosa GRV 13 pestiferunt ig. K[1] 14 ipse GV 16 inb. G 17 repperit X 23 sustineri quae X (quę V) 26 nos V[c] ς non X 29 *imit. Lact. inst. 6, 14* 30 et inprobum (im *ss.*) V (im *ss.*[2]) et inprobum GK (imp.) R (imp.) vehementiores V (e *ex* i[2])

torum impetus esse, levis autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: 'proelium rectum est hoc fieri, convenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria;' haec nullam habent vim, nisi ira excanduit fortitudo. nec vero de bellatoribus solum disputant: imperia severiora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiae; oratorem denique non modo accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiae, quae etiamsi non adsit, tamen verbis atque motu simulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. virum denique videri negant qui irasci nesciet, eamque, quam lenitatem nos dicimus, vitioso lentitudinis nomine appellant. Nec vero solum hanc libidinem laudant — est enim ira, ut modo definivi, ulciscendi libido —, sed ipsum illud genus vel libidinis vel cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt a natura datum; nihil enim quemquam nisi quod lubeat praeclare facere posse. noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non posset, quaerentibusque respondebat Miltiadis tropaeis se e somno suscitari. cui non sunt auditae Demosthenis vigiliae? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucana victus esset industria. philosophiae denique ipsius principes numquam in suis studiis tantos progressus sine flagranti cupiditate facere po-

---

3 demicare K[1] 4 habent] *Peripateticorum argumentationem recta oratione C. referre pergit ut mox v. 13* noctu eqs. *(cf. p. 447, 26 fin. 3, 62. 64 al.)* 12 nesciet *Ω* (nesciat *edd. plur.*) *ὅστις οὐδέποτε ὀργισθήσεται, τοῦτον οὐδ' ἄνδρα δοκεῖν εἶναί φασιν cf. ὁ σοφὸς ὀργισθήσεται, amaturum esse p. 398, 5 vincetur 427, 28 al. Hor. ars 35* eamque . . . 13 appellant *Non. 134, 4* vitiosolitudinis K nomine *in mg.* G[1] nevero G[1] 15 modo *cf. p. 371, 7 321, 18 Lact. ira 17, 20* 16 *alt.* vel *om.* KR 18 *sqq. Val. Max. 8, 14 ext. 1* 20 posset: *indicatur non externa ambulandi causa, sed ratio qua adductus adulescens inquietus consilium ambulandi ceperit* (cum *pro* quod *Sey.*) militiadis (*alt.* i *del.* V[3]) trophaeis GR(*corr.* R[1])V militia adstropheis K (tropea miliciadis *Val. Max.*) 21 suscitare X *corr.* V[rec] ς 22 demostenis X dolore GR[1]V[1] agebat K

tuissent. ultimas terras lustrasse Pythagoran Democritum Platonem accepimus. ubi enim quicquid esset quod disci posset, eo veniendum iudicaverunt. num putamus haec fieri sine summo cupiditatis ardore po- 20
5 tuisse? Ipsam aegritudinem, quam nos ut taetram et 45
inmanem beluam fugiendam diximus, non sine magna utilitate a natura dicunt constitutam, ut homines castigationibus reprehensionibus ignominiis adfici se in delicto dolerent. impunitas enim peccatorum data vi-
10 detur eis qui ignominiam et infamiam ferunt sine dolore; morderi est melius conscientia. ex quo est illud e vita ductum ab Afranio: nam cum dissolutus filius: 'heu me miserum!' tum severus pater: 'dum modo doleat aliquid, doleat quidlubet.' Reliquas quoque par- 46
15 tis aegritudinis utilis esse dicunt, misericordiam ad opem ferendam et calamitates hominum indignorum sublevandas; ipsum illud aemulari obtrectare non esse inutile, cum aut se non idem videat consecutum, quod alium, aut alium idem, quod se; metum vero si qui
20 sustulisset, omnem vitae diligentiam sublatam fore, quae summa esset in eis qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Haec tamen ita disputant, ut resecanda esse fateantur, evelli penitus dicant nec posse nec opus
25 esse et in omnibus fere rebus mediocritatem esse optumam existiment. quae cum exponunt, nihilne tibi videntur an aliquid dicere?

Mihi vero dicere aliquid, itaque expecto, quid ad ista.

Reperiam fortasse, sed illud ante: videsne, quanta 21
30 fuerit apud Academicos verecundia? plane enim di- 47

---

2 quiquid G^1 esse G^1K 3 dici GR^1V^1 (*corr.* R^1V^1) num] nam R^1 6 diximus *p. 330, 10* fugienda X (-ā V^c) 7 homines ς omnes X castigationes V^1 8 adfici se] adficisse X (*corr.* V^3) 12 evicta d. V *Afr. fr. 409* 13 eume K 16 calamitates *post* indignorum *rep.* X *del.* V^3 19 quis GV^{rec} 21 esse K qui leges qui magistratus *in r.* V^c 23 tenerent K 26 existimant ς 28 ista/// (*eras.* m) K

cunt, quod ad rem pertineat: Peripateticis respondetur
a Stoicis; digladientur illi per me licet, cui nihil est
necesse nisi, ubi sit illud, quod veri simillimum videa-
tur, anquirere. quid est igitur quod occurrat in hac
quaestione, e quo possit attingi aliquid veri simile, quo 5
longius mens humana progredi non potest? definitio
perturbationis, qua recte Zenonem usum puto. ita enim
definit, ut perturbatio sit aversa ⟨a⟩ ratione contra na-
turam animi commotio, vel brevius, ut perturbatio sit
adpetitus vehementior, vehementior autem intellega- 10
48 tur is qui procul absit a naturae constantia. quid ad
has definitiones possim dicere? atque haec pleraque
sunt prudenter acuteque disserentium, illa quidem ex
rhetorum pompa: 'ardores animorum cotesque virtu-
tum.' an vero vir fortis, nisi stomachari coepit, non 15
potest fortis esse? gladiatorium id quidem. quamquam
in eis ipsis videmus saepe constantiam: 'conlocuntur,
congrediuntur, quaerunt aliquid, postulant,' ut magis
placati quam irati esse videantur, sed in illo genere
sit sane Pacideianus aliquis hoc animo, ut narrat 20
Lucilius:

'Occidam illum equidem et vincam, si id quaeritis' inquit,
'Verum illud credo fore: in os prius accipiam ipse
Quam gladium in stomacho furi ac pulmonibus sisto. 25

---

1 Peripateticis] *haec igitur continent quae Academici (qui verecunde nihil ipsi adfirmant) dicunt Ciceroque ipse ut Academicus amplectitur (cf. p. 364, 4)* 5 e quo B[2]ς aequa X (e qua V[rec]) 7 quae KV[1] *Zeno fr. 205* 8 a GrBς *om.* X 10 vehementior *semel in* X 12 possint '*Bern.*[1]' *Bentl. sed (ut p. 387, 20 sqq.) C. ipse definitiones excutit; cf. v. 2—4 et p. 389, 25; 410, 3* atque *Tregder* atqui 16 id quidem *ex* idem K[1] 17 *versus ign.* conloquuntur G(?) 18 quaerunt *Schlenger, Phil. 12, 288* quaeruntur GVR[1] (a *del.*[1]) queruntur K 20 *Lucil. 153* pacidianus X (plac. V) 25 furi *Ti.* suria GRV sura K *(def. Roßb. p. 100)* furia *Marx* spurci *Sey.* pulmonibus isto VG[1]

Odi hominem, iratus pugno, nec longius quicquam
Nobis, quam dextrae gladiūm dum accommodet
alter;
Usque adeo studio atque odio illius ecferor ira'; 22
5 at sine hac gladiatoria iracundia videmus progre- 49
dientem apud Homerum Aiacem multa cum hilari-
tate, cum depugnaturus esset cum Hectore; cuius, ut
arma sumpsit, ingressio laetitiam attulit sociis, terrorem
autem hostibus, ut ipsum Hectorem, quem ad modum
10 est apud Homerum, toto pectore trementem provocasse
ad pugnam paeniteret. atque hi conlocuti inter se,
prius quam manum consererent, leniter et quiete nihil
ne in ipsa quidem pugna iracunde rabioseve fecerunt.
ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen
15 invenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse, nec
Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuisse, quia
fuerit iratus. de Africano quidem, quia notior est 50
nobis propter recentem memoriam, vel iurare possum
non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in
20 acie M. Alliennium Paelignum scuto protexerit gladi-
umque hosti in pectus infixerit. de L. Bruto fortasse
dubitarim, an propter infinitum odium tyranni ecfre-
natius in Arruntem invaserit; video enim utrumque
comminus ictu cecidisse contrario. quid igitur huc ad-
25 hibetis iram? an fortitudo, nisi insanire coepit, im-
petus suos non habet? quid? Herculem, quem in cae-
lum ista ipsa, quam vos iracundiam esse vultis, sustu-
lit fortitudo, iratumne censes conflixisse cum Eryman-

---

2 nobis ς vobis X (ⱴobis R[1?]) accomodet V *(prius* o *in r.*[c]*)* 4 hęc feror K[c] 5 at ς V[rec] ac hac] ac G 6 *H 211* 7. 9 haect. KV (6 G) 8 attollit K 9 autem *add.* G[2] 11 at[que2] V 14 cognomen *e corr.* V[rec] B ς cognovit nomen X 20 aciem alliennium KRG (*ex* ali-[1]) acie malliennium V pelignum KV *e corr.* 22 effren. K[1] (hecfren.[c]) e[c]fren. V[1] 23 arrunte X 24 comminus eqs. *Ennii verba latere susp. Mue.* ạdhuc G[1] 28 ratumne X *corr.* V[3] ς erymathio X (erim. V) *corr.* R[2]

thio apro aut leone Nemeaeo? an etiam Theseus Marathonii tauri cornua conprehendit iratus? vide ne fortitudo minime sit rabiosa sitque iracundia tota levitatis.

23 Neque enim est ulla fortitudo, quae rationis est 5
51 expers. 'contemnendae res humanae sunt, neglegenda mors est, patibiles et dolores et labores putandi' — haec cum constituta sunt iudicio atque sententia, tum est robusta illa et stabilis fortitudo, nisi forte, quae vehementer acriter animose fiunt, iracunde fieri suspica- 10 mur. mihi ne Scipio quidem ille pontufex maxumus, qui hoc Stoicorum verum esse declaravit, numquam privatum esse sapientem, iratus videtur fuisse Ti. Graccho tum, cum consulem languentem reliquit atque ipse privatus, ut si consul esset, qui rem publicam 15
52 salvam esse vellent, se sequi iussit. nescio, ecquid ipsi nos fortiter in re p. fecerimus: si quid fecimus, certe irati non fecimus. an est quicquam similius insaniae quam ira? quam bene Ennius 'initium' dixit 'insaniae.' color, vox, oculi, spiritus, inpotentia dicto- 20 rum ac factorum quam partem habent sanitatis? quid Achille Homerico foedius, quid Agamemnone in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem mortemque perduxit. non igitur desiderat fortitudo advocatam iracundiam; satis est instructa parata armata per sese. 25 nam isto quidem modo licet dicere utilem vinulentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quod et in-

---

1 aut] ut R¹ *(corr.ᶜ?)* K nemaeo X marathonii auri GV¹ *(corr.ᶜ)* marathonii a^t^uri R¹ marathoniit auri K 2 comp. KR 6 'contemnendae ... 7 putandi' — haec *dist. Po. (cf. p. 307, 23)* sunt B sint X 11 mihi ne B mihime X (mi~~n~~ime V) 12 stoicicorum GV 13 Ti] *ex* tam Kᶜ 14 gracho X 15 consul//ĕet K (ĕᶜ) 16 salvam ς salva X vellent *We.* vellet hęc quid VKᶜ 18 insaniae ς insania X 19 *Enn. fr. inc. 18* 26 isto modo quidem *Ω corr. We.* vinul. ... 27 utilem *om.* V

sani et ebrii multa faciunt saepe vehementius. semper
Aiax fortis, fortissimus tamen in furore; nam

Fácinus fecit máximum, cum Dánais inclinántibus
Summám rem perfecít manu.

5 proelium restituit insaniens: dicamus igitur utilem 24 53
insaniam? Tracta definitiones fortitudinis: intelleges
eam stomacho non egere. fortitudo est igitur 'adfectio
animi legi summae in perpetiendis rebus obtemperans'
vel 'conservatio stabilis iudicii in eis rebus quae for-
10 midolosae videntur subeundis et repellendis' vel
'scientia rerum formidolosarum contrariarumque aut
omnino neglegendarum conservans earum rerum sta-
bile iudicium' vel brevius, ut Chrysippus (nam su-
periores definitiones erant Sphaeri, hominis in primis
15 bene definientis, ut putant Stoici; sunt enim omnino
omnes fere similes, sed declarant communis notiones
alia magis alia) — quo modo igitur Chrysippus?
'fortitudo est' inquit 'scientia rerum perferendarum
vel adfectio animi in patiendo ac perferendo summae
20 legi parens sine timore.' quamvis licet insectemur
istos, ut Carneades solebat, metuo ne soli philosophi
sint. quae enim istarum definitionum non aperit no-
tionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine
tectam atque involutam? qua aperta quis est qui aut
25 bellatori aut imperatori aut oratori quaerat aliquid
neque eos existumet sine rabie quicquam fortiter fa-
cere posse? Quid? Stoici, qui omnes insipientes in- 54

---

2 *Trag. inc. 64* nam *poetae tribuunt alii* 4 perfecit ς perficit X manu *Bentl.* manus Ω manu sua restituit proelium Insaniens *G. Hermann op. 7, 382 sed cf. Plasberg, Festschr. f. Vahlen 224, qui recte* proel. r. ins. *Ciceroni, non poetae tribuisse vid.* 6 insaniem KR 7 *Sphaerus St. fr. 1, 628 cf. Chrys. 3, 285* 8 legissumme K (summe V) optemp. G 9 in eis *ex* meis V[c] 11 contrariarumque] *alt.* a *ex* u *eff.* rumque *in r. scr.* V[c] aut] et *Hei.* perferendarum aut ς *(sed* omnino neglegenda *est* οὐδέτερα *vel* ἀδιάφορα *cf. fin. 4, 71)* 12 conservens V[1] 13. 17 chris. V 14 spheri X 21 soli *add.* K[c] 22 quae *ex* qui K[1]

sanos esse dicunt, nonne ista conligunt? remove perturbationes maxumeque iracundiam: iam videbuntur monstra dicere. nunc autem ita disserunt, sic se dicere omnes stultos insanire, ut male olere omne caenum. 'at non semper.' commove: senties. sic iracundus non (5) semper iratus est; lacesse: iam videbis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia, cum domum rediit, qualis est cum uxore, cum liberis, cum familia? an tum quoque est utilis? est igitur aliquid quod perturbata mens melius possit facere quam constans? an quis- (10) quam potest sine perturbatione mentis irasci? bene igitur nostri, cum omnia essent in moribus vitia, quod nullum erat iracundia foedius, iracundos solos mo- 25 55 rosos nominaverunt. Oratorem vero irasci minime decet, simulare non dedecet. an tibi irasci tum videmur, (15) cum quid in causis acrius et vehementius dicimus? quid? cum iam rebus transactis et praeteritis orationes scribimus, num irati scribimus? 'ecquis hoc animadvertit? vincite!' — num aut egisse umquam iratum Aesopum aut scripsisse existimas iratum Accium? (20) aguntur ista praeclare, et ab oratore quidem melius, si modo est orator, quam ab ullo histrione, sed aguntur leniter et mente tranquilla.

Libidinem vero laudare cuius est libidinis? Themistoclem mihi et Demosthenen profertis, additis Py- (25) thagoran Democritum Platonem. quid? vos studia libidinem vocatis? quae vel optimarum rerum, ut ea

---

1 colligunt G^1 (*corr.*^{1}) K^cV^{rec} (*ex* colig.) 2 maxumequae G^1RV^1 videbantur K 3 mostra R^1 nostra G ita *add.* K^c 4 *St. fr. 3, 665 cf. Aug. soliloq. 1, 11, 19* 9 quod *add.* V^1 12 moribus V^cBς morbus GR^1V^1 morbis KR *e corr.* 13 solus V^1 15 simulare n. dedecet *om.* V decet X 18 *Accius Atr. 233* ecquis ς etquis X animadvortet *de orat. 3, 217* M (animum advertit L), *quod hic quoque fort. restituendum* 20 existimamus KR 22 est melius (orator *superscr.*) G^1 istrione X (i str. G^1) 24 lubid. GRK^c 25 demostenen X proferri G^1 27 libidine GK

sunt quae profertis, sedata tamen et tranquilla esse
debent. Iam aegritudinem laudare, unam rem maxime
detestabilem, quorum est tandem philosophorum? at
commode dixit Afranius: 'dum modo doleat aliquid,
5 doleat quidlibet.' dixit enim de adulescente perdito
ac dissoluto, nos autem de constanti viro ac sapienti
quaerimus. et quidem ipsam illam iram centurio ha-
beat aut signifer vel ceteri, de quibus dici non necesse
est, ne rhetorum aperiamus mysteria. utile est enim
10 uti motu animi, qui uti ratione non potest. nos autem,
ut testificor saepe, de sapiente quaerimus. At etiam 26 56
aemulari utile est, obtrectare, misereri. cur misereare
potius quam feras opem, si id facere possis? an sine
misericordia liberales esse non possumus? non enim
15 suscipere ipsi aegritudines propter alios debemus, sed
alios, si possumus, levare aegritudine. obtrectare vero
alteri aut illa vitiosa aemulatione, quae rivalitati si-
milis est, aemulari quid habet utilitatis, cum sit aemu-
lantis angi alieno bono quod ipse non habeat, obtrec-
20 tantis autem angi alieno bono, quod id etiam alius
habeat? qui id adprobari possit, aegritudinem susci-
pere pro experientia, si quid habere velis? nam solum
habere velle summa dementia est.

Mediocritates autem malorum quis laudare recte 57
25 possit? quis enim potest, in quo libido cupiditasve sit,
non libidinosus et cupidus esse? in quo ira, non ira-
cundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non
timidus? libidinosum igitur et iracundum et anxium
et timidum censemus esse sapientem? de cuius ex-
30 cellentia multa quidem dici quamvis fuse lateque pos-

---

1 et *add.* G^2 3 ad KR 4 *fr. 409 cf. p. 383, 13* 5 doleat] lateat G^1 quidlibet *hic* X 6 sapienti *ex* -e V^1 10 utinmotu K^1 11 etiam] enim *Sey. sed cf. p. 383, 14* quoque *(item post Afranii versum)* 12 obtrectari X 19 opt. G 21 qui ς quis GK^cRV quid K^1 (quis//id M) app. V^c 22 nam Bς non X 29 excelentia R^1V^1 30 dici . . . 390, 1 esse *in ras. eiusdem spatii* K^1 (*ante ras. ult. verbum fuit* cognitionemque *cf. p. 390, 2*) fuse *om.* V possunt B^1 *e corr.* ς possit X

sunt, sed brevissime illo modo, sapientiam esse rerum
divinarum et humanarum scientiam cognitionemque,
quae cuiusque rei causa sit; ex quo efficitur, ut di-
vina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat.
in hanc tu igitur tamquam in mare, quod est ventis 5
subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti videri?
quid est quod tantam gravitatem constantiamque per-
turbet? an inprovisum aliquid aut repentinum? quid
potest accidere tale ei, cui nihil, quod homini evenire
possit, ⟨non praemeditatum sit⟩? nam quod aiunt ni- 10
mia resecari oportere, naturalia relinqui, quid tandem
potest esse naturale, quod idem nimium esse possit?
sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus, quae
evellenda et extrahenda penitus, non circumcidenda
nec amputanda sunt. 15

27
58 Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente quam
de te ipso quaerere — illum enim putas omni pertur-
batione esse liberum, te vis —, videamus, quanta
sint quae ⟨a⟩ philosophia remedia morbis
animorum adhibeantur. est enim quaedam me- 20
dicina certe, nec tam fuit hominum generi infensa at-
que inimica natura, ut corporibus tot res salutaris,
animis nullam invenerit; de quibus hoc etiam est
merita melius, quod corporum adiumenta adhibentur
extrinsecus, animorum salus inclusa in is ipsis est. 25
sed quo maior est in eis praestantia et divinior, eo
maiore indigent diligentia. itaque bene adhibita ratio
cernit, quid optumum sit, neglecta multis implicatur
59 erroribus. ad te igitur mihi iam convertenda omnis

1 sapientia GV^{1} sapientem K^{1} 6 cadere *om.* R^{1} *(add.*$^{2?}$*)* 9 ei *ut v.* K et GRV 10 *add. Bouhier (cf. 3, 34 Phil. 11, 7)* 14 et extrahenda *om.* V 19 sint V^{3}ς sit X a $B^{2}M^{2}$ς *om.* X 23 nulla GKR nullas V *sed* s *fort. postea additum* nullam ς est *om.* R^{1} 27 indigent ς indiget X 28 quod K^{1} neclecta *hic* X implicabitur K *(def. Roßb. p. 100 ft. recte)* 29 at V^{1}

oratio est; simulas enim quaerere te de sapiente, quaeris autem fortasse de te.

Earum igitur perturbationum, quas exposui, variae sunt curationes. nam neque omnis aegritudo una
5 ratione sedatur (alia est enim lugenti, alia miseranti aut invidenti adhibenda medicina); est etiam in omnibus quattuor perturbationibus illa distinctio, utrum ad universam perturbationem, quae est aspernatio rationis aut adpetitus vehementior, an ad singulas,
10 ut ad metum lubidinem reliquas melius adhibeatur oratio, et utrum illudne non videatur aegre ferundum, ex quo suscepta sit aegritudo, an omnium rerum tollenda omnino aegritudo, ut, si quis aegre ferat se pauperem esse, idne disputes, paupertatem malum
15 non esse, an hominem aegre ferre nihil oportere. nimirum hoc melius, ne, si forte de paupertate non persuaseris, sit aegritudini concedendum; aegritudine autem sublata propriis rationibus, quibus heri usi sumus, quodam modo etiam paupertatis malum tolli-
20 tur. sed omnis eius modi perturbatio animi pla- 28 60
catione abluatur illa quidem, cum doceas nec bonum illud esse, ex quo laetitia aut libido oriatur, nec malum, ex quo aut metus aut aegritudo; verum tamen haec est certa et propria sanatio, si doceas ipsas per-
25 turbationes per se esse vitiosas nec habere quicquam aut naturale aut necessarium, ut ipsam aegritudinem leniri videmus, cum obicimus maerentibus imbecillitatem animi ecfeminati, cumque eorum gravitatem constantiamque laudamus, qui non turbulente humana
30 patiantur. quod quidem solet eis etiam accidere, qui

---

3 eorum ς earum X 5 sadatur V 6 adhibenda *add.* G[3] 9 $^{a^2}$ut V 10 libid. K[1]V reliquas V[1] (que *add.*[3]) reliquias GKR 12 tollenda ς toleranda X 13 omni V[1] 16 si *add.* K[c] 20 animi] enim V[1] 21 nec ςV[3] et X 22 $^{a^2}$ut V et G[1] 26 ut] aut R[1]V ipsa GRV[1] 27 obicibus GKR inbecil^{l}itatem G 28 gravitate constantiaque GRV[1]

illa mala esse censent, ferenda tamen aequo animo
arbitrantur. putat aliquis esse voluptatem bonum,
alius autem pecuniam; tamen et ille ab intemperantia
et hic ab avaritia avocari potest. illa autem altera
ratio et oratio, quae simul et opinionem falsam tollit 5
et aegritudinem detrahit, est ea quidem utilior, sed
61 raro proficit neque est ad volgus adhibenda. quaedam
autem sunt aegritudines, quas levare illa medicina
nullo modo possit, ut, si quis aegre ferat nihil in se
esse virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honestatis, 10
propter mala is quidem angatur, sed alia quaedam
sit ad eum admovenda curatio, et talis quidem, quae
possit esse omnium etiam de ceteris rebus discrepantium
philosophorum. inter omnis enim convenire
oportet commotiones animorum a recta ratione aver- 15
sas esse vitiosas, ut, etiamsi vel mala sint illa, quae
metum aegritudinemve, vel bona, quae cupiditatem
laetitiamve moveant, tamen sit vitiosa ipsa commotio.
constantem enim quendam volumus, sedatum, gravem,
humana omnia spernentem illum esse, quem 20
magnanimum et fortem virum dicimus. talis autem
nec maerens nec timens nec cupiens nec gestiens
esse quisquam potest. eorum enim haec sunt, qui
eventus humanos superiores quam suos animos esse
ducunt. 25

---

19 constantem . . . 393, 15 vitae H

1 ferendum K 2 arbitratur GRV^1 puta GRV^1 aliquid K *idem fuit fort. in* R (aliqui$^{s///}$esse) 4 hic abaritia V^1 5 et oratio *om.* V falsa GRV^1 6 et *om.* K^1 aegritudine GRV^1 8 ulla V^{rec} 11 is *ex* si G^2 agatur G^1 16 vitiosas *om.* V vel . . . 17 vel *Bentl.* nec . . . nec 16 quae] *ex* quem V^3 20 spernentem *Anon. ap. Lb.* prementem (praem. GKH) X *(vix Ciceronianum, licet Sen. de ira 3, 6, 1 dicat:* animus quietus semper, . . . omnia infra se premens *cf. Tusc. p. 405, 20* omnia subter se habet) praemeditantem *Se.* 21 virum *add.* G^3 23 quae ventus G^1 *(corr.^{1})* V^1 *(corr.^{3})* 25 ducunt ς dicunt X

29 62 Quare omnium philosophorum, ut ante dixi, una ratio est medendi, ut nihil, quale sit illud quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum. itaque primum in ipsa cupiditate, cum id solum
5 agitur ut ea tollatur, non est quaerendum, bonum illud necne sit quod lubidinem moveat, sed lubido ipsa tollenda est, ut, sive, quod honestum est, id sit summum bonum sive voluptas sive horum utrumque coniunctum sive tria illa genera bonorum, tamen,
10 etiamsi virtutis ipsius vehementior adpetitus sit, eadem sit omnibus ad deterrendum adhibenda oratio. continet autem omnem sedationem animi humana in conspectu posita natura; quae quo facilius expressa cernatur, explicanda est oratione communis condicio
15 lexque vitae. itaque non sine causa, cum Orestem 63 fabulam doceret Euripides, primos tris versus revocasse dicitur Socrates:

'Neque tám terribilis úlla fando orátio est,
Nec fórs nec ira caélitum invectúm malum,
20 Quod nón natura humána patiendo écferat.'

est autem utilis ad persuadendum ea quae acciderint ferri et posse et oportere enumeratio eorum qui tulerunt. etsi aegritudinis sedatio et hesterna disputatione explicata est et in Consolationis libro, quem
25 in medio — non enim sapientes eramus — maerore et dolore conscripsimus; quodque vetat Chrysippus, ad

---

1 *St. fr. 3, 488 cf. 474* aut V *(exp.^{3})* 3 sit *add.* G^{2} 6 lib. H *(bis)* K^{1} *priore loco* 7 sive *ex* sine V^{3} 10 etiamsi] si H virtus KRH 11 sit *add.* G^{1} 15 non . . . 16 Euripides *Prisc. GL. 2, 246, 2* 16 doceret ς *Prisc.* diceret X 18 neque . . . 20 ferat *Prisc. GL. 3, 426, 7* 18 oratio ς (ἔπος) ratio X *Prisc.* 19 fors X (sor G^{1} fors G^{2}) *Prisc. (audacter dictum pro eo quod fors fert, ut saepe fortuna; sed vix spernendum cf.* Forsdeus *Att. 4, 10* forte-divinitus *Liv. 1, 4, Ov. trist. 5, 3, 13, Vell. 2, 66 al.)* sors *vulgo* (*πάθος Eur.*) invectum *edd.* inventum X invictum *Prisc.* 20 non *add.* G^{2} 22 oportere//// V eorum *bis* V^{1} 23 tullerunt GR *(corr.^{c})* V *(corr.^{3})* 26 vertat V^{1} *St. fr. 3, 484*

recentis quasi tumores animi remedium adhibere, id
30 nos fecimus naturaeque vim attulimus, ut magnitudini
64 medicinae doloris magnitudo concederet. Sed aegritudini, de qua satis est disputatum, finitimus est metus, de quo pauca dicenda sunt. est enim metus, ut 5
aegritudo praesentis, sic ille futuri mali. itaque non nulli aegritudinis partem quandam metum esse dicebant, alii autem metum praemolestiam appellabant, quod esset quasi dux consequentis molestiae. quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnun- 10
tur sequentia. nam videndum est in utrisque, ne quid humile summissum molle ecfeminatum fractum abiectumque faciamus. sed quamquam de ipsius metus inconstantia inbecillitate levitate dicendum est, tamen multum prodest ea, quae metuuntur, ipsa contemnere. 15
itaque sive casu accidit sive consilio, percommode factum est, quod eis de rebus quae maxime metuuntur, de morte et de dolore, primo et proxumo die disputatum est. quae si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. 20

31
65 Ac de malorum opinione hactenus; videamus nunc de bonorum, id est de laetitia et de cupiditate. mihi quidem in tota ratione ea, quae pertinet ad animi perturbationem, una res videtur causam continere, omnis eas esse in nostra potestate, omnis iudicio susceptas, 25
omnis voluntarias. hic igitur error est eripiendus, haec detrahenda opinio atque ut in malis opinatis tolerabilia, sic in bonis sedatiora sunt efficienda ea quae mag-

---

3 sed . . . 13 faciamus H

2 attullimus X (adt. V) cum *in* vim *corr.* V^3 ut cum magnitudine . . . 3 concederet *Non. 270, 11* 5 //ut V^1 6 illi X *corr.* V^3ς 8 praemolestia X *corr.* V^{rec}ς 9 esset *Bentl.* est 16 casu] causa V 18 disputandum K disputata sunt G (-a sunt *e corr.*) 23 eaque KR pertinet ς pertinent X 26 haec detrahenda opinio ne consererent Gr 27 tollerabilia X (*corr.* $R^{c?}$)

na et laetabilia ducuntur. atque hoc quidem commune
malorum et bonorum, ut, si iam difficile sit persua-
dere nihil earum rerum, quae perturbent animum, aut
in bonis aut in malis esse habendum, tamen alia ad
5 alium motum curatio sit adhibenda aliaque ratione
malevolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus
corrigendus. atque erat facile sequentem eam rationem, 66
quae maxume probatur de bonis et malis, negare um-
quam laetitia adfici posse insipientem, quod nihil um-
10 quam haberet boni; sed loquimur nunc more communi.
sint sane ista bona, quae putantur, honores divitiae
voluptates cetera, tamen in eis ipsis potiundis exul-
tans gestiensque laetitia turpis est, ut, si ridere conces-
sum sit, vituperetur tamen cachinnatio. eodem enim
15 vitio est ecfusio animi in laetitia quo in dolore contrac-
tio, eademque levitate cupiditas est in appetendo qua
laetitia in fruendo, et ut nimis adflicti molestia, sic
nimis elati laetitia iure iudicantur leves; et, cum in-
videre aegritudinis sit, malis autem alienis voluptatem
20 capere laetitiae, utrumque immanitate et feritate qua-
dam proponenda castigari solet; atque ut cavere decet,
timere non decet, sic gaudere decet, laetari non decet,
quoniam docendi causa a gaudio laetitiam distingui- 67
mus; illud iam supra diximus, contractionem animi
25 recte fieri numquam posse, elationem posse. aliter
enim Naevianus ille gaudet Hector:
'Laétus sum laudári me abs te, páter, a laudató viro',
aliter ille apud Trabeam:

---

1 dicuntur *Ω corr. Wo.* 2 bónorum et málorum G^1 3 perturbant K^1 8 maxime VK^1 (-mae) probatur] -obatur *in r.* V^c 11 sunt V honore K^1 12 potiundus G^1 17 adflicti ς adflictio X 18 nimis ς animis X (animi V^3) dicantur V 21 atque . . . 22 timere non decet *Non. 444, 7* cavere *Dav. e p. 367, 26* confidere *Ω Non. (interpolatum ex p. 324, 1 sqq.)* providere *Tr.* 24 supra *cf. p. 368, 2* contractione X *corr.* V^3ς 26 *Hect. profic. 15* haector GK hoctor (e supra o) V($^{e\,2}$) 28 *Trab. fr. 1*

'Léna delenita argento nútum observabit meum,
Quíd velim, quid stúdeam. adveniens dígito impellam iánuam,
Fóres patebunt. de ínproviso Chrýsis ubi me aspéxerit, 5
Álacris ob viám mihi veniet cómplexum exoptáns meum,
Míhi se dedet.'

quam haec pulchra putet, ipse iam dicet:

'Fórtunam ipsam anteíbo fortunís meis'. 10

32 68 haec laetitia quam turpis sit, satis est diligenter attendentem penitus videre.

Et ut turpes sunt, qui ecferunt se laetitia tum cum fruuntur Veneriis voluptatibus, sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. totus vero iste, qui 15 volgo appellatur amor — nec hercule invenio, quo nomine alio possit appellari —, tantae levitatis est, ut nihil videam quod putem conferendum. quem Caecilius 'deum qui non summum putet, aut stultum aut rerum esse imperitum' existumat, 20

'Cui ín manu sit, quem ésse dementém velit,
Quem sápere, quem sanári, quem in morbum ínici,

. . . .

Quem cóntra amari, quem éxpeti, quem arcéssier.'

o praeclaram emendatricem vitae poëticam, quae amo- 25
69 rem flagitii et levitatis auctorem in concilio deorum

---

1 argento *ex* -tum V 3 genuam K 8 se dedit K sedet V 11 haec . . . 13 effe *om.* V^1, *add.* V^{rec} *in mg.*, runt se *eadem m. in r.* 13 hecferunt K haec ferunt G qui///efferunt R (i *et* ef *m. rec.*) 14 quiaesinflammato K^1 inflamato GRV 16 appellantur V^1 nec *ex* ne V^c 18 *fr. 259* 20 existumat ς existumet X 21 cui *Ciceroni trib. Mue.* cuii *Ribb.* demente GRV^1 22 sanari *Man.* insanare K^1 insanire $GRVK^c$ 24 *hunc fere versum excidisse statuit Bentl.:* quem odio esse, quem contemni, quem excludi foras arces sier *Bentl.* arcessiri (arcesciri V^1)X 25 amore X *(in* K s *in fine eras.)*

conlocandum putet! de comoedia loquor, quae, si haec flagitia non probaremus, nulla esset omnino; quid ait ex tragoedia princeps ille Argonautarum?
'Tú me amoris mágis quam honoris sérvavisti grátia.'
5 quid ergo? hic amor Medeae quanta miseriarum excitavit incendia! atque ea tamen apud alium poëtam patri dicere audet se 'coniugem' habuisse 'illum, Amor quem dederat, qui plus pollet potiorque est patre.' Sed poëtas ludere sinamus, quorum fabulis in hoc flagitio ver-
10 sari ipsum videmus Iovem: ad magistros virtutis philosophos veniamus, qui amorem negant stupri esse et in eo litigant cum Epicuro non multum, ut opinio mea fert, mentiente. quis est enim iste amor amicitiae? cur neque deformem adulescentem quisquam amat ne-
15 que formosum senem? mihi quidem haec in Graecorum gymnasiis nata consuetudo videtur, in quibus isti liberi et concessi sunt amores. bene ergo Ennius:
'Flágiti princípium est nudare ínter civis córpora.'
qui ut sint, quod fieri posse video, pudici, solliciti
20 tamen et anxii sunt, eoque magis, quod se ipsi continent et coërcent. atque, ut muliebris amores omittam, quibus maiorem licentiam natura concessit, quis aut de Ganymedi raptu dubitat, quid poëtae velint, aut non intellegit, quid apud Euripidem et loquatur et cupiat
25 Laius? quid denique homines doctissimi et summi poëtae de se ipsis et carminibus edunt et cantibus? fortis vir in sua re p. cognitus quae de iuvenum amore scribit Alcaeus! nam Anacreontis quidem tota poësis est amatoria. maxume vero omnium flagrasse amore Reginum

33 70 71

1 conlocari dum G[1] 2 non ς nos X *(cf. p. 381, 26)* nos ⟨non⟩ *Roßb. p. 103* 3 argonautarũ V (rũ *in r.* V[c]) 4 *Ennius Med. exul 278* tumamoris K tum ea moris R servavisti *Crat.* servasti 7 se ς V[3] sed X *Trag. inc. 174* 8 haec (est ss.) G (*exp.*[1] est *ss.*[2]) 10 at G[1] 11 *St. fr. 3, 653 Epic. 483* quimorem quā orem K[1] -i amorem *in r.* G[2] 13 ista K[1] 17 *Ennius sc. 395* 18 flagitii X cives G(?) R[rec] 23 ganumedi K nymedi G[1] ganymedis V[rec] 24 *Eurip. Chrysippo p. 632 N.* 26 edunt *Lb.* edant *cf. praef.*

34 Ibycum apparet ex scriptis. Atque horum omnium lubidinosos esse amores videmus: philosophi sumus exorti, et auctore quidem nostro Platone, quem non iniuria Dicaearchus accusat, qui amori auctoritatem
72 tribueremus. Stoici vero et sapientem amaturum esse 5 dicunt et amorem ipsum 'conatum amicitiae faciendae ex pulchritudinis specie' definiunt. qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio, sit sane; vacat enim omni libidine; haec autem de libidine oratio est. sin autem est aliquis 10 amor, ut est certe, qui nihil absit aut non multum ab insania, qualis in Leucadia est: 'si quidem sit quisquam
73 deus, cui ego sim curae' — at id erat deis omnibus curandum, quem ad modum hic frueretur voluptate amatoria! 'heu me infelicem!' — nihil verius. probe et ille: 15 'sanusne es, qui temere lamentare?' sic insanus videtur etiam suis. at quas tragoedias efficit!

'Te, Apóllo sancte, fér opem, teque, amnípotens
Neptune, ínvoco,
Vosque ádeo, Venti!' 20

mundum totum se ad amorem suum sublevandum conversurum putat, Venerem unam excludit ut iniquam: 'nam quid ego te appellem, Venus?' eam prae lubidine negat curare quicquam: quasi vero ipse non
35 propter lubidinem tanta flagitia et faciat et dicat. 25
74 — sic igitur adfecto haec adhibenda curatio est, ut et illud quod cupiat ostendatur quam leve, quam contemnendum, quam nihili sit omnino, quam facile vel aliunde vel alio modo perfici vel omnino neglegi

---

3 et] ex G[1] 5 *St. fr. 3, 652* 7 qui si] quin V 12 *Turpil. 115* 13 cuii *Ribb.* ad V dehis X (de//is V) 16 sanun es *Wo.* sic] hic *Mdv. (at cf.* ita *div. 2, 82)* 17 at] ad KR effecit KRG (tragoediasṣeffecit) V[rec] (affecit V[1]) efficit ς 18 te ς et X tequea omnipotens GR tequeaomnipotens K teque//omnipotens V amnipotens *Wölfflin ap. Ribb.* omnip. *vulgo* 23 quid *add.* K[c] 24. 25 lib. V 27 ostendat Ω ostendatur *Dav.* ostendas *Bouhier* 28 nihil V 29 vel aliunde *bis* K[1] vel//aliẽnde G (i *in r. et* u[2])

possit; abducendus etiam est non numquam ad alia
studia sollicitudines curas negotia, loci denique mu-
tatione tamquam aegroti non convalescentes saepe cu-
randus est; etiam novo quidam amore veterem amorem **75**
5 tamquam clavo clavum eiciendum putant; maxume
autem admonendus ⟨est⟩, quantus sit furor amoris.
omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto
nulla vehementior, ut, si iam ipsa illa accusare nolis,
stupra dico et corruptelas et adulteria, incesta denique,
10 quorum omnium accusabilis est turpitudo, — sed ut
haec omittas, perturbatio ipsa mentis in amore foeda
per se est. nam ut illa praeteream, quae sunt furoris, **76**
haec ipsa per sese quam habent levitatem, quae viden-
tur esse mediocria,

15 Iniúriae
Suspíciones ínimicitiae indútiae
Bellúm pax rursum! incérta haec si tu póstules
Ratióne certa fácere, nihilo plús agas,
Quam sí des operam, ut cúm ratíone insánias.

20 haec inconstantia mutabilitasque mentis quem non ipsa
pravitate deterreat? est etiam illud, quod in omni per-
turbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse nisi
opinabilem, nisi iudicio susceptam, nisi voluntariam.
etenim si naturalis amor esset, et amarent omnes et
25 semper amarent et idem amarent, neque alium pu-
dor, alium cogitatio, alium satietas deterreret.

36 **77** Ira vero, quae quam diu perturbat animum, dubi-
tationem insaniae non habet, cuius inpulsu existit etiam
inter fratres tale iurgium:

---

24 etenim . . . 26 deterreret H

1 etiam est non *in r.* V^{c} 4 *Hier. epist. 125, 14* 5 clavo] clava V 6 idmonendus V^{1} *add. Bai.* 8. 10 accuss. K 11 omittas *ex* comitas V^{3} 12 futuris K^{1} furoris^{c} 13 ṣẹse V *(exp.*^{3}*)* 15 *Ter. Eun. 59—63* 16 induciae RV 17 si tu ς sit ut X *(prius* t *exp.* V^{3}*)* 18 plus *add.* G^{2} 21 etiam *Man.* enim 24 amor esset *ex* amorem et K^{c} 25 et idem amarent *om.* H 26 deterret G^{1} 27 quae]-ae *in r.* V^{2} 28 imp. KR

'Quís homo te exsuperávit usquam géntium impúdentia?'
'Quis aútem malitiá te?' —
nosti, quae secuntur; alternis enim versibus intorquentur inter fratres gravissimae contumeliae, ut facile appareat Atrei filios esse, eius qui meditatur poenam in fratrem novam: 5
'Maiór mihi moles, máius miscendúmst malum,
Qui illíus acerbum cór contundam et cómprimam'.
quo igitur haec erumpit moles? audi Thyestem: 10
'Ipsus hortatúr me frater, út meos malís miser
Mánderem natós —'
eorum viscera apponit. quid est enim quo non progrediatur eodem ira, quo furor? itaque iratos proprie dicimus exisse de potestate, id est de consilio, 15 de ratione, de mente; horum enim potestas in totum
78 animum esse debet. His aut subtrahendi sunt ei, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi conligant, — quid est autem se ipsum colligere nisi dissupatas animi partis rursum in suum locum cogere? — aut ro- 20 gandi orandique sunt, ut, si quam habent ulciscendi vim, differant in tempus aliud, dum defervescat ira. defervescere autem certe significat ardorem animi invita ratione excitatum. ex quo illud laudatur Archytae, qui cum vilico factus esset iratior, 'quo te modo' in- 25 quit 'accepissem, nisi iratus essem!'

37 79 Ubi sunt ergo isti, qui iracundiam utilem dicunt — potest utilis esse insania? — aut naturalem? an quic-

---

1 *Enn. Iph. 222* usquam *Bentl.* (ς?) umquam 4 enim] eum KR 5 gravissime KRV 8. 11 *Acc. Atr. 200. 229* 8 mihi *om.* V miscendumst *de orat. 3, 219, nat. deor. 3, 68* miscendum *hic* Ω 10 erumpit *Dav.* erunt X erit Gr. 11 ipsum Ω ipsus *de orat. 3, 217 lg. 69* (ipsius *M* ipse *L*) 12 manderem *de orat. 3, 219 ML (cf. Sen. Thy. 779)* mandarem *(conferunt Lucr. 2, 638; sed Saturnus liberos κατασπίνει, non καταβιβρώσκει)* 13 viscere GK *(bis scr.[1])*R viscerae V quo// V[1] (quod[3]) 18 se ipsi V[8] ς ipse ipsi X 19 dissipatas *e corr. in* G *et* R 22 fervescat G[1] 28 an ς hanc X

quam est secundum naturam, quod fit repugnante ratione? quo modo autem, si naturalis esset ira, aut alius alio magis iracundus esset, aut finem haberet prius quam esset ulta, ulciscendi lubido, aut quem-
5 quam paeniteret, quod fecisset per iram? ut Alexandrum regem videmus, qui cum interemisset Clitum familiarem suum, vix a se manus abstinuit; tanta vis fuit paenitendi. quibus cognitis quis est qui dubitet quin hic quoque motus animi sit totus opinabilis ac
10 voluntarius? Quis enim dubitarit quin aegrotationes animi, qualis est avaritia, gloriae cupiditas, ex eo, quod magni aestumetur ea res ex qua animus aegrotat, oriantur? unde intellegi debet perturbationem quoque omnem esse in opinione. Et si fidentia, id est 80
15 firma animi confisio, scientia quaedam est et opinio gravis non temere adsentientis, metus quoque est diffidentia expectati et impendentis mali, et si spes est expectatio boni, mali expectationem esse necesse est metum. ut igitur metus, sic reliquae perturbationes
20 sunt in malo. ergo ut constantia scientiae, sic perturbatio erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi aut misericordes aut invidi aut tale quid, ei sunt constituti quasi mala valetudine animi, sanabiles ta-

---

1 est sec. ς es sec. R esse sec. GKV 2 ira *add.* G[2] 3 aut finem . . . 4 esset *add.* V[3] 4 ulta *Man.* ulla 5 fecisse V[1] 6 clitum] iditum K 8 dubitat K 12 magna V 13 oriantur ς oriatur 14—21 *loco desperato sententia tolerabilis efficiatur, si scribas:* metus quoque ⟨qui⟩ est diffidentia ⟨inbecilla est adsensio *(cf. p. 368, 26)*⟩ expectati et impendentis mali. *propter haec ultima autem verba proximum enuntiatum* et si spes — metum *ante* et si fidentia — imp. mali *ponendum videtur.* ut igitur metus — in malo = *ὥστε ἐν τῷ φαύλῳ (gen. masc. cf. St. fr. 3, 548 p. 147, 9 τὸν σοφὸν . . . οὐκ ἀπιστεῖν· τὴν γὰρ ἀπιστίαν εἶναι ψεύδους ὑπόληψιν, τὴν δὲ πίστιν ἀστεῖον ὑπάρχειν, εἶναι γὰρ κατάληψιν ἰσχυράν κτλ.) εἶναι τὸν φόβον, ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ πάθη πάντα? sed quid Cicero peccaverit quid librarii, incertum.* 16 difidentia KV[3] (itiae V[1]) defidentia GR 17 inp. V 19 metum] mecum G[1]V[1] reliqui K[1] 23 valitudini V sanabiles ς sanabile est

men, ut Socrates dicitur: cum multa in conventu vitia
conlegisset in eum Zopyrus, qui se naturam cuiusque
ex forma perspicere profitebatur, derisus est a ceteris,
qui illa in Socrate vitia non agnoscerent, ab ipso autem
Socrate sublevatus, cum illa sibi sic nata, sed ratione 5
81 a se deiecta diceret. ergo ut optuma quisque valetudine
adfectus potest videri [ut] natura ad aliquem morbum
proclivior, sic animus alius ad alia vitia propensior.
qui autem non natura, sed culpa vitiosi esse dicun-
tur, eorum vitia constant e falsis opinionibus rerum bo- 10
narum et malarum, ut sit alius ad alios motus pertur-
bationesque proclivior. inveteratio autem, ut in cor-
poribus, aegrius depellitur quam perturbatio, citiusque
repentinus oculorum tumor sanatur quam diuturna
38 lippitudo depellitur. 15
82 Sed cognita iam causa perturbationum, quae omnes
oriuntur ex iudiciis opinionum et voluntatibus, sit iam
huius disputationis modus. scire autem nos oportet
cognitis, quoad possunt ab homine cognosci, bono-
rum et malorum finibus nihil a philosophia posse aut 20
maius aut utilius optari quam haec, quae a nobis hoc
quadriduo disputata sunt. morte enim contempta et
dolore ad patiendum levato adiunximus sedationem
aegritudinis, qua nullum homini malum maius est. etsi
enim omnis animi perturbatio gravis est nec multum 25
differt ab amentia, tamen [ita] ceteros, cum sunt in
aliqua perturbatione aut metus aut laetitiae aut cupi-
ditatis, commotos modo et perturbatos dicere solemus,

---

2 zopirus GK 5 sic nata *Po* signa (insita *vel* innata *Bentl. Dav. quod potius de eis rebus dicitur quas etiamnunc habemus*) *cf. fin. 2, 33* ut bacillum aliud est inflexum de industria, aliud ita natum *fat. 9 al.* 6 adse R[1] deiec///ta di//ceret K valitudine R 7 aff. KR *del. Tr.* 13 perturbatione K[1] 14 tumor *add.* V[c] *mg.* tuorum K[1] 15 depellitur *del. Dav. sed cf. Mue.* 18 nos ς vos X 19 quoad R[1] V[rec] ς quod ad GKR[2]V[1] cognosci ab homine R[1] *(corr.[c?])* K 20 a *om.* K 26 *del. Lb.* tamen ita *ut ditt. verbi* amentia *del. Nissen fort. rectius* 27 laetitia// V (-ae[3]) 28 commotus V[1]

at eos, qui se aegritudini dediderunt, miseros adflic-
tos aerumnosos calamitosos. itaque non fortuito fac- 83
tum videtur, sed a te ratione propositum, ut separatim
de aegritudine et de ceteris perturbationibus disputare-
5 mus; in ea est enim fons miseriarum et caput. sed et
aegritudinis et reliquorum animi morborum una sa-
natio est, omnis opinabilis esse et voluntarios ea reque
suscipi, quod ita rectum esse videatur. hunc errorem
quasi radicem malorum omnium stirpitus philosophia
10 se extracturam pollicetur. demus igitur nos huic exco- 84
lendos patiamurque nos sanari. his enim malis insiden-
tibus non modo beati, sed ne sani quidem esse possu-
mus. aut igitur negemus quicquam ratione confici, cum
contra nihil sine ratione recte fieri possit, aut, cum
15 philosophia ex rationum conlatione constet, ab ea, si et
boni et beati volumus esse, omnia adiumenta et auxilia
petamus bene beateque vivendi.

---

1 qui se] *ex* quis V² qu$\overset{i}{a}$s G¹ aegritudinis G¹ *(corr.*¹*)*K¹ *(corr.*ᶜ*)* V¹ *(s eras.)* affl. KR 5 *alt.* et *om.* V 7 requae GKR (quae . . . videatur *in r.* K¹) 9 stirpitus *Statil. Max. ap. Char. GL. 2, 219, 25* 14 ratione V²ς rationi X 15 collatione KR consolatione V

M. TULLI CICERONIS
TUSCULANARUM DISPUTATIONUM
LIBRI QUINQUE

LIBER QUINTUS

1 1 Quintus hic dies, Brute, finem faciet Tusculanarum disputationum, quo die est a nobis ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas, disputatum. placere enim tibi admodum sensi et ex eo libro, quem ad me accuratissime scripsisti, et ex multis sermonibus tuis (5) virtutem ad beate vivendum se ipsa esse contentam. quod etsi difficile est probatu propter tam varia et tam multa tormenta fortunae, tale tamen est, ut elaborandum sit, quo facilius probetur. nihil est enim omnium quae in philosophia tractantur, quod gravius (10) 2 magnificentiusque dicatur. nam cum ea causa impulerit eos qui primi se ad philosophiae studium contulerunt, ut omnibus rebus posthabitis totos se in optumo vitae statu exquirendo conlocarent, profecto spe beate vivendi tantam in eo studio curam operam- (15) que posuerunt. quodsi ab is inventa et perfecta virtus

---

5 *(initio libere)* . . . 405, 29 est H (9 nihil est . . . 405, 8 videantur *et* 405, 18 illa . . . 405, 29 est *bis*)

1 Quintus *om.* KR^{1} *spatio rubricatori relicto (add.* R^{rec}*)* 3 maxime *add.* G^{2} 6 ipsam H ς se ipsa esse *in r.* V^{1} contemptam G^{1}H 7 quod . . . 8 fortunae *Non. 163, 7* quod *ex* quo V^{2} difficili G^{2} (dific. G^{1})RV 9 quo *ex* quod G^{2} est *add.* K^{c} 11 ea] aliqua *Bentl. sed cf. Phil. 13, 23:* eam tibi causam belli gerendi proponis, ut senatum funditus deleas 14 profecit K^{1} 15 totam H (*alt. loco ex* tantam^{1}) ς

est, et si praesidii ad beate vivendum in virtute satis est, quis est qui non praeclare et ab illis positam et a nobis susceptam operam philosophandi arbitretur? sin autem virtus subiecta sub varios incertosque casus 5 famula fortunae est nec tantarum virium est, ut se ipsa tueatur, vereor ne non tam virtutis fiducia nitendum nobis ad spem beate vivendi quam vota facienda videantur. equidem eos casus, in quibus me fortuna 3 vehementer exercuit, mecum ipse considerans huic in- 10 cipio sententiae diffidere interdum et humani generis imbecillitatem fragilitatemque extimescere. vereor enim ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset isque et morbos insanabilis et dolores intolerabilis adiunxisset, animos quoque dederit et corporum do- 15 loribus congruentis et separatim suis angoribus et molestiis implicatos. sed in hoc me ipse castigo, quod 4 ex aliorum et ex nostra fortasse mollitia, non ex ipsa virtute de virtutis robore existumo. illa enim, si modo est ulla virtus, quam dubitationem avunculus tuus, 20 Brute, sustulit, omnia, quae cadere in hominem possunt, subter se habet eaque despiciens casus contemnit humanos culpaque omni carens praeter se ipsam nihil censet ad se pertinere. nos autem omnia adversa cum venientia metu augentes, tum maerore praesentia re- 25 rum naturam quam errorem nostrum damnare malumus.

2 Sed et huius culpae et ceterorum vitiorum pecca- 5 torumque nostrorum omnis a philosophia petenda correctio est. cuius in sinum cum a primis tempori- 30 bus aetatis nostra voluntas studiumque nos compu-

---

3 philophandi G[1]V 5 tantam R[1]V[1] 8 equidem meos... 9 exercuit *Non. 295, 6* 11 fragillit. K 12 infirma dedisset *om.* H 13 intollerabilis X *(praeter* H*)* 16 sed ... 18 existimo *Non. 251, 31* 18 existumem V[2] 19 virtus *ex* virtutis G[2] 20 omnia *ex* omum K[c] homine GRV[1] 22 praeter se ipsam *bis* G[1] 23 cum *Dav.* tum 24 rerum ... 25 malumus *Non. 277, 15* 25 damnare *add.* G[2] 30 nostram K[1]

lisset, his gravissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna iactati tempestate confugimus. o vitae philosophia dux, o virtutis indagatrix expultrixque vitiorum! quid non modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? tu urbis peperisti, tu dissipatos homines in societatem vitae convocasti, tu eos inter se primo domiciliis, deinde coniugiis, tum litterarum et vocum communione iunxisti, tu inventrix legum, tu magistra morum et disciplinae fuisti; ad te confugimus, a te opem petimus, tibi nos, ut antea magna ex parte, sic nunc penitus totosque tradimus. est autem unus dies bene et ex praeceptis tuis actus peccanti inmortalitati ante-
6 ponendus. cuius igitur potius opibus utamur quam tuis, quae et vitae tranquillitatem largita nobis es et terrorem mortis sustulisti? Ac philosophia quidem tantum abest ut proinde ac de hominum est vita merita laudetur, ut a plerisque neglecta a multis etiam vituperetur. vituperare quisquam vitae parentem et hoc parricidio se inquinare audet et tam impie ingratus esse, ut eam accuset, quam vereri deberet, etiamsi minus percipere potuisset? sed, ut opinor, hic error et haec indoctorum animis offusa caligo est, quod tam longe retro respicere non possunt nec eos, a quibus vita hominium instructa primis sit, fuisse philosophos

3 o vitae . . . 407, 7 assequebatur H

3 o vitae . . . 4 vitiorum *Prisc. GL. 2, 371, 10* o ⟨vitae, *om. codd.*⟩ phil. ... potuisset *et* tu inventrix ... fuisti *Lact. inst. 3, 13, 15 cf. Apul. mund. 1* virtus KRH 4 excultrixque GKR[1]V[1]H *Apul. plur.* (exculptrixque *PL*) *Lact. P*[1]*V* (ultrixque *H*) expultrixque R[vet] V[rec] Mς *Prisc. Apul. F*[2] *Lact. BP*[2] quid] qui V[1] ([d] *add.*[1 aut 2]) *ft. recte cf. Mue.* 8 literarum K 10—12 quid] ad te opem ferimus. est autem H 13 peccandi R[1] imm. GH 15 et *ante* vitae *add.* G[2] es et] s et *in r.* V[1?] 16 terrorem] terrorest K 18 neclecta KR neglecta *ex* necleta V[1] 19 quisquamne vituperare vitae ... 20 ingratus esse *Lact. inst. 3, 14, 8* 20 paricidio K[1]V audeat *Lact. codd. praeter B* 25 primi G primissẻt R ([1]R[c]) primis est *Ba.*

arbitrantur. Quam rem antiquissimam cum videamus, 3 7
nomen tamen esse confitemur recens. nam sapientiam
quidem ipsam quis negare potest non modo re esse an-
tiquam, verum etiam nomine? quae divinarum huma-
5 narumque rerum, tum initiorum causarumque cuiusque
rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud anti-
quos adsequebatur. itaque et illos septem, qui a Grae-
cis *σοφοί*, sapientes a nostris et habebantur et no-
minabantur, et multis ante saeculis Lycurgum, cuius
10 temporibus Homerus etiam fuisse ante hanc urbem
conditam traditur, et iam heroicis aetatibus Ulixem et
Nestorem accepimus et fuisse et habitos esse sapien-
tis. nec vero Atlans sustinere caelum nec Prometheus 8
adfixus Caucaso nec stellatus Cepheus cum uxore
15 genero filia traderetur, nisi caelestium divina cogni-
tio nomen eorum ad errorem fabulae traduxisset. a
quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contem-
platione studia ponebant, sapientes et habebantur et
nominabantur, idque eorum nomen usque ad Pytha-
20 gorae manavit aetatem. quem, ut scribit auditor Pla-
tonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Phli-
untem ferunt venisse, eumque cum Leonte, principe
Phliasiorum, docte et copiose disseruisse quaedam.
cuius ingenium et eloquentiam cum admiratus esset
25 Leon, quaesivisse ex eo, qua maxime arte confideret;
at illum: artem quidem se scire nullam, sed esse phi-
losophum. admiratum Leontem novitatem nominis

---

17 omnesque qui . . . 20 aetate H

3 negare non p. K^1 5 rerum . . . causarumque *in mg.* G^2 cuiusque V^cς cuius X (cuiu G^1) 6 cognitionem H 7 qui... 8 nominabantur *del. Sauppe* 8 COΦOI X habebantur V^2ς habeantur X (et et h. G) 9 lygurgum X (*ex* lygitur gum K^1) 11 et iam] etiam *Ω* ulixem] i *e corr.* G ulyxem V 12 *alt.* et *add.* V^c sapientis *ex* -es R^c 13 atlans K athlans R^1 (h *del.*^{c}) V^1 (n *del.*^{2}) G^2 (*ex* athalans) 16 traduxisset G^1 (^{n} *ss.*^{1}) V^2ς traduxissent KRV^1 21 *fr. 78 V.* philuntem X 22 eum-que cum] cumque *Dav.* 23 philiasiorum G^1V

quaesivisse, quinam essent philosophi, et quid inter
9 eos et reliquos interesset; Pythagoram autem respondisse similem sibi videri vitam hominum et mercatum
eum, qui haberetur maxumo ludorum apparatu totius
Graeciae celebritate; nam ut illic alii corporibus exer- 5
citatis gloriam et nobilitatem coronae peterent, alii
emendi aut vendendi quaestu et lucro ducerentur, esset
autem quoddam genus eorum, idque vel maxime ingenuum, qui nec plausum nec lucrum quaererent, sed
visendi causa venirent studioseque perspicerent, quid 10
ageretur et quo modo, item nos quasi in mercatus
quandam celebritatem ex urbe aliqua sic in hanc
vitam ex alia vita et natura profectos alios gloriae
servire, alios pecuniae, raros esse quosdam, qui ceteris
omnibus pro nihilo habitis rerum naturam studiose 15
intuerentur; hos se appellare sapientiae studiosos — id
est enim philosophos —; et ut illic liberalissimum esset
spectare nihil sibi adquirentem, sic in vita longe omnibus studiis contemplationem rerum cognitionemque
praestare. 20

4 10 Nec vero Pythagoras nominis solum inventor, sed
rerum etiam ipsarum amplificator fuit. qui cum post
hunc Phliasium sermonem in Italiam venisset, exornavit eam Graeciam, quae magna dicta est, et privatim et
publice praestantissumis et institutis et artibus. cuius 25
de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. sed
ab antiqua philosophia usque ad Socratem, qui Archelaum, Anaxagorae discipulum, audierat, numeri motusque tractabantur, et unde omnia orerentur quove reciderent, studioseque ab is siderum magnitudines 30
intervalla cursus anquirebantur et cuncta caelestia.

---

1 esset R^1V^1 ($^nR^cV^1$) 3 vita X (*corr.* V^{rec}) 5 illic ς illi X (*del.* V^2) *cf. Neue 2, 655 (Cael. ap. Cic. epist. 8, 15, 2)* 7 esse V^1 11 item (iter *codd.*) . . . 12 aliqua *Non. 431, 19* 12 celebritate X *corr.* V^2 hac K^1 19 cognitionemque V^cς cogitationemque X 22 amplicator G cum//post (*eras.* q) K 29 orarentur K recederent X *corr.* $V^{1\,aut\,c}$ς 31 currus G^1 antiquirebantur G (*alt.* i *e corr.*^{2})

Socrates autem primus philosophiam devocavit e caelo
et in urbibus conlocavit et in domus etiam introduxit
et coëgit de vita et moribus rebusque bonis et malis
quaerere. cuius multiplex ratio disputandi rerumque 11
5 varietas et ingenii magnitudo Platonis memoria et
litteris consecrata plura genera effecit dissentientium
philosophorum, e quibus nos id potissimum consecuti
sumus, quo Socratem usum arbitrabamur, ut nostram
ipsi sententiam tegeremus, errore alios levaremus et
10 in omni disputatione, quid esset simillimum veri,
quaereremus. quem morem cum Carneades acutissime
copiosissimeque tenuisset, fecimus et alias saepe et
nuper in Tusculano, ut ad eam consuetudinem dispu-
taremus. et quadridui quidem sermonem superioribus
15 ad te perscriptum libris misimus, quinto autem die
cum eodem in loco consedissemus, sic est propositum,
de quo disputaremus:

Non mihi videtur ad beate vivendum satis 5 12
posse virtutem.

20 At hercule Bruto meo videtur, cuius ego iudicium,
pace tua dixerim, longe antepono tuo.

Non dubito, nec id nunc agitur, tu illum quantum
ames, sed hoc, quod mihi dixi videri, quale sit, de quo
a te disputari volo.

25 Nempe negas ad beate vivendum satis posse vir-
tutem?

Prorsus nego.

Quid? ad recte honeste laudabiliter, postremo ad
bene vivendum satisne est praesidi in virtute?

30 Certe satis.

Potes igitur aut, qui male vivat, non eum miserum

---

2 domos ς *ac fort.* V^{1} (u *e corr.*^{c}) domibus Gr. 6 effecit
ς efficit X 7 consecuti] con *del.* V^{2} 8 arbitramur V^{2}ς
11 quaeremus G^{1}K moyẹrem G^{2} 13 eaḍẹm *(del.*^{c}*)* R
15 ad] a R missimus G^{1}K 20 ad V^{1} 23 hoc ς de hoc X
29 praesidii KV^{2}

dicere aut, quem bene fateare, eum negare beate
vivere?
Quidni possim? nam etiam in tormentis recte ho-
neste laudabiliter et ob eam rem bene vivi potest, dum
modo intellegas, quid nunc dicam 'bene.' dico enim 5
13 constanter graviter sapienter fortiter. haec etiam in
eculeum coiciuntur, quo vita non adspirat beata.
Quid igitur? solane beata vita, quaeso, relinquitur
extra ostium limenque carceris, cum constantia gra-
vitas fortitudo sapientia reliquaeque virtutes rapiantur 10
ad tortorem nullumque recusent nec supplicium nec
dolorem?
Tu, si quid es facturus, nova aliqua conquiras opor-
tet; ista me minime movent, non solum quia pervul-
gata sunt, sed multo magis, quia, tamquam levia quae- 15
dam vina nihil valent in aqua, sic Stoicorum ista magis
gustata quam potata delectant. velut iste chorus vir-
tutum in eculeum impositus imagines constituit ante
oculos cum amplissima dignitate, ut ad eas cursim
perrectura nec eas beata vita a se desertas passura 20
14 videatur; cum autem animum ab ista pictura imagini-
busque virtutum ad rem veritatemque traduxeris, hoc
nudum relinquitur, possitne quis beatus esse, quam
diu torqueatur. quam ob rem hoc nunc quaeramus;
virtutes autem noli vereri ne expostulent et querantur 25
se a beata vita esse relictas. si enim nulla virtus pru-
dentia vacat, prudentia ipsa hoc videt, non omnis
bonos esse etiam beatos, multaque de M. Atilio Q.
Caepione M'. Aquilio recordatur, beatamque vitam,

ł tolera
3 possum K 4 laudabiliter V (*ss.*^{2}) 5 num K 7 coitiuntur
GKR aspir. V 9 hostium GK 11 *prius* nec *add.* G^2 13 factu-
ras G^1 16 istoicorum V 17 corus X (*corr.* $V^{1?}$) 20 per-
recturas G^1 25 verereri X ne] nec K quaerantur GVK^c
26 a *add.* G^2 28 dematilio (ti *in r. scr. et* ¯ *supra* m *add.* V^c
io *ex corr.* G^2) quinto caepionem (coep. K) aquilo (caepionem-
aquilo R) X aquilio *e corr.* $V^{1\,aut\,c}$ M'. Aquilio *Fabric.*

si imaginibus potius uti quam rebus ipsis placet, conantem ire in eculeum retinet ipsa prudentia negatque ei cum dolore et cruciatu quicquam esse commune. 6

Facile patior te isto modo agere, etsi iniquum est 15
5 praescribere mihi te, quem ad modum a me disputari velis. sed quaero, utrum aliquid actum superioribus diebus an nihil arbitremur.

Actum vero, et aliquantum quidem.

Atqui, si ita est, profligata iam haec et paene ad
10 exitum adducta quaestio est.

Quo tandem modo?

Quia motus turbulenti iactationesque animorum incitatae et impetu inconsiderato elatae rationem omnem repellentes vitae beatae nullam partem relinquunt. quis
15 enim potest mortem aut dolorem metuens, quorum alterum saepe adest, alterum semper impendet, esse non miser? quid, si idem, quod plerumque fit, paupertatem ignominiam infamiam timet, si debilitatem caecitatem, si denique, quod non singulis hominibus,
20 sed potentibus populis saepe contigit, servitutem? pot- 16
est ea timens esse quisquam beatus? quid, qui non modo ea futura timet, verum etiam fert sustinetque praesentia — adde eodem exilia luctus orbitates: qui rebus his fractus aegritudine eliditur, potest tandem
25 esse non miserrimus? quid vero? illum, quem libidinibus inflammatum et furentem videmus, omnia rabide adpetentem cum inexplebili cupiditate, quoque affluentius voluptates undique hauriat, eo gravius ardentius-

---

2 ipsa prudentia *del. Ern. (Dav.*[2]*)* 4 ito G[1] agere V[c]ς egere GRV[1] aegere K 5 ꝑscribere V 9 profligata ... 10 est *Non. 160, 28* 10 deducta *Non.* questio GKV 13 impetum V[1] ạelatae G *(exp.*[2]*)* aelate KRV omnem *add.* G[2] 17 quod si K 18 infamia X *(om.* G[1] *add.*[2]*) corr.* V[c] si *ex* sed R[1] 19 quod ... 20 contigit *Non. 268, 10* non modo sing. V[2] *Non.* 20 potentissimis *Non.* contingit G[1] *Non. B*[A]*D*[A] 23 adde V atde GKR 23 qui ... 25 esse non miser? *Non. 292, 36* 27 cum ... 412, 1 sitientem *Non. 319, 17* 27 quo fluentius voluntates ... hauriret *Non.*

que sitientem, nonne recte miserrimum dixeris? quid? elatus ille levitate inanique laetitia exultans et temere gestiens nonne tanto miserior, quanto sibi videtur beatior? ergo ut hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullae aegritudines exedunt, nullae libidines incitant, nullae futtiles laetitiae exultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. ut maris igitur tranquillitas intellegitur nulla ne minima quidem aura fluctus commovente, sic animi quietus et placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moveri queat. 10
17 quodsi est qui vim fortunae, qui omnia humana, quae cuique accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum nec angor attingat, idemque si nihil concupiscat, nulla ecferatur animi inani voluptate, quid est cur is non beatus sit? et si haec virtute efficiuntur, 15 quid est cur virtus ipsa per se non efficiat beatos?

7 Atqui alterum dici non potest, quin i, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti laetitia ecferantur, beati sint, itaque id tibi concedo; alterum autem iam integrum non est. superi- 20 oribus enim disputationibus effectum est vacare omni animi perturbatione sapientem.

18 Nimirum igitur confecta res est; videtur enim ad exitum venisse quaestio.

Propemodum id quidem. 25

Verum tamen mathematicorum iste mos est, non est philosophorum. nam geometrae cum aliquid docere volunt, si quid ad eam rem pertinet eorum quae ante docuerunt, id sumunt pro concesso et probato,

---

2 elevatus KR temere R^c V[2] timere X 4 ut mihi K[1] 6 exultantes G[1] 7 matris K[1] 11 quae cuique X *(cf. Mue.)* quaecumque ς 12 toller. G 14 ecfer.] haec feratur K 16 beatus R[1] 17 non *add.* G[1] qui nihil metuant . . . 18 nulla inpotentia ecferantur *Non. 129, 7* 18 angantur KV[1] agant *Non.* 19 ecferantur V[2]ς *Non.* ecferant X (hec ferant K^c) 21 vacare V[2]ς vacari X 22 perturbatione/// V

illud modo explicant, de quo ante nihil scriptum est;
philosophi quamcumque rem habent in manibus, in
eam quae conveniunt, congerunt omnia, etsi alio loco
disputata sunt. quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset
5 quaesitum, satisne ad beate vivendum virtus posset,
multa diceret? cui satis esset respondere se ante do-
cuisse nihil bonum esse nisi quod honestum esset, hoc
probato consequens esse beatam vitam virtute esse
contentam, et quo modo hoc sit consequens illi, sic
10 illud huic, ut, si beata vita virtute contenta sit, nisi
honestum quod sit, nihil aliud sit bonum. sed tamen 19
non agunt sic; nam et de honesto et de summo bono
separatim libri sunt, et cum ex eo efficiatur satis
magnam in virtute ad beate vivendum esse vim, nihilo
15 minus hoc agunt separatim. propriis enim et suis argu-
mentis et admonitionibus tractanda quaeque res est,
tanta praesertim. cave enim putes ullam in philosophia
vocem emissam clariorem ullumve esse philosophiae
promissum uberius aut maius. Nam quid profitetur?
20 o dii boni! perfecturam se, qui legibus suis paruisset,
ut esset contra fortunam semper armatus, ut omnia
praesidia haberet in se bene beateque vivendi, ut esset
semper denique beatus. sed videro, quid efficiat; tan- 20
tisper hoc ipsum magni aestumo, quod pollicetur. nam
25 Xerxes quidem refertus omnibus praemiis donisque
fortunae, non equitatu, non pedestribus copiis, non
navium multitudine, non infinito pondere auri conten-
tus praemium proposuit, qui invenisset novam volup-
tatem — qua ipsa non fuit contentus; neque enim
30 umquam finem inveniet libido —, nos vellem praemio

---

4 essent V^1 6 se . . . docuisse ς sed . . . docuisset X si . . . docuisset V^cς *non recte* 9. 10 contemptam, -a KR 10 vita V^2ς *om.* X 11 quod] o *e corr.* K^c 14 nihilhominus GR nihil ominus K 16 amon. G ammon. V 17 in] a V^c *(sed cf. 404, 10)* 18 ullumve *ex* ullave G^2 24 magi G^1KR 25 *Val. Max. 9, 1 ext. 3* 26 non avium GRV^1 28 qui] *ex* cui R^1? voluntatem GKV^1 *(corr.$^{1 \text{ aut } c}$)* 29 quia K fuit] fuisset *Bentl.*

elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmius crederemus.

8 21 Vellem id quidem, sed habeo paulum, quod requiram. ego enim adsentior eorum quae posuisti alterum alteri consequens esse, ut, quem ad modum, si, quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur vitam beatam virtute confici, sic, si vita beata in virtute sit, nihil esse nisi virtutem bonum. sed Brutus tuus auctore Aristo et Antiocho non sentit hoc; putat enim, etiamsi sit bonum aliquod praeter virtutem.

22 Quid igitur? contra Brutumne me dicturum putas?

Tu vero, ut videtur; nam praefinire non est meum.

Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. nam ista mihi et cum Antiocho saepe et cum Aristo nuper, cum Athenis imperator apud eum deversarer, dissensio fuit. mihi enim non videbatur quisquam esse beatus posse, cum in malis esset; in malis autem sapientem esse posse, si essent ulla corporis aut fortunae mala. dicebantur haec, quae scripsit etiam Antiochus locis pluribus, virtutem ipsam per se beatam vitam efficere posse neque tamen beatissimam; deinde ex maiore parte plerasque res nominari, etiamsi quae pars abesset, ut vires, ut valetudinem, ut divitias, ut honorem, ut gloriam, quae genere, non numero cernerentur; item beatam vitam, etiamsi ex aliqua parte clauderet, tamen 23 ex multo maiore parte optinere nomen suum. haec

---

1 adtulisset GV[1] (att. V[2]) atullisset K 2 firmus G[1]K 4 assentior KR 9. 14 aristone X (aristhone 9 G) *sed cf. fin. 5, 8 Brut. 332 Att. 5, 10, 5* 9 si *post* etiam *om.* G[1] 10 *post* virtutem *add.* V[c]: tamen ad beate vivendum satis pose (s *add.*[rec]) virtutem *(quae sane propter homoioteleuton facile excidere poterant; cf. etiam 413, 5)* 11 brutum nec me X *corr.* V[1 aut c] 15 diversarer V 17 in mali esset V[1] 19 scrip|t|asit V *(corr.*[1 aut c]*)* scriptasit GRK (*ex* scripsit?) scripta sunt ς 21 posse *add.* R[1] 22 patre G[1] abisset K[1] abesse V[1] 23 valetitudinem K 25 claudicaret *ex* clauderet V[1 aut c] 26 obt. K

nunc enucleare non ita necesse est, quamquam non
constantissime dici mihi videntur. nam et, qui beatus
est, non intellego quid requirat, ut sit beatior — si est
enim quod desit, ne beatus quidem est —, et quod ex
5 maiore parte unam quamque rem appellari spectari-
que dicunt, est ubi id isto modo valeat; cum vero tria
genera malorum esse dicant, qui duorum generum ma-
lis omnibus urgeatur, ut omnia advorsa sint in fortuna,
omnibus oppressum corpus et confectum doloribus,
10 huic paulumne ad beatam vitam deesse dicemus, non
modo ad beatissimam?

9 24 Hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non po-
tuit. nam cum statuisset verbera, tormenta, cruciatus,
patriae eversiones, exilia, orbitates magnam vim ha-
15 bere ad male misereque vivendum, non est ausus elate
et ample loqui, cum humiliter demisseque sentiret.
quam bene, non quaeritur, constanter quidem certe.
itaque mihi placere non solet consequentia reprehen-
dere, cum prima concesseris. hic autem elegantissi-
20 mus omnium philosophorum et eruditissimus non
magnopere reprehenditur, cum tria genera dicit bono-
rum, vexatur autem ab omnibus primum in eo libro
quem scripsit de vita beata, in quo multa disputat,
quam ob rem is, qui torqueatur qui crucietur, beatus
25 esse non possit. in eo etiam putatur dicere in rotam —
id est genus quoddam tormenti apud Graecos — bea-
tam vitam non escendere. non usquam id quidem dicit
omnino, sed quae dicit, idem valent. possum igitur, 25

2 videntur B ς videtur X 4 quod *(priore loco)*] qui K
5 rem ς partem X appellarique G[1] *(corr.*[2]*)* 6 ịsṭạ tria G
(exp.[2]*)* 8 adversa V 12 teophrastus X (*ex* teopharastus K)
14 eversionis V 15 non . . . 16 loqui, humiliter dimisseque
sentire *Non. 286, 10* 19 eligantissimmus K 21 dici X *corr.*
V[1] 26 id est . . . Graecos *del. Er. vix recte. τροχὸς ante
hunc locum a Romanis non commemoratur. (in* R *his verbis
linea subducta est, sed s. XVII/XVIII demum sec. Stroux)* ///ge-
nus R 27 escenderet GRV[1] (t *poṣtea eras.*) ascendere K
non usquam] nusquam V[2]

cui concesserim in malis esse dolores corporis, in malis naufragia fortunae, huic suscensere dicenti non omnis bonos esse beatos, cum in omnis bonos ea, quae ille in malis numerat, cadere possint? vexatur idem Theophrastus et libris et scholis omnium philosophorum, quod in Callisthene suo laudarit illam sententiam:

'Vitám regit fortúna, non sapiéntia.'

negant ab ullo philosopho quicquam dictum esse languidius. recte id quidem, sed nihil intellego dici potuisse constantius. si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus in casu atque fortuna, nonne consentaneum est plus fortunam, quae domina rerum sit et externarum et ad corpus pertinentium, quam consilium valere? (26) An malumus Epicurum imitari? qui multa praeclare saepe dicit; quam enim sibi constanter convenienterque dicat, non laborat. laudat tenuem victum. philosophi id quidem, sed si Socrates aut Antisthenes diceret, non is qui finem bonorum voluptatem esse dixerit. negat quemquam iucunde posse vivere, nisi idem honeste sapienter iusteque vivat. nihil gravius, nihil philosophia dignius, nisi idem hoc ipsum 'honeste sapienter iuste' ad voluptatem referret. Quid melius quam: fortunam exiguam intervenire sapienti? sed hoc isne dicit, qui, cum dolorem non modo maxumum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrumis tum, cum maxime contra

---

1 cui non cesserim K^1 2 succensere G 5 theofr. V thephr. G^1 teophar. K 6 calisthene R^1 7 *τύχη τὰ θνητῶν πράγματ', οὐκ εὐβουλία Chaeremon Tr. gr. p. 782* gerit K 15 *Epic. p. 89, 7* 17 laborant G^1 lauda tenuem GRV (*corr.* V^c) laudetenuãẽ K *Ep. fr. 459* 18 aut *ex* ant R ant tisthenes K^1 (*corr.*^{c}) 19 is] his K esse *add.* G^2 20 *Epic. s. s. V* iǒcunde V^1 21 que *om.* K philosophiae K 23 quid V^2 qui X 24 *Epic. s. s. XVI* exiguam] -guā *in r.* K^c isne V^2 hisne X 25 modum V^1 26 ut *ante* toto *add.* V^2 27 doloribus] bus *in r.* V^2 *Epic. fr. 122*

fortunam glorietur? quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus: 'occupavi te' inquit, 'Fortuna, atque 27
cepi omnisque aditus tuos interclusi, ut ad me adspirare non posses.' praeclare, si Aristo Chius aut si Stoi-
5 cus Zenon diceret, qui, nisi quod turpe esset, nihil malum duceret; tu vero, Metrodore, qui omne bonum in visceribus medullisque condideris et definieris summum bonum firma corporis adfectione explorataque ⟨eius⟩ spe contineri, Fortunae aditus interclusisti? quo mo-
10 do? isto enim bono iam exspoliari potes.

10

Atqui his capiuntur imperiti, et propter huius mo- 28
di sententias istorum hominum est multitudo; acute autem disputantis illud est, non quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, videre. velut in ea
15 ipsa sententia, quam in hac disputatione suscepimus, omnis bonos semper beatos volumus esse. quos dicam bonos, perspicuum est; omnibus enim virtutibus instructos et ornatos tum sapientis, tum viros bonos dicimus. videamus, qui dicendi sint beati. equidem 29
20 eos existimo, qui sint in bonis nullo adiuncto malo; neque ulla alia huic verbo, cum beatum dicimus, subiecta notio est nisi secretis malis omnibus cumulata bonorum complexio. hanc assequi virtus, si quicquam praeter ipsam boni est, non potest. aderit enim
25 malorum, si mala illa ducimus, turba quaedam: paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, amissio suorum, graves dolores corporis, perdita valetudo, debilitas, caecitas, interitus patriae, exilium, servitus denique.

---

1 quod . . . 2 occupavit *(sic) Non. 355, 5* 2 *Metr. fr. 49* occupa vite K[1] 3 coepi GRV cępi K^c (cepi[1]) que *add.* G[2] asp. G 4 aristocchius KR aristh(c[2])ochius G sthoicus G sthoichus K[1] 5 zeno V[2] *sed cf. nat. deor. 1, 70* 8 corpori X *corr.* V[2] *add. Lb. (cf. off. 3, 117)* 10 exspoliari potes V[2] expoliare potest X 11 huius] eius V^c? 13 autem *add.* G[2] 16 quos V[2] quod X 19 qui *ex* quid V^c 20 eos *We.* hos quid G[1] 23 si] sic V 24 ipsa GRV[1] (- *add.*^rec) est] esse K[1] 25 dicimus K[1] 27 valitudo X 28 interius G[1]

in his tot et tantis — atque etiam plura possunt accidere — potest esse sapiens; nam haec casus importat, qui in sapientem potest incurrere. at si ea mala sunt, quis potest praestare semper sapientem beatum fore,
30 cum vel in omnibus is uno tempore esse possit? non 5
igitur facile concedo neque Bruto meo neque communibus magistris nec veteribus illis, Aristoteli Speusippo Xenocrati Polemoni, ut, cum ea quae supra enumeravi in malis numerent, idem dicant semper beatum esse sapientem. quos si titulus hic delectat insignis et pul- 10
cher, Pythagora Socrate Platone dignissimus, inducant animum illa, quorum splendore capiuntur, vires valetudinem pulchritudinem divitias honores opes contemnere eaque, quae is contraria sunt, pro nihilo ducere: tum poterunt clarissima voce profiteri se neque 15
fortunae impetu nec multitudinis opinione nec dolore nec paupertate terreri, omniaque sibi in sese esse posita, nec esse quicquam extra suam potestatem, quod
31 ducant in bonis. nunc et haec loqui, quae sunt magni cuiusdam et alti viri, et eadem, quae vulgus, in malis 20
et bonis numerare concedi nullo modo potest. qua gloria commotus Epicurus exoritur; cui etiam, si dis placet, videtur semper sapiens beatus. hic dignitate huius sententiae capitur, sed numquam id diceret, si ipse se audiret. quid est enim quod minus conveniat, 25
quam ut is, qui vel summum vel solum malum dolorem esse dicat, idem censeat 'quam hoc suave est!' tum, cum dolore crucietur, dicturum esse sapientem? non

---

28 non . . . 419, 2 constantia H

5 his X *sed cf.* ea 3   6 commonibus GV   10 quos ς quod X *cf. 417, 16* dilectat X   11 inducant//animum G *(eras.* ĩ *vel* i) in *supra* animum *add.* V[c]   14 contria G[1]R[1]V sint X *sed cf.* capiuntur   19 nunc *We.* nec hunc   22 diis V[2]   23 semper *add.* G[2]   25 se *om.* G se audiret *scr.* V[c] *in r. et in mg.* 27 idem V[c] (m *in r.*) ς id est GKR   28 non . . . 419, 1 spectandi sunt *Non. 402, 22*

igitur ex singulis vocibus philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate atque constantia.

11 | 32 Adducis me, ut tibi adsentiar. sed tua quoque vide ne desideretur constantia.

5 Quonam modo?

Quia legi tuum nuper quartum de finibus; in eo mihi videbare contra Catonem disserens hoc velle ostendere — quod mihi quidem probatur — inter Zenonem et Peripateticos nihil praeter verborum novitatem in-10 teresse. quod si ita est, quid est causae quin, si Zenonis rationi consentaneum sit satis magnam vim in virtute esse ad beate vivendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non verba.

15 33 Tu quidem tabellis obsignatis agis mecum et testificaris, quid dixerim aliquando aut scripserim. cum aliis isto modo, qui legibus impositis disputant: nos in diem vivimus; quodcumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus, itaque soli sumus li-20 beri. verum tamen, quoniam de constantia paulo ante diximus, non ego hoc loco id quaerendum puto, verumne sit, quod Zenoni placuerit quodque eius auditori Aristoni, bonum esse solum, quod honestum esset, sed si ita esset, tum ⟨fueritne consentaneum⟩, ut totum 25 hoc beate vivere in una virtute poneret. 34 quare demus hoc sane Bruto, ut sit beatus semper sapiens — quam sibi conveniat, ipse viderit; gloria quidem huius sententiae quis est illo viro dignior? —, nos tamen teneamus, ut sit idem beatissimus.

---

1 expectandi G^1 *Non. L* 3 adducis . . . 4 constantia *add.* G^2 *in mg.* aducis R 6 quarum V^1 8 probare KR 10 qui^n G^1 12 peripatercis K^1 13 opinior K 21 verumne scit K^1 verume sit G^1 22 audituri G 24 tum *exp.* $V^{rec (c?)}$ *add. Po.* sed, ni ita esset, num consentaneum esset, tum ut *Se.* *(sed agitur de Zenonis doctrina cf. v. 29 sqq.)*, *alia alii* *(ad* tum *cf. parad. 29 fin. 4, 33 al.)* 27 ipsa X *corr.* V^2

12 Et si Zeno Citieus, advena quidam et ignobilis verborum opifex, insinuasse se in antiquam philosophiam videtur, huius sententiae gravitas a Platonis auctoritate repetatur, apud quem saepe haec oratio usurpata est, ut nihil praeter virtutem diceretur bonum. velut 5 in Gorgia Socrates, cum esset ex eo quaesitum, Arche-
35 laum Perdiccae filium, qui tum fortunatissimus haberetur, nonne beatum putaret, 'haud scio' inquit; 'numquam enim cum eo conlocutus sum. — ain tu? an aliter id scire non potes? — nullo modo. — tu igitur ne 10 de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatusne sit? — an ego possim, cum ignorem, quam sit doctus, quam vir bonus? — quid? tu in eo sitam vitam beatam putas? — ita prorsus existimo, bonos beatos, improbos miseros. — miser ergo Archelaus? — certe, 15
36 si iniustus.' videturne omnem hic beatam vitam in una virtute ponere? Quid vero? in Epitaphio quo modo idem? 'nam cui viro' inquit 'ex se ipso apta sunt omnia, quae ad beate vivendum ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu aut contrario pendere ex alte- 20 rius eventis et errare coguntur, huic optume vivendi ratio comparata est. hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic et nascentibus et cadentibus cum reliquis commodis, tum maxime liberis parebit et oboediet praecepto illi veteri: neque enim laetabitur um- 25 quam nec maerebit nimis, quod semper in se ipso omnem spem reponet sui.' ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto augustoque fonte nostra omnis manabit oratio.

---

1 ticieus R cici eus K[1] 1 advena ... 3 videtur *Non. 457, 25* 2 se *om. Non.* 5 velud KR 6 *Gorg. 470 d* arcelaum *hic* X (arcael. G) 9 an tu an aliter X *sed prius* an *in* ain *corr.* V[2] an tu aliter ς (*τί δέ; συγγενόμενος ἂν γνοίης, ἄλλως δὲ αὐτόθεν οὐ γιγνώσκεις κτλ.;*). *cf. Att. 4, 5, 1.* ain tu? aliter *Or.* 10 id *om.* G 11 rege] nego V[1] beatus nescit K[1] 17 *Menex. 247 e* 18 ex se ς esse X (e//se V) 23 candentibus GR 24 commodis] cum modis K[1] tumaxime GR 26 quod] qui V[rec] ipso V[c] ς (*διὰ τὸ αὑτῷ πεποιθέναι*) *cf. Lael. 30* ipse X 28 manebit GRV[1]

13 37 Unde igitur ordiri rectius possumus quam a communi parente natura? quae, quicquid genuit, non modo animal, sed etiam quod ita ortum esset e terra, ut stirpibus suis niteretur, in suo quidque genere perfec-
5 tum esse voluit. itaque et arbores et vites et ea, quae sunt humiliora neque se tollere a terra altius possunt, alia semper virent, alia hieme nudata verno tempore tepefacta frondescunt, neque est ullum quod non ita vigeat interiore quodam motu et suis in quoque semini-
10 bus inclusis, ut aut flores aut fruges fundat aut bacas, omniaque in omnibus, quantum in ipsis sit, nulla vi impediente perfecta sint. 38 facilius vero etiam in bestiis, quod is sensus a natura est datus, vis ipsius naturae perspici potest. namque alias bestias nantis aquarum
15 incolas esse voluit, alias volucres caelo frui libero, serpentis quasdam, quasdam esse gradientis, earum ipsarum partim solivagas, partim congregatas, inmanis alias, quasdam autem cicures, non nullas abditas terraque tectas. atque earum quaeque suum tenens munus,
20 cum in disparis animantis vitam transire non possit, manet in lege naturae. et ut bestiis aliud alii praecipui a natura datum est, quod suum quaeque retinet nec discedit ab eo, sic homini multo quiddam praestantius; etsi praestantia debent ea dici, quae habent ali-
25 quam comparationem, humanus autem animus decerptus ex mente divina cum alio nullo nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. 39 hic igitur si est excultus et si eius acies ita curata est, ut ne caecaretur erroribus, fit perfecta mens, id est absoluta ratio, quod
30 est idem virtus. et si omne beatum est, cui nihil deest,

1 ordiri ς V[rec] oriri X 9 vigeant X 10 ut . . . bacas *Non. 312, 41* (fundant) 11 vi K vim GRV 14 nantes . . . 15 serpentes . . . 16 gradientes R[c?] 16 *alt.* quasdam *del.* R[c?] 17 partim solivagas . . . 19 tectas *Non. 93, 3* 18 cicuras *Non.* 21 aliud alii/// V *(ult.* i *e corr.)* praecipui ⟨quid⟩ *Se. sed cf. inv. 2, 3* aliud alii commodi 23 discendit X discedit ς 26 nullo modo nisi G *(exp.[2])* 27 si *(priore loco)*] sic K si est *(alt. loco) add.* G[2] 28 ne] nec K 29 id est] idẽ G

et quod in suo genere expletum atque cumulatum est, idque virtutis est proprium, certe omnes virtutis compotes beati sunt.

Et hoc quidem mihi cum Bruto convenit, id est cum Aristotele Xenocrate Speusippo Polemone. sed mihi (5) (40) videntur etiam beatissimi. quid enim deest ad beate vivendum ei, qui confidit suis bonis? aut, qui diffidit, beatus esse qui potest? at diffidat necesse est, qui (14) bona dividit tripertito. qui enim poterit aut corporis firmitate aut fortunae stabilitate confidere? atqui nisi (10) stabili et fixo et permanente bono beatus esse nemo potest. quid ergo eius modi istorum est? ut mihi Laconis illud dictum in hos cadere videatur, qui glorianti cuidam mercatori, quod multas navis in omnem oram maritimam demisisset, 'non sane optabilis quidem ista' (15) inquit 'rudentibus apta fortuna.' an dubium est quin nihil sit habendum in eo genere, quo vita beata compleatur, si id possit amitti? nihil enim interarescere, nihil extingui, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata consistit. nam qui timebit ne quid ex is deper- (20) (41) dat, beatus esse non poterit. volumus enim eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, saeptum atque munitum, non ut parvo metu praeditus sit, sed ut nullo. ut enim innocens is dicitur, non qui leviter nocet, sed qui nihil nocet, sic sine metu is habendus est, non qui (25) parva metuit, sed qui omnino metu vacat. quae est enim alia fortitudo nisi animi adfectio cum in adeundo

---

10 atqui nisi (*alt. loco* nisi enim) . . . 12 potest *(bis) et* 18 nihil . . . 423, 3 consisteret H

2 omnis X virtutis est comp. R *(sed* est *postea del.)* 5 pseusippo X (pseups. K) 7. 8 difidit *et* . . . -at G 8 at] aut K^1 9 tripertio G^1 (*ex* tripertito) KRV 10 firmitati GV stabilitati V^3 15 ista quidem *edd. vett. We. sed cf. Kueh. ad 1, 6* 17 sit *add.* G^2 compleatur *Wopkens* (completur *Bentl.*) complectitur 22 septum X 24 sed qui nihil nocet *add.* G^2 $\text{sic}^{\text{si(2)}}\text{ne}$ G 26 parva *cf. Mdv. ad fin. 5, 91* parum ς parvo metu est *Ti.* omni G^1 quae] quid K^1 27 in *add.* K^c

periculo et in labore ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? atque haec certe non ita se haberent, nisi omne bonum in una honestate consisteret. qui autem 42 illam maxume optatam et expetitam securitatem — 5 securitatem autem nunc appello vacuitatem aegritudinis, in qua vita beata posita est — habere quisquam potest, cui aut adsit aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus et erectus et ea, quae homini accidere possunt, omnia parva ducens, 10 qualem sapientem esse volumus, nisi omnia sibi in se posita censebit? an Lacedaemonii Philippo minitante per litteras se omnia quae conarentur prohibiturum quaesiverunt, num se esset etiam mori prohibiturus: vir is, quem quaerimus, non multo facilius tali animo 15 reperietur quam civitas universa? quid? ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adiuncta, quae sit moderatrix omnium commotionum, quid potest ad beate vivendum deesse ei, quem fortitudo ab aegritudine et a metu vindicet, temperantia cum a libi- 20 dine avocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? haec efficere virtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata. 15 43 Atque cum perturbationes animi miseriam, sedationes autem vitam efficiant beatam, duplexque ratio perturbationis sit, quod aegritudo et 25 metus in malis opinatis, in bonorum autem errore laetitia gestiens libidoque versetur, quae omnia cum consilio et ratione pugnent, his tu tam gravibus concita-

8 qui . . . 424,9 honestum (*sine* 11 an . . . 15 universa *et* 21 haec . . . 22 explicata) H

4 illa G expetitam *Man.* expeditam 5 apello RV 6 in qua vita] inquinata K 7 adsit ut ad. V^1 11 philosopho V^1 minitante *Bentl.* militanti X minitanti ςV^{rec} *(per anacoluthon def. Wo.)* 13 quesierunt V 14 queris K^1 15 repperietur GR^1V 16 loquimur ςV^3 loquitur X 17 *post* commotionum *add.* addi potest V^3 19 cum *Lb.* tum 22 atque cum *edd. vett.* at quicumque X atqui cum V^3ς per turbationis *ex* -es R^1 24 quod] quae K 26 quae *Bentl.* cum Ω cum omnia ⟨ea⟩ *Sey.* 27 oratione K

tionibus tamque ipsis inter se dissentientibus atque distractis quem vacuum solutum liberum videris, hunc dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper ita adfectus est; semper igitur sapiens beatus est.

Atque etiam omne bonum laetabile est; quod autem laetabile, id praedicandum et prae se ferendum; quod tale autem, id etiam gloriosum; si vero gloriosum, certe laudabile; quod laudabile autem, profecto etiam **44** honestum; quod bonum igitur, id honestum. at quae isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt; solum igitur bonum, quod honestum; ex quo efficitur honestate una vitam contineri beatam. Non sunt igitur ea bona dicenda nec habenda, quibus abundantem **45** licet esse miserrimum. an dubitas quin praestans valetudine, viribus, forma, acerrumis integerrumisque sensibus, adde etiam, si lubet, pernicitatem et velocitatem, da divitias, honores, imperia, opes, gloriam — si fuerit is, qui haec habet, iniustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio atque nullo, dubitabisne eum miserum dicere? qualia igitur ista bona sunt, quae qui habeat miserrimus esse possit? Videamus ne, ut acervus ex sui generis granis, sic beata vita ex sui similibus partibus effici debeat. quod si ita est, ex bonis, quae sola honesta sunt, efficiendum est beatum; ea mixta ex dissimilibus si erunt, honestum ex is effici nihil poterit; quo detracto quid poterit beatum intellegi? Etenim, quicquid est, quod bonum sit, id expetendum est; quod autem expetendum, id certe adprobandum; quod vero

---

11 solum ... 14 miserrimum (... 12 beatam *bis*) 17 da cuipiam divitias ... 426, 3 concluditur H

1 tamque in ipsis G[1] dissentientibus] dissidentibus H 5 atque sqq. *St. fr. 3, 37 (cf. fin. 3, 27)* 6 et praeferendum H ς 9 atque isti X 12 unam GH *(alt. loco)* continere X *corr.* V[rec] ς 13 habundantem GKH 14 praestans ... 16 velocitatem *Non. 444, 9* 15 integrumhisque G[1]V[1] (e *supra* gr *scr.* G[2] er V[3]) integerumhisque KR integrisque *Non.* 19 hebenti G[1] 25 nil H 26 quo *ex* quod V[rec] *St. fr. 3, 37 cf. fin. 3, 27* 27 *prius* quod *om.* H ς

adprobaris, id gratum acceptumque habendum; ergo etiam dignitas ei tribuenda est. quod si ita est, laudabile sit necesse est; bonum igitur omne laudabile. ex quo efficitur, ut, quod sit honestum, id sit solum bo- 16
5 num. Quod ni ita tenebimus, multa erunt, quae nobis 46 bona dicenda sint; omitto divitias — quas cum quivis quamvis indignus habere possit, in bonis non numero; quod enim est bonum, id non quivis habere potest —, omitto nobilitatem famamque popularem stultorum in-
10 proborumque consensu excitatam: haec, quae sunt minima, tamen bona dicantur necesse est, candiduli dentes, venusti oculi, color suavis et ea quae Anticlea laudat Ulixi pedes abluens:

'Lénitudo orátionis, móllitudo córporis.'

15 ea si bona ducemus, quid erit in philosophi gravitate quam in volgi opinione stultorumque turba quod dicatur aut gravius aut grandius? At enim eadem 47 Stoici 'praecipua' vel 'producta' dicunt, quae 'bona' isti. dicunt illi quidem, sed is vitam beatam com-
20 pleri negant; hi autem sine is esse nullam putant aut, si sit beata, beatissimam certe negant. nos autem volumus beatissimam, idque nobis Socratica illa conclusione confirmatur. sic enim princeps ille philosophiae disserebat: qualis cuiusque animi adfectus
25 esset, talem esse hominem; qualis autem homo ipse esset, talem eius esse orationem; orationi autem facta similia, factis vitam. adfectus autem animi in bono

---

6 bona *add.* G[1] *mg.* sunt GH cum *om.* H 9 impr. KRH 10 excitatem R[1]K[1] (exit.) 12 et ea . . . 13 abluens *om.* H 12 ea quae] aeque X Anticlea] *apud Homerum Euryclea pedes abluit, in vasculo s. V exeuntis prope Clusium reperto (Monum. dell' Inst. IX tab. 42) Antiphata.* 13 laudat ς (*ex* Y?) *om.* X 14 *Pacuv. Niptra 247* lenitudo . . . 15 gravitate *Non. 132, 5* (sibi bona ducens) 16 vulgi HR[rec] 18 Stoici eadem Hς 19 vita G 20 sine is] si his X 23 *cf. Clem. protr. 123 (cum Stählinii adn.), Plato Rep. 400 d* princeps *eqs. cf. Anon. ap. Mai Scr. vet. nov. coll. 2, 608* 25 ipse *om.* H 26 rationem. Rationis X *sed cf. Sen. epist. 114, 1 Quint. inst. 11, 1, 30 al.*

viro laudabilis; et vita igitur laudabilis boni viri; et
honesta ergo, quoniam laudabilis. ex quibus bonorum
48 beatam vitam esse concluditur. Etenim, pro deorum
atque hominum fidem! parumne cognitum est superi-
oribus nostris disputationibus, an delectationis et otii 5
consumendi causa locuti sumus, sapientem ab omni
concitatione animi, quam perturbationem voco, semper
vacare, semper in animo eius esse placidissimam
pacem? vir igitur temperatus, constans, sine metu,
sine aegritudine, sine alacritate futtili, sine libidine 10
nonne beatus? at semper sapiens talis; semper igitur
beatus. Iam vero qui potest vir bonus non ad id, quod
laudabile sit, omnia referre, quae agit quaeque sentit?
refert autem omnia ad beate vivendum; beata igitur
vita laudabilis; nec quicquam sine virtute laudabile: 15
17 beata igitur vita virtute conficitur. Atque hoc sic etiam
49 concluditur: nec in misera vita quicquam est prae-
dicabile aut gloriandum nec in ea, quae nec misera
sit nec beata. et est in aliqua vita praedicabile ali-
quid et gloriandum ac prae se ferendum, ut Epami- 20
nondas:

'Consiliis nostris laus est attonsa Laconum,'

ut Africanus:

'A sole exoriente supra Maeotis paludes
Nemo est qui factis aequiperare queat.' 25

---

6 dicimus itaque sapientem . . . 9 pacem *et* 14 beata . . . 427, 7 perversius H

4 fidem ς fide X 5 delectacionis K dilectationis GR dilectationibus V 10 futili *Bentl.* *(cf. 379, 18)* ulla Ω *et Non. 457, 4:* Alacritatem in malis habendam Cicero Tusculanarum ⟨lib. V⟩ ostendit: vir igitur . . . sine alacritate ulla, lubidine non vexatus 11 a//t V aut GKR 12—427, 7 *St. fr. 3, 59* 15 nequicquam GV 16 sqq. *cf. fin. 3, 28* 17—19 praedicabile aliquid et (aut) gloriandum ac prae se ferendum *(omissis reliquis)* G *(exp. et ss.[2])* 20. 427, 2. 3 praefer. (*sine* se) *ter* H 20 ut . . . 25 queat *om.* H 21 *Preger l. g. m. p. 127* adtonsi K (t *ex* c K[c]) 24 *Ennius fr. var. 21*

quod si ⟨est⟩, beata vita glorianda et praedicanda et 50
prae se ferenda est; nihil est enim aliud quod prae-
dicandum et prae se ferendum sit. quibus positis
intellegis quid sequatur. Et quidem, nisi ea vita beata
5 est, quae est eadem honesta, sit aliud necesse est
melius vita beata; quod erit enim honestum, certe
fatebuntur esse melius. ita erit beata vita melius
aliquid; quo quid potest dici perversius? Quid? cum
fatentur satis magnam vim esse in vitiis ad miseram
10 vitam, nonne fatendum est eandem vim ⟨in⟩ virtute
esse ad beatam vitam? contrariorum enim contraria
sunt consequentia.

Quo loco quaero, quam vim habeat libra illa Critolai, 51
qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in
15 alteram corporis et externa, tantum propendere illam
bonorum animi lancem putet, ut terram et maria depri-
mat. quid ergo aut hunc prohibet aut etiam Xenocra- 18
tem illum gravissumum philosophorum, exaggerantem
tantopere virtutem, extenuantem cetera et abicientem,
20 in virtute non beatam modo vitam, sed etiam beatis-
simam ponere? quod quidem nisi fit, virtutum interitus 52
consequetur. nam in quem cadit aegritudo, in eundem
metum cadere necesse est (est enim metus futurae
aegritudinis sollicita expectatio); in quem autem me-
25 tus, in eundem formido timiditas pavor ignavia; ergo,
ut idem vincatur interdum nec putet ad se praeceptum
illud Atrei pertinere:

'Proinde íta parent se in víta, ut vinci nésciant.'

hic autem vincetur, ut dixi, nec modo vincetur, sed

---

1 *add. Lb.* 3 praeferendum V *(cf. ad 426, 20)* 6 enim *add.* G[2]
9 invitus ad V 10 ^{in}virtute B[1] virtutem X virtutum ς 16 bonorum animi *Lallem. e cod.(?) cf. Va. Opp. 2, 353* boni X *(quod fortasse ita defendas ut per collectionem dictum sit cf. 423,3) del. Or.* ut] in K[1] 18 gravissimum V 19 tanto opere V
24 exspect. R in quem . . . 24 ignavia *Non. 444, 15* 25 eundem] eum *Non.* 28 *Trag. fr. inc. 112* vici V[1] (vicini V[c] ł vinci V[3]) 29 autem *del.* V[3]

etiam serviet; at nos [autem] virtutem semper liberam volumus, semper invictam; quae nisi sunt, sublata
53 virtus est. Atque si in virtute satis est praesidii ad bene vivendum, satis est etiam ad beate; satis est enim certe in virtute, ut fortiter vivamus; si fortiter, etiam 5
ut magno animo, et quidem ut nulla re umquam terreamur semperque simus invicti. sequitur, ut nihil paeniteat, nihil desit, nihil obstet; ergo omnia profluenter absolute prospere, igitur beate. satis autem virtus ad fortiter vivendum potest; satis ergo etiam ad beate. 10
54 Etenim ut stultitia, etsi adepta est quod concupivit, numquam se tamen satis consecutam putat, sic sapientia semper eo contenta est quod adest, neque eam umquam sui paenitet.

19 Similemne putas C. Laelii unum consulatum fuisse, 15
et eum quidem cum repulsa (si, cum sapiens et bonus vir, qualis ille fuit, suffragiis praeteritur, non populus [a bono consule] potius quam ille [a bono populo] repulsam fert) — sed tamen utrum malles te, si potestas esset, semel ut Laelium consulem an ut 20
55 Cinnam quater? non dubito, tu quid responsurus sis; itaque video, cui committam. non quemvis hoc idem interrogarem; responderet enim alius fortasse se non modo quattuor consulatus uni anteponere, sed unum diem Cinnae multorum et clarorum virorum 25
totis aetatibus. Laelius si digito quem attigisset, poenas dedisset; at Cinna collegae sui consulis Cn. Octavii praecidi caput iussit, P. Crassi L. Caesaris, no-

---

1 at nos autem . . . 14 penitet H

1 at nos *vel* nos autem ς 2 quae . . . 3 virtus est *om.* H atque *Bentl.* atqui 4 *prius* est *om.* H 12 consecuta GRV[1] putet V[1] 13 contenda K[1] conta G contempta H 15 similene X similemne ς 15. 24 consolat. GR *(in 24 corr.*[c]*)* V fuisse ς V[rec] fuisset X 16 si] sic V[rec] 18. 19 *del. Mue.* a vano populo ς a populo (*sine* bono) *Mdv.* 19 *post* fert *iterat* suffragiis praeteritur X maleste G (l *ss.*[2]) 27 GN. X 28 praeciditapud K iussit, ⟨iussit⟩ *Sey.* lussit G *hic et saepius*

bilissimorum hominum, quorum virtus fuerat domi
militiaeque cognita, M. Antonii, omnium eloquentis-
simi quos ego audierim, C. Caesaris, in quo mihi vi-
detur specimen fuisse humanitatis salis suavitatis le-
5 poris. beatusne igitur, qui hos interfecit? mihi con-
tra non solum eo videtur miser, quod ea fecit, sed
etiam quod ita se gessit, ut ea facere ei liceret (etsi
peccare nemini licet; sed sermonis errore labimur; id
enim licere dicimus, quod cuique conceditur). utrum 56
10 tandem beatior C. Marius tum, cum Cimbricae victoriae
gloriam cum collega Catulo communicavit, paene al-
tero Laelio — nam hunc illi duco simillimum —, an
cum civili bello victor iratus necessariis Catuli de-
precantibus non semel respondit, sed saepe: 'moria-
15 tur'? in quo beatior ille, qui huic nefariae voci
paruit, quam is, qui tam scelerate imperavit. nam
cum accipere quam facere praestat iniuriam, tum
morti iam ipsi adventanti paulum procedere ob viam,
quod fecit Catulus, quam quod Marius, talis viri in-
20 teritu sex suos obruere consulatus et contaminare ex-
tremum tempus aetatis.

Duodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum 20 57
fuit Dionysius, cum quinque et viginti natus annos
dominatum occupavisset. qua pulchritudine urbem,
25 quibus autem opibus praeditam servitute oppressam
tenuit civitatem! atqui de hoc homine a bonis aucto-
ribus sic scriptum accepimus, summam fuisse eius in
victu temperantiam in rebusque gerundis virum acrem
et industrium, eundem tamen maleficum natura et

3 G. X 5 qui hos ς V^3 quos X interficit V^1 6 miser eqs. *cf. Aug. civ. 5, 26* 7 ea ṣẹ f. G *(exp.[2])* 8 peccaret X *corr.* V^1 errore labimur *add.* V^c labimus K 9 lic&re V^1 12 huic X (*unde* illum *pro* illi V^3) hunc ς an cum] annum G^1 16 par//uit V 18 ipsa K 19 quod quam M. V^1 interitus ex X
22 *Totum cap. 20 libere excerpsit Val. Max. 9, 13 ext. 4*
23 dionisius KV dyonisius GR 28 in rebus gerundis . . .
29 maleficum natura *Non. 241, 8* 29 et industrium *om.* R^1

iniustum; ex quo omnibus bene veritatem intuentibus
videri necesse est miserrimum. ea enim ipsa, quae
concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse cen-
58 sebat, consequebatur. qui cum esset bonis parentibus
atque honesto loco natus — etsi id quidem alius alio 5
modo tradidit — abundaretque et aequalium familiari-
tatibus et consuetudine propinquorum, haberet etiam
more Graeciae quosdam adulescentis amore coniunc-
tos, credebat eorum nemini, sed is quos ex familiis
locupletium servos delegerat, quibus nomen servitu- 10
tis ipse detraxerat, et quibusdam convenis et feris bar-
baris corporis custodiam committebat. ita propter
iniustam dominatus cupiditatem in carcerem quodam
modo ipse se incluserat. quin etiam ne tonsori collum
committeret, tondere filias suas docuit. ita sordido 15
ancillarique artificio regiae virgines ut tonstriculae
tondebant barbam et capillum patris. et tamen ab is
ipsis, cum iam essent adultae, ferrum removit insti-
tuitque, ut candentibus iuglandium putaminibus bar-
59 bam sibi et capillum adurerent. cumque duas uxores ha- 20
beret, Aristomachen civem suam, Doridem autem Lo-
crensem, sic noctu ad eas ventitabat, ut omnia specu-
laretur et perscrutaretur ante. et cum fossam latam cu-
bicułari lecto circumdedisset eiusque fossae transitum
ponticulo ligneo coniunxisset, eum ipsum, cum forem 25
cubiculi clauserat, detorquebat. idemque cum in com-

---

1 inuentibus X *corr.* V[1] 2 ea] ecce K 3 omni G[1] 6 et B ς ei X 8 more] amore G[1] graciae K gratiae V[1] 9 quos ς V[3] quod X 11 traxerat G[1] convenis et B ς convenisset X 13 dominatus domi cup. G[1] 15 ista K[1] sordidoque ancillari X *corr.* V[3]B[1] *(cf. simile mendum in G 415, 5)* sordido atque ancillari *alii* ς 16 regiae . . . 17 patris *Prisc. GL. 2, 371, 11* 18 instituitque . . . 20 adurerent *Non. 122, 30* 19 cadentibus *Non.* 20 haberet uxores V[1] 21 aristomachem X (aristhom. G) 22 nōtu (c supra) V[1] notua deas K[1] *(corr.*[c]*)* 23 fossa lata cubicularis X *corr.* ς 25 ipsum] ipse *Scheibe* (cum forem cubiculi extrinsecus a custodibus opertum interiore claustro *ipse* diligenter obserasset *Val. Max.*)

munibus suggestis consistere non auderet, contionari
ex turri alta solebat. atque is cum pila ludere vellet 60
— studiose enim id factitabat — tunicamque poneret,
adulescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dici-
5 tur. hic cum quidam familiaris iocans dixisset: 'huic
quidem certe vitam tuam committis' adrisissetque
adulescens, utrumque iussit interfici, alterum, quia
viam demonstravisset interimendi sui, alterum, quia
dictum id risu adprobavisset. atque eo facto sic do-
10 luit, nihil ut tulerit gravius in vita; quem enim vehe-
menter amarat, occiderat. sic distrahuntur in contra-
rias partis impotentium cupiditates. cum huic obsecu- 21
tus sis, illi est repugnandum. Quamquam hic quidem 61
tyrannus ipse iudicavit, quam esset beatus. nam cum
15 quidam ex eius adsentatoribus, Damocles, commemo-
raret in sermone copias eius, opes, maiestatem do-
minatus, rerum abundantiam, magnificentiam aedium
regiarum negaretque umquam beatiorem quemquam
fuisse, 'visne igitur' inquit, 'o Damocle, quoniam te
20 haec vita delectat, ipse eam degustare et fortunam
experiri meam?' cum se ille cupere dixisset, conlocari
iussit hominem in aureo lecto strato pulcherrimo tex-
tili stragulo, magnificis operibus picto, abacosque
compluris ornavit argento auroque caelato. tum ad
25 mensam eximia forma pueros delectos iussit consi-
stere eosque nutum illius intuentis diligenter ministrare.
aderant unguenta coronae, incendebantur odores, men- 62
sae conquisitissimis epulis extruebantur. fortunatus
sibi Damocles videbatur. in hoc medio apparatu ful-
30 gentem gladium e lacunari saeta equina aptum demitti

---

6 quidam V[1] adrisisetque KR adrisisse(t)que V[1] 9 factu V[1] 14 cum *add.* G[2] 16 sermonem K 19 inquid G[1]V inquit *add.* R[1] 20 eam *Ern.* eadem *(de tota vita agitur cf. p. 433, 4)* 21 coll. KR 22 stato K[1] 26 que *om.* G[1] 27 ungenta V 28 aepulis GRV conquisitissimis] -nquisiti– V[c] *in r.* 29 fulgentem . . . 432, 1 iussit *Non. 235, 19* 30 lacunariaetae-quina G[1] equi *Non.* dimitti KR *Non.*

iussit, ut impenderet illius beati cervicibus. itaque nec
pulchros illos ministratores aspiciebat nec plenum artis
argentum nec manum porrigebat in mensam; iam
ipsae defluebant coronae; denique exoravit tyrannum,
ut abire liceret, quod iam beatus nollet esse. satisne 5
videtur declarasse Dionysius nihil esse ei beatum, cui
semper aliqui terror impendeat? atque ei ne integrum
quidem erat, ut ad iustitiam remigraret, civibus liber-
tatem et iura redderet; is enim se adulescens inpro-
vida aetate inretierat erratis eaque commiserat, ut sal- 10
22 vus esse non posset, si sanus esse coepisset. Quan-
63 topere vero amicitias desideraret, quarum infidelita-
tem extimescebat, declaravit in Pythagoriis duobus
illis, quorum cum alterum vadem mortis accepisset,
alter, ut vadem suum liberaret, praesto fuisset ad 15
horam mortis destinatam, 'utinam ego' inquit 'tertius
vobis amicus adscriberer!' quam huic erat miserum ca-
rere consuetudine amicorum, societate victus, sermone
omnino familiari, homini praesertim docto a puero
et artibus ingenuis erudito, musicorum vero perstu- 20
dioso; poëtam etiam tragicum — quam bonum, nihil
ad rem; in hoc enim genere nescio quo pacto magis
quam in aliis suum cuique pulchrum est; adhuc nemi-
nem cognovi poëtam (et mihi fuit cum Aquinio ami-
citia), qui sibi non optumus videretur; sic se res habet: 25
te tua, me delectant mea — sed ut ad Dionysium
redeamus: omni cultu et victu humano carebat; vive-

---

4 ipse GKV 6. 26 dyonis. X (*in* 6 *ex* dion. K[1]) 6 cui miser semper K 7 aliqui terror B ς aliquid 'error X (aliquis terror V[rec]) impendat (e *supra* a) V[1] ei *add.* V[1] 8 remigaret V[1] 10 comiserat G[1]R 11 coepisset *ex* coepit R[1] 13 pythagoris V 14 vademortis X *corr.* G[2]V[3] 15 alter ut ς alterum X 16 oram V 19 docto] dato V 20 ingeniis KR misicorum X (musicum B) perstudiosum (*propter* poetam) Ω *corr. Dav.* (*qui etiam* poetae . . . tragico . . . bono) *post* tragicum *add.* accepimus *(ex 429, 27)* ς *non male* 22—25 *cf. Att. 14, 20, 3 Atil. fr. 1* 23 pulcrum G 24 et *om.* K[1] 26 mea] ea K

bat cum fugitivis, cum facinerosis, cum barbaris; neminem, qui aut libertate dignus esset aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur.

23 64 Non ego iam cum huius vita, qua taetrius miserius 5 detestabilius excogitare nihil possum, Platonis aut Archytae vitam comparabo, doctorum hominum et plane sapientium: ex eadem urbe humilem homunculum a pulvere et radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem. cuius ego quaestor ignoratum 10 ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, saeptum undique et vestitum vepribus et dumetis indagavi sepulcrum. tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos acceperam, qui declarabant in summo sepulcro sphaeram esse positam 15 cum cylindro. 65 ego autem cum omnia conlustrarem oculis — est enim ad portas Agragantinas magna frequentia sepulcrorum —, animum adverti columellam non multum e dumis eminentem, in qua inerat sphaerae figura et cylindri. atque ego statim Syracusanis — 20 erant autem principes mecum — dixi me illud ipsum arbitrari esse, quod quaererem. inmissi cum falcibus multi purgarunt et aperuerunt locum. 66 quo cum patefactus esset aditus, ad adversam basim accessimus. apparebat epigramma exesis posterioribus partibus 25 versiculorum dimidiatum fere. ita nobilissima Graeciae civitas, quondam vero etiam doctissima, sui civis

2 libertatem K 3 arbitrabantur G^1 6 architae V vitae vitam X (vitae *del.* ς V^3) 10 septum X 11 vestitutum V^1 14 spheram X (18 spherae RV sphaere GK) 15 ego ducem cum... 16 portas gaianas *Non. 335, 24* 16 ad] a GRV^1 *(corr.* V^3*)* agragantinas *Camerarius* agragianas X gaianas (gafanas L^1) *Non.* agragentinas *Sey. (cf. Th. l. l. I, 1428)* 21 inmissi cum ς V^3 inmusicum X (inmuscum K) 22 multi] famuli *Lattmann* milites *olim Sey.* patefactum X 23 addit'///adadv. G bassim X *(corr.* G^1*)* accessimus R *sed -ss- e corr.* (*fuit fort.* accedimus) acces//imus V 24 epygramma KRV 25 dimidiatis X (di *prius in r.* R^1) *corr. Bentl.* (dimidiatus *de versiculis vel de epigrammate dici poterat, de partibus non poterat cf. Gell. 3, 14*)

unius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. sed redeat, unde aberravit oratio: quis est omnium, qui modo cum Musis, id est cum humanitate et cum doctrina, habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit quam 5 illum tyrannum? si vitae modum actionemque quaerimus, alterius mens rationibus agitandis exquirendisque alebatur cum oblectatione sollertiae, qui est unus suavissimus pastus animorum, alterius in caede et iniuriis cum et diurno et nocturno metu. age confer 10 Democritum Pythagoram, Anaxagoram: quae regna, quas opes studiis eorum et delectationibus antepones?

67 Etenim, quae pars optuma est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quaeris, optumum. quid est autem in homine sagaci ac bona mente melius? 15 eius bono fruendum est igitur, si beati esse volumus; bonum autem mentis est virtus; ergo hac beatam vitam contineri necesse est. hinc omnia, quae pulchra honesta praeclara sunt, ut supra dixi, sed dicendum idem illud paulo uberius videtur, plena gaudiorum sunt. 20 ex perpetuis autem plenisque gaudiis cum perspicuum sit vitam beatam existere, sequitur ut ea existat ex honestate.

24 68 Sed ne verbis solum attingamus ea quae volumus ostendere, proponenda quaedam quasi moventia sunt, 25 quae nos magis ad cognitionem intellegentiamque convertant. sumatur enim nobis quidam praestans vir optumis artibus, isque animo parumper et cogitatione fingatur. primum ingenio eximio sit necesse est; tar-

---

13 etenim . . . 23 honestate H 27 sumatur . . . 436, 20 ultimum H *(extrema bis)*

2 Arpinati *We. cl. leg. 1, 4 al.* reddeat X *(corr.* G[1]*)* 3 qui] quo V[1] 4 humilitate K[1] *ut v.* 9 patus K[1] ([r] *ss.*[c]) 13 in homine . . . 14 necesse est *add.* G[2] *in mg.* 15 autem] enim H 18 pulcra K 19 idē/// V 20 illud *om.* ς H 22 ex *om.* V 24 eaque v. KRV[1] 28 optumus V cognitione K

dis enim mentibus virtus non facile comitatur; deinde
ad investigandam veritatem studio incitato. ex quo
triplex ille animi fetus existet, unus in cognitione re-
rum positus et in explicatione naturae, alter in di-
5 scriptione expetendarum fugiendarumque rerum ⟨et in
ratione be⟩ne vivendi, tertius in iudicando, quid cui-
que rei sit consequens quid repugnans, in quo inest
omnis cum subtilitas disserendi, tum veritas iudicandi.
quo tandem igitur gaudio adfici necesse est sapientis 69
10 animum cum his habitantem pernoctantemque curis!
ut, cum totius mundi motus conversionesque per-
spexerit sideraque viderit innumerabilia caelo inhae-
rentia cum eius ipsius motu congruere certis infixa
sedibus, septem alia suos quaeque tenere cursus mul-
15 tum inter se aut altitudine aut humilitate distantia,
quorum vagi motus rata tamen et certa sui cursus spa-
tia definiant — horum nimirum aspectus impulit illos
veteres et admonuit, ut plura quaererent; inde est inda-
gatio nata initiorum et tamquam seminum, unde essent
20 omnia orta generata concreta, quaeque cuiusque gene-
ris vel inanimi vel animantis vel muti vel loquentis

---

1 deinde] denique K 2 vestigandam K 3—6 I II III *ad-scribunt* G[1]V[1] 3 fetus KR (ę) factus GV 4 aliter K 5 fugiendarumque vererumne vivendi GKV (ve *exp. et supra* ne *scr.* V[3]) R[1] *ut v.* (fugiendarumque//rerum//////////. *post* vivendi *quod in ras. certo dispicitur alia manus adscripserat* ue) H[1] (fugiendar+ ///verer+ nevivendi. *Verba* cū ratio *ss. non* H[1] *sed alia manus eiusdem aetatis sec. Stroux*) ⟨et in ratio⟩ne *We.* bene *quod fin. 5, 15 certa de causa deest add. Po. cl. ac. 1, 19 fin. 5, 11. 16* 6 in *ante* iud. *om.* K iudicando nequid KRH 7 inest omnis] est H 9 est V esset GK[c]RH est et K[1] 11 ut, *quod del. Bentl., pendet a verbis* cum — curis (*= so daß*). *Ciceronem pergere voluisse* ut, cum . . . perspexerit, . . . ipse se adgnoscat coniunctumque cum divina mente se sentiat, ex quo insatiabili gaudio compleatur *cum similitudo verborum v. 9—10 et 436,5—9 tum locus gemellus leg. 1, 61 declarant.* 18 est ẹṇịṃ G[1] 21 inanimi] animi H animantis] inanimantis K loquentes GR[1]V[1]

(interlinear in note 5: "bc" above "fugiendarumque … vivendi GKV"; "cū ratio//" above "(fugiendar+ ///verer+ nevivendi")

origo, quae vita, qui interitus quaeque ex alio in aliud
vicissitudo atque mutatio, unde terra et quibus librata
ponderibus, quibus cavernis maria sustineantur, qua
omnia delata gravitate medium mundi locum sem-
25 70 per expetant, qui est idem infimus in rutundo. haec 5
tractanti animo et noctes et dies cogitanti existit illa
⟨a⟩ deo Delphis praecepta cognitio, ut ipsa se mens
agnoscat coniunctamque cum divina mente se sentiat,
ex quo insatiabili gaudio compleatur. ipsa enim cogi-
tatio de vi et natura deorum studium incendit illius 10
aeternitatem imitandi, neque se in brevitate vitae con-
locatam putat, cum rerum causas alias ex aliis aptas
et necessitate nexas videt, quibus ab aeterno tempore
fluentibus in aeternum ratio tamen mensque modera-
71 tur. Haec ille intuens atque suspiciens vel potius om- 15
nis partis orasque circumspiciens quanta rursus animi
tranquillitate humana et citeriora considerat! hinc illa
cognitio virtutis existit, efflorescunt genera partesque
virtutum, invenitur, quid sit quod natura spectet extre-
mum in bonis, quid in malis ultumum, quo referenda 20
sint officia, quae degendae aetatis ratio deligenda. qui-
bus et talibus rebus exquisitis hoc vel maxime effici-
tur, quod hac disputatione agimus, ut virtus ad beate
72 vivendum sit se ipsa contenta. Sequitur tertia, quae
per omnis partis sapientiae manat et funditur, quae 25

---

24 sequitur . . . 437, 8 iustitia H

1 quae int. $GR^{1}V^{1}$ 3 sustineantur, qua *Dav.* sustineant. In qua X (sustineantur *vel* sustineat ς) 5 expectant X rotundo $KV^{c?}H$ 6 tractanti ςV^{3} tractandi X (-i *ex* -o K^{1}) cogitandi KV^{1} cogitanti// G 7 a ς *om.* X deo (i *supra* o) H 9 completur *Bentl.* 10 incedit GRV^{1} 11 aeternitatem *Sey.* aeternitatis (aeterni status *Mdv. ad fin. 1, 60*) conlocata GRV^{1} collocatam H *(bis)* conlocatum ς *We.* 15 suspiciens V *sed* pic *in r.*^{1} suscipiens K^{1} 17 tranquillitati K 18. 437, 3 extitit K (*in* 18 *corr* K^{c}) 19 expectet G^{1} expectetur Gr 21 degente G^{1} diligenda X *corr.* ς 22 et *add.* K^{c} 23 hac] ac G^{1} hic V^{1}

rem definit, genera dispertit, sequentia adiungit, perfecta concludit, vera et falsa diiudicat, disserendi ratio et scientia. ex qua cum summa utilitas existit ad res ponderandas, tum maxume ingenua delectatio et digna
5 sapientia. Sed haec otii. transeat idem iste sapiens ad rem publicam tuendam. quid eo possit esse praestantius, cum † contineri prudentia utilitatem civium cernat, iustitia nihil in suam domum inde derivet, reliquis utatur tot tam variisque virtutibus? adiunge fruc-
10 tum amicitiarum, in quo doctis positum est cum consilium omnis vitae consentiens et paene conspirans, tum summa iucunditas e cotidiano cultu atque victu. Quid haec tandem vita desiderat, quo sit beatior? cui refertae tot tantisque gaudiis Fortuna ipsa cedat ne-
15 cesse est. quodsi gaudere talibus bonis animi, id est virtutibus, beatum est omnesque sapientes is gaudiis perfruuntur, omnis eos beatos esse confiteri necesse est.

26 73

Etiamne in cruciatu atque tormentis?
20 An tu me in viola putabas aut in rosa dicere? an Epicuro, qui tantum modo induit personam philosophi et sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit, quod quidem, ut habet se res, me tamen plaudente dicit, nullum sapienti esse tempus, etiamsi uratur torquea-
25 tur secetur, quin possit exclamare: 'quam pro nihilo puto!' cum praesertim omne malum dolore definiat bonum voluptate, haec nostra honesta turpia inrideat

---

1 definivit X (dif. K) *corr.* ς V[3] 4 maxime GKH 5 sed haec otii *om.* H 7 contineri *del. Lb.* cum ⟨temperantia suas adpetitiones⟩ contineat (*vel* queat continere), prudentia *fere desiderat Po. cl. p. 371, 22 off. 3, 96. 116; 2, 77. rep. 6, 1* (rei publicae rector . . . sapiens sit et iustus et temperans eqs.) 8 derivet] -iv- *scr.* G[2] 12 e] et V[1] (ex V[rec]) victu ς V[3] victurus GRV[1] victus K *cf. Th. l. l. IV, 1333* 13 quo] quod GK cui rei refertae tot G cui rei referta etot R cui rei referta et tot V cui rei refertae et tot K *corr. Man.* 19 etiamne] -ne *eras. in* R 20 *Epic. fr. 604* 21 qui G[1] quia G[2]KRV *cf. 438, 19* 22 licebit] *alt.* i *in r.* V 26 defirmat (*vel* defirniat) V[1]

dicatque nos in vocibus occupatos inanis sonos fundere, neque quicquam ad nos pertinere nisi quod aut leve aut asperum in corpore sentiatur: huic ergo, ut dixi, non multum differenti a iudicio ferarum oblivisci licebit sui et tum fortunam contemnere, cum sit omne et bonum eius et malum in potestate fortunae, tum dicere se beatum in summo cruciatu atque tormentis, cum constituerit non modo summum malum esse do-
74 lorem, sed etiam solum? nec vero illa sibi remedia comparavit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem consuetudinemque patiendi, praecepta fortitudinis, duritiam virilem, sed una se dicit recordatione adquiescere praeteritarum voluptatium, ut si quis aestuans, cum vim caloris non facile patiatur, recordari velit sese aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circumfusum fuisse. non enim video, quo modo sedare possint
75 mala praesentia praeteritae voluptates — sed cum is dicat semper beatum esse sapientem, cui dicere hoc, si sibi constare vellet, non liceret, quidnam faciendum est is qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existumant? Me quidem auctore etiam Peripatetici veteresque Academici balbuttire aliquando desinant aperteque et clara voce audeant dicere beatam vitam in Phalaridis taurum descen-
27 76 suram. sint enim tria genera bonorum, ut iam a laqueis

1 *Epic. fr. 511* 7 se *add.* G^2 10 tollerandum X (tollendum [ra] G^1) 12 praecepta fortitudinis *del. Sey. sed Cic. l. 2, 34—41 exercitationem consuetudinemque, postea (cf. maxime 51. 53) praecepta fortitudinis* a n i m o p r o p o s i t a *(p. 313, 15 sqq.) valere ad tolerandum dolorem exponit (cf. p. 285. 6 295, 24 sqq. fin. 2, 94. 95; 4, 31). cf. etiam Plasberg, Festschrift f. Vahlen p. 234 (obloq. Se., Jb. d. ph. V. 29 p. 97)* 14 voluptatum *Bai. cf. Neue 1, 410* 15 non *postea add.* R^1 patiatur] putatur V^1 sese ς esse X (se V^3) 18 is] his G^1KV^1 20 si *add.* G^2 22 existumant] -a- *e corr.* R^1 22 me ... 24 desinant *Non. 80, 13* auctore *ex* auctoritate R^c 23 balbuttire G R *Non.* balbut[t]ire V^1 balbutire K 25 decensuram X *(corr.* V^3*)* 26 ut] aut V

Stoicorum, quibus usum me pluribus quam soleo intellego, recedamus, sint sane illa genera bonorum, dum corporis ⟨et⟩ externa iaceant humi et tantum modo, quia sumenda sint, appellentur bona, animi autem illa
5 divina longe lateque se pandant caelumque contingant; ut, ea qui adeptus sit, cur eum beatum modo et non beatissimum etiam dixerim?

Dolorem vero sapiens extimescet? is enim huic maxime sententiae repugnat. nam contra mortem nostram
10 atque nostrorum contraque aegritudinem et reliquas animi perturbationes satis esse videmur superiorum dierum disputationibus armati et parati; dolor esse videtur acerrumus virtutis adversarius; is ardentis faces intentat, is fortitudinem, magnitudinem animi,
15 patientiam se debilitaturum minatur. huic igitur suc- 77 cumbet virtus, huic beata sapientis et constantis viri vita cedet? quam turpe, o dii boni! pueri Spartiatae non ingemescunt verberum dolore laniati. adulescentium greges Lacedaemone vidimus ipsi incredibili con-
20 tentione certantis pugnis calcibus unguibus morsu denique, cum exanimarentur prius quam victos se faterentur. quae barbaria India vastior aut agrestior? in ea tamen gente primum ei, qui sapientes habentur, nudi aetatem agunt et Caucasi nives hiemalemque vim
25 perferunt sine dolore, cumque ad flammam se adplicaverunt, sine gemitu aduruntur. mulieres vero in In- 78 dia, cum est cuius earum vir mortuus, in certamen iudiciumque veniunt, quam plurumum ille dilexerit —

---

3 et ς *om.* X 4 animi *Jeep (cf. 427,14 443,3 458,6; divini animi bona divina sunt caelumque contingunt)* alii K alia GRV illa *add.* G[2] 6 ut *del. Lb. sed cf. p. 242, 25* 8 maxime huic G[1] 9 nam] non V 11 videmus K 13 virtutis *We.* virtuti istis ard. G 17 caedet RV 18 ingemiscunt K[1]R[c]B verberum *ex* verborum V[1]G[2] 19 reges V[1] contione X (conditione G[1]) *corr.* B[1]ς 22 quae ... agrestior? *Non. 415, 11* aut ... tamen *add.* V[c] 23. 25 sqq. *cf. Val. Max. 3, 3, 6 ext. 2, 6, 14* 25 applicaverunt KRV 27 cuiuis V[3] communis *Geel* (*sed tum* plures ... nuptae *post* mortuus *legeretur; cf. etiam Se., Jb. d. ph. V. 26 p. 301*)

plures enim singulis solent esse nuptae —; quae est victrix, ea laeta prosequentibus suis una cum viro in rogum imponitur, illa victa maesta discedit. numquam naturam mos vinceret; est enim ea semper invicta; sed nos umbris deliciis otio languore desidia animum 5 infecimus, opinionibus maloque more delenitum mollivimus. Aegyptiorum morem quis ignorat? quorum inbutae mentes pravitatis erroribus quamvis carnificinam prius subierint quam ibim aut aspidem aut faelem aut canem aut corcodillum violent, quorum etiamsi 10 inprudentes quippiam fecerint, poenam nullam recu-
79 sent. de hominibus loquor; quid? bestiae non frigus, non famem, non montivagos atque silvestris cursus lustrationesque patiuntur? non pro suo partu ita propugnant, ut vulnera excipiant, nullos impetus nullos 15 ictus reformident? omitto, quae perferant quaeque patiantur ambitiosi honoris causa, laudis studiosi gloriae gratia, amore incensi cupiditatis. plena vita exemplo-
28 rum est.
80 Sed adhibeat oratio modum et redeat illuc, unde 20 deflexit. dabit, inquam, se in tormenta vita beata nec iustitiam temperantiam in primisque fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam prosecuta, cum tortoris os viderit, consistet virtutibusque omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profectis resistet extra 25

---

3 numquam . . . 441, 7 sapientis (*om.* 441, 12 omnia . . . 14 potest) H

2 unam V[1] 3 ponitur G[1] illa *cf. Quint. inst. 1, 3, 2* quae *Se. non male, cf. Claud. de nupt. Hon. 64* (superatae cum . . . maerore in vita remanent *Val. M.*) 4 vinceret] vincit H 5 delitiis X (deliciis V, *sed* ci *in r. scr., alt.* i *ss.* V[2]) langore G 6 delinitum V[1]H mollium KR[1] (*corr.*[1 aut c]) H 7 ignoret K 8 carnifici. nam X 9 felem GV *cf. nat. deor. 1, 82* 10 corcodillum GRV corcodrillum KH *cf. Th. l. l.* volent V[1] 14 sua G[1] 15 //ut K 16 omittoque p. G[1]V[1] 18 plana GRV[1] (*corr.*[3]) exemplum G[1] 21 dabit, dabit, inquam *edd. vett.* 23 patientia GRVH 25 //extra (*fuit* et) R

fores, ut ante dixi, limenque carceris. quid enim ea
foedius, quid deformius sola relicta, ⟨a⟩ comitatu pul-
cherrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto pot-
est; nec enim virtutes sine beata vita cohaerere pos-
5 sunt nec illa sine virtutibus. itaque eam tergiversari 81
non sinent secumque rapient, ad quemcumque ipsae
dolorem cruciatumque ducentur. sapientis est enim pro-
prium nihil quod paenitere possit facere, nihil invitum,
splendide constanter graviter honeste omnia, nihil ita
10 expectare quasi certo futurum, nihil, cum acciderit,
admirari, ut inopinatum ac novum accidisse videatur,
omnia ad suum arbitrium referre, suis stare iudiciis.
quo quid sit beatius, mihi certe in mentem venire non
potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est; qui 82
15 cum finem bonorum esse senserint congruere naturae
cumque ea convenienter vivere, cum id sit in sapientis
situm non officio solum, verum etiam potestate, se-
quatur necesse est, ut, cuius in potestate summum bo-
num, in eiusdem vita beata sit. ita fit semper vita beata
20 sapientis.

Habes, quae fortissime de beata vita dici putem et,
quo modo nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam
verissime.

Melius equidem adferre nihil possum, sed a te impe- 29
25 trarim lubenter, ut, nisi molestum sit, quoniam te nulla
vincula impediunt ullius certae disciplinae libasque
ex omnibus, quodcumque te maxime specie veritatis
movet, — quod paulo ante Peripateticos veteremque
Academiam hortari videbare, ut sine retractatione li-

---

1 ante *cf. p. 410, 8* lumenque G[1] 2 *add. Lb.* pulcherrumo KR 5 itaque . . . 6 rapienti *Non. 41, 26* 6 sinent ς V[rec] *Non.* sinenti ipse X 8 possit *add.* G[2] 9 ″graviter ′′constanter R 10 exspectare GRH *(alt. loco)* incerto H (inc. *alt. loco*) 11 opinatum R[1] 13 quoḍ G *(exp.[2])* 15 esse *om.* H congruę G[1] 16 sapientis *Lb.* sapiente 17 etiam *om.* H 19 ita] ista V[1] 25 sit] est *Ha.* 26 ullius V[3]B[corr] ς illius X 28 paulo ante *438, 22*

bere dicere auderent sapientis esse semper beatissimos,
id velim audire, quem ad modum his putes consen-
taneum esse id dicere. multa enim a te contra istam
sentientiam dicta sunt et Stoicorum ratione conclusa.
83 Utamur igitur libertate, qua nobis solis in philoso- 5
phia licet uti, quorum oratio nihil ipsa iudicat, sed ha-
betur in omnis partis, ut ab aliis possit ipsa per sese
nullius auctoritate adiuncta iudicari. Et quoniam vi-
deris hoc velle, ut, quaecumque dissentientium
philosophorum sententia sit de finibus, ta- 10
men virtus satis habeat ad vitam beatam
praesidii, quod quidem Carneadem disputare soli-
tum accepimus; sed is ut contra Stoicos, quos stu-
diosissime semper refellebat et contra quorum disci-
plinam ingenium eius exarserat; nos illud quidem cum 15
pace agemus — si enim Stoici finis bonorum recte
posiverunt, confecta res est: necesse est semper bea-
84 tum esse sapientem —, sed quaeramus unam quam-
que reliquorum sententiam, si fieri potest, ut hoc prae-
clarum quasi decretum beatae vitae possit omnium 20
sententiis et disciplinis convenire.

30 Sunt autem haec de finibus, ut opinor, retentae de-
fensaeque sententiae: primum simplices quattuor, nihil
bonum nisi honestum, ut Stoici, nihil bonum nisi volupta-
tem, ut Epicurus, nihil bonum nisi vacuitatem ⟨doloris⟩, 25
ut Hieronymus, nihil bonum nisi naturae primis bonis

---

5 utamur . . . 8 iudicari 16 si . . . 443, 4 tertia

1 dicerent G *(corr.*^{1}*)* **RV** *(corr.*^{rec}*)* **audirent K 3 multi K^{1} 11 virtutis G 12 carneadem] -m** *in r.* **V^{2} 15 exasserat GRV quidem illud** *We. (sed opponitur v. 18:* **unam eqs.***)*
17 possiverunt X (si *exp.* **V^{rec}) posuerunt H est** *et* **est semper** *om.* **V^{1} (***alt.* **est** *add.* **V^{rec} semper V^{2}) necesse** *scr. in r.* **V^{2}**

22 defensaque K^{1} 25 epicure^{i}i H^{1} *add. Bentl. cf. fin. 2. 16 al.*
26 hieronimus *hic, 444, 8. 14; 457, 20* **GV** *itemque* **R,** *nisi quod 444, 14* **hieronymus** *habet, 444, 8 ipse restituit.* **iheronimus** *hic* **K^{1}** *in r.,* **hyeronimus** *rell. loc.* **(ut** *p. 457, 20* **F)** **bonis** *cf.* **prima naturae commoda** *ac 2, 138 fin. 5, 58*

aut omnibus aut maxumis frui, ut Carneades contra
Stoicos disserebat. haec igitur simplicia, illa mixta: tria 85
genera bonorum, maxuma animi, secunda corporis, ex-
terna tertia, ut Peripatetici nec multo veteres Acade-
5 mici secus; voluptatem cum honestate Dinomachus et
Callipho copulavit, indolentiam autem honestati Peri-
pateticus Diodorus adiunxit. haec sunt sententiae, quae
stabilitatis aliquid habeant; nam Aristonis Pyrrhonis
Erilli non nullorumque aliorum evanuerunt. hi quid
10 possint optinere, videamus omissis Stoicis, quorum
satis videor defendisse sententiam.

Et Peripateticorum quidem explicata causa est
praeter Theophrastum et si qui illum secuti imbecillius
horrent dolorem et reformidant; reliquis quidem licet
15 facere id quod fere faciunt, ut gravitatem dignitatem-
que virtutis exaggerent. quam cum ad caelum extule-
runt, quod facere eloquentes homines copiose solent,
reliqua ex conlatione facile est conterere atque con-
temnere. nec enim licet is, qui laudem cum dolore pe-
20 tendam esse dicant, negare eos esse beatos, qui illam
adepti sunt. quamquam enim sint in quibusdam ma- 31
lis, tamen hoc nomen beati longe et late patet. nam 86
ut quaestuosa mercatura, fructuosa aratio dicitur, non
si altera semper omni damno, altera omni tempestatis
25 calamitate semper vacat, sed si multo maiore ex parte
exstat in utraque felicitas, sic vita non solum si undi-
que referta bonis est, sed si multo maiore et graviore
ex parte bona propendent, beata recte dici potest. se- 87

---

7 hae sunt . , . 8 habeant 10 omisis . . . 12 est H

1 frui ąut V 4 achademicis V[1] 7 dodorus K[1] hae GRV[rec]H 8 ąrrystonis G pyrroni ferilli GRV[1] (s *ex* f V[1]) pyr-roniṡerilli K (*˙ add.*[c]) 10 omisis KH 12 peripateti quorum K 13 imbecilius X 16 extulerunt *Mdv.* extulerint (*def. Blase, Arch. f. l. L. 10, 337*) 18 reliqui K 20 dicunt . . . 21 adepti sint *Ba. sed cf. Mue.* 21 quamquam *ex* quantum K[c] 22 et *om.* V 23 aratio ς ratio X 24 omni (*priore loco*) *cod. Ursini* omnis 26 exstat] s *in r.* V[1] extat KG felicitatis K[1]

quetur igitur horum ratione vel ad supplicium beata vita virtutem cumque ea descendet in taurum Aristotele Xenocrate Speusippo Polemone auctoribus nec eam minis blandimentisve corrupta deseret. Eadem Calliphontis erit Diodorique sententia, quorum uterque 5 honestatem sic complectitur, ut omnia, quae sine ea sint, longe [et] retro ponenda censeat. Reliqui habere se videntur angustius, enatant tamen, Epicurus Hieronymus et si qui sunt qui desertüm illum Carneadeum ⟨finem⟩ curent defendere; nemo est neim eorum quin 10 bonorum animum putet esse iudicem eumque condocefaciat, ut ea, quae bona malave videantur, possit con-88 temnere. nam quae tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi et Carneadis causa et heroule omnium reliquorum. quis enim parum est contra mortem aut 15 dolorem paratus?

Ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem voluptarium dicimus. quid? is tibi mortemne videtur aut dolorem timere, qui eum diem, quo moritur, beatum appellat maxumisque doloribus adfectus eos ipsos in- 20 ventorum suorum memoria et recordatione confutat? nec haec sic agit, ut ex tempore quasi effuttire videatur. de morte enim ita sentit, ut dissoluto animante

---

1 horum ς honorum X 4 minis blandimentisve *Po.* (minis aut blandimentis *Bentl.*) minimis blandimentis Ω minis blandimentis *Kl.* (*sed asyndeton hic locum non habet, cum* aut *minis* aut *bl. vita corrumpatur*), nimiis blandimentis *Se.* 5 callipontis V callifontis G diodorisque X (*ex* diodolorisque K^c^) 7 *del. We.* 9 illum Carneadeum ⟨finem⟩ *Po. cf. fin. 4, 49 (2, 42)* illum Carneadeum X (illum Carneadem ς V^rec^) illud Carneadeum *Ba.* 10 nemo . . . 12 contemnere *Non. 82, 20* 10 nemo est enim qui eorum bonorum X nemo est enim qui in eorum bonorum *Non.* (in *om.* *B*^4^) *corr. Ern. sec. Lamb. et Dav.* 12 bona *add.* G² 13 quae . . . Epicuri ς quod . . . Epicurus X (epyc. G 8. 13 *ut saepe*) 15 morem V¹ 17 ordinamur X (*corr.* V^rec^) 18 aut ς (Vind.) an X 20 *Epic. fr. 122* affectus KR 21 confutat?] *signum interrogandi vulgo non hic sed post* timere *(v. 19) ponunt.* 22 nec . . . videatur *Non. 103, 21* effuttire GKR effutire V (K^c^ *in mg.*) *Non.* 23 ita ς ista X *(cf. 441, 19) Epic. sent. sel. 2*

sensum extinctum putet, quod autem sensu careat,
nihil ad nos id iudicet pertinere. item ⟨in⟩ dolore certa
habet quae sequatur, cuius magnitudinem brevitate
consolatur, longinquitatem levitate. qui tandem isti 89
5 grandiloqui contra haec duo, quae maxime angunt,
melius se habent quam Epicurus?

An ad cetera, quae mala putantur, non et Epicurus et
reliqui philosophi satis parati videntur? quis non pau-
pertatem extimescit? neque tamen quisquam philoso-
10 phorum. hic vero ipse quam parvo est contentus! nemo 32
de tenui victu plura dixit. etenim, quae res pecuniae
cupiditatem adferunt, ut amori, ut ambitioni, ut coti-
dianis sumptibus copiae suppetant, cum procul ab his
omnibus rebus absit, cur pecuniam magnopere desi-
15 deret vel potius cur curet omnino? an Scythes Ana- 90
charsis potuit pro nihilo pecuniam ducere, nostra-
tes philosophi facere non poterunt? illius epistula fer-
tur his verbis: 'Anacharsis Hannoni salutem. Mihi
amictui est Scythicum tegimen, calciamentum solo-
20 rum callum, cubile terra, pulpamentum fames, lacte
caseo carne vescor. quare ut ad quietum me licet ve-
nias. munera autem ista, quibus es delectatus, vel civi-
bus tuis vel diis inmortalibus dona.' omnes fere phi-
losophi omnium disciplinarum, nisi quos a recta ra-
25 tione natura vitiosa detorsisset, eodem hoc animo esse
potuerunt. Socrates, in pompa cum magna vis auri 91
argentique ferretur, 'quam multa non desidero!' in-
quit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinqua-
ginta ei talenta attulissent, quae erat pecunia tempori-
30 bus illis, Athenis praesertim, maxuma, abduxit lega-

---

2 in *add. Se.* de ς *om.* X 3 cuius *Bentl. (cf. fin. 1, 40)* quorum 4 levitate ς lenitate (laen. KR) X 4 qui . . . 5 angunt *Non. 115, 26* 5 haec *post* quae *iterum hab.* V agunt V[1] 6. 7 epicu . . rus epicuru . s R 10 *Epic. fr. 472* 15 cur *om.* V cythes anacahrsis G 17 poterunt ς V[3] potuerunt X 18 *Anach. epist. 5* 20 pulpamentum ς V[3] palpamentum X 21 ad *et* 22 es *add.* G[1] 23 imm. GR 27 ferretur *in mg. add.* G[2 utr.] 28 *sqq. cf. Val. Max. 4, 3 ext. 3* 30 legata K

tos ad cenam in Academiam; is apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. cum postridie rogarent eum, cui numerari iuberet, 'quid? vos hesterna' inquit 'cenula non intellexistis me pecunia non egere?' quos cum tristioris vidisset, triginta minas accepit, ne 5
92 aspernari regis liberalitatem videretur. at vero Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, si quid opus esset, 'nunc quidem paululum' inquit 'a sole.' offecerat videlicet apricanti. et hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum vita 10 fortunaque superaret; sibi nihil deesse, illi nihil satis umquam fore; se eius voluptates non desiderare, quibus numquam satiari ille posset, suas eum consequi nullo modo posse.

33 93 Vides, credo, ut Epicurus cupiditatum genera di- 15 viserit, non nimis fortasse subtiliter, utiliter tamen: partim esse naturales et necessarias, partim naturales et non necessarias, partim neutrum; necessarias satiari posse paene nihilo; divitias enim naturae esse parabiles; secundum autem genus cupiditatum nec ad po- 20 tiendum difficile esse censet nec vero ad carendum; tertias, quod essent plane inanes neque necessitatem modo, sed ne naturam quidem attingerent, funditus
94 eiciendas putavit. hoc loco multa ab Epicureis disputantur, eaeque voluptates singillatim extenuantur, 25 quarum genera non contemnunt, ⟨non⟩ quaerunt ta-

15 Epicurus . . . 24 putavit H

2 esset] est et K[1] 3 iuberet G 4 intellexisti KR[1] 5 quos ςR[2]V[3] quod X 8 quid *ex* quis V[3] 10 disputari KR[1] 11 fortuneque V[1] 15 *fr. 456* 16 tamen, asserens p. H 17 partim esse . . . 18 et *in r.*, non necessarias partim *in mg.* V[c] partim naturales et non necessarias *om.* K 20 ad] a K 21 nec] ne G 22 tertia H plena K[1] 23 ne *om.* H 24 *fr. 440* hec V[1] hodoco K[1] 25 eaque V[1] 26 *add. Bentl.* (non *ante* contemnunt *del. Mdv. ad fin. 1, 45*). *agitur de voluptatibus quae natura adpetuntur, non difficiles tamen ad carendum sunt (cf. v. 447, 5 cum 446, 21).* *de* copia voluptatum *cf. Hort. fr. 74 Aug. civ. 19, 14 al.* (*non valet idem atque* copia facilis)

men copiam. nam et obscenas voluptates, de quibus
multa ab illis habetur oratio, facilis communis in
medio sitas esse dicunt, easque si natura requirat,
non genere aut loco aut ordine, sed forma aetate fi-
5 gura metiendas putant, ab isque abstinere minime esse
difficile, si aut valetudo aut officium aut fama postu-
let, omninoque genus hoc voluptatum optabile esse,
si non obsit, prodesse numquam. Totumque hoc de 95
voluptate sic ille praecipit, ut voluptatem ipsam per se,
10 quia voluptas sit, semper optandam ⟨et⟩ expetendam
putet, eademque ratione dolorem ob id ipsum, quia
dolor sit, semper esse fugiendum; itaque hac usurum
compensatione sapientem, ⟨ut⟩ et voluptatem fugiat,
si ea maiorem dolorem effectura sit, et dolorem sus-
15 cipiat maiorem efficientem voluptatem; omniaque
iucunda, quamquam sensu corporis iudicentur, ad ani-
mum referri tamen. quocirca corpus gaudere tam diu, 96
dum praesentem sentiret voluptatem, animum et prae-
sentem percipere pariter cum corpore et prospicere
20 venientem nec praeteritam praeterfluere sinere. ita per-
petuas et contextas voluptates in sapiente fore sem-
per, cum expectatio speratarum voluptatum ⟨cum⟩ 34
perceptarum memoria iungeretur. Atque his similia 97
ad victum etiam transferuntur, extenuaturque magni-
25 ficentia et sumptus epularum, quod parvo cultu na-
tura contenta sit. etenim quis hoc non videt, desideriis
omnia ista condiri? Darius in fuga cum aquam tur-

---

26 etenim ... 27 condiri H

1 una et obscenas . . . 2 habet oratio *Non. 357, 11* 1 et obscenas voluptates] *respondet* v. 24 victum eqs. *(in §§ 95. 6 Cic. longius evehitur)* 4 genere aut] generavit V^{1} 5 mentiendas V^{1} -que] -qui V^{1} quae K 6 valitudo X 8 *fr. 439* 10 et *add.* ς *cf. p. 423, 4 de orat. 1, 231 al. (asyndeton ipsum tolerari potest cf.* exsibilatur exploditur *parad. 26)* 13 conpensatione KV ut et ς ut *om.* X et *om.* B 14 eam V 16 iocunda GR^{1} (^{u} *ss.*^{1}) V 21 contestas *ex* contentas K^{c} 22 expectationę G^{1} cum *add. Lb.* 23 *Epic. fr. 459*

bidam et cadaveribus inquinatam bibisset, negavit umquam se bibisse iucundius. numquam videlicet sitiens biberat. nec esuriens Ptolomaeus ederat; cui cum peragranti Aegyptum comitibus non consecutis cibarius in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane 5
iucundius. Socraten ferunt, cum usque ad vesperum contentius ambularet quaesitumque esset ex eo, quare id faceret, respondisse se, quo melius cenaret, obsonare
98 ambulando famem. quid? victum Lacedaemoniorum in philitiis nonne videmus? ubi cum tyrannus cenavisset 10
Dionysius, negavit se iure illo nigro, quod cenae caput erat, delectatum. tum is qui illa coxerat: 'minime mirum; condimenta enim defuerunt.' 'quae tandem?' inquit ille. 'labor in venatu, sudor, cursus ad Eurotam, fames, sitis. his enim rebus Lacedaemoniorum epulae 15
condiuntur.' atque hoc non ex hominum more solum, sed etiam ex bestiis intellegi potest, quae, ut quicquid obiectum est, quod modo a natura non sit alienum,
99 eo contentae non quaerunt amplius. civitates quaedam universae more doctae parsimonia delectantur, ut de 20
Lacedaemoniis paulo ante diximus. Persarum a Xenophonte victus exponitur, quos negat ad panem adhibere quicquam praeter nasturcium. quamquam, si quaedam etiam suaviora natura desideret, quam multa ex terra arboribusque gignuntur cum copia facili, tum 25

---

21 Persarum ... 449, 6 satietate H

2 sitiens *ex* sentiens R[1] 3 ptolomeus GRV (pth.) ptolom̄s K cui cum peregrinanti ... 6 iucundius *Non. 93, 12* 3 cum *om.* KR[1] 4 secutis *Non.* K[1] *(corr. ipse)* in cibariis K[1] cibariis GRV cibarius ς *Non.* 5 est *om. Non.* 6 Socraten ... 7 cur id facere *Non. 264, 17* 6 vesperum] epyrum *Non.* 8 se *add.* G[1] obsanare GR[1]V[1] 10 philiciis K philitus V 11 dionisius X (dyon. R) caput erat] capuerat X *(corr.* V[3]*)* 12 delectatum ... coxerat *add.* V[rec]*mg.* 14 sodor G R[1]V ad eurotam *Bentl.* ab eurota 15 aepulae X *(ut singuli codd. saepe)* 18 quod modo R[2]V[3] quomodo 21 *Cyrup. 1, 2, 8* 22 quos ... 23 nasturcium *Non. 550, 21* 23 *Epic. fr. 459*

suavitate praestanti! adde siccitatem, quae consequitur hanc continentiam in victu, adde integritatem valetudinis; confer sudantis ructantis refertos epulis tamquam opimos boves: tum intelleges, qui voluptatem 100
5 maxime sequantur, eos minime consequi, iucunditatemque victus esse in desiderio, non in satietate. Timotheum, clarum hominem Athenis et principem civi- 35 tatis, ferunt, cum cenavisset apud Platonem eoque convivio admodum delectatus esset vidissetque eum
10 postridie, dixisse: 'vestrae quidem cenae non solum in praesentia, sed etiam postero die iucundae sunt.' quid quod ne mente quidem recte uti possumus multo cibo et potione completi? est praeclara epistula Platonis ad Dionis propinquos, in qua scriptum est his fere
15 verbis: 'quo cum venissem, vita illa beata, quae ferebatur, plena Italicarum Syracusiarumque mensarum, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri nec umquam pernoctare solum ceteraque, quae comitantur huic vitae, in qua sapiens nemo efficietur umquam,
20 moderatus vero multo minus. quae enim natura tam mirabiliter temperari potest?' quo modo igitur iucunda 101 vita potest esse, a qua absit prudentia, absit moderatio? ex quo Sardanapalli, opulentissimi Syriae regis, error adgnoscitur, qui incidi iussit in busto:

25 'Haec habeo, quae edi, quaeque exsaturata libido
Hausit; at illa iacent multa et praeclara relicta.'

---

18 cetera quae . . . 22 moderatio H

1 praestantia *Ω* *corr. Lb.* (facilia . . . praestantia *Bentl.*) 2 valitudinis K 9 vidisseque V 10 posttridie GRV vestreae quidem G vestrae equidem KRV *cf. Hand Turs. 2, 422* 11 qui quod X *(corr.* R[2]ς*)* 13 epistola KR[1] (ex -ula) V *Plato ep. 7 p. 326 b* 15 beataque fer. X 16 syracusyriarumquae G[1] mensuram G 18 quae *ex* qua R[2] 22 prudentiae V[1]

24 adnosc. G[1] (g *supra* n) agn. R[2] incidi in illa re, Cic. de rep., cum de Sardanapalo diceret, 'ea incidi iussit in busto' *Arusian. GL. 7, 487, 16* busto haec. habeo X 25 *Arist. fr. 90 (cf. fin. 2, 106) Anth. Pal. 7, 325* 26 ausit GR[1]V[1]

'quid aliud' inquit Aristoteles 'in bovis, non in regis sepulcro inscriberes? haec habere se mortuum dicit, quae ne vivus quidem diutius habebat quam fruebatur.' 102 Cur igitur divitiae desiderentur, aut ubi paupertas beatos esse non sinit? signis, credo, tabulis studes. 5 si quis est qui his delectetur, nonne melius tenues homines fruuntur quam illi qui is abundant? est enim earum rerum omnium ⟨in⟩ nostra urbe summa in publico copia. quae qui privatim habent, nec tam multa et raro vident, cum in sua rura venerunt; quos tamen 10 pungit aliquid, cum, illa unde habeant, recordantur. dies deficiat, si velim paupertatis causam defendere. aperta enim res est, et cotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis, quam parvis rebus egeat, quam vilibus.

36 103 Num igitur ignobilitas aut humilitas aut etiam po- 15 pularis offensio sapientem beatum esse prohibebit? vide ne plus commendatio in vulgus et haec, quae expetitur, gloria molestiae habeat quam voluptatis. leviculus sane noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis mulierculae, ut mos 20 in Graecia est, insusurrantisque alteri: 'hic est ille Demosthenes.' quid hoc levius? at quantus orator! sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipse 104 secum. intellegendum est igitur nec gloriam popularem ipsam per sese expetendam nec ignobilitatem extimes- 25 cendam. 'veni Athenas' inquit Democritus 'neque me quisquam ibi adgnovit.' constantem hominem et gra-

---

4 cur . . . 7 habundant 12 dies . . . 18 voluptatis 24 intellegendum . . . 451, 7 universos H

5 studes *Sey.* **ludis (et** *ante* **tabulis** *add. We. sed cf. parad. 49. Verr. 5, 132. Phil. 2, 109)* **6 delectetur** *ex* **-atur G¹ 7 habundant GR^c H 8 in** *post* **nostra** *add.* **ς** *post* **omnium** *Wo.* **nostraę G¹ 9 privati** *Ω corr. Lb.* **nec** *add.* **V¹ 12 deficiet KRH 13 cottidie K 14 pravis V¹ 15** *Epic. fr. 586* **19 demostenes X (***in* **21 KR) 20 aquam ςV³ quam X 22 at] aut KV¹ 26** *Democr. B 116* **27 ibi quisquam H agnovit GR²H**

vem, qui glorietur a gloria se afuisse! an tibicines
ique, qui fidibus utuntur, suo, non multitudinis arbi-
trio cantus numerosque moderantur, vir sapiens multo
arte maiore praeditus non quid verissimum sit, sed
5 quid velit vulgus, exquiret? an quicquam stultius
quam, quos singulos sicut operarios barbarosque con-
temnas, eos aliquid putare esse universos? ille vero
nostras ambitiones levitatesque contemnet honoresque
populi etiam ultro delatos repudiabit; nos autem eos
10 nescimus, ante quam paenitere coepit, contemnere.
est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum 105
Hermodoro; universos ait Ephesios esse morte mul-
tandos, quod, cum civitate expellerent Hermodorum,
ita locuti sint: 'nemo de nobis unus excellat; sin quis
15 extiterit, alio in loco et apud alios sit.' an hoc non ita
fit omni in populo? nonne omnem exsuperantiam vir-
tutis oderunt? quid? Aristides — malo enim Grae-
corum quam nostra proferre — nonne ob eam causam
expulsus est patria, quod praeter modum iustus esset?
20 quantis igitur molestiis vacant, qui nihil omnino cum
populo contrahunt! quid est enim dulcius otio litte-
rato? is dico litteris, quibus infinitatem rerum atque
naturae et in hoc ipso mundo caelum terras maria
cognoscimus.

25 Contempto igitur honore, contempta etiam pecunia 37 106
quid relinquitur quod extimescendum sit? exilium,
credo, quod in maxumis malis ducitur. id si propter
alienam et offensam populi voluntatem malum est,

---

16 nonne . . . 453, 1 arbitrabatur (*sine* 17 malo . . . 18 pro-
ferre) H

1 gloriatur *ex* -etur H affuisse K abfuisse R^3V^3 2 qui
om. V 4 praedictus V^1 nunquid R^2 sit *om.* V 11 *Heracl.
B 121* 12 heremodoro G^1 14 sint *ex* sunt G^1 21 litterato
ex literato $G^{2?}$ 22 infinitatem . . . 24 cognoscimus *Non. 122, 21*
25 contempto . . . 26 sit *in mg.* G *eodem atramento, sed
fort.* ^{2}

quam sit ea contemnenda, [sicut a] paulo ante dictum
est. sin abesse patria miserum est, plenae miserorum
provinciae sunt, ex quibus admodum pauci in patriam
107 revertuntur. 'at multantur bonis exules'. quid tum?
parumne multa de toleranda paupertate dicuntur? iam 5
vero exilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis quaerimus, quantum tandem a perpetua peregrinatione differt? in qua aetates suas philosophi nobilissimi consumpserunt, Xenocrates Crantor Arcesilas Lacydes Aristoteles Theophrastus Zeno Clean- 10
thes Chrysippus Antipater Carneades Clitomachus
Philo Antiochus Panaetius Posidonius, innumerabiles alii, qui semel egressi numquam domum reverterunt. 'at enim sine ignominia'. ⟨an potest exilium ignominia⟩ adficere sapientem? de sapiente enim haec om- 15
nis oratio est, cui iure id accidere non possit; nam iure
108 exulantem consolari non oportet. postremo ad omnis
casus facillima ratio est eorum, qui ad voluptatem ea
referunt quae secuntur in vita, ut, quocumque haec
loco suppeditetur, ibi beate queant vivere. itaque ad 20
omnem rationem Teucri vox accommodari potest:

'Pátria est, ubicumque ést bene'.

Socrates quidem cum rogaretur, cuiatem se esse diceret, 'mundanum' inquit; totius enim mundi se incolam

---

1 sicut a paulo RV[1] sicut apollo (au *supra* po) G[1] sicut paulo K sicuti paulo Hς sicut a *om.* ςV[3] sicut *interpolatum*, a *fort. ante* patria (2) *poni debebat* (a patria ς *We.*) sapienti, paulo *He.* 3 provintiae GKH 4 ad V[1] boni V[1] 5 tolleranda GR[1]V 7 tandem a *Dav.* damna (sum *supra*) X (damna a V[3]) 9 contempserunt K[1] archesilas X 11 carneades philo antiochus possidonius G[1]R[1]V[1], *post* carneades *add.* panetius clitomachus R[c], panetius (paneatius V[c]) clitomachus carneades G[1]V[c] carneades panetius clitomachus philo (philoa H) antiochus possidonius KH. *verum ordinem rest. He.* 14 enim *add.* G[2(?)] sine] si K *add. We.* 15 omnis oratio] commiseratio H 16 id *add.* G[1] accidere ςV[rec] accipere X 17 exultantem V 18 eorum *add.* R[c] quia ad V[1] 20 quaeant GKV 22 *Trag. inc. 92* 23 Socrates ... 24 inquit *Non. 93, 6*

et civem arbitrabatur. quid? T. Albucius nonne animo aequissimo Athenis exul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in re p. quiescens Epicuri legibus paruisset. qui enim beatior Epicurus, quod (109) 5 in patria vivebat, quam, quod Athenis, Metrodorus? aut Plato Xenocratem vincebat aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? quanti vero ista civitas aestimanda est, ex qua boni sapientesque pelluntur? Damaratus quidem, Tarquinii nostri regis pater, tyrannum Cypselum 10 quod ferre non poterat, fugit Tarquinios Corintho et ibi suas fortunas constituit ac liberos procreavit. num stulte anteposuit exilii libertatem domesticae servituti? (38)

(110) Iam vero motus animi, sollicitudines aegritudinesque oblivione leniuntur traductis animis ad voluptatem. 15 non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus. ex quo effici putat ille, quod quaerimus, ut sapiens semper beatus sit. 'etiamne, si sensibus (111) carebit oculorum, si aurium?' etiam; nam ista ipsa 20 contemnit. primum enim horribilis ista caecitas quibus tandem caret voluptatibus? cum quidam etiam disputent ceteras voluptates in ipsis habitare sensibus, quae autem aspectu percipiantur, ea non versari in oculorum ulla iucunditate, ut ea, quae gustemus olfa- 25 ciamus tractemus audiamus, in ea ipsa, ubi sentimus, parte versentur. in oculis tale nil fit; animus accipit, quae videmus. animo autem multis modis variisque

---

7 quanti . . . 8 pelluntur 13 iam . . . 454, 5 adimat H

1 quit. (d suprascr.) alb. V (d V[3]) albutius GKV 5 aut ςV[3] ut X 7 isti[c] H 9 tarquii GR[1] *(corr. m. ut v. aeq.)* tarqui V[1] (tarqni V[3]) 10 tarquinius K *et corr. in* R *m. eadem quae v. 9* 13 *Epic. fr. 599* aegritudines] *hinc incipiunt codicis* V *fol. 96. 97, ubi multa iam s. XV non iam legi poterant (nonnulla suppl.* V[rec]*). Ciceronis verba iterum descripsit* V[b] *(saec. XV). cf. praef.* 14 -que *add.* G[1] 19 aurum K 22 disputarent H disputent *ex* -em< G[1] 23 non versari V[3 et b] *ut* X conversari V[1] 24 iocunditate HV[b] gestemus V[1] 26 nihil tale Hς

delectari licet, etiamsi non adhibeatur aspectus. loquor enim de docto homine et erudito, cui vivere est cogitare. sapientis autem cogitatio non ferme ad investi-
112 gandum adhibet oculos advocatos. etenim si nox non adimit vitam beatam, cur dies nocti similis adimat? 5
nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paulo obscenius, sed non absurda sententia est; cuius caecitatem cum mulierculae lamentarentur, 'quid agitis?' inquit, 'an vobis nulla videtur voluptas esse nocturna?' Appium quidem veterem illum, qui caecus annos multos 10
fuit, et ex magistratibus et ex rebus gestis intellegimus in illo suo casu nec privato nec publico muneri defuisse. C. Drusi domum compleri a consultoribus solitam accepimus; cum, quorum res esset, sua ipsi non videbant, caecum adhibebant ducem. pueris nobis Cn. 15
Aufidius praetorius et in senatu sententiam dicebat
39 nec amicis deliberantibus deerat et Graecam scribebat
113 historiam et videbat in litteris. Diodotus Stoicus caecus multos annos nostrae domi vixit. is vero, quod credibile vix esset, cum in philosophia multo etiam 20
magis assidue quam antea versaretur et cum fidibus Pythagoreorum more uteretur cumque ei libri noctes et dies legerentur, quibus in studiis oculis non egebat, tum, quod sine oculis fieri posse vix videtur, geometriae munus tuebatur verbis praecipiens discentibus, 25
unde quo quamque lineam scriberent. Asclepiadem ferunt, non ignobilem Eretricum philosophum, cum

---

9 Appium ... 15 ducem 18 Diodotus ... 26 scriberent H

1 dilectari GV[1] 4 etenim] est enim V[1] 6 ⟨id⟩ quidem *Sey.* (*sed cf. exempla ap. Kühner-Stegmann II, 118, 8.* absurda sent. *in v.7 nominativus est*). 7 sed] si V 9 ulla KR 10 multos annos KV[b] 12 casu *add.* K[c] 13 G. Drusi ϛV[b] Gatrusi GRV Gratusi KH 15 GN. autfidius X (G.N. G) Gn. Aufifidius ϛV[b] 19 domi//i V (*fuit* domui *ut v.*) 20 esset] est et H est *Ba.* 21 assidue KRH ads. GV 26 asclepiaden K

27 ignobilem eretricum R[1] eretricum *exp. et* ceterorum (e *supra* o) *suprascr. al. m.* (e R[2]) ignobile meretricum GKV (metricum V[b]) philosophum ϛ philosophorum X

quidam quaereret, quid ei caecitas attulisset, respondisse, puero ut uno esset comitatior. ut enim vel summa paupertas tolerabilis sit, si liceat quod quibusdam Graecis cotidie, sic caecitas ferri facile possit,
5 si non desint subsidia valetudinum. Democritus luminibus amissis alba scilicet discernere et atra non poterat, at vero bona mala, aequa iniqua, honesta turpia, utilia inutilia, magna parva poterat, et sine varietate colorum licebat vivere beate, sine notione rerum
10 non licebat. atque hic vir impediri etiam animi aciem aspectu oculorum arbitrabatur, et cum alii saepe, quod ante pedes esset, non viderent, ille ⟨in⟩ infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate consisteret. traditum est etiam Homerum caecum fuisse;
15 at eius picturam, non poësin videmus: quae regio, quae ora, qui locus Graeciae, quae species formaque pugnae, quae acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum non ita expictus est, ut, quae ipse non viderit, nos ut videremus, effecerit? quid
20 ergo? aut Homero delectationem animi ac voluptatem aut cuiquam docto defuisse umquam arbitramur? aut, ni ita se res haberet, Anaxagoras aut hic ipse Democritus agros et patrimonia sua reliquissent, huic discendi quaerendique divinae delectationi toto
25 se animo dedissent? itaque augurem Tiresiam, quem sapientem fingunt poëtae, numquam inducunt deplo-

[114] [115]

5 Democritus . . . 456, 23 requiret H

1 quaeret G adt. K respondisset V 3 tollerabilis GV 4 graecis ς R^2V^b graeci X cottidie K 5 desinit K valitudinum KR *Dem. A 22* 7 aqua V^1 8 si X si^{ne} H^1 sine ς R^2V^b 11 aspectu ς V^bR^2 aspectum X (*ex* -us G^1) alii ς R^2V^b aliis X 12 esset ς V^b essent X -rent ille — 458, 9 iudicare *habet fr. Bodl.* (F) ille FB$V^{rec\ et\ b}$ illa X in ς *om.* XF *cf. nat. deor. 1, 54* 14 traditum *ex* -us G^1 16 hora V greciae *in mg. add.* $G^{2(?)}$ formae quae pugna XF *corr.* ς 19 efficerit KV^1 20 homerŭ K ac FBς aut X 21 aut *ante* cuiq. *add.* V^2 arbitramus V 23 relinquissent GR^1H 24 dicendi V divina V^1

rantem caecitatem suam; at vero Polyphemum Homerus cum inmanem ferumque finxisset, cum ariete etiam conloquentem facit eiusque laudare fortunas, quod, qua vellet, ingredi posset et, quae vellet, attingere. recte hic quidem; nihilo enim erat ipse Cyclops quam aries ille prudentior. **40** **116** In surditate vero quidnam est mali? erat surdaster M. Crassus, sed aliud molestius, quod male audiebat, etiamsi, ut mihi videbatur, iniuria. [Epicurei] nostri Graece fere nesciunt nec Graeci Latine. ergo hi in illorum et illi in horum sermone surdi, omnesque item nos in is linguis quas non intellegimus, quae sunt innumerabiles, surdi profecto sumus. 'at vocem citharoedi non audiunt'. ne stridorem quidem serrae, tum cum acuitur, aut grunditum, cum iugulatur, suis nec, cum quiescere volunt, fremitum murmurantis maris; et si cantus eos forte delectant, primum cogitare debent, ante quam hi sint inventi, multos beate vixisse sapientes, deinde multo maiorem percipi posse legendis his quam audiendis voluptatem. **117** tum, ut paulo ante caecos ad aurium traducebamus voluptatem, sic licet surdos ad oculorum. etenim, qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requiret.

Congerantur in unum omnia, ut idem oculis et auribus captus sit, prematur etiam doloribus acerrumis corporis. qui primum per se ipsi plerumque con-

---

2 finxisset (H?)Fς R *e corr.* V^{b} fixisset X 3 quod qua] quodq; V^{1} 4 quae] *c corr.* B^{1}ς quem (quē) XF attingeret XF *corr.* ς *(de mendo cf. 455, 1; 429, 8 al.)* attingere. et recte *Lb.* 6 prudentior ille V^{b} prudentior *postea add.* R^{1} 6 in . . . 7 Crassus *Non. 176, 22* 7 erat . . . Crassus *Prisc. GL. 2. 114, 16* sudaster GRV^{1} *(corr.*^{1}*)* 9 Epicurei *Ω* *(etiam* F*) del. (vel* operarii *subst.) Dav.* 10 hic V 11 item *Urb. 323 (s. XV) Man.* id X *om.* Fς is] his X eis F 13 at FH(?)BR *e corr.* aut X citaroedi GV citharędi KH (e) ne] nec K 14 serrae Fς fere X 14 aut . . . 15 suis *Non. 114, 26* grunditum X *Non.* grunnitum FR^{2}V^{b} 20 ut *om.* Hς 21 sic licet] scilicet H 22 qui Fς quae X 24 *Epic. fr. 499* congregantur V 26 perficiunt K

ficiunt hominem; sin forte longinquitate producti vehementius tamen torquent, quam ut causa sit cur ferantur, quid est tandem, dii boni, quod laboremus? portus enim praesto est, quoniam mors † ibidem est,
5 aeternum nihil sentiendi receptaculum. Theodorus Lysimacho mortem minitanti 'magnum vero' inquit 'effecisti, si cantharidis vim consecutus es'. Paulus 118 Persi deprecanti, ne in triumpho duceretur, 'in tua id quidem potestate est.' multa primo die, cum de ipsa
10 morte quaereremus, non pauca etiam postero, cum ageretur de dolore, sunt dicta de morte, quae qui recordetur, haud sane periculum est ne non mortem aut optandam aut certe non timendam putet. mihi quidem 41 in vita servanda videtur illa lex, quae in Graecorum
15 conviviis optinetur: 'aut bibat' inquit 'aut abeat.' et recte. aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi aut, ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, ante discedat. sic iniurias fortunae, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Haec ea-
20 dem, quae Epicurus, totidem verbis dicit Hieronymus.

Quodsi is philosophis, quorum ea sententia est, ut 119 virtus per se ipsa nihil valeat, omneque, quod ho-

---

12 haud . . . 458, 8 omnia H

4 mors ⟨ubi est,⟩ ibidem est aet. *Vahlen, Opp. 2, 353, sed desiderantur quae verbis* per se ipsi conficiunt *opponantur velut* mors, ubi libitum est, adest, aet. *vel sim. (cf. de re Plut. π. εὐθ. 475 F Sen. epist. 12, 10 al. ac de forma nat. deor. 1, 108:* quid, quod simulac mihi collibitum est, praesto est imago*?)* quoniam — est *male del. Bentl.* ibidem *del. Tr. verba tradita def. Se., Jb. d. ph. V. 26 p. 302* 5 *sq. Val. Max. 6, 2 ext. 3* 7 cantaridi sumi c. V cant(h)aridis F 8 Persi XF Persae ς 9 primo die FV[roc et b] ς primordie X 12 haud] aut F 13 certa K[1] 15 obtin. F habeat G[1]V 17 vi(n)olentiam R ([n] R[2]) 18 discedat FςR[2]V[b] decedat KH dicebat GR[1]V 21 his philosophis XF ii (*vel* hi) philosophi *corr.* ςV[b] *vulgo; sed anacoluthon (C. pergere volebat:* semper beatus videtur sapiens *cf. p. 418, 23) tolerari potest, si v. 458, 3* ⟨si⟩ i (et X id *ut vid.* F ei *We.*) *scribitur.* 22 omnesque XF *ut v.* omneque ς

nestum nos et laudabile esse dicamus, id illi cassum quiddam et inani vocis sono decoratum esse dicant, — ⟨si⟩ i tamen semper beatum censent esse sapientem, quid tandem a Socrate et Platone profectis philosophis faciendum videtur? quorum alii tantam praestantiam in bonis animi esse dicunt, ut ab is corporis et externa obruantur, alii autem haec ne bona quidem **120** ducunt, in animo reponunt omnia. quorum controversiam solebat tamquam honorarius arbiter iudicare Carneades. nam cum, quaecumque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur neque tamen Peripatetici plus tribuerent divitiis bonae valetudini ceteris rebus generis eiusdem quam Stoici, cum ea re, non verbis ponderarentur, causam esse dissidendi negabat. quare hunc locum ceterarum disciplinarum philosophi quem ad modum optinere possint, ipsi viderint; mihi tamen gratum est, quod de sapientium perpetua bene vivendi facultate dignum quiddam philosophorum voce profitentur.

121 Sed quoniam mane est eundum, has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus. equidem me etiam conscripturum arbitror — ubi enim melius uti possumus hoc, cuicuimodi est, otio? —, ad Brutumque nostrum hos libros alteros quinque mittemus, a quo non modo inpulsi sumus ad philosophiae

---

1 dicimus ς cassum *ex* casus G^1 casum V 2 inaniṣ F ⟨si⟩ i] *cf. ad p. 457, 21* 4 perfectis KRH *(in* V *legi non potest)* 5 uidetur V^b (ui *solum nunc in* V *dispicitur)* vides XF iudicas *Sey.* 6 is] his X iis F 7 obruantur F *cf. p. 314, 22 fin. 5, 91* observant X (observan *in* V *dispicitur* observent R^2) obscurentur ς (observatur *pro* obruatur Gr. *p. 358, 1*) ne] nec K 10 nam quaecumque] ..mque cum V *(initium non dispicitur)* 14 dissidendi ς desiderandi X 17 sapientiam G^1 *(corr.*^{1}*)* V pertua R^1 bene] bona V 18 quiddam ςV^b quidam X 21 conpreh. KV 22 melius uti G^1 *in mg.* 23 cui'cui'modi R *(sed '' ²)* 24 libros hos K hos libros quemadmodum quinque de finibus alteros V^b 25 inpulsi . . . 459, 1 scriptiones *Non. 174, 20, eadem usque ad 459, 1* lacessiti *134, 2* philosophiae *Non. utroque loco* philosophas X (philosophicas R^2V^b)

scriptiones, verum etiam lacessiti. in quo quantum ceteris profuturi simus, non facile dixerim, nostris quidem acerbissimis doloribus variisque et undique cir-
4 cumfusis molestiis alia nulla potuit inveniri levatio.

---

2 simus *Beroaldus* sumus dixerim GV dixerim̄ K dixerimus R *(sed* us, *quod fort. ab alia m. additum est, postea expunctum)* ς 4 alia . . . levatio *Non. 336, 20* levatio. Finit K

INDICES

I. NOMINA PROPRIA

II. RES MEMORABILES ET VOCABULA MEMORABILIA.

Verba graeca, quae in lemmate posita asterisco notata sunt, non nisi latine reddita leguntur.

*) cf. Rabbow, Antike Schriften über Seelenheilung und Seelenleitung Leipzig 1914 p. 149.

**) cf. fin. V 44 et Rob. Fischer, de usu vocabulorum apud Ciceronem et Senecam Graecae philosophiae interpretes. Freiburg 1914 p. 18. 82 (de substantivis ab adpetendo derivatis p. 76 sqq.).